

Teaterns roller

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

National Library
of Sweden

Betänkande av Teaterutredningen

SOU 1994:52

Teaterns roller

Betänkande av Teaterutredningen

SOU 1994:52

Ref KB Occ 500

Statens offentliga utredningar
1994:52
Kulturdepartementet

Teaterns roller

Betänkande av Teaterutredningen
Stockholm 1994

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar
Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1994

ISBN 91-38-13631-7
ISSN 0375-250X

Till Statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Genom beslut den 25 februari 1993 bemyndigade regeringen chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Birgit Friggebo, att tillkalla en särskild utredare med uppgift att göra en översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna. Mot bakgrund av riksdagens senare uttalande vid behandlingen av övergripande kulturfrågor (bet. 1992/93:KrU17, rskr. 1992/93:249) beslöt regeringen att utredningen skulle arbeta som en kommitté med parlamentarisk sammansättning.

Med stöd av regeringens bemyndigande förordnade departementschefen den 17 maj 1993 landstingsrådet Kent Johansson som ordförande. Den 1 juni 1993 förordnades sångerskan Elisabeth Assarsson-Marsh och riksdagsledamöterna Lennart Fridén, Anders Nilsson, Ingegerd Sahlström och Carl-Johan Wilson som ledamöter. Utredaren Karin Backman, departementssekreterarna Charlotta Gustafsson och Anita Jonsson samt sektionschefen Ants Viirman förordnades den 22 juni 1993 som sakkunniga.

Till sekreterare förordnades den 1 juni 1993 avdelningsdirektören Birgitta Eurenus och byrådirektören Mats Sylwan.

Kommittén, som arbetat under namnet Teaterutredningen, överlämnar härmed sitt betänkande "Teaterns roller".

Uppdraget är därmed slutfört.

Till betänkandet har fogats en reservation av Lennart Fridén och särskilda yttranden av Karin Backman och Charlotta Gustafsson.

Stockholm den 20 april 1994

Kent Johansson

Elisabeth Assarsson-Marsh

Lennart Fridén

Anders Nilsson

Ingegerd Sahlström

Carl-Johan Wilson

/Birgitta Eurenus

Mats Sylwan

Innehåll

Sammanfattning	11
1 Utgångspunkter	19
1.1 Inledning	19
1.2 Uppdraget	19
1.3 Inriktning och avgränsning	20
1.4 Det fortsatta arbetet	22
2 Teaterpolitiken	25
2.1 1974 års teaterpolitik	25
2.1.1 Utredningen Kulturrådet	25
2.1.2 Riksdagens beslut	27
2.1.3 Sammanfattning	29
2.2 Utvecklingen efter 1974	29
2.2.1 Inledning	29
2.2.2 Sjunkande produktivitet och bristande samordning	30
2.2.3 Publikvanorna	35
2.2.4 Förnyat intresse för den idéella sektorn	37
2.2.5 Teater som drivkraft i den regionala utvecklingen	38
2.2.6 Sammanfattande bedömning	40
2.3 Dagsläget	41
2.3.1 Nuvarande rollfördelning	41
2.3.2 Aktuella frågeställningar inom teaterområdet	43
2.4 Statsbidragssystemen	45
2.4.1 Det statliga teaterstödet – en översikt	45
2.4.2 Grundbeloppssystemet	48
3 Teaterinstitutionerna	55
3.1 Inledning	55
3.1.1 Definitioner och avgränsningar i det statistiska underlaget	55
3.1.2 Teaterinstitutionernas finansiering	55
3.1.3 Teatrarnas konstnärliga inriktning	56
3.2 Nationalscenerna	57
3.2.1 Bakgrund	57
3.2.2 Begreppet nationalscen	58
3.2.3 Dramaten	59
3.2.4 Turnéverksamheten	61
3.2.5 Operan	62
3.2.6 Sammanfattande bedömning av Operan och Dramaten	64
3.2.7 Marionetteatern	65
3.2.8 Samisk teater	67

3.3	Stads- och länsteatrarna	69
3.3.1	Inledning	69
3.3.2	Stadsteatrarna	69
3.3.3	Länsteatrarna	72
3.4	Teatrarnas uppsättnings-, föreställnings- och publik- utveckling	74
3.4.1	Nordisk utblick	74
3.4.2	Tyskland och Nederländerna	75
3.4.3	Publik- och föreställningsutvecklingen i Sverige	76
3.4.4	Beläggning	78
3.4.5	Turnéteater	78
3.4.6	Länsöverskridande gästspel	80
3.4.7	Den regionala fördelningen av teaterföreställ- ningar i Sverige	80
3.4.8	Institutionsteatrarna	81
3.4.9	Regional fördelning av publiken	82
3.4.10	De fria teatergruppernas regionala betydelse	83
3.4.11	Teatrarnas relativa betydelse för det regionala utbudet	84
3.4.12	Riksdagens Revisorer	85
3.4.13	Barn- och ungdomsteatern	86
3.4.14	Barn- och ungdomsteaterns regionala utbud	88
3.4.15	Publikens regionala fördelning	89
3.5	Teaterns kostnader och intäkter	90
3.5.1	Internationella jämförelser	90
3.5.2	Norden	90
3.5.3	Teatrarnas kostnadsutveckling	92
3.5.4	Teatrarnas intäkter	93
3.5.5	Stads- och länsteatrarna	94
3.5.6	Samhällsbidragens utveckling	95
3.5.7	Statliga teaterkostnader fördelade länsvis	95
3.6	Teatrarnas produktivitet	97
3.6.1	Värdet av produktivitetsstudier	99
3.6.2	Behov av förbättrade mätmetoder	100
3.6.3	Sammanfattning av teatrarnas ekonomiska utveckling	101
3.7	Utvecklingstendenser	102
3.7.1	Faktiska teaterbesök – och potentiella	102
3.7.2	Nödvärdigt rationalisera också på teatrarna	103
3.7.3	Omvärldsfaktorer har fördyrat teaterproduktionen	104
3.8	Arbetsmarknadsfrågor	105
3.8.1	Teatrarnas anställningsformer	106
3.8.2	De producentlösa länen	107
3.9	Sammanfattande bedömning	108
4	Riksteatern	111
4.1	Inledning	111
4.2	Riksteaterns uppgifter och organisation	111
4.2.1	Kort historik	111
4.2.2	Organisationen i stort	113
4.2.3	Stadseenliga uppgifter	115

4.2.4	De lokala teaterföreningarna	115
4.2.5	Länsteaterföreningarna	118
4.2.6	Riksteaterns centrala organisation	119
4.3	Riksteaterns verksamhet	123
4.3.1	Teaterföreningarna	123
4.3.2	Riksteaterns egenproduktion	126
4.4	Personal och ekonomi	136
4.4.1	Personal	136
4.4.2	Ekonomi	138
4.5	Riksteaterns uppdrag och färdriktning	141
4.5.1	Statsbidragsvillkor och särskilda uppdrag	141
4.5.2	Riksteaterns teaterpolitiska handlingsprogram	142
4.5.3	Utvecklingsprogrammet	145
4.5.4	90-talsprogrammet	146
4.5.5	Ledningens färdriktning	148
4.6	Slutsatser	150
4.6.1	Inledning	150
4.6.2	Direktivens frågeställningar	150
4.6.3	Utvecklingen i förhållande till övergripande mål och bidragsvillkor	154
4.6.4	Relativt kostnadsläge och produktivitet	155
4.6.5	Samspelet med omvärlden	160
4.6.6	Sammanfattning	168
5	Den fria sektorn	169
5.1	Fria teatergrupper	169
5.1.1	Det statliga stödet	169
5.1.2	Nuläge	169
5.1.3	Stationära grupper	170
5.1.4	Regionala grupper	171
5.1.5	Nationellt turnerande grupper	172
5.1.6	Frilansande teaterkonstnärer	173
5.1.7	Riksdagens Revisorer	173
5.1.8	Utredningens synpunkter	174
5.2	Amatörteaterområdet	174
5.2.1	Övrig teaterverksamhet	176
6	Arrangörer och publik	177
6.1	Teaterarrangörerna	177
6.1.1	Recett- och gageteatrar	177
6.1.2	De kommunalt stödda arrangörerna	178
6.1.3	Skolorna är viktiga arrangörer	179
6.1.4	Stor skillnad i gagesättning	180
6.1.5	Andra kommunala arrangörer	182
6.1.6	Teaterföreningarna	183
6.1.7	Folkbildningsorganisationerna	185
6.1.8	Publikarbete	187
6.2	Skådebanan – teaterns främjarorganisation	189
6.2.1	Bakgrund	189

6.2.2	Minskad biljettförmedling	190
6.2.3	Bristande förankring hos teatern	191
6.3	Sammanfattning	191
7	Musikteater och dans	193
7.1	Musikteater	193
7.1.1	Producenterna	193
7.1.2	Övriga statligt stödda musikteaterproducenter	194
7.1.3	Drottningholmsteatern	194
7.1.4	Confidencen	195
7.2	Omfattningen av musikteaterverksamheten i Sverige	195
7.2.1	Föreställningsverksamhet	195
7.2.2	Den turnerande musikteatern	196
7.2.3	Musikteaterns ekonomi	197
7.3	Framtida regional operaverksamhet	199
7.3.1	Operaregioner	199
7.3.2	Kostnadsberäkning av en regional musikteaterreform	200
7.4	Teaterutredningens synpunkter	201
7.5	Dans	202
7.5.1	Balettinstitutioner	202
7.6	Genomgång av olika dansförslag	204
7.6.1	Dansens Hus	204
7.6.2	Svensk Danskommitté	204
7.6.3	Danscentrum	205
7.6.4	Utredning om en ny regional dansensemble i Västernorrland	205
7.6.5	Efva Lilja Dansproduktion	208
7.6.6	Koreografen Gun Lund	207
7.7	Sammanfattning	207
7.7.1	Brist på turnéföreställningar inom musikteater och dans	207
7.7.2	Nya former för spridning av dans och musikteater	208
8	Det internationella perspektivet	211
8.1	Världen i Sverige	211
8.1.1	Teaterns repertoar	211
8.1.2	Teaterns mångkulturella arbetsplatser	212
8.1.3	Festivaler och gästspel	213
8.2	Sverige i världen	214
8.2.1	Svensk dramatik i utlandet	214
8.2.2	Svenska gästspel utomlands	214
8.3	Förutsättningar för det internationella teaterutbytet	215
8.3.1	Hinder för utbytet	215
8.3.2	Vem gör vad i det internationella teaterutbytet?	215
8.3.3	Det nordiska samarbetet	216
8.4	Teaterns samordningsbehov	217
8.5	Sammanfattning	218

9	Teaterns roller	219
9.1	Ny betydelse för teatern	219
9.1.1	Motiv för en statlig teaterpolitik	219
9.1.2	Kampen om fantasin	221
9.1.3	Förändrade fritidsvanor	222
9.1.4	Ökad mediakonsumtion ställer större krav på egen kreativitet	222
9.1.5	Riksteatern och länsteaternas uppgifter i ett nationellt perspektiv	224
9.1.6	Teatrarna förändras – och står stilla	224
9.1.7	Den statliga teaterpolitiken	225
9.1.8	Kulturpolitik är också konstpolitik	226
9.1.9	Den fortsatta regionala utvecklingen	227
9.1.10	Offentligt stöd och konstnärlig frihet	228
10	Överväganden och förslag	231
10.1	Inledning	231
10.2	Teaterpolitikens inriktning och struktur	232
10.2.1	Teaterpolitiken i stort	232
10.2.2	Statens roll	233
10.2.3	Den regionala teaterpolitiken	234
10.3	Teaterpolitiskt handlingsprogram	235
10.3.1	Utgångspunkter	235
10.3.2	Åtgärdsprogram	237
10.4	Riksteatern	251
10.4.1	Inledning	251
10.4.2	Utgångspunkter för förslagen om Riksteatern	252
10.4.3	Riksteaterns framtida profil	253
10.4.4	Avtal och bidragskonstruktion	255
10.4.5	Riksteaterns samspel med andra	256
10.4.6	Sammanfattning och finansiering	256
	Reservation	261
	Särskilda yttranden	263
Bilaga 1	Kommittédirektiven	271
Bilaga 2	Stads- och länsteatrarna	
Bilaga 3	Teatern och samhället	325
Bilaga 4	PM om regional musikteater	331
Bilaga 5	Översikt: Institutionella producenter inom musik- och dansteaterområdena	341
Bilaga 6	De centrala amatörteaterorganisationerna (uppgifterna avser 1993)	345
Bilaga 7	Beräkningsunderlag avseende differentierade grundbeloppsvärden för olika producentkategorier	347

Sammanfattning

Vår uppgift har varit att göra en översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna. I uppdraget har även ingått att överväga om statsbidraget till Riksteatern innebär ett maximalt utnyttjande av denna resurs eller om en omprioritering bör ske av en del av Riksteaterns nuvarande statsbidrag till andra angelägna ändamål inom kultursektorn. Uppdraget har sin grund i de kraftigt ökade kostnaderna för teaternas turnéverksamhet.

I det inledande kapitlet *Utgångspunkter* konstaterar vi att uppdraget aktualiserar viktiga inslag i den teaterpolitik som lades fast i mitten av 1970-talet och som därefter utvecklats successivt. Det innebär bl.a. att eventuella förändringar av Riksteaterns och länsteaternas roller i första hand bör göras från teaterpolitiska utgångspunkter. Vi har därför funnit det nödvändigt att inledningsvis komplettera den bild av utvecklingen på teaterområdet som vuxit fram genom de många ekonomiska utvärderingar som gjorts. Med tanke på den omprövning som pågår av kulturpolitiken i stort har vi också valt att lägga synpunkter på teaterpolitikens inriktning och behovet av insatser under de närmaste åren. Vår ambition har varit att presentera förslag som bidrar till en positiv framtida utveckling av teaterområdet i dess helhet.

Beskrivning och analys

Den ansats vi valt förutsätter att Riksteatern och länsteatrarna placeras in i ett vidare teaterpolitiskt sammanhang. I kapitel 2 presenterar vi *Teaterpolitiken* och belyser utvecklingen under de senaste 20 åren. Vi återger kortfattat den kritik som riktats mot teaterområdets olika aktörer och konstaterar att förutsättningarna förändrats. Bl.a. har intresset ökat för kultur som drivkraft i samhällsutvecklingen, vilket innebär att kulturinvesteringar även fått regionalpolitiska förtecken. Till det teaterpolitiska området har vi fört nationella mål, rollfördelning, styrmedel och finansieringsformer. När det gäller statsbidraget till regionala och lokala teaterinstitutioner konstaterar vi att bidragsformen i stort sett fungerat väl. Vi uttalar oss för ett fortsatt statligt grundbeloppstöd direkt till teaterinstitutionerna. Det garanterar konstnärlig frihet, kvalitet och professionalism. De brister som trots allt finns kan elimineras genom smärre justeringar av bidragsvillkoren.

I kapitel 3 *Teaterinstitutionerna* beskriver vi de samhällsstödda teaternas på nationell, regional och lokal nivå. Det som främst kännetecknar den senaste tjuoårsperioden är den systematiska utbyggnaden av länsteatrar. För när-

varande finns institutionell teaterproduktion på 22 platser i landet. Ännu 1966 var produktionen begränsad till 7 städer med stadsteatrar. Vi analyserar också verksamhetens utveckling med avseende på uppsättningar, föreställningar, publik, kostnader och intäkter. Antalet produktioner och föreställningar har ökat med 10 procent under perioden, men publiken har minskat med 30 procent. Variationerna är stora mellan länen både vad gäller teaterutbud och publik. I län med egen institutionsteater finns ett tillfredsställande basutbud. I län som saknar egen teater spelar Riksteatern och de fria grupperna en avgörande roll. Tyngdpunkten i Riksteaterns föreställningsverksamhet ligger i norrlandslänen samt i Kalmar och Hallands län. Den regionala fördelningen av publiken följer i stort sett samma mönster som utbudet, men storstadsregionernas dominans förstärks genom att där finns teatrar med stor publikkapacitet. I ett särskilt avsnitt diskuterar vi värdet av kostnads- och produktivetsstudier. Konstnärlig kvalitet och teaterupplevelser kan inte mätas med dagens kvantitativa mått. Vi konstaterar också att maximal publik inte alltid är målet. När det gäller exempelvis barnteaterföreställningar är de mindre publikgrupperna under senare år delvis resultatet av medvetna konstnärliga val. Kostnadsjämförelser försvåras exempelvis av det genomslag lokalkostnader får. Det gäller att vara medveten om att jämförande studier av kostnader och produktivitet bara ger en del av sanningen. Samtidigt finns ett klart behov av kostnadsuppföljning. Teater får inte kosta hur mycket som helst.

Kapitel 4 *Riksteatern* innehåller inledningsvis en beskrivning av organisationens och arrangörsnätets utveckling. Vi vill göra klart att Riksteatern är något vida mer än en teaterproducent bland andra. Att Riksteaterns föreningsdel hittills ägnats föga uppmärksamhet kan vara en av orsakerna till den debatt som pågår. De resultatmätningar som gjorts har bortsett från en väsentlig del av verksamheten. Riksteaterns 226 lokala teaterföreningar och 23 länsteaterföreningar är inte bara en försäljningsorganisation för Riksteaterns egenproduktion utan också en bildnings- och arrangörsorganisation för all teater. Endast ca 30 procent av de lokala föreningarnas närmare 3 500 arrangemang per år är producerade av Riksteatern. Det innebär att mer än två tredjedelar av föreningarnas verksamhet avser service åt andra teaterproducenter. Vi redovisar därför Riksteaterns föreningsdel som en självständig verksamhetsgren och föreslår att resultatet av teaterföreningarnas verksamhet i framtiden bör bedömas fristående från Riksteaterns egenproduktion. Vi ser det som väsentligt att för omvärlden tydliggöra Riksteaterns olika roller, eftersom det främst är som bildningsorganisation och arrangör Riksteatern har unika utvecklingsmöjligheter i landets teaterliv. När det gäller den egna produktionen upptas en stor del av ensembler som saknar motsvarighet i landet i övrigt. Dit hör Unga Riks, Cullbergbaletten, Finska Riks, Tyst teater och den mångkulturella ensemblen Shikasta. I huvudsak är det endast Riksteaterns dramatiska och lyriska produktion i övrigt som kan jämföras med verksamheten vid landets stads- och länsteatrar.

I kapitel 5 *Den fria sektorn* beskriver vi den verksamhet som bedrivs av fria teatergrupper och frilansande scenartister. Strukturen inom den fria sektorn har förändrats sedan 1970-talet. Den konstnärliga spännvidden har ökat och den teaterproduktion som idag får stöd från Kulturrådets anslag till fria teatergrupper representerar ett stort antal former och uttryck. Vi delar in grupperna i fyra kategorier: Stationära grupper, Regionala grupper, Nationellt turnerande grupper och Frilansande teaterkonstnärer. Genomgående gäller att villkoren för grupperna har förändrats dramatiskt under senare år. Utbyggnaden av regionteatrar har inneburit att marknaden för grupperna försämrats. Samtidigt har arbetslösheten bland de icke-institutionsanställda scenartisterna vuxit mycket snabbt. Också som konstnärligt alternativ har de fria teatergrupperna delvis spelat ut sin roll. Det finns därför anledning att ompröva den statliga politiken på området. Ambitionen bör vara att rikta resurserna mot tillfälliga, konstnärligt lödiga projekt. I sammanhanget betonar vi särskilt barn- och ungdomsteatern, där nya bidragsmodeller bör komma i fråga. Vi fäster också uppmärksamheten på arbetsmarknadssituationen för de fria scenartisterna och på svårigheten för svensk teater att få genomslag i radio och TV. Den begränsade tid som stått till vårt förfogande gör det emellertid nödvändigt att överlämna dessa båda viktiga frågor till den kulturpolitiska utredningen. Avslutningsvis behandlar vi amatörteaterns utveckling. Det finns tecken som tyder på att teaterintresset tar sig nya uttryck. Fler deltar – färre tar del.

Kapitel 6 handlar om *Arrangörer och publik*. Vi delar in landets 27 samhällsstödda teaterinstitutioner i recett- och gageteatrar. Till den förstnämnda kategorin hör Dramaten, Operan, stadsteatrarna, Folkoperan och de läns-teatrar som i stor utsträckning arrangerar sina egna föreställningar. Till de nämnda läns-teatrarna hör musikteatrarna i Karlstad och Umeå samt läns-teatrarna i Östergötland, Västmanland och Örebro. Övriga 12 läns-teatrar och Riksteatern hör till kategorin gageteatrar, som måste lita till särskilda arrangörer för att nå sin publik. Med den kategoriindelningen begränsas turné-teaterns problem till gageteatrarna. I kapitlet redovisar vi också teaterverksamheten i studieförbunden och vissa erfarenheter från Danmark. I vårt grannland finns ett nationellt täckande rabattsystem och ett särskilt stöd till kommunala barn- och ungdomsteaterarrangörer. Kapitlet avslutas med en redogörelse för Skådebanan, som inte är någon arrangör men väl en publikorganisation med syfte att intressera en teaterovan publik för teaterbesök. Skådebanan bildades som en folkrörelse redan år 1910 med uppgift att förmedla biljetter och distribuera föreställningar. Efter Riksteaterns tillkomst har Skådebanan koncentrerat verksamheten till biljettförmedling och teaterpedagogisk verksamhet.

Med stöd i direktiven ägnar vi särskild uppmärksamhet åt *Musikteater och dans*. I kapitel 7 beskriver vi inledningsvis verksamheten vid de institutioner som vid sidan av Riksteatern framför musikdramatiska verk. Dit hör Operan, Stora teatern i Göteborg, Folkoperan, Malmö Musikteater AB, Musikteatern i

Värmland, Norrlandsoperan, Östgötateatern, Drottningholmsteatern, Västenaakademien och Confidencen. Vi redovisar också bakgrunden till våra förslag om en förstärkning av den regionala operaverksamheten. När det gäller dansområdet beskriver vi landets fem fasta dansensembler, dvs. Opera-baletten, baletterna i Malmö, Göteborg och Norrköping/Linköping samt Cullbergbaletten. Vi belyser också den debatt som pågår om formerna för utveckling av en dansens infrastruktur genom att kortfattat återge innehållet i de många skrivelser om dansens situation som kommit in till kommittén. Sammanfattningsvis konstaterar vi att det råder brist på turnéföreställningar med musikteater och dans. Det krävs nya former för spridning och utveckling av dessa båda konstarter.

I kapitel 8 *Det internationella perspektivet* riktar vi blicken både mot det internationella inslaget i svenskt teaterliv och mot det svenska inslaget i teaterlivet utanför våra gränser. Vi konstaterar att den svenska originalproduktionen dominerar utbudet hos samtliga samhällsstödda teaterproducenter. Däremot är den svenska teatern som arbetsplats mycket internationell. Det gäller dock företrädesvis personal som tjänstgör bakom scenen. Vi framhåller att de internationella impulserna är viktiga för teaterkonsten och att de utländska gästspelen i landet spelar stor roll. När det gäller svensk dramatik i utlandet kan vi konstatera att det är få nu levande svenska dramatiker som spelas utanför vårt land. Samtidigt har svensk teater gott rykte i internationella sammanhang. Internationellt utbyte förekommer också på många plan. Verksamhetsåret 1991/92 genomförde de svenska teatrar 24 gästspel i utlandet. Avslutningsvis noterar vi svårigheten att i vårt land arrangera internationella teatergästspel.

Överväganden och förslag

Som grund för våra förslag presenterar vi i kapitel 9 vår syn på *Teaterns roller*. Vi utgår ifrån att det omfattande samhällsstödet till svensk teater innebär att teaterkonsten är angelägen för såväl enskilda individer som för samhället i stort. Vi belyser kampen mellan masskulturen och teaterns uttrycksformer och noterar med tillfredsställelse att teaterinstitutionerna med framgång hävdar svensk originalproduktion. Teatern är en del av vårt kulturarv. Folkbildningsperspektivet har fortfarande stark förankring inom teatern men har i stort sett försvunnit inom de medier som teatern främst konkurrerar med. Samtidigt noterar vi att teatern befinner sig i en situation, som ställer stora krav på nytänkande. Bl.a. måste publiken återerövas. I sammanhanget betonas vi Riksteaterns nationella roll, som ger andra förutsättningar att spegla livet än länsteaternas regionala utgångspunkt. Det är rimligt att Riksteaterns kompletterande utbud innehåller det som länsteatern inte kan ge och att det håller högsta konstnärliga nivå. Riksteatern bör få förutsättningar att förstärka sin roll i teaterpolitiken. I övrigt bör statens del av ansvaret för institutions-

utbyggnaden i landet betraktas som fullföljd. Det finns idag ett institutionellt nätverk över hela landet. De län som fortfarande saknar länsteatrar har valt andra vägar för att tillgodose regionens behov av teater. Staten bör i fortsättningen rikta sin uppmärksamhet på behovet av konstnärlig förnyelse, samverkan och ökad rörlighet. Även ansvarsfördelningen mellan stat, kommun och organisationsliv bör ägnas förnyad uppmärksamhet. Dit hör avvägningen mellan konstpolitik och kulturpolitik. Enligt vår uppfattning innebär det nuvarande grundbeloppssystemet en rimlig avvägning där statlig konstpolitik kan samspela med en tydlig och politiskt förankrad regional kulturpolitik.

Kapitel 10 innehåller våra *Förslag*, som har olika karaktär och därför delas in i tre kategorier:

- Förslag som avser teaterpolitikens framtida inriktning.
- Förslag till teaterpolitiskt handlingsprogram för de närmaste åren.
- Förslag som i huvudsak berör Riksteatern

Teaterpolitikens inriktning

Den nationella teaterpolitikens huvuduppgift bör vara att skapa förutsättningar för god teater genom att garantera mångfald, kvalitet och professionalism. En sådan inriktning underlättas om staten fastställer särskilda nationella mål för samhällets insatser på teaterområdet. Vi redovisar de mål vi själva haft som utgångspunkt för våra förslag, men vi föreslår att den slutliga utformningen av teaterpolitiken äger rum när statsmakterna tar ställning till Kulturutredningens förslag.

Den nationella teaterpolitiken bör också innefatta principbeslut i riksdagen om ansvars- och uppgiftsfördelningen i stort mellan stat, kommun och organisationsliv.

Staten bör ansvara för att teaterkonsten utvecklas och kan utövas på ett sätt som tillgodoser högt ställda krav på kvalitet och professionalism. Hit hör ansvaret för nationalscenerna, högre utbildning och forskning, konstnärligt utvecklingsarbete och teaterområdets infrastruktur. Det sistnämnda innebär bl.a. att staten bör medverka i de långsiktiga basinvesteringar som krävs för att god teater skall kunna erbjudas i landet som helhet. Det förutsätter såväl lokal och regional produktion som riksomfattande turnéproduktion. För att kunna hushålla med de gemensamma resurserna och samtidigt tillgodose kraven på mångfald och kvalitet måste det även i framtiden bli fråga om en rimlig avvägning mellan dessa olika sätt att tillgodose publikens behov. Strukturen måste byggas upp i ett samspel med lokal och regional nivå.

Den regionala teaterpolitiken bör formuleras gemensamt av landsting och kommuner inom ramen för den struktur staten lagt fast. Politiken bör konkretiseras i en handlingsplan för regionens teaterverksamhet, som bl.a. anger verksamhetsinriktning, ansvar och finansieringsformer. Handlings-

planen bör vara vägledande för alla intressenter i regionen och även ge vägledning vid fördelningen av de statliga bidragen. Såväl politik som handlingsplan bör fastställas av berörda landstings- och kommunfullmäktige. Inom ramen för den regionala teaterpolitiken skall styrelsen för länsteatern formulera en plan för utveckling av den egna institutionens roll och uppgifter.

Teaterpolitiskt handlingsprogram

Våra konkreta förslag om samhällsinsatser på teaterområdet under de närmaste åren har vi samlat i ett teaterpolitiskt handlingsprogram. Syftet med förslagen är främst att

- förstärka arrangörsled och teaterfrämjande verksamhet,
- förstärka dans och musikteater genom att utveckla regionala centra i Göteborg, Malmö och Umeå,
- förbättra villkoren för fria teaterproducenter,
- öka andelen rörliga bidrag för att stimulera konstnärlig förnyelse.

Handlingsprogrammet innehåller följande förslag:

- Förstärkta insatser för barn och ungdom
- Regionala operacentra
- Försöksverksamhet med operaturnéer
- Ökat stöd till musikteatrarna
- Differentierade statsbidrag för stationära och turnerande teatrar
- Förstärkta bidrag till de fria dansgrupperna
- Ländanskonsulenter
- Samordning av Skådebanan och Riksteatern
- Förändrat bidrag för fria teatergrupper och frilansartister på teaterområdet
- Ny huvudman för Södra Teatern
- Rörliga grundbelopp
- Förändrad hantering av bidragen till Riksteatern, Operan och Dramaten

Riksteatern

Med utgångspunkt från vår uppfattning om teaterpolitikens inriktning presenterar vi avslutningsvis våra förslag om Riksteatern. Av särskild betydelse för Riksteaterns utveckling är behovet att

- stärka arrangörsledet,
- utveckla långsiktiga publikinsatser,
- fördjupa teaterintresset, inte minst bland ungdom,
- utveckla turnéteatern,
- främja bredd och förnyelse i hela landet.

Riksteatern är ett av de instrument som med fördel kan användas för att förverkliga den teaterpolitik vi förordar. Våra förslag vad gäller Riksteatern har som främsta syfte att förbättra förutsättningarna för institutionen att fungera som folkrörelse och företrädare för publiken. Det innebär bl.a. att teaterföreningarna måste få ett större inflytande över Riksteaterns egen produktion, men också ökade möjligheter att satsa på bildningsverksamhet och publikarbete. Ansvaret för stödet till Riksteaterns föreningsdel bör alltfört delas mellan stat, landsting och kommun.

Även om Riksteatern betonar sin roll som publikorganisation bör det inom organisationen finnas ett betydande utrymme för egenproduktion, men produktionen bör ha tydligare målgrupper och uppdragsgivare än idag.

Sammanfattningsvis föreslår vi att framtidens Riksteater bör vara publikorganisation, producent och serviceorganisation i nu nämnd ordning. Den önskvärda profilen och avvägningen mellan de tre verksamhetsgrenarna bör avspeglas i ett tidsbegränsat avtal mellan staten och Riksteatern. I avtalet bör klargöras att Riksteatern är en fristående idéell organisation om än i huvudsak statligt finansierad. Statsbidragets syfte är att stimulera Riksteatern till insatser på teaterområdet, som ett komplement till den verksamhet som bedrivs med offentligt huvudmannaskap. Avtalet bör, för Riksteaterns del, fastställas av kongressen. Vi räknar med att detta leder till att Riksteatern skall

- beakta de mål som fastställs för den statliga kulturpolitiken,
- utveckla och förvalta den idéella organisationen,
- producera och förmedla teater för att tillgodose föreningarnas behov,
- producera teater på uppdrag av regeringen,
- bedriva projekt för att utveckla och förnya teaterlivet och
- samverka med andra teaterproducenter, bl.a. genom köp av föreställningar.

För att ge Riksteatern bättre planeringsförutsättningar än idag bör avtalet ge garantier för bidragsutvecklingen under en längre period.

I övrigt föreslår vi att Riksteaterns samspel med landsting och kommuner bör läggas upp i stort sett som idag. Det innebär att landstingen ansvarar för bidragen till länsteaterföreningarnas verksamhet och kommunerna för bidragen till de lokala teaterföreningarna. På kort sikt bör även ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna vara densamma som idag. På längre sikt och under förutsättning att ett landsomfattande nätverk av musikteaterregioner byggs upp kan Riksteatern avstå från att producera musikteater och dans (vid sidan av Cullbergbaletten). I den utsträckning det innebär kostnadsbesparingar bör Riksteatern också kunna förmedla uppsättningar genom köp av produktioner från regionala producenter.

Vi för ett liknande resonemang när det gäller det samarbete med Rikskonserter, Operan och Dramaten, som för närvarande finns inskrivet i statsbidragsvillkoren. Sverige är i sammanhanget ett relativt litet land. Riks-

konsserter, Operan och Dramaten är väl kända för landets arrangörer. På de platser i landet där gästspel kan arrangeras har kontakter redan etablerats. Därför bör Riksteaterns decentraliseringssträvanden fullföljas. Det innebär bl.a. att samarbetet med Rikskonsserter, Operan och Dramaten i första hand bör förverkligas regionalt och lokalt. Endast i undantagsfall finns det anledning att ta upp nationalscenernas turnéer i Riksteaterns riksutbud. I stället bör det bli fråga om ett direkt samarbete mellan nationalscenerna och teaterföreningarna.

1 Utgångspunkter

1.1 Inledning

Teaterområdet har varit föremål för översyn vid upprepade tillfällen under senare år. I de många utvärderingar som gjorts har man funnit att resultatet av samhällets insatser inte helt motsvarat de förväntningar som ställdes 1974. Bl.a. Riksrevisionsverket, Europarådet, Teaterkostnadsutredningen, Riksdagens revisorer, Statskontoret och Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO, har hävdad att utvecklingen gått i en annan riktning än den politiken varit avsedd att främja och att produktiviteten inom de samhällsstödda teatrarna utvecklats negativt. Sammantaget innebär detta att Teaterutredningen har en förhållandevis lång förhistoria och delvis andra beveksegrunder än de tre övriga kulturutredningarna.

Mot den bakgrunden har vi ägnat betydande tid åt en fördjupad prövning av tidigare utvärderingars metoder och slutsatser. Vi har sökt en förklaring till att utvärderingarna hittills inte påverkat den teaterpolitik som förts. Samtidigt har vi varit angelägna om att lägga upp arbetet så att resultatet kan användas i den omprövning som pågår av kulturpolitik och samhällsstruktur. Därför har vi vidgat perspektivet i förhållande till ansatsen i direktiven och granskat hela det teaterpolitiska fältet som bakgrund till våra överväganden och förslag.

1.2 Uppdraget

Enligt direktiven (Dir. 1993:25 och 50) är syftet med uppdraget främst att få till stånd ett ökat teaterutbud till samma kostnad som i dag och att frigöra resurser för stöd till nya intressanta utvecklingsmöjligheter inom teaterområdet. Uppdraget har sin grund i den kraftiga ökningen av statens kostnader för stödet till teaterlivet. Regeringen hänvisar bl.a. till Teaterkostnadsutredningen, TKU, som i betänkandet Teaterns kostnadsutveckling 1975–1990 (SOU 1991:71) särskilt framhöll den oroande kostnadsutvecklingen inom Riksteatern. Det var också TKU som föreslog att Riksteaterns och regionteaternas olika roller och ansvarsfördelningen dem emellan borde ses över.

Vår huvuduppgift har varit att

- göra en analys av Riksteaterns olika uppgifter och betydelse för teaterlivet,
- göra en analys av ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatern.

- överväga om statsbidraget till Riksteatern i större utsträckning bör inriktas på de delar av verksamheten där Riksteatern är ensam aktör inom teaterområdet och
- överväga om medel härigenom kan frigöras för andra angelägna satsningar inom kultursektorn.

I analysen av Riksteaterns roll bör bl.a. klargöras vilka uppgifter som är unika för Riksteatern, svagt utvecklade i stora delar av landet eller parallella med andra teatrar allmänna verksamhet. I fråga om de regionala teatrarna bör redovisningen innehålla uppgifter om teaterverksamhetens utbredning i länen, samarbetet över länsgränserna och omfattningen av dans- och musikteaterverksamhet. Med utgångspunkt i denna beskrivning och analys bör övervägas om en tydligare ansvarsfördelning kan göras mellan Riksteatern och de regionala och lokala teatrarna. I utredningens överväganden om den framtida inriktningen av statsbidraget till Riksteatern bör hänsyn tas till de stigande kostnaderna för turnéverksamhet. En diskussion bör föras om behovet och omfattningen av Riksteaterns egenproduktion i relation till möjligheten att i ökad utsträckning distribuera föreställningar från andra.

I uppdraget har även ingått att samverka med den kulturpolitiska kommittén och att redovisa verksamhetens regionalpolitiska konsekvenser.

Direktiven i dess helhet fogas till betänkandet som bilaga 1.

1.3 Inriktning och avgränsning

Inriktningen i stort

Uppdraget aktualiserar viktiga inslag i den kulturpolitik som lades fast i mitten av 1970-talet. Dit hör bl.a. rollfördelningen mellan de berörda teatrarna och utformningen av det statliga stödet till regional kulturverksamhet. De nya länsteatrarna skulle utvecklas successivt med utgångspunkt från Riksteaterns regionala ensembler och befintliga stadsteatrar. Det statsbidrag som infördes skulle stimulera landsting och kommuner till ett ökat ansvarstagande på bl.a. teaterområdet. Föreningslivet, varav Riksteatern är en väsentlig del, tillmättes stor betydelse. Sammantaget innebär detta att eventuella förändringar i den riktning direktiven antyder får långtgående kulturpolitiska konsekvenser. Därför måste Riksteaterns framtida roll och ansvarsfördelningen på teaterområdet i första hand utformas från andra utgångspunkter än rent ekonomiska, även om resurshushållning också hör till bilden. Därtill kommer att eventuella förändringar inte kan genomföras ensidigt av staten. Den regionala kulturverksamheten har byggts upp i ett nära samspel mellan stat, kommun och organisationsliv. Detta delade ansvar måste få komma till uttryck även i den förändringsprocess som nu förestår.

Mot den bakgrunden har vi valt en annan ansats i den inledande analysen än den som närmast följer av direktiven. Vi har tagit fasta på att uppdraget

berör teaterpolitikens kärnfrågor och att kulturpolitiken som helhet nu är föremål för omprövning. Det innebär att förutsättningarna förändrats sedan Teaterkostnadsutredningen presenterade sitt förslag om en översyn av rollfördelningen på teaterområdet. För att kunna utforma långsiktigt hållbara förslag har vi bedömt det som nödvändigt att vidga perspektivet i tid och rum. Genom att studera de samhällsstödda teaternas verksamhet med utgångspunkt från den teaterpolitik som utvecklats stegvis under de senaste 20 åren har vi sökt berika det underlag som ställs till Kulturutredningens förfogande. Riksteatern och stödet till den regionala teaterverksamheten har varit statens främsta instrument när det gällt att uppnå målen om ökad geografisk och social spridning av teaterutbudet. Den övergripande frågan i analysen har därför varit att bedöma i vad mån statens olika medel för att uppnå målen varit effektiva.

Den breda ansatsen har varit möjlig genom att utvecklingen på teaterområdet är väl dokumenterad. Kulturrådet har ett omfattande material och under de senaste tio åren har en rad samstämmiga utvärderingar gjorts. Utöver sammanställning och analys av det material som finns har vi gjort egna undersökningar som kompletterar bilden. Vi har också inventerat förändringsbehoven för att få underlag för de omprioriteringar som regeringen efterlyser i direktiven. Den tid vi vunnit genom att begränsa kartläggningsarbetet har vi ägnat åt teaterpolitiska överväganden och förslag. I det sammanhanget har vi tagit fasta på vissa inslag i Kulturutredningens uppdrag. Vi har omsatt dessa till teaterområdet, vilket innebär att vi, utöver analysen enligt direktiven, haft ambitionen att:

- bedöma vilka krav och utmaningar som teaterpolitiken har att möta under 1990-talet,
- analysera teaterinstitutionernas utvecklingsmöjligheter,
- precisera statens ansvar på teaterområdet.

Mot den bakgrunden har vi studerat omvärldsförändringar av betydelse för teaterpolitikens utveckling. Dit hör främst det förnyade intresset för den idéella sektorn och den växande insikten om kultur som drivkraft i samhällsutvecklingen. Kulturområdet har under senare år fått regionalpolitiska förtecken. Det gör att kulturverksamhet är mer intressant för den regionala nivån än tidigare.

Uppläggningsen av arbetet

Utredningsarbetet har bedrivits i nära samverkan med Kulturutredningen, Kulturrådet, Riksteatern och övriga berörda instanser, bl.a. Kommun- och Landstingsförbunden. Vi har strävat efter en så allsidig belysning som möjligt av förändringsbehoven på teaterområdet. Uppläggningsen av arbetet och den inriktning vi valt avspeglas i betänkandets disposition.

För att få en bred infallsvinkel inleder vi med en beskrivning av teaterpolitikens utveckling och teaterlivet i stort. Beskrivningarna bygger på egna enkäter, befintligt material och den dialog vi under arbetets gång fört med teaterområdets olika aktörer. Beskrivningen av stads- och länsteatrar i bilaga 2 utgår från en inledande, skriftlig enkät, som senare kompletterats vid telefonintervjuer och besök. När det gäller Riksteatern har en fortlöpande dialog förts med den centrala ledningen och olika teaterföreningar. Kapitlen om den fria sektorn, arrangörer och publik, musikteater och dans och det internationella perspektivet fördjupar omvärldsbeskrivningen. De beskrivande kapitlen avslutas som regel med en sammanfattande bedömning eller analys. I analyserna har vi genomgående valt en utvärderande ansats. Vi har sökt bedöma hur väl de berörda teatrarna skött sina respektive uppdrag och i vilken riktning utvecklingen gått.

I kapitlet om Teaterns roller sammanfattar vi vår grundsyn som utgångspunkt för våra överväganden och förslag. Syftet med förslagen är att initiera en process i riktning mot bättre användning än idag av de resurser samhället ställer till teaterlivets förfogande. Resurserna bör i första hand användas för teaterpolitiskt angelägna ändamål.

Avgränsning

Den korta utredningstiden har gjort det nödvändigt att begränsa synfältet. Vissa angelägna områden måste tas om hand i särskild ordning. Dit hör den arbetsmarknadspolitiska situationen för scenartister, teaterutbudet i massmedia och tillgången till teater för människor med funktionshinder. Genomgående är det frågor som inte bara berör teaterområdet. De problem som finns delar teatern med kulturlivet i övrigt. Vi räknar därför med att frågorna kommer att behandlas av Kulturutredningen. I de överläggningar vi haft med de olika kulturutredningarna har vi fäst uppmärksamheten på teaterområdets specifika förhållanden i nämnda avseenden.

1.4 Det fortsatta arbetet

Sammanfattningsvis har vi valt att lägga upp arbetet så att vi nu kan presentera

- en övergripande utvärdering av den teaterpolitik som förts sedan 1974,
- resultatet av Riksteaterns och länsteaternas verksamhet i förhållande till uppdragen,
- en inventering av angelägna reformbehov på teater-, musikteater- och dansområdet,
- former för utveckling av en regional teaterpolitik,
- förslag till teaterpolitiskt handlingsprogram för de närmaste åren och

- förslag till ny inriktning av Riksteaterns verksamhet och statsbidrag.

Det material som finns sammanställt i rapporten fyller flera funktioner. Det ger den helhetsbild vi själva ansett oss behöva för att kunna ta ställning till Riksteaterns och länsteaternas roller. Därutöver har flera kapitel ett egenvärde och en egen målgrupp.

Kapitlen om teaterpolitikens och teaterinstitutionernas utveckling bör kunna vägas in i den utvärdering Kulturutredningen skall göra. Våra förslag till teaterpolitiska omprioriteringar och de former vi presenterar för fortsatt utveckling av den regionala teaterpolitiken har Kulturutredningen som primär målgrupp. Merparten av våra förslag i övrigt kan behandlas redan i 1995 års budgetproposition.

Vårt förslag till teaterpolitiskt handlingsprogram för de närmaste åren innehåller en rad angelägna reformförslag. Vi riktar oss främst till Kulturrådet och regeringskansliet och räknar med att många av förslagen bör kunna prövas i kommande budgetarbete.

De förslag som berör Riksteatern måste hanteras på ett annat sätt. Riksteatern är en fristående idéell organisation, även om verksamheten i huvudsak finansieras med statsbidrag. Det innebär att staten inte ensidigt kan besluta om förändringar av Riksteaterns inriktning och organisation. För att kunna förverkligas måste förslagen antas av Riksteaterns kongress. Mot den bakgrunden ägnar vi betydande utrymme i förslagsdelen åt det fortsatta samspelet mellan staten och Riksteatern. Vi vill med förslagen peka ut färdriktningen och har all anledning att räkna med Riksteaterns aktiva medverkan. Riksteatern har en betydelsefull roll i den teaterpolitik vi förordar.

De förslag vi för fram för att vitalisera den regionala teaterpolitiken är av liknande art. Det ligger i sakens natur att staten inte kan bestämma innehållet i den politik landsting och kommuner tillsammans skall föra. Även här är det fråga om att skapa förutsättningar för en önskvärd process.

2 Teaterpolitiken

2.1 1974 års teaterpolitik

2.1.1 Utredningen Kulturrådet

Statens kulturråds föregångare, kommittén Kulturrådet, tillsattes 1969 för att utreda och forma den statliga kulturpolitiken. Huvudbetänkandet Ny kulturpolitik (SOU 1972:66) kom att få avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen.

På teaterområdet föreslog Kulturrådet bl.a. att regionala teaterensembler skulle inrättas. De ansågs bättre svara mot de mål som Kulturrådet formulerat än ökad central turnéverksamhet. Självständiga regionala ensembler skulle innebära en decentralisering av såväl personella som materiella resurser. Länsteatrarna skulle vara ett led i ett utbyggt regionalt ansvarstagande, som skulle förbättra förutsättningarna för en livskraftig regional och lokal kulturverksamhet. Det skulle bli lättare för teatern att hålla kontakt med publiken och med förmedlande och arrangerande organ. Verksamhetens omfattning, inriktning och former skulle bättre kunna anpassas till de behov och önskemål som fanns. Samtidigt skulle möjligheterna öka till ett reellt medinflytande för olika avnämargrupper.

Kulturrådet föreslog länen som enhet för de regionala teatrarna. Det regionala ansvaret skulle samtidigt förstärkas genom en decentralisering av planering, beslut och resurser. Politiskt ansvariga samhällsorgan på regional nivå skulle ta över planerings- och prioriteringsuppgifter. Samtidigt framhöll Kulturrådet att ansvaret såvitt möjligt borde ligga på lokal nivå. Till regional och central nivå skulle endast sådana uppgifter föras som inte kunde fullgöras lokalt. Initiativ till regionala eller centrala insatser skulle i så stor utsträckning som möjligt komma från lokal nivå och vara betingade av dess behov.

Föreningslivet förutsattes spela en framträdande roll när den nya kulturpolitiken skulle förverkligas. Den uppsökande verksamheten krävde bättre kontakter med olika grupper av människor, vilket i sin tur förutsatte samverkan med föreningar och organisationer. Rådet bedömde det som angeläget att föreningslivet fick behålla sina tidigare arrangörsuppgifter. Att överföra arrangörsuppgifter m.m. till gemensamma samhällsorgan skulle knappast verka stimulerande för de enskilda föreningarna.

Endast vissa avgränsade uppgifter, exempelvis länsinstitutionerna och stödet till föreningslivets distriktsorgan, borde förläggas till länsnivån. Att länet valdes som indelningsgrund berodde på behovet av anpassning till sam-

hällets indelning i stort. Landstingen tilldelades det politiska ansvaret för kulturverksamhet på länsplanet, men landstingens ansvar skulle inte innebära någon överordnad ställning i förhållande till kommunerna. Kommunförbundets länsavdelningar borde bli det regionala organet för rekommendationer och beslut som berör kommunerna.

Som ett led i uppbyggnaden av länsinstitutionerna föreslog Kulturrådet att stadsteatrarna och de regionalt baserade Riksteaterensemblerna i princip skulle omvandlas till länsteatrar. Därutöver skulle ytterligare länsteatrar inrättas.

Ansvaret för länsinstitutionerna borde under en övergångsperiod delas mellan landstinget, respektive hemkommun och föreningslivet. Landstinget och hemkommunen skulle tillsammans med staten bära en stor del av det ekonomiska ansvaret. Föreningslivet representerade de mottagargrupper institutionerna vände sig till. För att tillgodose de olika intressenternas behov av inflytande och samtidigt garantera de nya regionala kulturinstitutionerna ett visst mått av konstnärlig frihet ansåg rådet stiftelseformen vara den lämpligaste.

Kulturrådet räknade med att utbyggnaden av länsteatrar skulle leda till en relativt genomgripande förändring av Riksteaterns verksamhet. Produktionen av teaterföreställningar skulle minska, men samtidigt skulle samordningsuppgifterna öka avsevärt. Sedan regionteatrarna byggts upp skulle Riksteatern centralt ha följande fyra huvuduppgifter:

1. Samverkan med länsteatrarna

Riksteatern skulle medverka till ett samspel mellan det centrala och det regionala teaterutbudet och främja ett utbyte av länsteatrarnas föreställningar över landet. I övrigt skulle Riksteatern kunna ställa skådespelare, regissörer och scenografer till förfogande för komplettering av de små länsteatrarna.

2. Distribution av produktioner från andra teatrar än länsteatrarna

Riksteatern skulle organisera distributionen av utländska gästspel och föreställningar från Operan och Dramaten. De utländska gästspelen borde öka bl.a. av hänsyn till de stora invandrargrupperna.

3. Egen produktion

I takt med utbyggnaden av länsteatrarna skulle Riksteaterns egenproduktion kunna minska men viss Riksteaterproduktion skulle behövas även på längre sikt, främst musikteater, större uppsättningar och andra uppsättningar som av olika skäl inte kan produceras vid länsteatrarna. Beträffande musikteater bedömdes Riksteaterns produktion bli beroende av i vad mån Operans turnéer kunde kompletteras av turnéföreställningar från Göteborg, Malmö och eventuell ytterligare musikteater. Samproduktioner mellan länsteatrarna och dåvarande regionmusiken bedömdes också kunna bli aktuella, liksom fler TV-

föreställningar av opera. Under alla omständigheter skulle landsorten ges bättre möjligheter att se "levande" opera. Beträffande operett, musikal och liknande ansåg Kulturrådet att Riksteatern snarast kunde behöva öka sin produktion som komplement till den regionala repertoaren.

4. *Expert- och konsultuppgifter*

Riksteaterns konsultuppgifter skulle avse produktions- och distributionsfrågor, information och publikrekrytering samt stöd till den icke yrkesmässiga teatern.

Utöver dessa huvudfunktioner skulle Riksteatern under en övergångstid medverka vid utbyggnaden av länsteatrarna. Riksteatern skulle också förstärka sitt samarbete med Rikskonserter och Riksutställningar. För att underlätta en sådan samverkan aktualiserade Kulturrådet frågan om en delning av Riksteatern i en föreningsdel och en produktionsdel. Den senare skulle vid en delning kunna organiseras som de båda övriga riksorganisationerna. Rådet avstod dock från att lägga fram ett konkret förslag. I stället räknade rådet med att omvandlingen av Riksteatern skulle kunna ske inom oförändrad organisationsstruktur.

Sammantaget visar referatet ovan att den teaterpolitik som utformades av utredningen Kulturrådet i hög grad har relevans som utgångspunkt för en utvärdering av nuvarande rollfördelning mellan Riksteatern och länsteatrarna.

2.1.2 **Riksdagens beslut**

Kungl. Maj:ts proposition 1974:28 överensstämde i allt väsentligt med Kulturrådets förslag i ovan nämnda avseenden. Däremot fick de kulturpolitiska målen en delvis annan utformning än den Kulturrådet föreslagit.

Nationella mål

Till vägledning för det fortsatta reformarbetet på kulturområdet fastställde riksdagen åtta övergripande nationella mål. Enligt dessa skall kulturpolitiken

- medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet kan utnyttjas,
- ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor,
- motverka kommersialismens negativa verkningar,
- främja decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner,
- utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov,
- möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse,
- garantera att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs och

- främja ett utbyte av erfarenheter och idéer över språk- och nationsgränser.

Ansvarsfördelning

Riksdagen antog också vissa övergripande riktlinjer för ansvarsfördelningen mellan stat, kommun och organisationsliv:

Staten skulle inrikta sina insatser på att stimulera kulturverksamheten och inte på att reglera den. Vid sidan om ansvaret för de egna institutionerna och helt statsstödda sådana skulle staten ta ett allmänt ansvar för frågor av gemensamt intresse. Staten skulle vidare ta ett ansvar för ekonomiskt stöd till kulturverksamhet med primär- eller sekundärkommunal anknytning, kultur i folkbildningen och kulturinsatser inom organisationslivet i övrigt.

Primärkommunerna skulle svara för stödet till den lokala kulturverksamheten.

Den regionala nivån förutsattes utgöra basen för regionala kulturpolitiska insatser. Staten skulle inte ta ställning till vilka lösningar i fråga om organisatoriskt ansvar eller regionernas omfattning som valdes på olika håll i landet. Därmed öppnades möjligheten för länsövergripande kulturregioner.

Organisationslivet skulle tilldelas resurser av stat och kommun för att självständigt genomföra uppgifter på kulturområdet.

Regional teaterverksamhet

På teaterområdet antog riksdagen Kulturrådets förslag om regionala teatrar för att åstadkomma en ökad geografisk och social spridning av teaterverksamheten. Förutsättningarna bedömdes som goda för utveckling av en regional teater, förankrad på landstingsnivå. Flertalet av de redan etablerade stads-teatrarna ansågs också kunna bedriva en ökad regional verksamhet. Riks-teaterns erfarenheter av samarbete med föreningslivet i övrigt bedömdes kunna ge god vägledning i det utvecklingsarbete som förutsattes komma till stånd.

Statens uppgifter i sammanhanget skulle främst vara att

- stimulera utvecklingen över hela landet av teaterinstitutioner med ett regionalt ansvar,
- medverka till att olika befolkningsgrupper fick tillgång till teater och
- skapa förutsättningar för att olika teaterformer, däribland exempelvis musikteater och dans, fick möjligheter att utvecklas.

Statens ansvar skulle i första hand komma till uttryck genom ett nytt system för statsbidrag. Bidraget förutsattes medge stor frihet för teaternas huvudmän att utforma verksamheten i enlighet med förutsättningar och intressen inom det egna området. Bidraget skulle vara neutralt i repertoar-

hänseende. Statliga initiativ och beslut skulle inte verka styrande på verksamheten

De nyetablerade ensemblerna förutsattes till en början bli förhållandevis små, vilket ofrånkomligen skulle leda till en smal inriktning. För att undvika ett ensidigt teaterutbud i berörda regioner skulle de statliga bidragen även kunna utnyttjas till olika former av tillfälliga engagemang. Genom Riksteatern skulle det vara möjligt att komplettera den regionalt eller lokalt producerande teatern med teater som producerades centralt.

Behovet av fortsatta insatser från Riksteatern ansågs vara stort inom följande områden:

- komplettering av det regionala teaterutbudet i enlighet med regionernas önskemål och behov,
- distribution av föreställningar från andra teatrar, i första hand de statliga teaternas turnéföreställningar och olika former av inhemska och utländska gästspel,
- expert- och konsultuppgifter för såväl den yrkesmässigt arbetande teatern, som för amatörteatern.

2.1.3 Sammanfattning

Sammanfattningsvis innebar 1974 års teaterpolitiska beslut att landsting och kommuner successivt skulle ta över en stor del av det ansvar för teaterlivet ute i landet som vilade på Riksteatern. Teaterpolitiken skulle förverkligas stegvis. Syftet med att bygga upp nya regionteatrar var främst att decentralisera teaterproduktionen för att bättre nå ut med teater till nya grupper. Tyngdpunkten i det teaterpolitiska ansvaret skulle förskjutas till lokal och regional nivå. De nya regionala teaternas förutsattes ta ett betydande turnéansvar inom sina respektive hemlän, men också utanför länets gränser. Organisationslivet tillmättes stor betydelse som kanal ut till människorna. Riksteaterns roll skulle reduceras i takt med utbyggnaden av regionteatrar. Tillsammans med Rikskonserter och Riksutställningar skulle Riksteatern komplettera det regionala kulturlivet. Sammanfattningsvis var avsikten främst att uppnå en ökad geografisk och social spridning av teaterutbudet.

2.2 Utvecklingen efter 1974

2.2.1 Inledning

För att belysa utvecklingen under den period som förflutit sedan 1974 har vi bl.a. valt att kortfattat återge teaterområdets behandling i de många utvärderingar som gjorts. Det ger en översiktlig bild av de brister man funnit. Vi återkommer med en fördjupad prövning av utvärderingarnas slutsatser i vår

avslutande analys. Till bilden hör också att omvärlden förändrats och därmed förutsättningarna för en teaterpolitik av 1974 års modell. Därför lyfter vi fram några tydliga utvecklingstendenser. Dit hör bl.a. publikvanornas utveckling, det förnyade intresset för den idéella sektorn och den växande insikten om kulturens betydelse för den regionala utvecklingen. Avsnittet avslutas med en sammanfattande bedömning som samtidigt tjänar som en av utgångspunkterna för våra överväganden om en ny inriktning av teaterpolitiken.

2.2.2 Sjunkande produktivitet och bristande samordning

KOSK-rapporten

Kulturrådet presenterade i den s.k. KOSK-rapporten (Kommunerna, staten och kulturpolitiken, Rapport från Kulturrådet 1984:3) en utvärdering av utvecklingen under en tioårsperiod i förhållande till de två kulturpolitiska mål, som bedömdes vara mest betydelsefulla i relationen stat-kommun, dvs. decentraliseringsmålet och målet att nå eftersatta grupper. Rådet konstaterade att det förflutna decenniet hade inneburit viktiga framsteg när det gällde *decentralisering av ansvar*. Primärkommunerna hade tagit på sig ett ökat ansvar för beslut och planering. Kulturområdet hade etablerats som ett av landstingens ansvarsområden. Landstingen hade också tagit viktiga initiativ, bl.a. när det gällde utbyggnaden av regionala kulturinstitutioner. Det fanns en organisatorisk och ekonomisk bas för ett decentraliserat ansvar. Samtidigt fann rådet att mycket återstod att göra. I många kommuner fanns brister i fråga om målinriktning av verksamheten. Det regionala samarbetet och kulturinstitutionernas regionala verksamhet hade inte utvecklats enligt intentionerna. Detsamma gällde verksamheten för barn och ungdom.

Även i fråga om *utbyggnaden av regionala kulturinstitutioner* hade betydande förändringar inträffat. Två musikinstitutioner och tio regionala teatrar hade tillkommit. Samhällsstödet hade ökat väsentligt och personalen vid de regionala institutionerna, exklusive regionmusiken, hade ökat med 950 årsverken, men flera av institutionerna levde inte upp till sitt regionala ansvar. Därtill kom att den totala publiken vid de statsunderstödda teaterinstitutionerna minskat under senare delen av 1970-talet och framför allt i början av 1980-talet. Detsamma gällde antalet föreställningar. Däremot hade besöksvanorna inte förändrats sedan 1969. Två personer av tre i åldersgruppen 16–74 år hade inte varit någon gång på teater under det senaste året.

Rådet uppfattade det som ett allvarligt problem att den samverkan mellan olika intressenter på länsplanet som förutsattes 1974 inte hade förverkligats. Den oklara ansvarsfördelningen kunde leda till ett undanlidande från ansvar. Rådet föreslog mot den bakgrunden en förstärkt samverkan mellan i första hand kommuner, landsting, länsinstitutioner, länsbildningsförbund och andra

berörda. Syftet skulle bl.a. vara att utveckla regionens kulturidentitet och länsinstitutionernas regionala ansvar.

Kulturrådet fäste också uppmärksamheten på ett antal oroande utvecklingstendenser. För teaterområdets del handlade det främst om den minskande publiken vid de samhällsstödda teaterinstitutionerna. Under perioden 1975/76–1982/83 hade den totala teaterpubliken minskat med ungefär 20 procent.

För att möta utvecklingen föreslog rådet ett fempunktsprogram för de kulturpolitiska insatserna under återstoden av 1980-talet. Av betydelse för våra överväganden om teaterns roll på regional nivå var betoningen av lokal och regional utveckling för att uppnå en mer likvärdig standard mellan olika regioner och kommuner.

För statens del kom KOSK-rapporten inte att leda till några väsentliga förändringar. Däremot kom rapporten under en följd av år att användas som underlag i den planeringsprocess som pågick inom landsting och kommuner.

Riksrevisionsverkets rapport 1983:51

Kulturrådets beskrivning av utvecklingen på teaterområdet verifierades av en i stort sett samtidig studie av Riksrevisionsverket (Utbud av teater och dans, Revisionsrapport 1983:51). RRV konstaterade att

- de offentliga bidragen till teater- och dansverksamhet ökat kraftigt under perioden 1975/76–1981/82,
- antalet besök under samma period hade minskat med närmare en halv miljon,
- antalet föreställningar var i stort sett oförändrat,
- de offentliga bidragens fördelning på ortstyper var i stort sett oförändrad sedan 1975/76,
- teaternas utbud av turnéföreställningar hade minskat.

Mest problematisk ansåg RRV situationen vara vid de regionala teaternas. Produktiviteten hade sjunkit mer vid dessa än vid övriga institutionsteatrar och utbudet hade i ökad omfattning gynnat regionernas centralorter.

RRV menade att utfallet främst hade sin grund i ett antal brister i vad man kallade "teater- och danssystemet". Anslagsgivande organ hade alltför ensidigt stött produktion av teater och dans på bekostnad av distribution och publikarbete. Samordningen inom systemet hade inte fungerat. RRV ansåg exempelvis att Riksteatern inte tog nämnvärd hänsyn till det övriga teater- och dansutbudet när man planerade sin egen verksamhet.

För att råda bot mot konstaterade brister föreslog RRV en omfördelning av de statliga insatserna från produktionsstöd till en organisatorisk och ekonomisk förstärkning av distributionen och av stödet till det lokala publikarbetet. Som ett led i förändringen föreslog RRV successiv begränsning av statens

stöd till lokala teatrar i storstäderna, till Riksteaterns egenproduktion och till turnéverksamheten vid Operan och Dramaten.

RRV:s förslag kom inte att förverkligas på någon punkt. Däremot har vi funnit anledning att pröva förslagen på nytt.

Europarådets utvärdering

Nästa större utvärdering inom kulturområdet kom att dröja till budgetåret 1989/90 då en expertgrupp inom Europarådet fick regeringens uppdrag att granska den svenska kulturpolitiken. Som underlag för granskningen sammanställdes en rapport (Kulturpolitik i Europa 2:1) av en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet i samarbete med Kulturrådet. Expertgruppens utvärdering publicerades i en andra rapport (Kulturpolitik i Europa 2:2). I fråga om teaterområdet ansåg gruppen att tillgängliga produktivitetssiffror borde ge anledning till oro. Antalet föreställningar per anställd inom teatern som helhet hade sjunkit brant mellan åren 1975/76 och 1986/87. Utfallet var särskilt oroväckande mot bakgrund av att resurserna under samma tid hade ökat med 37 procent. Expertgruppen ansåg att Sverige flexibelt och skickligt hade byggt ut kulturen i regionerna, men det krävdes ytterligare ansträngningar för att den nya strukturen av regionala institutioner skall bli konstnärligt och publikt framgångsrik. Hellre än att bygga ut det regionala nätverket ytterligare borde Sverige satsa på utvalda centra med internationellt konstnärligt rykte. Europarådet manade till en period med omgruppering av resurserna och förnyade ansträngningar. I det sammanhanget riktade rådet uppmärksamheten på bl.a. Riksteatern.

Enligt expertgruppens uppfattning var de rikstäckande turnéorganisationerna (Riksteatern, Riksutställningar och Rikskonserter) Stockholmsbaserade enheter som motverkade en verklig decentralisering av kulturlivet. De ansågs paradoxalt nog förstärka den centralism de hade till uppgift att bryta. Därför borde statsmakterna överväga att helt eller delvis överföra de tre R-ns åtaganden till mindre, regionalt baserade organisationer.

Expertgruppen konstaterade samtidigt att Riksteaterns blandning av försäljning, utbildning, idéell främjandeverksamhet och professionell produktion hade få motsvarigheter utomlands. I gruppens förslag till treårigt nationellt handlingsprogram för att öka kulturens tillgänglighet ingick därför en förstärkning av teaterföreningarnas roll och uppbyggnad av mer koncentrerade nätverk för turnéer med teater och musik.

Att Europarådets utvärdering fått betydelse för kulturpolitikens fortsatta utveckling avspeglas i de beslut om förändringar som tagits under senare år och i direktiven till såväl Kulturutredningen som Teaterutredningen.

Teaterkostnadsutredningen

För att belysa kostnadsutvecklingen på teaterområdet tillsatte regeringen år 1989 den s.k. Teaterkostnadsutredningen, TKU. I betänkandet Teaterns kostnadsutveckling 1975–1990 (SOU 1991:71) framhöll TKU att Operan och Dramaten visade ett klart bättre resultat än övriga institutionsteatrar. Riksteaterns produktivitet hade däremot minskat avsevärt. Föreställningsverksamheten hade reducerats utan en motsvarande minskning av de totala kostnaderna. Den genomsnittliga kostnaden per föreställning hade för Riksteaterns del fördubblats under perioden. Enligt TKU ingav denna utveckling bekymmer. Därför borde en översyn göras av Riksteaterns verksamhet och samspelet mellan Riksteatern och länsteatrarna.

Riksdagens revisorer

I november 1993 presenterade Riksdagens revisorer rapporten Teatrarna och svenska folket (Rapport 1993/94:2). Revisorerna konstaterade bl.a. att

- antalet teatrar i landet har ferdubblats och antalet verksamma inom teaterområdet fördubblats sedan år 1970,
- decentraliseringsmålet har lyckats i den meningen att det finns en regionteater i nästan varje län, men
- storstadskoncentrationen består – teaterbesöken utanför storstadslänen har gått ned med ca 40 procent sedan 1970,
- det mest attraktiva teaterutbudet är koncentrerat till storstadslänen, framför allt till Stockholms län,
- Riksteaterns verksamhet är koncentrerad till städer med över 20 000 invånare, vilket innebär att Riksteatern i stort utsträckning besöker samma orter som länsteatrarna,
- teaterpubliken är i stort sett densamma som år 1970,
- teaterintresset har minskat, framför allt hos ungdomen,
- den kvalitetsinriktade seriösa teatern har förlorat mark till de kommersiellt inriktade privatteatrarna,
- det idag inte finns något som motsvarar vågen av förnyelse på 1970-talet,
- det arbetsmarknadspolitiska stödet till teaterområdet har växt till ca 200 miljoner kronor 1993 och har blivit ett viktigt sätt att finansiera reguljär teaterverksamhet.

Sammanfattningsvis bekräftade revisorerna den utveckling som tidigare utvärderingar fäst uppmärksamheten på. Revisorerna tillförde också ett antal nya angreppspunkter, främst fortsatta brister i den geografiska och sociala spridningen av teaterutbudet.

Revisorerna överlämnade sin rapport bl.a. till de olika kulturutredningarna med rekommendationen att dessa i det fortsatta utredningsarbetet skulle beakta behovet av insatser för att

- öka den geografiska och sociala spridningen av teaterutbudet,
- skapa bredd, mångfald och förnyelse ,
- motverka de arbetsmarknadspolitiska medlens tillväxt och
- utveckla former för målkonkretisering, uppföljning och utvärdering.

ESO-rapporten

Den senaste i raden av utvärderingar som berör teaterområdet publicerades i februari 1994 av Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Rapport till ESO, Varför kulturstöd? – Ekonomisk teori och svensk verklighet, Ds 1994:16. Rapporten innehåller bl.a. en uppsats om utvecklingen av produktion, kostnader och produktkostnader inom kultursektorn. Därav framgår att de totala kostnaderna för de samhällsstödda teatrarna hade ökat med 34 procent i fasta priser mellan åren 1983/84 och 1991/92. För de centrala teatrarna hade kostnaderna ökat med 11 procent, för de regionala och lokala med 56 procent och för de fria grupperna med 60 procent. Samhällssubventioneringen av de centrala teatrarna uppgick till 76 procent. De regionala och lokala teatrarna fick 84 procent av sina kostnader subventionerade och de fria grupperna 56 procent. Sammanfattningsvis konstaterade ESO att besöken minskat och kostnaderna ökat inom den offentligt finansierade teaterverksamheten. ESO antog också att det ökade teaterintresset skulle komma privatteatrarna tillgodo.

Musik för miljoner

Med hänsyn till det nära samband som finns mellan teater- och musikpolitik – främst inom musikteatern – har vi också studerat den utvärdering som Kulturrådet gjort av länsmusikreformen, publicerad i rapporten Musik för miljoner, Rapport från Statens kulturråd 1994:2. I rapporten konstaterar rådet att flera av de problem som fanns från starten kvarstår. Dit hör

- den musikaliska profileringen,
- behovet av samverkan över länsgränserna,
- avvägningen mellan fasta musiker och frilansmusiker,
- osäker situation för skolkonserter och interna konserter,
- bristen på musikpolitiskt helhetsansvar inom regionerna,
- svag dialog med arrangörsnätet,
- bristande samarbete med Svenska Rikskonserter,
- Stockholmsmusikens situation.

Vidare föreslår rådet ett nytt statsbidragssystem, baserat på grundbelopp.

Sammanfattning

Ett stort antal samstämmiga utvärderingar har gjorts på teaterområdet under senare år. De visar bl.a. att den betydande förstärkningen av produktionsmöjligheterna lett till sjunkande produktivitet vid de samhällsstödda teaterinstitutionerna. Samtidigt är den geografiska och sociala spridningen av teaterutbudet i stort sett oförändrad och det brister i samordningen på regional och lokal nivå. I den mån kritiken visar sig vara berättigad finns det all anledning att ompröva inte bara politikens inriktning utan också de medel, som valts för att förverkliga de teaterpolitiska intentionerna. Utvecklingen kan mötas på olika sätt. Vi har valt en aktiv ansats och menar att den framtida teaterpolitiken måste ge ökat utrymme för långsiktiga publikinsatser. Dit hör en utveckling av turnéteatern och arrangörsnätet. Resultatet av den politik som förts ger oss bl.a. anledning att pröva om resurser och intresse kan omfördelas från produktion till arrangörsled.

2.2.3 Publikvanorna

Att vidga deltagandet – Rapport från Statens kulturråd

På uppdrag av regeringen studerade Kulturrådet under åren 1988–1991 de insatser samhället gjort för att vidga deltagande i kulturlivet. I delrapporten Teater, dans, musik (Rapport från Statens kulturråd 1991:1) sammanfattade Kulturrådet läget.

Antalet besök vid statliga, regionala och lokala teaterinstitutioner hade minskat med 25 procent mellan åren 1976/77 och 1985/86. Därefter hade en viss uppgång skett, men antalet besök låg fortfarande 1988/89 under 1976/77 års nivå. Även intresset att gå på teater hade minskat sedan början av 1970-talet, särskilt bland ungdom.

Förändringsmönstren för teaterns publiksiffror var dock inte entydiga. Mellan åren 1981/82 och 1989/90 hade studieförbunden ökat sin teaterpublik från ca 550 000 till 1,2 miljoner. Även besökstalen vid privatteatrarna hade varit på väg uppåt under 1980-talet.

Teatervanorna i stort hade däremot inte förändrats. Liksom tidigare var vanan att gå på teater beroende av social bakgrund. Högskoleutbildade, tjänstemän, lärare och andra inom utbildnings- och informationsyrken gick särskilt ofta på teater – lantbrukare och industriarbetare mer sällan. Teatervanorna var däremot inte nämnvärt beroende av inkomstklass.

De sociala skillnaderna framträdde mest markant i opera- och balettpubliken. De välutbildade dominerade mer där än på annan teater, men även på revyer var de välutbildade överrepresenterade. Privatteatrarna hade inte en bredare publik än de statliga och statsunderstödda teatrarna. Inte heller Riksteatern eller de fria grupperna nådde en annan publik i stort sett. Däremot var

publiken vid amatörteater mindre beroende av social bakgrund än publiken vid professionell teater.

Också TV-teaterns publik representerade alla samhällsklasser, utom möjligen de högutbildade, som genomgående ser mindre på TV än lågutbildade.

De sociala skillnaderna framträdde främst på låg aktivitetsnivå. De som aldrig går på teater skiljer sig markant från dem som går åtminstone en gång per år.

Ungdomar från 15 till 25 år går på teater i en omfattning som i stort motsvarar genomsnittet av befolkningen, men förvärvsarbetsande ungdomar och manliga ungdomar under 25 år hör till de minst teaterintresserade befolkningsgrupperna. Ungdomarna är också markant mindre intresserade av opera och balett. De mest aktiva teaterbesökarna är högutbildade i övre medelåldern. Lågutbildade pensionärer går klart minst på teater – förtidspensionärer i ännu mindre utsträckning än ålderspensionärer.

Teatervanorna skiljer sig markant mellan befolkningen i huvudstadsregionen och landsortsbefolkningen. Varannan Stockholmare hade varit på teater under det senaste året, men bara en av fyra invånare i glesbygd. Detta om man bortser från TV-teatern. Även invånarna i andra storstadsområden och i regionala centra går mer på teater än befolkningsgenomsnittet.

Andelen som sett amatörteaterföreställningar är också större i huvudstadsregionen än i övriga delar av landet men skillnaden är inte så stor som för professionell teater.

Skillnaden mellan storstadsbor och glesbygdsbor var särskilt accentuerad när det gällde musikteater och dans. Den i särklass största andelen operabesökare fanns i Stockholmsregionen. Den största andelen operett- och musikalbesökare fanns i Göteborg och Malmö. Andelen dansteaterbesökare var ungefär lika stor i de tre storstäderna.

Storstadsbor ser inte revy i särskilt hög grad – stockholmarna betydligt mindre än befolkningsgenomsnittet. Att ta del av teater i etermedierna är obetydligt beroende av hemort. Befolkningen i norra Sverige ser inte lika ofta på TV-teater som befolkningen i andra delar av landet. Att lyssna på radioteater är något vanligare i Stockholmsområdet än i landet som helhet.

Trots de sjunkande publiksiffrorna och det minskande intresset kan man skönja en tendens till utjämning mellan storstadsbefolkningens teatervanor och teatervanorna bland invånarna i övriga större städer. Riksteatern har störst betydelse i teaterlösa kommuner. Riksteaterns minskande verksamhet har inte medfört att andelen teaterbesökare på mindre orter minskat. I glesbygdkommuner kan t.o.m. en viss ökning registreras, främst beroende på en livlig amatörteaterverksamhet och ett ökat resande till teaterorter.

I landsbygdsområden har skolbarn ofta tätare kontakt med teater än vuxna. I Stockholm är det tvärtom. Skolbarn i Stockholm går mindre på teater än ungdomar och vuxna.

Som typexempel på en person som totalt saknar teaterintresse lyfter Kulturrådet fram en ogift yngre man inom LO-kollektivet. Hans intressen är bilar, sport och rockmusik. Han varken läser böcker eller har böcker hemma.

För att möta utvecklingen har Kulturrådet utarbetat ett handlingsprogram för vidgat deltagande i kulturlivet. Programmet kan sammanfattas i följande åtta huvudpunkter:

1. Utveckla samverkan mellan kulturliv och skola/förskola
2. Stimulera kulturprogram för ungdomar som slutat skolan
3. Utveckla bättre utbildningsmöjligheter för yrkesverksamma inom kulturområdet
4. Verka för förstärkta inslag av kulturpedagogik och marknadsföring i högskolornas grundutbildning
5. Utveckla metoder för publikarbete med hänsyn till särskilda miljöer och publikgrupper
6. Sprid erfarenheter av framgångsrika arbetsformer
7. Stöd forskning och vetenskapligt utvecklingsarbete
8. Utforma särskilda insatser för språkliga och kulturella minoritetsgrupper.

LO-fackets kartläggning

Kulturrådets bild av den teaterovane stämmer inte helt överens med den bild LO-facket förmedlar i det faktamaterial Om kultur och fritid, Del 1–3, som publicerades sommaren 1993. I den tredje rapporten analyseras skillnaderna mellan olika grupper av anställda och förändringarna sedan 1980-talets början då en motsvarande kartläggning gjordes. I rapporten konstateras bl.a. att teaterbesök hör till de kulturaktiviteter som har det allra starkaste sambanden med yrke. Att gå på teater är betydligt vanligare bland SACO-medlemmar än bland LO-medlemmar. Vidare är det främst kvinnor som går på teater, även om männens teaterbesök ökar med stigande ålder. De regionala skillnaderna är stora, betydligt större bland LO-medlemmar än bland TCO- och SACO-medlemmar. LO-medlemmar i storstäderna går betydligt oftare på teater än medlemmarna i de glesst befolkade delarna av landet. Till de ur vår synvinkel glädjande förändringarna hör att det blivit något vanligare bland män, äldre och glesbygdsbor att gå på teater. Teaterbesöken har ökat något mer bland LO-männen än bland LO-kvinnorna. De regionala skillnaderna har minskat för såväl teater- som konsertbesök. De yrkes- och klassbundna skillnaderna har minskat något.

2.2.4 Förnyat intresse för den idéella sektorn

Av betydelse för kulturområdet är också det förnyade intresset för den idéella sektorns utveckling. I 1993 års budgetproposition anmälde regeringen att ett

samlat utvecklingsarbete om den idéella sektorn skulle inledas. Regeringen såg ett stort behov av ökad kunskap om de områden där de idéella rörelserna kunde komplettera den offentliga sektorns arbete.

Beredningen för främjande av den idéella sektorns utveckling tillsattes i maj 1993. I uppdraget framhåller regeringen inledningsvis att de senaste decenniernas expansion av den offentliga verksamheten har medfört att många av den idéella sektorns traditionella uppgifter har tagits över av statliga och kommunala organ. Det har bidragit till att utrymmet för den idéella sektorns engagemang inom olika samhällsområden har minskat. Regeringens målsättning är att ta till vara och främja det intresse för inbrytning på nya verksamhetsområden som nu växer fram inom föreningslivet. En viktig utgångspunkt för förnyelsen av den offentliga verksamheten är att låta fler aktörer i samhället ta ett större ansvar. Det gäller privata entreprenörer, men också i hög grad idéella organisationer. Föreningslivets bredd, engagemang och lokala förankring kan inom många områden bidra till förnyelsen. Mot den bakgrunden bör syftet med beredningens arbete vara att ge den idéella sektorn ökade möjligheter att ta ansvar för olika verksamheter där det allmännyttiga intresset och människors egna behov kan förenas. Därigenom bör man på sikt kunna bidra till att öka välfärden för medborgarna.

Beredningen bör fortlöpande analysera och utarbeta förslag om hur den ideella sektorn kan komplettera verksamheter som bedrivs i offentlig regi. Förslagen kan också avse att tillhandahålla alternativ till offentligt driven verksamhet.

Projekt som berör medborgare och föreningar – särskilt inom områden som vanligen sköts av stat, landsting och kommun – bör kartläggas i syfte att belysa hur offentlig, idéell och privat sektor kan främja varandra. Olika samverkansformer mellan dessa sektorer bör belysas, särskilt sådan verksamhet som ligger i gränzonen mellan offentlig, privat och idéell verksamhet.

Samtidigt som dessa principiella uttalanden görs kan noteras att indragningar skett av det ekonomiska stödet till den idéella verksamheten.

2.2.5 Teater som drivkraft i den regionala utvecklingen

Kulturens roll för den regionala och lokala utvecklingen har uppmärksammas först under senare år. Denna växande insikt om kultur som drivkraft ledde till att kulturområdet behandlades relativt ingående i de regionalpolitiska utredningar, som lades fram mot slutet av 1980-talet. Kulturlivet fick tillgång till särskilda regionalpolitiska medel. Försöksverksamhet på kulturområdet ingick som en del i flera av de s.k. paketen om särskilda regionalpolitiska insatser. Sedan våren 1990 har länsstyrelserna möjlighet att använda de regionala utvecklingsanslagen för kulturinvesteringar.

Samtidigt har landstingen börjat betona sin roll som motor i regionens utveckling. Därmed växer behovet av en kulturpolitik som tar sin utgångs-

punkt i de förutsättningar och utvecklingsbehov som finns inom respektive region.

I skriften *Offensiv regional kulturpolitik* (Landstingsförbundet 1991) framhöll förbundet inledningsvis att 1974 års kulturpolitik gav landstingen en oklar och anonym roll, avhängig av andras insatser. Knappast någon uppmärksamhet ägnades åt behovet av en självständig regional kulturpolitik med insatser styrda av länens behov. I takt med landstingens ökade erfarenhet och engagemang i regional kulturverksamhet har behovet av en sådan politik vuxit sig allt starkare. En bidragande orsak är också den ökande insikten om sambandet mellan en regions kulturella infrastruktur och dess förmåga till utveckling och förnyelse. Det innebär att kultur inte längre kan betraktas enbart som samhällsservice. Det är fråga om en utvecklande och berikande kraft som gör att den regionala kulturpolitiken i allt högre grad måste handla om val av utvecklingsstrategier. Landstingens ansvar består i att utveckla den regionala kulturverksamheten så att den främjar både länsinvånarnas kulturella välfärd och regionens utveckling.

Landstingens förändrade syn på kulturlivet kan också avläsas i den organisationsförändring som ägt rum inom Landstingsförbundet. Kulturfrågorna hör numera till avdelningen för regional utveckling och samhällsekonomi.

Synsättet har också förmedlats till de olika kulturutredningarna i ett anförande hösten 1993 av ordföranden i Landstingsförbundets beredning för regionala frågor. En bärande tanke i anförande var att det ingår i rollen som regionpolitiker att ta tillvara kulturens mervärde i samhällsplaneringen. Kultursektorn har mer att vinna än att förlora på ett ökat intresse från andra samhällssektorer.

Riksdagen har varit inne på liknande tankar även vid sidan av de regionalpolitiska principbesluten. Våren 1992 behandlades kulturens samhällsekonomiska funktion och regionalpolitiska effekter, bl.a. i de motioner och utskottsbetänkanden som föregick beslutet om en ny kulturpolitisk utredning. Riksdagen betonade att kulturen har stor betydelse för samhällsekonomin men avvisade tanken på att betrakta kultur som en näring. Beslut om offentliga kultursatsningar skulle även i framtiden främst tas utifrån andra värderingar än rent ekonomiska..

Även Kulturrådet har behandlat frågan – så sent som hösten 1993 – i skriften *Drivfjäder eller fjäder i hatten*. Syftet med rapporten var bl.a. att

- generellt belysa hur kulturen och kulturmiljön kan bli en viktig dimension i utvecklingen av en region,
- visa goda exempel på kulturprojekt finansierade genom länsstyrelsernas utvecklingsanslag,
- bidra till bättre kunskap om systemet och finansieringsformerna.

Slutsatsen av de många konkreta exempel som redovisas i rapporten var att kulturen spelar en allt viktigare roll i många länsstyrelser regionala planeringsarbete.

Att detsamma gäller i storstadskommunerna bevisas bl.a. av de satsningar som görs i Göteborg, Malmö och Umeå och kan komma i Stockholm inför utmaningen att vara kulturhuvudstad 1998.

Även i propositionen "Bygder och regioner i utveckling" prop. 1993/94:140, utvecklas synsättet kring kulturens betydelse för landsbygdens och regionernas utveckling.

Landstingsförbundets positionsbestämning vintern 1994

Som underlag för utredningsarbetet på kulturområdet har Landstingsförbundet presenterat ett s.k. positionspapper om regional kulturpolitik. Förbundet konstaterar att den regionala kulturpolitiken numera är en del av en sammanhållen strategi för en regions tillväxt och utveckling. Den nationella kulturpolitiken måste därför kompletteras med ett erkännande av ett självständigt regionalt kulturansvar för landstingen. Regional kulturpolitik är något annat än en decentraliserad statlig kulturpolitik. Den regionala politiken måste tillåtas variera utifrån olika regionala förhållanden och strategier.

Förbundet menar att den statliga kulturpolitiken är ett uttryck för en sektorspolitik, som på regional nivå måste infogas i ett helhetsperspektiv. På regional nivå hamnar kulturens sociala funktion och samhällsnytta i fokus. Det innebär att de regionala kulturinstitutionerna får ett samhällsuppdrag vid sidan av det konstnärliga uppdraget. Mot den bakgrunden reser förbundet krav på vissa förändringar av struktur och styrformer. Ett erkännande av en självständig regional kulturpolitik innebär exempelvis att staten inte skall styra landstingens insatser. Statens bidrag till den regionala kulturverksamheten bör därför enligt Landstingsförbundet fortsättningsvis utgå med ett samlat belopp per landsting. Självklart skall staten kunna förena bidraget med vissa generella villkor.

Inom ramen för den regionala kulturpolitiken bör kommunerna ges bättre möjligheter att stödja beställningar av produktioner från bl.a. de regionala kulturinstitutionerna.

2.2.6 Sammanfattande bedömning

I den omprövning av kulturpolitiken som pågår måste hänsyn tas till förändringar i omvärlden. Dit hör bl.a. det förnyade intresset för den idéella sektorn, pågående omdaning av den regionala nivån och det växande intresset för teater som drivkraft i samhällsekonomin. Det politiska intresset för teater har delvis fått andra bevekelsegrunder än de forna välfärdsmålen. Vad detta innebär för Riksteatern och länsteatern utvecklas närmare i det följande.

2.3 Dagsläget

2.3.1 Nuvarande rollfördelning

Statens roll

De svenska teaterinstitutionerna har idag stor frihet att själva utforma sin verksamhet. Den av stat, kommuner och landsting beslutade budgetramen utgör för många det huvudsakliga planeringsunderlaget. Statens formella förväntningar på läns- och stadsteatrarna är för närvarande att de skall uppfylla de villkor som ställs i statsbidragsförordningen (bilaga 2). Den mätbara prestation staten begär av berörda teatrar är att de årligen skall kunna omsätta minst det antal årsverken som de uppgivit i sin ansökan om grundbeloppstöd. I övrigt preciserar staten inte några krav på teaternas verksamhetsinriktning med avseende på genrer, målgrupper etc.

Statens Kulturråd bär ansvaret för fördelningen av det statliga stödet till stads- och länsteatrar. Uppföljning sker bl.a. genom att teaternas verksamhet och ekonomi årligen redovisas i publikationen *Svensk teaterstatistik*. Den innehåller bl.a. det senaste verksamhetsårets utfall för de enskilda teatrarna. Vissa referenser görs också i längre tidsserier.

Kulturrådets uppföljning och tillsyn tar sig även andra uttryck. I takt med att teaternas ekonomi försvagats har några fått problem med att upprätthålla den personalvolym som statsbidraget förutsätter. Det har föranlett Kulturrådet att ta upp diskussioner med den berörda teaterns ledning och huvudman om dess finansieringssituation. Dessa diskussioner har hittills lett till att teaterns huvudman och bidragsgivare fattat teaterpolitiska beslut som återställt balansen mellan årsverk och grundbelopp. Grundbeloppssystemet förutsätter ett visst mått av rättvisa mellan de bidragsmottagande institutionerna för att dess fördelar skall framträda. Dessa fördelar är enkelhet, konsekvens och förutsägbarhet.

Kulturrådets uppföljning av de enskilda teatrarna kan också ske i form av stimulansåtgärder. Rådet kan stödja särskilda projekt eller långsiktigt utvecklingsarbete i syfte att upprätta ny verksamhet på teatern i fråga. Denna typ av stöd kan ske genom fördelningen av det mindre antal rörliga grundbelopp som Kulturrådet årligen fördelar eller genom det allmänna utvecklingsanslaget.

En viss uppföljning av teaterpolitiken sker löpande i de tvärkulturella rapporter som rådet publicerar, ofta på uppdrag av departement och myndigheter. Exempel på denna verksamhet är genomlysningen av situationen för barn- och ungdomskulturen på uppdrag av Socialdepartementet, "Att vidga deltagandet – studien" för kulturdepartementet samt underlaget för Europarådets utvärdering av den svenska kulturpolitiken.

Sammanfattningsvis är statens roll i teaterpolitiken ambitiös men oklar. De teaterpolitiska styrmedlen representeras främst av ett väl utbyggt institutionsnät med tydlig och överblickbar struktur. Det saknas däremot metoder för

uppföljning och utvärdering av de statliga och kommunala insatserna, som kan bidra till en fortlöpande konstruktiv dialog mellan staten, huvudmännen och de enskilda teaterna.

De regionala huvudmännens ansvar och förväntningar

Landsting och kommuner är i allmänhet huvudmän för de samhällsfinansierade teaterinstitutionerna på regional och lokal nivå. Huvudmännens förväntningar på de enskilda institutionerna varierar från fall till fall. Det finns dock en stark samstämmighet mellan framför allt de olika regionala teaternas målsättningar och ambitioner som särskilt understryker kulturpolitikens sociala mål. Dessa mål kommer nu allt mer i konflikt med de ekonomiska ramar som sätts för verksamheten av kommuner och landsting. Teaterna riskerar – i likhet med all annan kommunal verksamhet – att utsättas för sparbeting. Detta måste med nödvändighet innebära att huvudmännen måste ompröva sina mål eller att teatern uppfyller målen inom snävare budgetramar.

Få huvudmän har tagit initiativ till utvärderingar av teaterinstitutionernas verksamhet. Där detta har skett – företrädesvis på de större stadsteaternas – har motiven i stor utsträckning varit att spara pengar. Frånvaron av utvärderingar av teaterinstitutionerna kan till stor del förklaras av bristen på bra utvärderingsmetoder. Vi räknar med att bl.a. Statens kulturråd kommer att utveckla sådana under de närmaste åren.

Problemet att hitta lämpliga metoder för en utvärdering av teaterpolitiken har att göra med att varken de statliga, regionala eller lokala målen för teaterverksamheten har preciserats.

Motstridiga uppgifter om hur de regionala kulturinstitutionerna lyckats med sitt uppdrag är också anledningen till Landstingsförbundets Kulturmätarprojekt. Projektets syfte är att utveckla metoder för utvärdering av regional kulturpolitik och de regionala kulturinstitutionernas verksamhet.

Hösten 1992 gjordes en första kartläggning av samspelet mellan regionala kulturinstitutioner och deras uppdragsgivare. Vidare undersöktes hur institutionernas resultat överensstämde med deras kulturpolitiska mål. Slutsatserna av denna kartläggning redovisas i Kulturmätarprojektets delrapport *Fakta eller föreställningar?* I den andra delrapporten *Om utvärdering* presenteras definitioner och en modell för kvalitativ utvärdering.

Kulturmätarprojektets slutrapport har sitt fokus på utvärdering av regional kulturpolitik och de regionala kulturinstitutionernas verksamhet. Utvärderingen utgår från de kulturpolitiska målen. I sista hand handlar rapporten om den regionala kulturpolitikens och de regionala kulturinstitutionernas legitimitet och om kulturverksamheten kan bidra till regionens utveckling och tillväxt.

2.3.2 Aktuella frågeställningar inom teaterområdet

Teatrarnas verksamhetsformer

Verksamhetsformerna för stads- och länsteatrarna varierar. Den dominerande formen bland stadsteatrarna är aktiebolag och bland länsteatrarna stiftelse. Därutöver förekommer kommunal förvaltning samt ekonomisk och idéell förening.

Det går inte att med ledning av verksamhetsformen finna några direkta skiljelinjer mellan teatrarna avseende kostnadseffektivitet, konstnärlig inriktning eller publik attraktionskraft. Stadsteatrarna har sin särart mer genom att de i allmänhet arbetar i storstadsområden än genom att de är aktiebolag. Motsvarande gäller de oftast stiftelsebaserade länsteatrarna som har andra uppdrag och villkor.

Frågan om val av verksamhetsform för kulturinstitutionerna har fått förnyad aktualitet genom regeringens proposition 1993/94:9 *Stiftelser* och utredningen *Vissa mervärdesskattefrågor II* (SOU 1993:75).

Stiftelseformen

Genom bl.a. 1974 års kulturproposition initierades ett utredningsarbete om en mer adekvat stiftelselag, som först hösten 1993 ledde fram till ett förslag till riksdagen om en ny lag. Förslaget tillgodoser alla krav på strikthet i fråga om förvaltning, bokföring och revision, områden där det funnits brister i gällande lagstiftning. Från kulturområdets synpunkt är det dock beklagligt att lagförslaget inte omfattar s.k. anslagsstiftelser, dvs. den verksamhetsform som gäller för flertalet kulturinstitutioner. Befintliga anslagsstiftelser får vara kvar, men inga nya får bildas.

Frågan om kulturinstitutionens framtida verksamhetsform är därmed fortfarande oviss, men regeringen har nyligen tagit initiativ i frågan genom att utfärda direktiv (Dir. 1994:20) för en utredning om former för finansiering av verksamheter som fortlöpande är beroende av statligt stöd utan att vara myndigheter. Utredningen skall också göra en förutsättningslös översyn av befintliga stiftelser.

Av direktiven framgår att regeringen numera intar en restriktiv hållning till stiftelseformen. Den bör endast övervägas vid ett partssammansatt agerande och bör inte användas om verksamheten

- helt finansieras av staten,
- är av betydande allmänt intresse,
- kräver omfattande styrning.

I översynen blir det främst fråga om att finna en alternativ form för verksamhet som för närvarande bedrivs i form av s.k. anslagsstiftelser. Även om uppdraget i första hand handlar om statlig verksamhet skall utredningen även

överväga om det alternativ den förordar kan tillämpas på kommunal och landstingskommunal verksamhet.

Moms-frågan

Det har under senare år kommit ett skattemotiv för att förändra verksamhetsformen från stiftelse till förvaltning. De gällande momsreglerna innebär att kulturverksamhet vid teater-, dans- och musikinstitutionerna är undantagna mervärdesskatt. Det leder i sin tur till att dessa institutioner i flertalet fall inte har rätt att göra avdrag vid köp av momspliktiga varor och tjänster. Detta har visat sig ha mycket större betydelse än vad man från början förutsåg.

Genom att även tjänster kommer att momsbeläggas ökar kostnaderna kraftigt för de teatrar som drivs som stiftelser eller bolag. Däremot kan institutioner som drivs som kommunala förvaltningar dra av hela kostnaden för den s.k. ingående momsen på varor och tjänster.

En följd av detta förhållande är att man på sina håll överväger att avveckla formen självständig institution med egen styrelse och i stället lägga hela ansvaret på en kommunal nämnd. Detta beräknas minska kostnaderna med 10–12 procent. Kommun- och Landstingsförbundet har i en gemensam skrivelse till regeringen påpekat att skattepolitiska åtgärder leder till kulturpolitiska förändringar som ingen önskar.

En annan följd av skattereglerna är planerna på att lägga vissa kulturinstitutioner under samma styrelse som affärsmässig kommunal verksamhet som el-, gas- eller vattenverk för att där kunna tillgodogöra sig underskott i kulturinstitutionernas verksamhet och därmed minska skatten för den kommersiella verksamheten.

I de båda ovan beskrivna fallen blir resultatet att den hittills rådande och väl fungerande ansvarsfördelningen styrelse-ledning-personal vid kulturinstitutionerna upphävs.

Uppsala Stadsteater har gått en annan väg och delat upp verksamheten i två skilda bolag. AB Uppsala Stadsteater levererar teatertjänster till Uppsala kommun. Övriga resurser för teaterproduktionen levereras av Uppsala Stadsteaters Produktions AB. I ett flerårsavtal mellan bolaget, Uppsala kommun och Uppsala Stadsteaters Produktions AB regleras villkoren för produktions-samarbetet. Den förändrade organisationen innebär att stadsteatern kan tillgodogöra sig en momseffekt på ca 1,5 miljoner kronor om året.

Teatrarna och den konstnärliga friheten

För en samhällsfinansierad kulturverksamhet är det avgörande att hitta finansierings- och driftsformer som kan garantera institutionen och dess utövare konstnärlig självständighet. I ett resonemang utvecklat av professor Olof

Ruin har vi funnit tre argument för denna självständighet inom kultur- och forskningsområdet.

Det första kallas kreativitetsargumentet. Forskning såväl som kultur kräver fantasi, intuition och djärvhet – och en sådan verksamhet förutsätter autonomi.

Det andra argumentet är kritikargumentet: forskare och kulturverksamma har ett särskilt ansvar för att med utgångspunkt i sin sakkunskap kritiskt granska förhållanden i samhället.

Det tredje argumentet för autonomi är kapabilitetsargumentet: forskning liksom kultur är en oberäknelig och svår verksamhet. Därför skall lekmän akta sig för att styra den.

Inom kulturområdet har få kritiker hävdad att det offentliga stödet till teaterlivet på något sätt har verkat manipulativt. De flesta är tvärtom överens om att samhällsfinansieringen av teaterinstitutioner och fria grupper har medverkat till ett föreställningsutbud präglad av mångfald och kvalitet. Europarådets utvärdering av den svenska kulturpolitiken slog dessutom fast att den bidragit till en decentralisering av kulturverksamheten över en stor del av landet.

En viktig förklaring till att teaterinstitutionerna fått en bred politisk förankring i vårt land är att man åstadkommit fungerande organisationsformer för teatern som samtidigt tillgodoser politikernas krav på insyn och målstyrning och utövarnas krav på konstnärlig frihet. Avgörande för denna respekt är att teatern och dess styrelse har gemensamma intressen; att det finns förtroendevalda – styrelse – som primärt skall bevaka teaterns intressen. I maktfördelningen finns sedan andra förtroendevalda – t.ex. landstingsfullmäktige – som skall bedöma teaterns behov i ett mer samlat perspektiv. Det är enligt utredningen av fundamental vikt att denna rollfördelning upprätthålls så att miss-tankar aldrig behöver uppstå om politisk styrning i konstnärliga frågor.

Som framgått av ovanstående kommer stiftelsen eventuellt att försvinna som verksamhetsform för nya kulturinstitutioner. Om så sker är det angeläget att det skapas en ny verksamhetsform som är anpassad till kulturinstitutionens speciella behov.

2.4 Statsbidragssystemen

2.4.1 Det statliga teaterstödet – en översikt

I Kulturutredningens uppdrag ingår att granska om den nuvarande formen för statsbidrag till regionala kulturinstitutioner är ändamålsenligt utformad. Samråd i denna fråga är föreskrivet mellan Kulturutredningen, Museiutredningen och Teaterutredningen. Mot den bakgrunden har vi valt att redovisa erfarenheterna inom teaterområdet av framför allt det statliga grundbeloppssystemet.

Samhällets förväntningar på teatern formulerades tydligt i 1974 års kulturpolitiska mål och de lokala målsättningar som dessa har inspirerat till på de

olika kulturinstitutionerna. Rollen som konstnärlig verkstad förväntas av samhället kombineras med instrumentella uppgifter, dvs. teatern skall också tjäna samhällsnyttan.

Teaterpolitiken erbjuder också de samhällsstödda teatrarna stort konstnärligt svängrum. Det har utvecklats en väl fungerande ansvarsfördelning mellan de politiska och konstnärliga sfärerna. Det är länge sedan konflikterna om makten på teatrarna rasade.

Den statliga teaterpolitiken lägger ett stort ansvar på nätet av teaterinstitutioner. Det samlade statliga institutionsstödet uppgick 1992/93 till 881 miljoner kronor. Samma år var de primär- och landstingskommunala bidragen till lokala och regionala teatrar 499 miljoner kronor respektive 131 miljoner kronor. Hela det offentliga stödet till den svenska institutionsteatern uppgick därmed till 1 511 miljoner kronor. En tabell över det offentliga teaterstödet omfattning presenteras nedan.

Utöver institutionsstödet på 881 miljoner kronor utgick ca 76 miljoner kronor till annan teaterverksamhet. Det innebär att teaterinstitutionerna fick 93 procent av det totala teaterstödet. Som en jämförelse kan nämnas att det statliga stödet till fria teatergrupper 1992/93 uppgick till ca 36 miljoner kronor eller drygt 3 procent av det samlade statliga teaterstödet.

Staten satsade alltså 957 miljoner kronor på teater 1992/93 vilket motsvarade ungefär en tredjedel av de samlade kulturutgifterna inom ramen för kulturdepartementets budget. Teatern är därmed den största utgiftsposten inom det statliga kulturområdet. I ett europeiskt perspektiv är prioriteringen av scenkonsten anmärkningsvärd. I västeuropa är det endast i Tyskland som det offentliga kulturstödet riktas till teaterområdet i motsvarande utsträckning. Teatern har också en relativt stark ställning i de nordiska länderna.

Utöver de teateranslag som utgår över kulturdepartementets budget förekommer andra statliga teaterutgifter som berör utbildning, arbetsmarknad etc. Riksdagens Revisorer har beräknat att det totala samhällsstödet till teaterområdet 1991/92 uppgick till ca 2 miljarder kronor. Av detta belopp kan ca 1 100 miljoner kronor beräknas vara statliga kostnader. De statliga kostnaderna för teater beräknas budgetåret 1992/93 vara betydligt större genom kraftiga anslagsökningar till de statliga teatrarna och ökade utgifter för arbetslöshetsersättningen.

Statens bidrag till teaterverksamheten är i statsbudgeten indelade i fyra olika anslag:

1. De av riksdagen beslutade statsbidragen till de helt statligt finansierade institutionerna Operan, Dramaten och Riksteatern. Dessa är nu budgettekniskt samlade under samma anslag och bidragen bygger på samma beräkningsunderlag. Genom att statsbidragen utgår som engångsanslag i början av verksamhetsåret kan teatrarna tillgodogöra sig ränteinkomsterna. Teatrarna har stor frihet att planera verksamheten utifrån den beslutade budgeten.

2. Grundbeloppssystemet för stads- och länsteatrar. Anslagsramen beslutas av riksdagen men de enskilda bidragsbesluten fattas av Statens Kulturråd. Bidragsunderlaget för varje institution motsvaras av de tilldelade grundbeloppen.
3. Statsbidraget till de fria teater- och dansgrupperna. Anslagsramen beslutas också här av riksdagen och de enskilda besluten av Kulturrådet. Bidragsunderlaget utgörs huvudsakligen av en kvalitetsbedömning av de bidragssökande teatrarna. För denna svarar en av rådets styrelse utsedd referensgrupp.
4. Övriga statliga bidrag samlade under ett gemensamt anslag men av regering och riksdag individuellt bedömda. Till denna grupp hör bidrag till amatörteaterorganisationerna, centrumbildningarna, Drottningholmsteatern, Vadstenaakademien, Dansens Hus, Marionetteatern samt skådebaneverksamhet.

Tabell 2.1 Statliga teaterutgifter 1993/94 och 1992/93 ur kulturdepartementets budget fördelade på olika ändamål (1 000-tals kronor)

	1993/94	1992/93
Riksteatern	203 025	212 106
Operan	251 373	251 644
Dramaten	151 054	146 198
Regionala och lokala teater- och dansinstitut	275 429	274 551
Regional utvecklingsverksamhet	413	1 413
Skådebanor	4 282	4 282
Yrkesverksamma teatergrupper	30 760	35 900
Dansgrupper/koreografer	8 690	7 500
Amatörteater- och amatördansgrupper	2 082	1 890
Danscentrum	1 200	900
Teatercentrum	1 742	1 195
Internationella teaterorganisationer	786	771
Kulturrådets bidrag till utvecklingsprojekt	4 000	3 352
Drottningholmsteatern	6 621	6 621
Vadstenaakademien	1 452	1 352
Dansens Hus	10 784	6 820
Marionetteatern	1 062	1 062
Summa	954 755	957 557

Bidragen till stads- och länsteatrar är beräknade inklusive lönekostnads- påslag (LKP). Av statsbidragen till Operan, Dramaten och Riksteatern var sammanlagt 27 miljoner kronor engångsbelopp budgetåret 1992/93.

2.4.2 Grundbeloppssystemet

Principerna för det statliga stödet till stads- och länsteatrar

Statsbidrag till stads- och länsteatrar utgår i form av s.k. grundbelopp. Ett grundbelopp utgörs av 55 procent av en genomsnittlig årslönekostnad på teaterområdet. För nyetablerade institutioner utgår 60 procents grundbeloppersättning under tre år. I grundbidraget ingår viss ersättning för sociala avgifter (LKP). De flesta teatrar redovisar fler årsverken än grundbelopp, ett uttryck för att man expanderat verksamheten snabbare än statsbidragsutvecklingen.

Tabell 2.2 Stads- och länsteatrarnas grundbeloppsförhållanden 1992/93

Teater	Antal grundbidrag	Statsbidrag kr (inkl LKP)	Totalt antal årsverk	Grundbidrag/årsverk	därav fasta årsverk	%
Borås stadsteater	51	6 252 345	57	0,89	44	77
Folkteatern i Göteborg	64	7 846 080	74	0,86	58	78
Göteborgs musikteater	286	35 062 170	363	0,79	322	89
Göteborgs stadsteater	211	25 867 545	258,25	0,82	220,75	85
Helsingborgs stadsteater	68	8 336 460	71	0,96	64	90
Malmö stadsteater	387	47 444 265	423,5	0,91	333,5	79
Stockholms stadsteater	300	36 778 500	315,6	0,95	263	83
Uppsala stadsteater	80	9 807 600	107	0,75	72	67
Bohuslänsteatern	16	2 139 840	19,35	0,83	12	62
Byteatern, Kalmar	21	2 808 540	22,5	0,93	16	71
Dalateatern	35	4 290 825	32	1,09	25	78
Folkteatern i Gävle	35	4 290 825	46	0,76	36	78
Jönköpings länsteater	36	4 413 420	38	0,95	32	84
Kronobergsteatern	64	7 846 080	52	1,23	30	58
Norrbottnsteatern	60	7 355 700	66,5	0,90	53,25	80
Norrlandsoperan	70	8 581 650	67,5	1,04	48	71
Skaraborgs länsteater	35	4 290 825	27,75	1,26	23,75	86
Musikteatern i Värmland	57	6 987 915	58,9	0,97	43,2	73
Västerbottensteatern	39	4 781 205	37	1,05	28	76
Teater Västernorrland	51	6 252 345	51,5	0,99	40,25	78
Västmanlands länsteater	37	4 536 015	48,9	0,76	40,1	82
Älvsborgsteatern	23	2 819 685	25,4	0,91	16,3	64
Örebro länsteater	38,5	4 719 908	47,83	0,80	34	71
Östergötlands länsteater	168	20 595 960	168,7	1,00	128,4	76
Summa	2 232,5	274 105 703	2479,18	0,90	1983,5	80
Därav stadsteatrar	1 447	177 394 965	1669,35	0,87	1377,25	83
Därav regionala teatrar	785,5	96 710 738	809,83	0,97	606,25	75

Grundbeloppens utveckling från 1975/76

I takt med regionteaterutbyggnaden har det statliga grundbeloppssstödet expanderat. Tyngdpunkten i statens satsning har alldeles avgjort legat på läns-teatrarna. Av de totalt 615,5 nya grundbelopp som tillkommit sedan 1975/76 har 494,5 tillfallit läns-teatrarna medan stadsteatrarna mottagit 121 grundbelopp under perioden.

Något av grundbeloppens dynamiska effekter kan man spåra i utvecklingen av antalet årsverk per grundbelopp för framför allt läns-teatrarna. Fram till mitten av 1980-talet ökade skillnaden mellan årsverken och grundbelopp kraftigt. Detta är en konsekvens av den starka utvecklingen av kommun- och landstingsbidragen under denna period. Under senare år har skillnaden minskat snabbt beroende på en fortsatt statlig expansion och neddragningar inom landsting och kommuner. Det senaste verksamhetsåret 1992/93 redovisar såväl stads- som läns-teatrar en betydande minskning av antalet årsverk samtidigt som regionteatrarnas samlade grundbelopp ökar kraftigt genom den fortsatta utbyggnaden av några mindre regionala ensembler.

Tabell 2.3 Förändring av årsverken och grundbelopp mellan 1975/76 och 1992/93

År	Stadsteatrar			Regionala teatrar		
	Årsverken	grundbelopp	årsverken/ grundbelopp	årsverken	grundbelopp	Årsverken/ grundbelopp
1975/76	1 346	1 326	99 %	265	252	95 %
1980/81	1 713	1 366	80 %	514	444	86 %
1985/86	1 638	1 401	86 %	739,7	519,5	70 %
1991/92	1 716	1 447	84 %	831	746,5	90 %
1992/93	1 669	1 447	87 %	810	785,5	97 %

Syftet med grundbeloppssystemet

I utredningen Ny Kulturpolitik angavs det allmänna syftet med bidraget vara att staten skulle garantera en ekonomisk grund för en yrkesmässig verksamhet på regional nivå på många håll i landet. Bidraget skulle också utjämna de stora regionala skillnaderna i fråga om offentliga utgifter för kulturändamål.

Ett annat syfte var att omvandla de lokalt verksamma kulturinstitutionerna till länsinstitutioner. Bidraget skulle alltså i första hand avse regional institutionell verksamhet. Det nya bidraget skulle stimulera utbyggnaden av nya kulturinstitutioner. Det var enligt utredningen viktigare att ha små grupper i landets olika delar än några stora koncentrerade till ett mindre antal platser.

För de till regionteatrar omvandlade stadsteatrarna var det nödvändigt med en personalexpansion om inte verksamheten på hemorten skulle bli lidande.

Bidraget skulle också uppmuntra utbyte över länsgränserna genom att institutionerna skulle bli profilerade på olika genrer och verksamhetsinriktningar.

Utredningen underströk noga att staten inte skulle ta del av huvudmannaskapet. Kulturrådet skulle i stället bli tillsynsmyndighet för verksamheten. Bidragsbestämmelserna skulle vara allmänt formulerade och statens intentioner skulle utgå från de av utredningen föreslagna kulturpolitiska målen. Uppföljningen förutsågs ske genom att institutionerna årligen i efterhand rapporterade hur rekommendationerna efterlevts. Kulturrådet förutsattes lämna anvisningar om hur redogörelserna skulle utformas så att det kunde få en kontinuerlig samlad överblick över institutionerna.

Utredningen motiverade grundbeloppskonstruktionen med att personalens storlek har en avgörande betydelse för verksamhetens omfattning och kvalitet. I förslaget ingick att en tredjedel av den statsbidragsgrundande personalen kunde ha formen av entreprenadanställningar eller köpta tjänster.

Effekterna av det statliga grundbeloppssystemet

Riksdagsbeslutet till följd av propositionen om den statliga kulturpolitiken (SOU 1974:28) gick i allt väsentligt på utredningens linje vad gäller konstruktionen av det nya statsbidraget. Vissa avvikelser kunde dock registreras. Det utformades aldrig ett statligt bidrag som i praktiken kom att underlätta turnéer över länsgränserna. Inte heller kom statsbidragssystemet att uppmuntra regionaliseringen av stadsteatrarna. Ytterligare en avvikelse var att andelen köpta tjänster i bidragsunderlaget kom att sättas till 10 procent till skillnad mot den av utredningen föreslagna 30-procentiga andelen. Detta kom att få en viss psykologisk betydelse för teaternas syn på sig själva som arbetsgivare. Den fasta anställningsformen blev normgivande på teaterinstitutionerna.

Det nya statsbidraget visade sig vara ett dynamiskt redskap i utbyggnaden av de regionala institutionerna. Grundbeloppen och dess koppling till anställningar på teatrarna gjorde att teaternas expansion blev mätbar på ett enkelt sätt. Förhandlingarna mellan staten och huvudmännen om utbyggnaderna underlättades också av att regering och riksdag efter några år preciserade målet för en regionteaters utbyggnad till 35 årsverken.

Dimensioneringen av de nya teatrarna kom dock aldrig att stå i någon rimlig proportion till de kulturpolitiska förhoppningar som man knöt till dem. En regionteater med 35 anställda och en bred kulturpolitisk målsättning avseende målgrupper och geografisk närvaro i hela länet hamnar lätt i målsättningskonflikter jämfört med en mindre stadsteater med 80 anställda, utan turnéplikt och med publiken på bekvämt avstånd från hemmascenen.

Det är förmodligen en frustration som varje regionalt verksam kulturinstitution kommer att få leva med. Det är viktigt att man är medveten om den vid en utvärdering av regionteaternas verksamhet.

Grundbeloppssystemets dynamiska effekter visade sig avta efter hand. När statens vilja till expansion upphörde så avtog huvudmännens och omvänt. Volymmålet om 35 årsverk var ett mål att hasta mot – men också att stanna upp vid.

Begränsad rörlighet inom bidragssystemet

Man kan göra några ytterligare iakttagelser efter snart två decenniers tillämpning av grundbeloppssystemet. Det är påfallande hur svårt det är för en teater att röra sig uppåt i bidragssystemet på andra meriter än genom personalökningar. Den nivå som en gång etablerats tenderar att bestå för mycket lång tid. Eftersom grundbeloppsnivån för den enskilda teatern satts efter förhandling eller överenskommelse med huvudmannen är det svårt att ensidigt ompröva bidragen från statens sida. Detta är dock ett problem som nödvändigtvis inte behöver bero på konstruktionen av statsbidraget utan snarare hur regelverket tillämpas. Praxis har hittills varit att statsbidragsförändringar sker genom anslagsökningar. Om avsikten är att institutionernas statsbidrag skall kunna vara föremål för regelbundet återkommande omprövning bör regering och riksdag klart uttala sig om detta. Det skulle ge Kulturrådets beslut om grundbeloppsförändringar en ökad legitimitet.

Huvudmännens insatser varierar

Det råder stora skillnader i balansen mellan teatrarnas statliga och kommunala bidrag.

Som exempel på detta kan nämnas att de lokala och regionala bidragen för Folkteatern i Gävleborg är 14,7 miljoner kronor och statsbidraget 4 miljoner kronor medan motsvarande förhållanden för Kronobergsteatern är 9,2 miljoner kronor i lokala/regionala bidrag och 7,4 miljoner kronor i statsbidrag. En teater med 35 grundbelopp har alltså lokala/regionala bidrag som är betydligt högre än en teater med 64 grundbelopp.

Det finns flera förklaringar till dessa skillnader. I det ovan anförda exemplet beror den på att Kronobergsteatern i slutet på 1980-talet övertog den då nedlagda Blekingeteaterns regionala uppgifter och samtidigt dess statsbidrag. Verksamheten har sedan aldrig kommit att nå upp till den högre nivå, som totalt gällde för de båda länsteatrarna.

Folkteaterns statsbidrag belyser det motsatta förhållandet. Då Folkteatern etablerades i början av 1980-talet under Peter Oskarsons ledning lade sig huvudmannen – landstinget – på en högre bidragsnivå än vad som motsvarade den statliga grundbeloppstilldelningen. Denna diskrepans har sedan aldrig kommit att rättas till.

I likhet med föregående fråga – bristen på rörlighet inom bidragssystemet – kan denna effekt av statsbidragsgivningen neutraliseras genom ändrad tillämpning av dess bestämmelser. Det är inget som formellt hindrar Kulturrådet att ensidigt sänka eller höja en institutions statsbidrag om syftet är att åstadkomma rättvisa och balans mellan det statliga och de kommunala bidragen. Det skulle dock uppstå problem i initialskedet om den nuvarande långsiktigheten i den offentliga bidragsgivningen övergavs.

Risk för att antalet anställda ses som ett självändamål

De ovan nämnda effekterna har mer att göra med tillämpningen av statsbidragssystemet än regelverkets utformning. Det finns dock några ytterligare konsekvenser som direkt kan härledas till statsbidragets generella karaktär och dess koppling till personalomsättningen.

Grundbeloppssystemet uppmuntrar teatrarna att se antalet anställda som ett självändamål. Teatrarna har lärt sig att anslagsgivande politiker är känsliga för fasta anställningar vid institutionerna. I den nuvarande situationen bestraffas teatrar som kan genomföra sin verksamhet med förhållandevis liten personal. Att kunna redovisa att antalet årsverk minst motsvarar antalet grundbelopp blir ett övergripande mål för teatrarna och styr mer än konstnärliga och publika ambitioner deras produktionsinriktning. Det borde därför vara möjligt att överväga en bidragsfaktor som också ger dynamiska effekter på föreställningsverksamheten såväl kvantitativt som kvalitativt. I betänkandets förslagsdel redovisas behovet av en större andel rörliga grundbelopp som skulle komplettera de nuvarande fasta grundbeloppen.

Turnéteatern dyrare än stationär verksamhet

Det statliga grundbeloppssystemet skiljer inte på institutioner som bedriver lokal eller regional verksamhet. Trots att turnéteatern är dyrare än stationär verksamhet är det snarare så att de lokalt verksamma stadsteatrarna har en betydligt högre samhällsfinansiering än länsteatrarna. Fram t.o.m. 1989/90 fanns regionala tilläggsbidrag vilka utgick till de 4 nordligast belägna regionteatrarna.

Nedanstående tabell illustrerar turnékostnaderna 1992/93 för ett antal regionala teaterinstitutioner.

Tabell 2.4 Länsteatrarnas turnékostnader 1992/93 (tkr):

Teater	Turnékostnad tkr	Summa kostnader tkr	Turnékostnad Summa kostnader
Bohuslänsteatern	225	7 768	3 %
Byteatern, Kalmar	369	9 526	4 %
Dalateatern	668	15 717	4 %
Folkteatern i Gävle	1 291	22 167	6 %
Jönköpings länsteater	767	11 991	6 %
Kronobergsteatern	1 319	19 200	7 %
Norrbottnesteatern	1 347	32 453	4 %
Norrlandsoperan	1 292	23 666	5 %
Skaraborgs länsteater	460	11 550	4 %
Musikteatern i Värmland	548	22 969	2 %
Västerbottensteatern	551	16 275	3 %
Teater Västernorrland	1 084	17 308	6 %
Västmanlands länsteater	350	21 002	2 %
Älvsborgsteatern	308	8 773	4 %
Örebro länsteater	304	23 558	1 %
Östergötlands länsteater	0	75 193	0 %
Summa:	10 883	339 116	3 %

(De redovisade turnékostnaderna består i huvudsak av utgifter för transporter, logi och traktamenten.)

Länsteatrarnas samlade turnékostnader, 11 miljoner kronor är relativt måttliga i förhållande till deras samlade kostnader vilka uppgick till 339 miljoner kronor. Inte ens för Norrbottensteatern – verksam i landets största län – uppgick turnékostnaderna till mer än ca 3 procent av de samlade kostnaderna. Det är regionteatrarna i Kronobergs- och Jönköpings län som redovisar de högsta andelarna turnékostnader av samtliga länsteatrar, ca 7 procent vardera.

Även om turnékostnadsandelen inte är särskilt hög så ligger den ändå inom den ekonomiska marginal som krymt allt mer under senare år för flertalet teatrar. För förhållandevis begränsade medel, riktade till turnéverksamhet, skulle teatrarnas regionala verksamhet sannolikt kunna expandera. Problemet är att ett turnéstöd riktat enbart till teaterinstitutioner ytterligare skulle snedvrida konkurrensen mellan de olika producenterna. De fria teatergrupperna skulle få ännu svårare att sälja sina föreställningar. Det är därför rimligt att ett arrangörsstöd utarbetas som i första hand stärker frigruppernas ställning på beställarmarknaden. Denna fråga återkommer i arrangörsavsnittet och utredningens förslagsdel.

Sammanfattning

De många utvärderingar som gjorts av den statliga teaterpolitiken sedan 1974 har i stort enstämmigt kommit fram till att anslagsgivande organ alltför ensidigt stött produktion av teater och dans på bekostnad av distribution och publikarbete. Samordningen inom systemet har inte fungerat.

Undersökningar av teatervanorna visar att dessa skiljer sig markant mellan befolkningen i huvudstadsregionen och landsortsbefolkningen. Varannan Stockholmare hade varit på teater under det senaste året, men bara en av fyra invånare i glesbygd. Detta om man bortser från TV-teatern. Även invånarna i andra storstadsområden och i regionala centra går mer på teater än befolkningsgenomsnittet.

Publiken vid amatörteater är mindre beroende av social bakgrund än publiken vid professionell teater. Också TV-teaterns publik representerade alla samhällsklasser, utom möjligen de högutbildade, som genomgående ser mindre på TV än lågutbildade.

Ungdomar från 15 till 25 år går på teater i en omfattning som i stort motsvarar genomsnittet av befolkningen, men förvärvsarbetande ungdomar och manliga ungdomar under 25 år hör till de minst teaterintresserade befolkningsgrupperna. Ungdomarna är också markant mindre intresserade av opera och balett.

Vi anser att det statliga bidragssystemet till stads- och länsteater fortfarande fyller sina ursprungliga syften. Det är enkelt och förutsägbart. Statsbidraget riktas till institutioner vilket främjar deras oberoende ställning. Det bygger på en mätbar prestation – antalet anställda – vilket förhindrar godtycke vid bidragsgivningen. Det finns därför anledning att också fortsättningsvis använda sig av grundbeloppet som det statliga bidragsinstrumentet.

Vi har samtidigt pekat på att systemet är i behov av utveckling. Antalet årsverken är inte nödvändigtvis det enda kriteriet för det statliga stödet. Olika teatrar har olika kostnadsbilder, främst motiverade av deras genreinriktning eller konstnärliga ambitioner. Det finns också anledning att se över statsbidragssystemet för att åstadkomma ett vidgat deltagande.

Staten, kommunerna och landstingen satsar tillsammans avsevärda resurser på teaterinstitutionerna. Det finns däremot små möjligheter att tillfälligt stödja initiativ som syftar till förnyelse och utveckling på teatrarna. Vi vill därför understryka behovet av större rörliga resurser som kan samspela med det mer långsiktiga stöd som utgår till teatrarna.

Sammanfattningsvis är statens roll i teaterpolitiken ambitiös men oklar. De teaterpolitiska styrmedlen representeras främst av ett väl utbyggt institutionsnät med tydlig och överblickbar struktur. Det saknas däremot metoder för uppföljning och utvärdering av de statliga och kommunala insatserna, som kan bidra till en fortlöpande konstruktiv dialog mellan staten, huvudmännen och de enskilda teatrarna.

3 Teaterinstitutionerna

3.1 Inledning

I detta kapitel beskriver vi de nationella, lokala och regionala teaterinstitutionernas utveckling mot bakgrund av intentionerna i 1974 års kulturpolitik och i direktiven. Det innebär att vi bl.a. sökt belysa följande frågeställningar:

- I vilken utsträckning har nationalscenerna turnerat?
- Hur fullföljdes regionteaterutbyggnaden?
- Hur har föreställnings- och publikutvecklingen varit?
- I vilken utsträckning har teatrar nått ut i länen utanför hemkommunerna?
- Hur har situationen för barn- och ungdomsteatern utvecklats?
- Hur har teatrarnas ekonomiska förhållanden förändrats?

Frågor med anknytning till dans, musikteater och arrangörsnät behandlas i särskilda kapitel. Riksteaterns och de fria teatergruppernas föreställningsverksamhet presenteras huvudsakligen i detta kapitel.

3.1.1 Definitioner och avgränsningar i det statistiska underlaget

Uppgifter i det följande om Riksteaterns föreställningsverksamhet inkluderar gästspel och samproduktioner. Med fria teatergrupper avses teatrar som får bidrag från Statens Kulturråd. Med stads- och länsteatrar avses de som erhåller statsbidrag i form av s.k. grundbelopp. De statligt stödda institutionerna Dansens Hus, Marionetteatern, Drottningholmsteatern samt Vadstenaakademien ingår inte i de statistiska redovisningarna.

Som huvudkälla för tabeller och diagram har använts teatrarnas årliga redovisningar till Statens kulturråd.

3.1.2 Teaterinstitutionernas finansiering

Det finns 29 institutionsteatrar spelåret 1993/94, två fler än nedanstående redovisningsår 1991/92. Man kan grovt dela in institutionerna i tre kategorier beroende på uppdrag och/eller finansiering. Kungliga Dramatiska Teatern, Kungliga Teatern (Operan) och Svenska Riksteatern finansieras uteslutande av statliga medel som beslutas direkt av riksdagen. De lokala teatrar – stadsteatrar – ingår i det statliga grundbeloppssystemet (se nedan) och erhåller i genomsnitt 71 procent primärkommunal och 29 procent statlig finansiering. De 8 stadsteatrarnas verksamhet begränsas i allmänhet till de

städer där de är baserade. De regionala teaterinstitutionerna är 18 till antalet (1992/93 uppgick antalet till 16) och bedriver normalt länsbaserad verksamhet. För huvudfinansieringen av de regionala institutionerna står i allmänhet landstingen medan respektive värdkommun svarar för vissa kostnader kopplade till lokaler. För de regionala teaterinstitutionerna svarar i genomsnitt landstingen för 43 procent, kommunerna för 26 procent och staten för 31 procent.

Tabell 3.1 Det offentliga stödet till de svenska teaterinstitutionerna 1992/93 (tkr)

Kategori	Staten milj. kr	%	Kommun milj. kr	Landsting milj. kr	Övriga officiella bidrag
Riksteatern	212	24			1
Operan	252	29			
Dramaten	147	17			
Stadsteatrar	177	19	419	3	3
Regionteatrar	97	10	79	128	9
Summa bidrag	885		498	131	13

Av statsbidraget till Operan, Dramaten och Riksteatern var sammanlagt ca 27 miljoner kronor engångsbelopp budgetåret 1992/93.

3.1.3 Teatrarnas konstnärliga inriktning

Den dramatiska teatern dominerar verksamheten på landets teatrar. Av de 29 teaterinstitutionerna är det bara de fem musikteaterinstitutionerna Operan och Folkoperan i Stockholm, Stora teatern i Göteborg, Värmlandsoperan och Norrlandsoperan som inte domineras av talteater. Scendansen har ingen självständig producerande institution. Danskompanier finns dock inom Operan, Riksteatern (Cullbergbaletten), Stora teatern, Malmö Stadsteater och Östgöta-teatern. Den till övervägande delen statligt finansierade gästspelsscenen Dansens Hus i Stockholm har inget kompani knutet till sig.

Nedanstående tabell redovisar de olika producentgruppernas verksamhet spelåret 1992/93 avseende scenområde:

Tabell 3.2 De samhällsstödda teaterinstitutionernas inriktning på talteater, musikteater och dans. Antal uppsättningar och procent spelåret 1992/93

	Totalt	Tal- teater	%	Musik- teater	%	Dans	%
SUMMA	404	285	71	77	19	42	11
därav Riksteatern	56	47	84	6	11	3	6
därav Operan	49	0	0	28	58	21	43
därav Dramaten	31	31	100	0	0	0	0
därav stadsteatrar	116	86	75	20	18	10	9
därav regionala teatrar	152	121	80	23	16	8	6

Teaterpolitikens prioritering av den dramatiska teatern har sina motsvarigheter i de nordiska länderna. I ett utomnordiskt perspektiv är talteaterns position i Sverige dock anmärkningsvärd. Av det samlade offentliga kulturstödet i Frankrike 1984 gick 5,3 miljarder franc till opera, dans och musik medan 1,2 miljarder fördelades till dramatisk teater. Det är svårt att göra en exakt jämförelse med Sverige p.g.a. en annorlunda kategoriindelning men det är uppenbart att dansen, operan och musiken ges en helt annan prioritet i Frankrike.

I Tyskland finns också en betydligt större andel musikteatrar än i Sverige. En jämförelse som illustrerar detta är att antalet operasångare i Tyskland innevarande spelår (1993/94) uppgår till 6 188 medan det totala antalet skådespelare är 7 226. Av sammanlagt drygt 13 000 sångare/skådespelare var alltså 47 procent operasångare/korister (uppgift i Deutsches Bühnerjahrbuch 1984). Motsvarande siffror för Sverige spelåret 1992/93 var 694 skådespelare och 248 sångare/korister. Andelen sångare på de svenska teaterinstitutionerna var därmed 26 procent. De svenska anställningsförhållandena skiljer sig dock från de tyska. Över 90 procent av sångarna på stockholmsoperan och Stora Teatern i Göteborg är fast anställda. I Tyskland erhålls tillsvidareförordnande först efter 15 års engagemang vid en teaterinstitution, vilket gör att få scenkonstnärer kan räkna med fast anställning.

3.2 Nationalscenerna

3.2.1 Bakgrund

Enligt det kulturpolitiska beslutet från 1974 har Operan och Dramaten ett riksansvar som traditionellt bestått i att vårda den klassiska, särskilt den svenska, repertoaren och att aktivt verka för en konstnärlig förnyelse som kan komma hela det professionella teaterlivet till del. De publika huvuduppgifterna är att:

- spela på hemmascenerna,
- gästspela i Sverige och utlandet,
- framträda i radio och TV.

Riksansvaret skulle främst gå ut på att vårda och utveckla den konstnärliga verksamheten. Omfattningen av turnéverksamheten skulle prövas i det årliga budgetarbetet. Samtidigt föreskrev regeringen i de nya statsbidragsvillkoren för Riksteatern att samverkan skulle ske med Operan och Dramaten. Underförstått var att Riksteatern skulle distribuera nationalscenernas föreställningar – en tanke som funnits sedan Riksteatern bildades. Nationalscenerna skulle sättas på hjul med hjälp av publikorganisationen. Att tanken fortfarande är levande framgår av våra direktiv.

Mot den bakgrunden har vi valt att diskutera nationalscensbegreppet och de båda teaternas förhållande till turnéverksamhet i allmänhet och Riksteatern i synnerhet.

3.2.2 Begreppet Nationalscen

Regissören Jan Lewin har för utredningens räkning sammanfattat de kriterier som brukar anges som grundläggande för en nationalscen:

Den franska nationalscenen, Comédie-Française, skapad 1680 av Ludvig XIV, har tjänat som förebild för övriga europeiska nationalteatrar. Åtminstone tre kriterier vid denna teaters tillkomst är fortfarande giltiga för merparten av nationalscener:

1. Omsorg om det egna språket, den egna kulturtraditionen och den nationella identiteten.
2. Förebildlig konstnärlig kvalitet.
3. Lokalisering till landets huvudstad.

Sedan Kungliga Teatern (Operan) och Kungliga Dramatiska Teatern inte längre erhåller bidrag från kungahuset och helt övertagits av staten utser regeringen respektive styrelser. I det avseendet är Svenska riksteatern trots enbart statliga anslag och riksomfattande verksamhet inte att betrakta som nationalteater.

I övriga Norden finns nationalteatrar efter samma mönster som i Sverige. I Danmark svarar emellertid Det Kongelige i Köpenhamn för både musikteater och talteater inom samma institution. I Norge och Finland finns på grund av språksituationen dubbla nationalscener för talteater (Det Norske Teatret i Oslo för nynorskan, Svenska teatern i Helsingfors för finlandssvenskan). I Finland har även den sista existerande arbetarteatern, Tamperen Työväen Teatteri i Tammerfors status av nationalscen.

Trots den mäktiga Shakespearetraditionen och mer än tvåhundra års diskussioner fick England inte sin National Theatre förrän 1963 (bygg-

naden först 1976). Argumenten för en nationalteater där är giltiga även i dagens Sverige:

1. Hög kvalitet tack vare en under längre tid sammanhållen ensemble, vilket möjliggör ett långsiktigt samarbete mellan scenartister, regissörer, scenografer och tekniker (ensemblen vid National Theatre är dock inte fast anställd).
2. Oberoende av kommersiella hänsyn.
3. Bred repertoar med särskilt ansvar för inhemska och utländska klassiker men också en skyldighet att stimulera nyskriven inhemsk dramatik och att spegla ett internationellt perspektiv.
4. Resurser för egna gästspel utomlands och för att ta emot representativa utländska ensembler i det egna teaterhuset.
5. Relativt låga biljettpriser som en social rättvisa.

I budgetpropositionen för 1993/94 gavs Operan och Dramaten möjlighet att själva definiera sina nationella uppdrag. Båda institutionerna ligger nära Lewins tolkning av nationalscensbegreppet.

Riksteatern kan knappast sägas vara nationalscen enligt ovanstående definitioner. Däremot innebär det landsomfattande turnéuppdraget att man har ett nationellt ansvar att möta publiken i hela landet. Riksteatern är sannolikt den enda statligt finansierade scenteater som många svenskar kommer i kontakt med.

Nationalscenerna skapades på 1700-talet utifrån ett behov av att manifesteras kungamakten och Sveriges omvandling till en upplyst och civiliserad nation. Vi anser att diskussionen om nationalsscensbegreppet bör avdramatiseras. Det är numera mer logiskt att tala om nationellt ansvar. Det finns också fortsättningsvis plats för ett statligt bidragsansvar för både Operan, Dramaten och Riksteatern

3.2.3 Dramaten

Kungliga Dramatiska teatern är en av de två nationalscener som grundades av Gustaf den III. Invigningen skedde 1788. Den har allt sedan starten haft status som landets främsta dramatiska scen. Genom åren har Dramaten nått skiftande konstnärliga höjder och dess relation till den offentliga makten har varierat. Trots det kungliga namnet är det i dag riksdagens teater. Det är denna som beslutar om det statliga stöd som de två nationalscenerna och Riksteatern är helt beroende av.

Dramaten och Operan drivs som aktiebolag i vilka staten är ensam ägare. Regeringen utser ordförande och styrelse i de båda bolagen. I övrigt har de stor frihet att inom den anslagna budgetramen utforma den konstnärliga verksamheten och fritt förvalta de offentliga medlen.

Dramaten förfogar över 6 scener vilket gör att man har förhållandevis stor flexibilitet vid repertoarplanering och lätt kan improvisera fram lösningar vid oväntade föreställningssuccéer alternativt bakslag.

Ensemblen är landets största och uppgick 1992/93 till 104 skådespelare varav 58 var tillsvidareanställda. Möjligheten till ett kontinuerligt ensemblearbete anses vara en viktig förklaring till den höga skådespelarkvalitet som alltid varit ett signum för Dramaten.

Statsbidragsbestämmelserna för Dramaten är från 1977 och de föreskriver att verksamheten skall ske på scener i Stockholm, vid gästspel i Sverige och utlandet samt i radio och television. I sin verksamhet skall Dramaten främja utveckling och förnyelse av scenisk konst.

I en paragraf understryks statens förväntningar på att Dramaten skall följa de statliga kulturpolitiska målen och att den därvidlag bör samarbeta med Operan, Svenska rikskonserter, Sveriges Radio, Riksteatern, Statens kulturråd samt organisationer och folkrörelser inom det kulturpolitiska området.

Dramaten uppfyller väl de kriterier som uppställts i den inledande analysen av nationalscensbegreppet. Även om alla inte är lika övertygade om att Dramaten befinner sig i frontlinjen vad gäller den svenska teaterns konstnärliga förnyelse så bestrider få att teatern håller en hög och jämn konstnärlig kvalitet. Ensemblen har under lång tid varit av internationell klass vilket inte minst omvitnats av de utländska regissörer som gästat Dramaten. De under senare år allt frekventare inbjudningarna till utlandet är också ett tecken på internationell uppskattning. Denna understryks av att arrangörerna i de flesta fall är beredda att betala samtliga kostnader för gästspelen.

Dramaten har under senare år haft stora publika framgångar. I ett längre perspektiv bakåt i tiden är det en av de få teatrar i landet som inte sett publiken minska.

Tabell 3.3 visar att Dramatens föreställnings- och besökssiffror för de senaste fyra åren – trots smärre variationer – ligger mycket högt. Mot bakgrund av scenkapacitet och konstnärligt uppdrag är det rimligt att förvänta sig en total publik nivå runt 300 000 besök om året för Dramaten. Tre av de senaste fyra åren kunde denna nivå uppnås.

De goda publiksiffrorna gör att Dramaten har förhållandevis hög självfinansiering och att samhällsbidraget per besökare är så lågt som runt 400 kr. Den negativa förändringen av dessa värden för 1992/93 sammanhänger med att det statliga anslaget för 1992/93 ökade kraftigt och att teatern var stängd ett kvartal på grund av ombyggnad. Fortfarande har dock Dramaten en högre självfinansiering än flertalet stads- och länsteatrar.

Tabell 3.3 Verksamhet och ekonomi vid Dramaten 1989/90–92/93 (tkr)

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	26	31	27	37
Antal föreställningar	1 313	1 385	952	1 272
Varav barn och ungdom	136	170	78	425
Varav utanför hemkommunen	75	92	53	79
Antal besök	344 592	362 025	292 046	316 855
Summa offentliga intäkter	109 099	117 092	125 587	146 198
Summa spelintäkter	27 013	28 568	26 252	28 480
Summa intäkter	155 286	155 133	159 854	188 837
Spelintäkter/Summa intäkter	17%	18%	16%	15%
Samhällsbidrag/besök	317	323	430	461

Dramatens verksamhet för barn- och ungdom har under lång tid haft låg prioritet. Detta gäller i synnerhet om man jämför med stads- och länsteatern. Statsbidragsbestämmelserna anger heller inte att Dramaten skall ägna sig åt barn- och ungdomsteater.

Det senaste spelåret innebar dock en kraftig uppgång av antalet föreställningar och besök. Andelen föreställningar för barn och ungdom uppgick till en tredjedel av det totala antalet. De två senaste åren har man haft en kontinuerlig barn- och ungdomsproduktion på mindre scener samtidigt som t.ex. Pippi Långstrump spelats på stora scenen. Till skillnad från flertalet andra teaterinstitutioner har Dramaten kunnat göra barnteatern förhållandevis "lönsam". Dramatens föreställningar för barn på stora scenen har samtidigt orsakat en debatt om nationalscenens nationella ansvar på detta område.

3.2.4 Turnéverksamheten

Statsbidragsbestämmelserna anger att Dramaten också skall turnera. I vilken utsträckning detta skall ske är dock inte preciserat. Under de senaste fyra åren har andelen turnéföreställningar legat på mellan 6 och 8 procent. En stor del av dessa har varit internationella gästspel. Trots statsbidragsbestämmelsernas rekommendation om samarbete med Riksteatern så sköter Dramaten med få undantag sin turnéverksamhet självständigt. Arrangörerna kan dock vara Riksteaterns lokala teaterföreningar.

Turnékostnaderna för Dramaten uppgick spelåret 1992/93 till 2,9 miljoner kronor varav 1 miljon kronor avsåg nationell turnéverksamhet. Dramatens turnéverksamhet har under de fyra senaste spelåren haft nedanstående omfattning.

Tabell 3.4 Dramatens turnéverksamhet 1989/90–1992/93

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal				
turnéföreställningar	75	92	53	98
varav internationella	34	38	14	19
varav nationella	41	54	39	79
Antal besök	34 919	47 277	24 974	39 600
varav internationella	19 184	28 502	8 042	15 540
varav nationella	15 735	18 775	16 932	24 060

De tre senaste spelåren har antalet föreställningar som Riksteatern centralt köpt upp av Dramaten uppgått till 37 fördelade på 6 olika produktioner.

Dramaten uppger i en skrivelse till utredningen att man ser turnerandet som en självklar del av det nationella uppdraget. Sedan 1985 har turnéerna ökat betydligt och de sker i ökad omfattning i egen regi. Dramaten ser ett värde i att etablera egna kontakter med arrangörer i landsorten. En gång om året koncentrerar man besöken till en plats och spelar ett rikt urval ur repertoaren, framträder i radio och TV på orten och avslutar med en stor föreställning, i regel i samarbete med en lokal teatergrupp.

Dramaten har avdelat en särskild anställd som reser runt i landet för att informera om teaterns verksamhet. Ett ytterligare sätt att göra teatern mer tillgänglig i hela landet är biljettbokningssystemen. Det går i dag att genom posten och ATG beställa biljetter till dramatenföreställningar på de flesta orter i landet. Det uppskattas att ca 25 procent av Dramatens publik kommer från platser utanför Stockholmsområdet.

3.2.5 Operan

Kungliga teatern – här kallad Operan – grundades i likhet med Dramaten av Gustaf den III. Operan är landets äldsta ännu verksamma teater, etablerad 1773. Sedan 1898 bedrivs verksamheten i operahuset vid Gustaf Adolfs Torg i Stockholm. Operans organisation och statsbidragsbestämmelser redovisas under dramatenavsnittet. Föreställningsverksamheten bedrivs på huvudscenen i operahuset och i mindre utsträckning på Rotundan, en mindre scen i operahuset som delas med Operakällaren. I anslutning till säsongsupptakten och avslutningen brukar Operan förlägga ett antal föreställningar till Drottningholmsteatern.

Liksom Dramaten har Operan upplevt konstnärliga hög- och lågkonjunk-turer. Det som är kännetecknande för stockholmsoperan är annars kontinuitet. I redovisningen av verksamheten spelåret 1992/93 anger man att antalet fast anställda sångare uppgår till 103 (inklusive korister) och att de tillfälligt engagerade representerade mindre än ett årsverk. Samma dominans för de

fast anställda finner man också vad gäller musiker, dansare och tekniker. Det lilla utrymme – 14 årsverken – för frilansmedverkan finner man inom kategorin övrig konstnärlig personal (regissörer, scenografer, kompositörer etc.) Även dessa grupper är dock företrädesvis fast anställda. Även om Operans egen verksamhetsberättelse anger en betydligt högre grad av frilansmedverkan så kvarstår intrycket att Operan har en förhållandevis stor och tungrodd organisation i vilken det måste vara förenat med betydande svårigheter att utnyttja personalresurserna effektivt.

Anledningen till den stora andelen fast knuten personal är att Operan sedan länge arbetar som repertoarteater. Det innebär att inrepeterade verk ligger kvar på repertoaren länge och att artisterna får omväxlande arbetsuppgifter. Det skulle sannolikt vara svårt att behålla repertoarteaterlinjen utan en förhållandevis stor fast artistgrupp.

Operan bedriver såväl opera- som balettverksamhet. Närvaron av de stora kårer som Operabaletten, Hovkapellet och Operakören utgör, innebär att Operan är landets största teaterinstitution med under senare år ca 700 årsanställda varav en övervägande del alltså är fast anställda. Spelåret 1992/93 uppgick dessa till 93 procent av den samlade personalstyrkan. Ingen annan svensk teater har en så hög andel fast anställd personal.

Genom sin status som nationalscener har såväl Operan som Dramaten tidvis haft avsevärda sponsringbidrag från näringslivet eller offentliga institutioner och företag. För närvarande är det endast Operan som uppstår sponsringstöd. Spelåret 1992/93 kom detta från bl.a. Procordia AB och uppgick till 10,7 miljoner kronor.

Tabell 3.5 Verksamhet och ekonomi vid Operan 1989/90–1992/93 (tkr)

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	19	33	31	49
Antal föreställningar	316	348	282	269
Varav barn och ungdom	42	58	0	88
Varav utanför hemkommunen	72	19	33	31
Antal besök	182 275	243 493	198 080	197 688
Summa offentliga intäkter	198 881	201 464	213 937	251 644
Summa spelintäkter	17 020	26 204	27 567	29 528
Summa intäkter	226 506	241 397	292 905	315 952
Spelintäkter/ Summa intäkter	8%	11%	9%	9%
Samhällsbidrag/besök	1 091	827	1 080	1 273

Det jämfört med t.ex. Dramaten låga antalet föreställningar förklaras av operans- och balettproduktionens inbyggda begränsningar. Man kan inte dis-

ponera en sångare eller dansare på samma sätt som en dramatisk skådespelare. Föreställningarnas koncentration till stora scenen gör att det i allmänhet blir fråga om stora uppsättningar med mycket stora scenbyggen. Frånvaron av mindre scener decimerar antalet produktioner och försvårar en rationell planering och improvisationer vid tillfällen där sådana är nödvändiga.

Operans konstnärliga linje bygger på att på stora scenen framföra de klassiska verken i originalversion med den orkesterstyrka som originalpartituren föreskriver. Denna ambition gör att det med dagens planeringsrutiner och budgetförutsättningar är svårt att förena en parallell verksamhet på stora scenen och andra scener alternativt turnéverksamhet.

Publikundersökningar som genomförts på Operan visar att ca 20 procent av operapubliken kommer utanför Stockholms län. Gemensamt för de olika studierna är att publiken till övervägande del är kvinnor på såväl balett- (74 procent) som operaföreställningarna (ca 60 procent). Operan har en stor eng publik. En tredjedel av såväl balett- som operapubliken är under 30 år.

Operan har inte under de två senaste spelåren producerat operaverk särskilt avsedda för barn och ungdom, däremot ger man föreställningar ur den ordinarie repertoaren för den yngre publiken. Det är utmärkt att barn och ungdomar får möjlighet att ta del av den rika klassiska repertoaren som Operan presenterar. Men Operan har också ett ansvar för att skapa nya verk som är speciellt anpassade för den yngre publikens krav på identifikation och musikaliska former. Vi noterar dock att Operan under spelåret 1993/94 återigen sätter upp opera- och balettproduktioner för barn. För båda institutionerna bör det vara ett i tiden näraliggande mål att ge barn- och ungdomsverksamheten egna scener.

3.2.6 Sammanfattande bedömning av Operan och Dramaten

Operan är en viktig och självklar del av det svenska teaterlivet och kommer att så förbli också i framtiden. Mot bakgrund av den stora andel av den statliga teatersatsningen som går till Operan är det ändå motiverat att fråga sig om dessa resurser inte skulle kunna generera en mer omfattande föreställningsverksamhet. För en institution med ca 700 årsverken – och i praktiken endast en ändamålsenlig scen – borde det finnas goda förutsättningar att ha en eller flera produktioner ständigt ute på turné. Efterfrågan på Operans föreställningar är därtill stor ute i landet. Spelåret 1992/93 genomförde Operan 31 turnéföreställningar varav 9 var internationella.

På motsatt sätt kan man resonera om Operans verksamhet i Stockholm. Om Operan huvudsakligen skall bedriva en Stockholmsbaserad verksamhet, är det då rimligt att denna begränsas till stora scenen och i någon mån Rotundan?

Vi är medvetna om att Operans verksamhet bedrivs inom ett scenkonstområde präglad av internationella faktorer som delvis kan motverka nationella

kulturpolitiska strävanden. Det är just därför särskilt angeläget att Operans roll i teaterpolitiken diskuteras.

Det är givet att fullföljandet av ovanstående inriktningar kommer att kosta pengar. Vi bedömer dock att det inte är detta som är det största hindret mot nysatsningar. Dramaten har under senare år visat att man genom förenade konstnärliga och organisatoriska grepp snabbt kan åstadkomma en flexibla produktionsapparat, rationellare hushållning med personal och därigenom ökad arbetsglädje och kreativitet. Dramaten har nu sannolikt små marginaler att genomföra ytterligare rationaliseringar utan att det får negativa konsekvenser för den konstnärliga verksamheten.

För Operan torde rationaliseringsutrymmet vara större. Mellan 1990/91 och 1992/93 ökade Operans personalkostnader med 10 procent eller från 188 miljoner kronor till 207 miljoner kronor. För övriga teatrar var genomsnittet 3 procent. För Dramaten innebar utvecklingen under tvåårsperioden att personalkostnaderna minskade med ca 10 procent eller från 107 miljoner kronor till 97 miljoner kronor. Mellan de två senaste redovisningsåren ökade andelen fast anställda på Operan från 92 procent till 93 procent medan Dramaten minskade sin fast anställda personal från 85 procent till 82 procent.

Det är rimligt att det finns en kärna av högt kvalificerade medarbetare på nationalinstitutionerna. Om denna kärna blir så stor att den omfattar flertalet av institutionens uppgifter är risken uppenbar att den blir en konserverande faktor, ett hinder för nytänkande. Vi anser att Operan bör förändra sin personalstruktur så att andelen korttidsanställda ökar.

Genom tillkomsten av det nya operahuset i Göteborg skapas i ett slag helt nya villkor för operakonsten i landet. Arbetsmarknaden kommer att vidgas för såväl sångare, instrumentalister som andra yrkesgrupper inom operområdet. Det kommer att bli ett starkt behov av utbyte och samverkan mellan de resursstarka musikteaterhusen. Rörligheten inom landet och mellan Sverige och utlandet kommer att öka. Den nya tiden ställer nya krav på effektivt resursutnyttjande inom institutionerna. Gamla argument för nationalscensuppbyggnaden är inte nödvändigtvis längre giltiga. Det är i detta perspektiv man bör se Operans framtida verksamhet. I avsittet om teaternas anställningsformer redovisar vi möjliga utvecklingsvägar för anställningsformerna på de svenska teaterinstitutionerna.

3.2.7 Marionetteatern

Dockteatern är en mycket gammal konstform med stark förankring i Europa och den övriga världen. Inom svensk teater med sin starka talteatertradition har dockteatern aldrig kunnat hävda sig på samma sätt. I mitten av 1800-talet kom den första dockteatern till Sverige med en tysk dockspelare. Den traditionen lever kvar i den kasperteater som varje sommar spelas på Skansen.

På 20- och 30-talen tog en del av den europeiska dockteatern en ny väg och närmade sig konsten och poesin. Trots dessa strömningar fick konstarten inget genombrott i Sverige. Den moderna dockteatern introducerades först på 1950-talet då Michael Meschke startade Marionetteatern.

Fram till 1980 bedrevs verksamheten inom ramen för Stockholms Stads-teater men är sedan några år en självständig stiftelse baserad i lokaler på Brunngatan i Stockholm. Dessa innehåller en mindre scen med kontors- och verkstadsutrymmen samt marionettmuséet som har en stor internationell föremålssamling. Lokalerna håller inte ändamålsenlig kvalitet och storlek.

Samhällsstödet till Marionetteatern uppgick 1992/93 till knappt 2,4 miljoner kronor varav staten svarade för drygt 1 miljoner kronor och Stockholms stad för 1,3 miljoner kronor. Statsbidraget för 1994/95 är oförändrat, 1,1 miljoner kronor.

Teatern hade under spelåret 1992/93 7,15 årsverken, varav 3 fasta dockspelare. En tjänst avdelades för att ansvara för Marionettmuséet vars ekonomi är integrerad med teaterns.

Marionetteatern har under senare år haft en förhållandevis intensiv föreställningsverksamhet utanför Stockholm. Under 1980-talet var det normalt att teatern gjorde upp till 200 föreställningar om året på turné. Sedan 1991/92 har den landsomfattande verksamheten reducerats kraftigt för att spelåret 1992/93 vara nere i 40 föreställningar. Verksamheten såväl på den egna scenen som på turné domineras av föreställningar för barn och ungdom. Man presenterar också regelbundet gästspel av svenska och internationella dockteatrar. Hösten 1993 arrangerade Marionetteatern en stor internationell dockteaterfestival i Stockholm. Vi bedömer att Marionetteatern är av central betydelse för svensk dockteater, viktig inte minst genom sina omfattande internationella kontakter.

I en skrivelse till teaterutredningen uppger teaterledningen att teaterns samhällsbidrag behöver förstärkas kraftigt för att verksamhetsnivån skall kunna bibehållas eller utvecklas. Kapaciteten bör ligga på 14 årsverken varav 5 dockspelare. Man föreslår att staten och Stockholms stad gemensamt bidrar med 5,5 miljoner kronor till verksamheten.

Teaterutredningens synpunkter

Marionetteatern genomgår för närvarande en ekonomisk kris som tvingat fram en kraftig neddragning av verksamheten som särskilt drabbat den nationellt turnerande delen. Marionetteatern är tillsammans med Byteatern i Kalmar och Dockteatern "Långa Näsan" vid Stockholms Stadsteater, den ledande dockteatern i Sverige. Dockteatern saknar en nationalscen och anledningen till att Marionetteatern aldrig fullt ut har fått detta mandat är sannolikt att teaterformen är smal i Sverige och att teaterpolitiken under senare år inriktats på att bygga institutioner utanför Stockholm.

Statsbidragsutvecklingen under senare år tyder också på att Marionetteatern fallit mellan de stolar på vilka sitter å ena sidan de stora statliga institutionerna och å den andra de primär- och landstingskommunalt drivna teaterna.

Vi ser två möjliga utvecklingsvägar för Marionetteatern. Båda förutsätter resursförstärkningar och nya lokaler. De nuvarande är klart otillräckliga redan vid dagens verksamhetsnivå.

Marionetteaterns ekonomiska behov ter sig marginella jämfört med de resurser som ges till andra etablerade teaterinstitutioner. En alternativ framtidsmodell skulle därför kunna vara att gå samman med en större institution. På det sättet skulle också administration och verkstäder kunna samordnas med en befintlig resurs. Under de första åren fanns ett sådant samarbete med Stockholms stadsteater vilket dock upphörde 1980.

Den andra utvecklingsmöjligheten ligger i att fortsätta i den nuvarande självständiga formen. För att verksamheten skall kunna utvecklas krävs då att det statliga och kommunala stödet förstärks. Ett motiv för ett ökat statligt stöd kunde ligga i att Marionetteatern gavs ett nationellt uppdrag. Det ligger nära till hands att detta uppdrag skulle kunna avse utbildning av dockspelare och docktillverkare.

3.2.8 Samisk teater

1971 bildades den första samiska teatern, Dálvádis, i Sverige. Under de 20 år som teatern verkade satte den upp ett tjugotal uppsättningar. Under 1980-talet beviljades Dálvádis statsbidrag ur anslaget för fria teatergrupper. De snäva ekonomiska ramarna resulterade i att gruppen lade ned verksamheten 1990. En ny samisk teater bildades då i Kiruna. Målsättningen för Samiska Teatern är att arbeta för en fast samisk teater.

Bidrag till samisk kultur utgår under ett särskilt anslag på statsbudgeten. Bidraget uppgår 1993/94 till 9 372 000 kronor. Medlen fördelas fr.o.m. den 1 januari 1994 av Sametinget (tidigare av Samefondens kulturdelegation).

Samiska Teatern har verksamhetsåret 1993/94 ett anslag på 1,7 miljoner kronor från Samefondens kulturdelegation. För budgetåret 1994/95 föreslås bidraget till samisk kultur öka med 500 000 kronor för att stödet till samisk teaterverksamhet skall kunna öka. Teatern bedömer själv att det faktiska medelsbehovet för en samisk nationalteater uppgår till ca 8 miljoner kronor.

Samiska Teatern arrangerade i januari 1994 ett seminarium på temat "En samisk nationalteater – i Sverige". Teaterutredningen har mottagit seminarierapporten som är en god sammanställning över hur intressenterna i en framtida samisk nationalteater tänker sig att frågan skall drivas vidare.

För att finansieringsfrågan skall lösas förutsätter seminariedeltagarna att en samverkan sker mellan olika finansiärer. Man föreslår att Statens kulturråd tillsammans med landstingen i de tre nordligaste norrlandslänen gemensamt

skall finna långsiktiga finansieringslösningar med utgångspunkt i de medel – 1,7 miljoner kronor – som nu förfogas av sametinget.

Teaterutredningens synpunkter

Scen-teatern är ingen traditionell del av den samiska kulturen. Under de senaste åren har teatern ändå kommit att bli en viktig konstform för samiska kulturskapare. Det förefaller som om den samiska kulturens skilda yttringar i riter, musik, rörelser och berättartraditioner kan ges ett naturligt och konstnärligt utvecklingsbart sammanhang i scenformer.

I mer instrumentell betydelse kan en samisk teater också bidra till att förmedla samernas kulturarv, dvs. språk, historia och mytologi till kommande generationer. Därigenom blir samerna mer synliga för sig själva och för andra delar av befolkningen. En samisk teater skulle vara en intressant del av en teaterkarta som uppvisar regionala och kulturella särarter.

Under de senaste tjugo åren har flera försök gjorts för att få till stånd en fast samisk teaterensemble. Verksamheten har under några år finansierats inom ramen för Kulturrådets anslag till fria teatergrupper samt med vissa bidrag från kommun och landsting. Den bidragsgivningen har utgått från traditionella kulturpolitiska aspekter. Den positiva särbehandlingen av samernas kultur kommer till uttryck genom att det i statsbudgeten finns upptaget ett särskilt anslag för dessa ändamål. Anslaget uppgår 1993/94 till totalt 372 000 kronor och fördelas av sametinget. Det är således en uppgift för Sametinget att bedöma på vilket sätt och med vilka ekonomiska insatser som den samiska befolkningens efterfrågan på teater skall tillgodoses. För 1993/94 har 1,7 miljoner kronor avsatts till den samiska teatern. Detta belopp bör kunna öka med 500 000 kronor 1994/95 eftersom bidraget till samisk kultur ökar med detta belopp just med hänvisning till den samiska teaterverksamheten. De samlade resurser som kunnat avsättas för den samiska teatern har dock hittills varit otillräckliga för att ge verksamheten en fast struktur och möjlighet att utveckla dess särart och arbetsformer.

I Norge finns det sedan länge en fast samisk teater finansierad med statliga medel. Erfarenheterna av verksamheten är goda.

Vi har underhand erfarit att Statens kulturråd i sin förenklade anslagsframsättning kommer att ta upp denna fråga och föreslå resursförstärkningar till samisk teater. Vi delar Kulturrådets bedömning. Det är rimligt att den samiska teatern i Sverige ges möjlighet att arbeta i fastare former i enlighet med de planer som utarbetats av styrelsen för den Samiska Teatern i Sverige.

3.3 Stads- och länsteatrarna

3.3.1 Inledning

Stads- och länsteatrarna uppvisar betydande olikheter sinsemellan. Skillnaderna består i olika kulturpolitiska och konstnärliga uppdrag, befolkningsmässiga och geografiska förutsättningar, teaterstorlek, stadens eller regionens teatertraditioner etc. Alla dessa förutsättningar utgör de samlade villkoren för den enskilda teaterns verksamhet.

I detta avsnitt behandlas teaterinstitutioner under statsanslaget Bidrag till regionala och lokala teaterinstitutioner. I den fortsatta texten används begreppen läns- och stadsteatrar. Som en följd av utredningens allmänna uppläggning får avsnittet om dessa en samlat utvärderande form som så långt det är möjligt försöker ta hänsyn till att det inom dessa kategorier råder stora skillnader mellan de enskilda producenterna. Utvärderingen tar förutom de i direktiven nämnda frågeställningarna upp ett antal andra områden som är viktiga för att ge en helhetsbild av utvecklingen av det regionala och lokala teaterutbudet i landet. Grunden för de samlade bedömningarna är en mer detaljerad genomgång av samtliga läns- och stadsteatrar. Denna presenteras i bilaga 2.

3.3.2 Stadsteatrarna

Kort historik

De stadsteatrar som växte fram efter första världskriget uppstod som en följd av de privata sällskapens ekonomiska och konstnärliga nedgång i början av seklet men också som ett resultat av det förankringsarbete som privata teaterledare lagt ned under många gånger svåra förhållanden i landsorten. Tillkomsten av mer ändamålsenliga teaterlokaler utgjorde en annan förutsättning för en mer permanent teaterverksamhet i landsorten. Det kommunala engagemanget i Göteborg för Lorensbergsteatern och Stora Teatern var i hög grad knutet till teaterhusen som ursprungligen uppfördes för att användas av privata teatersällskap.

I nedanstående kronologi har stadsteaterbegreppet gjorts synonymt med lokal teater med stöd av stat och/eller kommun.

Tabell 3.6 Etableringsår för stadsteatrarna i Sverige

1919	Lorensbergsteatern, Göteborg
1920	Göteborgs Lyriska teater (Göteborgs Musikteater/ Stora Teatern)
1921	Hälsingborgs Stadsteater (statsbidrag 1924/25)
1934	Göteborgs Stadsteater ersätter Lorensbergsteatern
1944	Malmö Stadsteater
1947	Stadsteatern Norrköping/Linköping (fr.o.m 1979 Östgötateatern)
1951	Uppsala Stadsteater (första åren i samarbete med Gävle)
1954	Borås Stadsteater (ursprungligen kretsteater)
1954	Folkteatern i Göteborg
1960	Stockholms Stadsteater

De flesta stadsteatrar har alltså haft lång tid på sig att skaffa sig publik och politisk förankring samt konstnärlig identitet. Detta gäller i ännu högre grad de centrala institutionerna Operan, Dramaten och Riksteatern. Det är en viktig aspekt när man jämför de äldre institutionerna med de regionala teatrarna som vuxit fram under andra förhållanden och med andra uppdrag.

Stadsteatrarna var viktiga kuggar i det tidiga svenska teatermaskineriet. De hade före regionteaterutbyggnaden en omfattande turnerande verksamhet. Under flera år på 1950-talet samarbetade t.ex. Stora Teatern i Göteborg med Riksteatern och Folkparkerna vilket resulterade i att teaterns turnéverksamhet var av samma omfattning som på modersscenen, mellan 200 och 300 föreställningar om året. Också stadsteatrarna i Uppsala, Norrköping/Linköping, Borås och Helsingborg bedrev turnéverksamhet i förhållandevis stor skala. För Stora Teatern fanns en turnéplikt på minst 50 föreställningar inskriven i statsbidragsvillkoret. En omständighet som möjliggjorde stadsteaterns verksamhet utanför modersscenen var att ensemblerna länge arbetade med 8-månaderskontrakt. Turnéer i Folkparkerna gjordes upp i särskilda avtal och innebar sällan någon ekonomisk uppoffring för den enskilda teatern.

De större stadsteatrarna svarade också för skådespelarutbildningen i landet fram till 1963 då de statliga scenskolorna inrättades.

Stadsteaternas konstnärliga betydelse

Några stadsteatrar har periodvis varit ledande på det konstnärliga planet. Stora Teatern betydde mycket för nyskapandet inom musikteatern på 1920-talet. Göteborgs Stadsteater under 30- och 40-talen, Malmö Stadsteater under 50-talet, Stockholms Stadsteater under 60-talet och återigen Göteborgs Stads-teater under 70-talet är exempel på epoker då stadsteatrar gått i spetsen för den svenska teaterns konstnärliga utvecklingen. Det är betecknande – och av avgörande betydelse vid en bedömning av teaternas verksamhet – att det går att koppla teaternas konstnärliga toppar till enskilda teaterledare som lyckats

frigöra ensemblernas konstnärliga förmåga. Teaterkonsten är i hög grad beroende av den mänskliga kreativiteten uttryckt i såväl kollektiva som enskilda former. Det är därför särskilt viktigt att teaterpolitiken utformas efter dessa förutsättningar.

Utbyggnaden av det offentliga stödet

Det offentliga stödet till teaterinstitutionerna var länge – jämfört med dagens nivåer – mycket blygsamma. Nedanstående tabell redovisar stadsteaternas tidiga offentliga finansiering.

Tabell 3.7 Utvecklingen av offentliga bidrag till institutionsteaternas (tkr i 1993 års priser)

Teater	1956/57		1968/69		1975/76		1992/93	
	Stat	kommun	Stat	kommun	Stat	kommun	Stat	kommun
Borås Stadsteater	474	299	1 449	2 101	2 806	3 539	5 581	14 713
Folkteatern i Göteborg	439	439	2 322	2 405	3 571	5 313	7 380	16 059
Göteborgs Musikteater								84 671
	9 658	1 888	10 484	11 466	17 857	21 279	32 981	
Göteborgs Stadsteater	6 102	1 089	8 822	6 107	11 861	18 281	24 332	62 325
Hälsingborgs Stadsteater		746						
	1 756		1 834	2 388	3 507	4 414	7 842	15 975
Malmö Stadsteater	11 186	1 896	14 445	17 102	22 321	24 644	44 628	72 168
Stockholms Stadsteater								
			11 124	16 327	17 665	30 300	34 595	122 512
Uppsala Stadsteater	2 722	1 115	2 945	3 986	4 973	6 361	9 225	31 035
Summa	32 337	7 472	53 425	61 883	84 561	114 130	166 564	419 458

Tabellen visar att det offentliga stödet till teaterinstitutionerna har ökat markant under perioden. Statens relativa roll i den offentliga finansieringen har gradvis minskat från att under 1950-talet varit helt dominerande. Andelen statsbidrag uppgick 1956/57 för samtliga stadsteatrar till ca 80 procent medan den 1992/93 hade sjunkit till mindre än 30 procent. Det förefaller som om det statliga stödet före grundbeloppssystemet utföll ganska nyckfullt i förhållande till kommunala motprestationer. Det är svårt att spåra ett direkt samband mellan de statliga och kommunala bidragen för de två första redovisningsåren. Däremot kan man notera att det statliga stödet hela tiden kostnads- mässigt betraktat de olika institutionerna på ungefär likartat sätt. Det har inte skett en enda inbördes förändring mellan teaternas statsbidrag.

Trots att reservationer måste göras för värdet av en indexering av så pass gamla bidragsuppgifter står det dock klart att de kommunala bidragen till

stadsteatrarna under efterkrigstiden har ökat mycket kraftigt. I flera fall har det skett mer än fyrtiofaldiga ökningar av kommunbidragen.

Teaterekonomiska förutsättningar förr

Tabellen illustrerar också att teaterinstitutionerna förr arbetade under andra ekonomiska förhållanden. Att de trots detta kunde bedriva en kontinuerlig verksamhet hänger till stor del samman med att villkoren för de anställda ur såväl ekonomisk- som trygghetssynpunkt var avsevärt mycket sämre än i dag. Bland teatrarna var det länge bara Operan och Dramaten som hade 12-månaderskontrakt för sina skådespelare. När flertalet stadsteatrar kom till på 1940- och 50-talen var deras kontraktstid till en början begränsad till åtta månader om året. Under resten av året var skådespelarna hänvisade till att leva av folkparksengagemang, filminspelningar, något enstaka radioengagemang – eller på arbetslöshetsförsäkringen om de uppfyllde försäkringsvillkoren.

Minimilönen och även det totala löneläget för de ovan angivna 8 engagemangsmånaderna var mycket lågt. Det första avtalet med Göteborgs Stadsteater 1951 angav minimilönen till 4 740 kr per månad eller en årsinkomst på ca 40 000 kr (omräknat i 1993 års priser)

Stadsteaterkontrakten förändrades successivt till 12-månaders kontrakt men lönenivån förändrades mycket långsamt. 1956 var fortfarande minimilönen 4 215 kr per månad och vid i synnerhet de mindre stadsteatrarna var genomsnittslönen inte mycket högre. Den stora förändringen i teaternas anställningsformer kom i och med de stora arbetsrättsliga reformerna vid mitten av 1970-talet då regler för tillsvidareanställning infördes också på teaterområdet. Lönemässigt är teaterområdet fortfarande en låglönebransch. Enligt riksavtalet på teaterområdet är minimilönen efter fem års anställning vid en samhällsstödd teaterinstitution ca 10 000 kr.

Att teatern under 50-talet arbetade under andra villkor belyses av att det på den tiden gick att driva privatteaterverksamhet i Stockholm med ett konstnärligt nyskapande program. Filmproduktionen kunde före televisionens genombrott uppgå till 40 produktioner om året och erbjöd på sommarmånaderna arbetsmöjligheter för ett stort antal skådespelare.

3.3.3 Länsteatrarna

Regionteaterutbyggnaden

Ännu vid 1970-talets början fanns det endast en regional teaterinstitution, Norrbottensteatern. Inom Riksteaterns organisation fanns fyra regionala ensembler vilka sedermera kom att omvandlas till självständiga regionteatrar. Under en tjugoförårsperiod har sedan länsteatrar byggts upp runt om i landet vilket har medfört att 1994 endast Kristianstads-, Jämtlands- och Sörmlands

län saknar teaterinstitutioner. På Gotland pågår en försöksverksamhet med en regional teaterverksamhet med stöd av särskilda statliga medel utanför grundbeloppsramen.

Tabell 3.8 Uppbyggnaden av de regionala institutionerna efter tillkomstår

Teater	Tillkomstår	Antal grundbelopp 1993/94
Norrbotensteatern	1967	60
Teater Västernorrland	1972	51
Norrlandsoperan	1973	70
Länsteatern i Dalarna	1975	35
Musikteatern i Värmland	1975	57
Älvsborgsteatern	1977	23
Jönköpings länsteater	1978	36
Östgöteatern	1979 (1947)	168
Västerbottensteatern	1981 (1969)	39
Folkteatern i Gävleborg	1982	35
Västmanlands länsteater	1982 (1967)	37
Länsteatern i Örebro	1983 (1969)	38,5
Kronobergsteatern	1984 (1970)	64
Skaraborgs länsteater	1988	35
Bohusläns Teater	1990	24
Byteatern, Kalmar	1992 (1973)	22
Folkoperan	1993 (1974)	45
Teater Halland	1993 (1990)	10

De inom parentes angivna årtalen anger etableringsåret för respektive teaters ursprungsensemble. Efterhand har dessa omvandlats till stiftelser. Det är etableringsåret för stiftelserna som utgör underlaget för tabellens kronologi. För Jönköpings länsteater (landstingsförvaltd), Byteatern (ideell förening), Teater Halland (del av länsteaterföreningen) och Folkoperan (aktiebolag) markerar årtalen ingångsåret i statsbidragssystemet.

Utbyggnadstakten av de regionala institutionerna har varit stabil under hela perioden från 1974 och torde motsvara de förhoppningar man kunde ställa i mitten av 1970-talet. Det är dock tydligt att de länsteatrar som etablerats under periodens senare del gjort det i en kulturpolitisk och ekonomisk lågkonjunktur. Den planmässighet som kännetecknade utbyggnadstakten av de äldre regionteatrarna har upphört. Det finns en risk för att några av de yngre institutionerna aldrig ges möjlighet att utveckla den stadga och konstnärliga kvalitet som är en förutsättning för attraktionsförmågan hos publik och landets scenkonstnärer.

Regionaliseringen av stadsteatrarna

Utredningen Ny kulturpolitik såg länsnivån som den naturliga basen för en decentraliserad teaterverksamhet. De dåvarande stadsteatrarna förutsågs få regionala uppgifter. I Stockholm, Göteborg och Malmö kunde dock utredningen – i något fall – tänka sig en lokalt baserad verksamhet.

För att leda in utvecklingen i den önskvärda regionala riktningen föreslog utredningen differentierade bidragsnivåer för stads- och länsteatrar. Ett högre statsbidrag skulle också utgå till teatrar verksamma i glesbygd. Beträffande preciseringen av de olika statsbidragsnivåerna hänvisade utredningen till överläggningar mellan staten, kommunförbundet och landstingsförbundet.

I propositionen Den statliga kulturpolitiken (1974) gick regeringen i huvudsak på utredningens förslag beträffande utformningen av statsbidragssystemet men avstod från att ta upp förslaget om differentierat statsbidrag till stads- och länsteatrarna. I stället föreslog regeringen att ett särskilt regionalt tilläggsbidrag skulle införas. Detta tilläggsbidrag kom sedan att fördelas under en dryg tioårsperiod till landets fyra nordligast belägna regionteatrar. Bidraget har fr.o.m. budgetåret 1990/91 upphört. Från statens sida förekommer det för närvarande ingen direktverkande stimulanspolitik i syfte att stödja de regionalt verksamma teatrarna. De fyra nordligast belägna länsteatrarna har dock tilldelats förhållandevis många grundbelopp jämfört med länsteatrar i befolkningsmässigt jämförbara län.

Det fanns vid inledningen och mitten av 1970-talet en stark tilltro till teaterlivets regionalisering. Regionteaterutbyggnaden som den kom att fullföljas är den logiska konsekvensen av dessa tankar. Att utvecklingen inte kunde fullföljas till alla delar har flera skäl. Teaterlivet kom vid inledningen av 1980-talet att arbeta under andra opinionsmässiga förhållanden. Att stadsteatrarna inte har regionaliserats förklaras sannolikt av att staten inte konstruerade ett bidragssystem som uppmuntrade detta. De nya regionteaternas förankringsarbete hämmades av att samhällsbidragen till såväl producenterna som deras arrangörer inte stod i rimliga proportioner till de kulturpolitiska uppdragen.

3.4 Teaternas uppsättnings-, föreställnings- och publikutveckling

3.4.1 Nordisk utblick

Diskussionen kring svensk teaterutveckling under de senaste 20 åren har i hög grad handlat om ökade kostnader och en krympande publik. Det kan därför vara av intresse att studera i vilken utsträckning samma tendenser återfinns i andra jämförbara länder. Problemet med sådana jämförelser är att man i olika länder använder skilda definitioner och mått för att göra dessa beräkningar. De länder som närmast kan jämföras med Sverige är våra nor-

diska grannar. Teaterutredningen har därför utgått från uppgifter i rapporten "Kulturindikatorer i Norden" (1993) för att få en relevant internationell jämförelse av publikutveckling och samhällsstöd. Det senare området behandlas under avsnittet teaterns kostnader.

Nedanstående tabell visar att den samlade teaterpubliken i Norden har minskat med 11 procent under 1980-talet. Antalet föreställningar har under samma period varit oförändrat, ca 32 000 årligen. Norge är det nordiska land som haft en positiv publikutveckling. Denna uppgår till 16 procent och förklaras av en 18-procentig ökning av antalet föreställningar. Finland uppvisar en liknande tendens som Sverige, en ökning av antalet föreställningar men en tioprocentig minskning av teaterpubliken. I Sverige uppgår den till 18 procent medan Danmark fått se sin teaterpublik reduceras med 27 procent. Liknande mätningar från andra europeiska länder visar på samma tendenser.

Tabell 3.9 Teaterpublik i de nordiska länderna. 1000-tals besök

	1980/81	1982/83	1984/85	1986/87	1988/89	1990/91
Danmark	1 649	1 437	1 384	1 349	1 113	1 189
Finland	2 672	2 691	2 513	2 562	2 413	2 442
Island	175	192	190	161	138	207
Norge	1 104	1 188	1 072	1 131	1 261	1 321
Sverige	2 676	2 429	2 335	2 301	2 452	2 173
Summa	8 276	7 937	7 494	7 504	7 377	7 332

3.4.2 Tyskland och Nederländerna

Deutsche Bühnenverein redovisar de tyska teaternas verksamhet i en årlig statistik. Nedanstående tabell illustrerar föreställnings- och publikutvecklingen i Tyska Förbundsrepubliken under en knapp tjuugoårsperiod fram till den tyska återföreningen.

Tabell 3.10 Föreställningsutbud och publik i Tyska Förbundsrepubliken

	1975/76	1982/83	1988/89
Antal föreställningar	30 674	32 241	35 951
Antal besök (milj.)	17,4	17	15,8
Besök/föreställning	567	527	439

Den tyska utvecklingen liknar den som gäller för de nordiska länderna. Antalet föreställningar t.o.m. ökar medan publiken sjunker under perioden. Det innebär att beläggningen per föreställning också minskar kraftigt, från 567 besökare till 439 spelåret 1988/89.

Före sammanslagningen av de båda tyska staterna rådde en relativt likartad situation avseende antal föreställningar i dåvarande förbundsrepubliken och de nordiska länderna. Antalet uppgick för båda områdena till drygt 30 000 föreställningar. Antalet besök skiljer sig däremot kraftigt vilket gör att en teaterföreställning i ett nordiskt land i genomsnitt har hälften så stor publik som i Tyskland. Denna skillnad illustrerar på ett påtagligt sätt de olika förutsättningar som råder mellan de glest befolkade nordiska länderna och ett tätbefokat land som Tyskland med många storstäder.

Också Nederländerna redovisar en liknande utveckling som Norden och Tyskland. Mellan 1980 och 1989 minskade antalet föreställningar med 11 procent och publiken med 28 procent. I absoluta tal gavs 1989 1 599 föreställningar för 364 000 besökare av offentligt stödda teatrar i Nederländerna. Siffrorna tyder på att teatern har en betydligt starkare ställning i Sverige än i Nederländerna.

3.4.3 Publik- och föreställningsutvecklingen i Sverige

Hela 1980-talet har präglats av en kontinuerlig utbyggnad av regionteatrarna med årliga tillskott av nya teatrar. Vi har närmare analyserat ett antal spelår under perioden 1975/76–1992/93 för att få så aktuella data som möjligt. För att kunna göra relevanta jämförelser har ur det statistiska materialet 6 kategorier framtagits; samtliga teaterinstitutioner, Riksteatern, Operan, Dramaten, stadsteatrarna samt länsteatrarna.

Tabell 3.11 Föreställningsutvecklingen vid de statligt stödda teaterinstitutionerna 1975/76–92/93

Kategori	1975/76	1980/81	1985/86	1990/91	1991/92	1992/93
Riksteatern	2 876	3 155	2 167	1 376	1 310	1 821
Regionala ensembler	1 319	465				
Operan	254	346	337	348	282	269
Dramaten	1 165	1 156	849	1 385	952	1 272
Stadsteatrar	4 474	4 463	3 817	4 165	3 815	4 421
Regionteatrar	1 833	3 258	3 850	4 251	4 354	5 305
Summa	11 921	12 843	11 020	11 525	10 713	13 088

För Riksteatern redovisas de tidigare regionala ensemblernas föreställningsutbud separat. Under perioden har länsteatrarna kraftigt ökat antalet föreställningar främst tack vare att antalet länsinstitutioner ökat från 6 till 16.

Det samlade föreställningsutbudet har ökat under perioden med 7 procent. Jämfört med 1985/86 har antalet föreställningar ökat med 24 procent. Läns-teatrarna har mer än väl kompenserat nedgången av Riksteaterns föreställ-

ningar. Mot bakgrund av att publiken ändå minskat förefaller det som om teatrarerna i ökad utsträckning satsat på mindre uppsättningar. Det stämmer också väl överens med de flesta länsteatrars produktionsinriktning.

Tabell 3.12 Publikutvecklingen vid de statligt stödda teaterinstitutionerna 1975/76–1992/93

Kategori	1975/76	1980/81	1985/86	1990/91	1991/92	1992/93
Riksteatern	675 000	643 969	488 510	309 468	279 292	324 975
Regionala ensembler	185 000	68 000				
Operan	264 985	238 142	234 057	243 493	198 080	197 688
Dramaten	339 842	297 356	255 435	362 025	292 046	316 855
Stadsteatrar	1 192 313	1 013 120	936 281	870 993	843 822	860 170
Regionteatrar	341 387	433 337	509 764	514 622	534 822	566 187
Summa	2 998 527	2 693 924	2 424 047	2 300 601	2 148 062	2 265 875

Publiken för Riksteaterns regionala ensembler redovisas separat. Föreställnings- och publikuppgifter inkluderar gästspel från andra teatrar som distribueras centralt genom Riksteatern.

Den samlade teaterpubliken minskade med ca 730 000 besökare (25 procent) under perioden. Publikbortfallet var som starkast under andra halvan av 70- och första delen av 80-talet. Under dessa år genomfördes en rad arbetsrättsliga reformer och slöts fackliga löneavtal som genomgripande kom att påverka teatrarnas ekonomiska förutsättningar.

Nedgången i teaterbesök varierar i hög grad mellan de olika producenterna. Det är svårt att beräkna förändringarna i detalj beroende på att beräkningsunderlaget skiftar starkt vid olika jämförelseår. Vad som dock står utom all diskussion är att Riksteatern har förlorat en stor del av såväl föreställningar som publik och att stadsteatrarerna behållit den samlade föreställningsnivån men tappat ca 28 procent av publiken. För länsteatrarerna är det svårt att göra en rättvis bedömning av utvecklingen då underlaget – antalet teatrar – hela tiden har förändrats. Det mesta talar dock för att också denna grupp förlorat publik i jämförelse med samlade årsverk eller andra mått.

Länsteatrarnas besöksutveckling har inte helt förmått kompensera nedgången av Riksteaterns publik. Andelen av teaterinstitutionernas föreställningar i Stockholm har minskat mellan 1975/76 och 1992/93. Det förra spelåret uppgick andelen till 24 procent medan den det senare året uppgick till 21 procent. Stockholmsteatrarnas publika andel ökade dock under mätperioden från 30 till 32 procent.

3.4.4 Beläggning

Nedanstående tabell visar att de flesta teaterinstitutioner fått vidkännas minskade beläggningssiffror under de senaste åren. En viktig förklaring till denna utveckling är att många teatrar av konstnärliga skäl i ökad utsträckning spelar i små teaterrum med begränsad publikkapacitet. I synnerhet Dramaten har under åren kommit att ge en större andel föreställningar på mindre scener.

Tabell 3.13 Antal besökare per föreställning 1975/76–1992/93

Kategori	1975/76	1980/81	1985/86	1990/91	1992/93
Riksteatern	235	205	193	225	178
Regionala ensembler	141	147			
Operan	964	688	695	700	789
Dramaten	292	257	301	261	232
Stadsteatrar	266	227	245	209	196
Regionteatrar	186	133	132	121	120
Summa	252	210	214	200	191

Regionteatrarna ger relativt färre föreställningar på turné än Riksteatern men har trots det avsevärt mindre publik. Genomsnittbeläggningen per föreställning 1992/93 är 178 besökare för Riksteatern jämfört med 120 för regionteatrarna och 103 för fria teatergrupper. Den viktigaste förklaringen till att Riksteatern visar så klart högre beläggning än länsteatrarna, är det publika utslag som Cullbergbalettens föreställningar ger. Spelåret 1992/93 gav Cullbergbaletten 71 turnéföreställningar inför 69 943 besökare. Det innebär att kompaniet hade en beläggning per föreställning på nästan 1 000 åskådare. Detta genomsnitt kunde uppnås genom att flertalet föreställningar var internationella gästspel på scener med stor salongskapacitet. En beräkning av Riksteaterns beläggning utan Cullbergbalettens föreställningar ger ett publikt genomsnitt på 146 besökare per föreställning spelåret 1992/93.

Skillnaden i beläggning mellan Riksteatern och länsteatrarna förklaras också av att de senare i betydligt större utsträckning än Riksteatern ger mindre uppsättningar i små teaterlokaler för begränsade publikgrupper. Ca 90 procent av riksteaterns vuxenutbud förmedlas genom teaterföreningarna. Detta är ofta större scenproduktioner i traditionella teaterrum med plats för stor publik. Länsteaternas vuxenföreställningar ges endast till ca 30 procent av teaterföreningarna.

3.4.5 Turnéteater

Den nya teaterpolitiken kom att betona decentraliseringsmålet. Teaterföreställningarna skulle inte längre endast upplevas lokalt utan också produktionen

skulle ske runt om i landet. För att den lokalt producerade teatern skulle nå ut lokalt var det nödvändigt att de nya regionteatrarna sattes på hjul. Samtidigt innebar kravet på lokal förankring att det var nödvändigt att bedriva en kontinuerlig stationär verksamhet i hemkommunen. Länsteatrarna har balanserat mellan dessa båda motstridande intressen men tendensen har under 1980-talet varit att andelen turnéföreställningar minskat något, från 45 procent 1982/83 till 39 procent spelåret 1986/87. Sedan mitten av 1980-talet har dock nedgången hejdat och andelen turnéföreställningar var 1992/93 med 43 procent åter i nivå med den andel som rådde vid mitten av 1970-talet. (med turnéföreställning avses föreställning som ges utanför teaterns hemkommun).

För länsteatrarna snedvrids det statistiska utfallet i viss utsträckning av variationerna i deras regionala verksamhet. Som exempel kan nämnas att landets största länsteater – Östgötateatern – redovisar endast 48 av 680 föreställningar (7 procent) utanför hemkommun spelåret 1992/93. Förklaringen ligger i att teatern har två kommunala hemvister; Norrköping och Linköping som är länets helt dominerande centra. Det finns också några andra län där regionteatern av tradition har en mer stadsteaterliknande roll. Flertalet av de institutiner som etablerats under de kulturpolitiska reformåren bedriver en övervägande regional verksamhet. Eftersom dessa i allmänhet representerar färre antal föreställningar och besökare framgår inte deras intensiva turnéverksamhet i en samlad statistisk översikt.

Som en följd av länsteaterutbyggnaden har en rad nya teaterlokaler kommit till avsedda för såväl verkstadsproduktion som scenframträdanden. Tillsammans med de gästspelsscener som finns i Folkets Hus, medborgarhus, bygdegårdar, kommunala teaterar och andra samlingslokaler bildas en struktur av ändamålsenliga och välutrustade spelplatser över hela landet.

Tabell 3.14 Föreställningar och publik inom och utom hemkommun 1992/93

Kategori	Antal föreställningar			Antal besökare			Besök per föreställning	
	totalt	utanför hemkommunen	%	totalt	utanför hemkommunen	%	alla föreställningar	utanför hemkommunen
Riksteatern	1 821	1 821	100	324 965	324 965	100	178	178
Operan	269	31	12	197 688	9 861	5	735	318
Dramaten	1 272	79	6	316 855	39 600	12	249	501
Stadsteatrar	4 421	237	5	860 170	39 028	5	195	165
Länsteatrar	5 305	2 306	43	566 187	206 020	36	107	89
Fria teatergrupper	7 063	3 391	48	721 589	356 724	49	102	105
Summa	20 151	7 865	39	2 987 454	976 198	33	148	124

Ovanstående tabell visar att Riksteatern står för 37 procent av teaterinstitutionernas turnéföreställningar och 53 procent av publiken. En beräkning som också innefattar de fria teatergrupperna ger Riksteatern en andel av turnéföreställningarna på 17 procent och 30 procent av publiken.

Regionteatrarna ger betydligt fler föreställningar på turné än Riksteatern – 55 procent av teaterinstitutionernas turnéföreställningar – men har trots det avsevärt mindre publik. Som vi tidigare angett beror detta mycket på den publika effekten av Cullbergbalettens internationella verksamhet.

Operan och Dramaten redovisar tillsammans 112 turnéföreställningar under spelåret varav 29 var internationella gästspel. Det finns en mycket stark efterfrågan från arrangörernas sida på ett ökat utbud från nationalscenerna.

De fria teatergrupperna är av stor betydelse för det samlade utbudet av statligt stödda föreställningar. Med åren har grupperna blivit alltmer stationära men fortfarande ges 48 procent av föreställningarna utanför hemkommunen.

3.4.6 Länsöverskridande gästspel

Bortsett från Riksteatern spelar teaterinstitutionerna sällan utanför det egna hemlandet. En genomgång av turnéstatistiken visar att endast 5 procent av Operans och Dramatens föreställningar gavs utanför Stockholms län spelåret 1992/93. För stads- och länsteatrarna var andelarna 2 respektive 7 procent av deras totala föreställningsutbud. Av de regionala teatrarna är det musikteatrarna i Västerbotten och Värmland som är mest verksamma utanför de egna länen. Av naturliga skäl handlar det här om mindre operauppsättningar. I övrigt är det länsteatrarna i sydsverige som är mest mobila vilket förklaras av de korta avstånd som råder här.

Publikt råder ungefär samma förhållande som beträffande föreställningsutbudet. Ett avikande utfall är dock att länsteatrarna har högre genomsnittlig beläggning på sina föreställningar utanför hemlandet än inom hemlandet. Detta beror sannolikt på att efterfrågan utanför det egna länet är störst på publikdragande uppsättningar.

Barn- och ungdomsföreställningar framförs endast i liten omfattning utanför teaternas hemlän. Operan och Dramaten spelade inga barn- och ungdomspjäser alls utanför Stockholms län spelåret 1992/93. För stads- och länsteatrarna uppgick andelen föreställningar för denna publikgrupp till 1 respektive 3 procent av deras samlade utbud för barn och ungdom.

3.4.7 Den regionala fördelningen av teaterföreställningar i Sverige

I kulturrådets redovisning av teaterinstitutionernas och de fria gruppernas verksamhet kan man fr.o.m. 1992/93 följa föreställningarnas och publikens regionala spridning. Vi har ställt samman detta omfattande material och resultatet ger anledning att dra delvis andra slutsatser om teaterutbudets regionala spridning än vad tidigare utvärderingar kommit fram till.

Genom tillkomsten av nya länsteatrar och fria teatergrupper samt tillgången till Riksteaterns nationella verksamhet råder det en god regional fördelning av

teaterutbudet. Det är visserligen fortfarande publiken i de tre storstadsområdena som har tillgång till det största teaterutbudet men mätt per invånare kan flera konkurrera om titeln "landets föreställningstätaste region". Vi har kartlagt de samhällsstödda teaternas regionala verksamhet län för län för att få en helhetsbild över hur utbud och publik fördelar sig över landet.

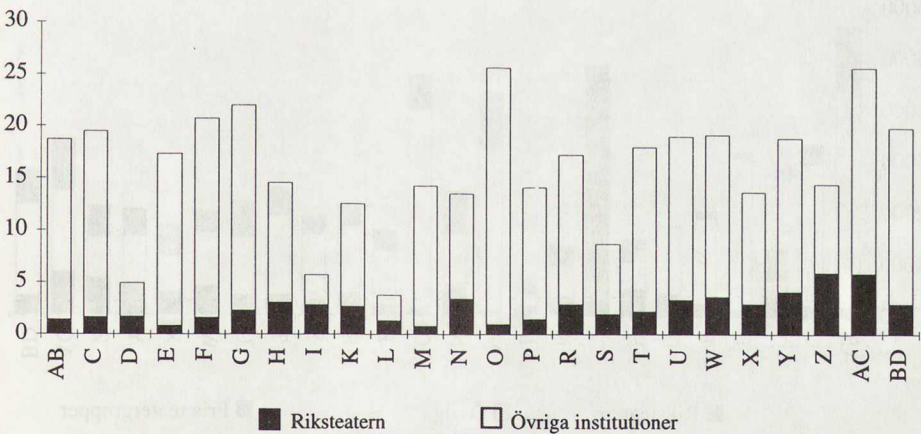
3.4.8 Institutionsteatrarna

I vår analys av den regionala spridningen kommenterar vi först spridningen av institutionsteaternas föreställningar.

Det totala institutionsutbudet i landet var spelåret 1992/93 ca 13 000 föreställningar. Av dessa framfördes ca 2 800 – eller 22 procent – i Stockholms län, företrädesvis Stockholms stad. Också storstadsområdena Göteborg och Malmö hade ett rikt utbud med drygt 1 800 respektive 1 000 föreställningar vardera. I övrigt varierar antalet föreställningar mellan övriga län kraftigt.

En beräkning baserad på antalet föreställningar per 10 000 invånare ger en något annan bild av den regionala fördelningen. Spelåret 1992/93 hade inte mindre än 8 län ett större institutionsutbud än Stockholms län räknat på per capita-mått. Göteborgs- och Bohus län är den region som har det rikaste teaterutbudet. Mot bakgrund av Sveriges geografiska och befolkningsmässiga förutsättningar är det anmärkningsvärt att landets två nordligaste län kan uppvisa ett större relativt institutionsutbud än huvudstaden.

Diagram 3.15 Länsvis fördelning av teaterinstitutionernas utbud 1992/93.
Antal föreställningar per 10 000 invånare

Det råder stor skillnad mellan länen vad gäller teaterutbud. Man kan konstatera att de län som har egen institutionsteater överlag har ett tillfredsställande basutbud. Det minsta utbudet i denna sammanställning har de län som saknar egen professionell teater. För dessa län är Riksteatern och/eller fria teatergrupper den dominerande producenten och av avgörande betydelse för tillgången till professionell teater. Diagrammet visar att tyngdpunkten i Riksteaterns verksamhet ligger i norrlandslänen samt Kalmar- och Hallands län i sydsverige. Alla dessa län utom Jämtland har tillgång till egna regionteatrar.

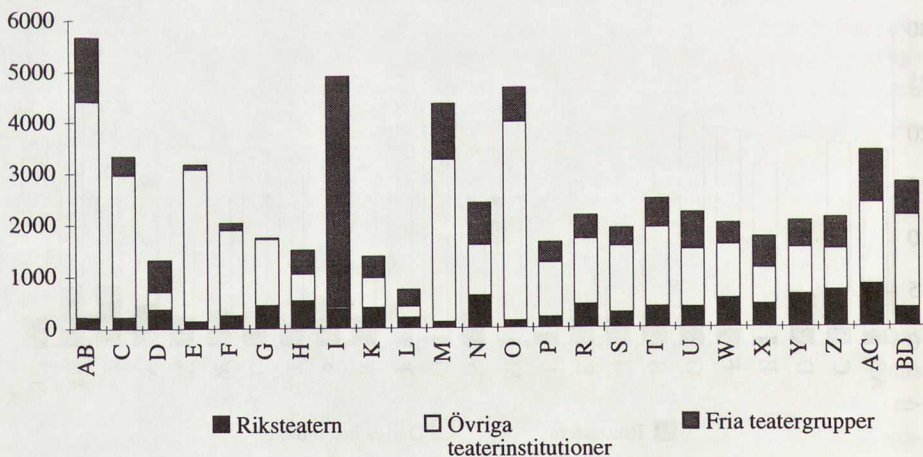
3.4.9 Regional fördelning av publiken

Den regionala fördelningen av publiken följer samma mönster som utbudet. Tendensen till en övervikt för storstadsregionerna förstärks dock genom att här finns teatrar med stor publikkapacitet.

Den totala teaterpubliken i Stockholms län uppgick 1992/93 till ca 720 000 besökare vilket motsvarar ca 33 procent av den samlade institutionspubliken i landet. Också göteborgs- och malmöregionerna redovisade stora publik-siffror, ca 300 000 respektive 257 000 besökare. Totalt svarade de tre storstadsområdena för knappt 60 procent av landets totala teaterpublik.

En beräkning av publiken baserad på antal besök per 10 000 invånare ger en annan bild av teaterpolitikens regionala räckvidd.

Diagram 3.16 Regional fördelning av de samhällsstödda teaternas publik 1992/93. Antal besökare per 10 000 invånare

I detta diagram har vi också lagt in de fria teatergrupperna. Diagrammet visar att storstadsområdena har en stor institutionspublik men att skillnaderna

är måttliga mellan Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionerna. Genom tillgången till Riksteaterns och de fria teatergruppernas utbud kan Västerbottens län nå nästan lika stora publikgrupper som storstadsregionerna. Även för flertalet övriga län bedömer vi publiksituationen som tillfredsställande. Genom sin relativt höga beläggning får Riksteatern en större publik andel än vad antalet föreställningar indikerar. Riksteatern har också publikt den största betydelsen för Norrlandslänen. Att Riksteatern är viktig för denna del av landet är naturligt. De långa avstånden mellan de ganska få producenterna gör att utbudet av turnéföreställningar producerade i närområdet med nödvändighet blir begränsat.

Riksteaterns utbud och publik är anmärkningsvärt begränsad i de producentlösa länen mot bakgrund av att det borde vara de angelägnaste regionerna att uppsöka. Det förklaras sannolikt mer av att arrangörerna har svårt att ekonomiskt efterfråga det utbud som erbjuds och frånvaron av ändamålsenliga scener, än bristande vilja från Riksteaterns sida att turnélägga föreställningar i dessa län.

3.4.10 De fria teatergruppernas regionala betydelse

De fria teatergrupperna svarade för drygt 7 000 föreställningar inför 721 000 besökare spelåret 1992/93. Drygt 2 000 av föreställningarna och 200 000 av besöken kunde bokföras Stockholms län. Av diagram 3.17 framgår att Gotland genom närvaron av två fria teatergrupper har landets största teaterutbud och den näst högsta publiken mätt per 10 000 invånare. Positionen kunde uppnås trots att Riksteatern var den enda teaterinstitution som gästspelade på ön. Det är i övrigt värt att notera att flera av de län som satsar starkt på sina institutioner också har ett stort utbud med föreställningar av fria teatergrupper. Västerbotten är exempel på ett län som lyckats förena ansvaret gentemot såväl de egna länsinstitutionerna, Riksteatern som de fria teatergrupperna.

Nedanstående diagram visar det regionala utbudet i landet 1992/93 baserat på samtliga statligt stödda teatrar föreställningar.

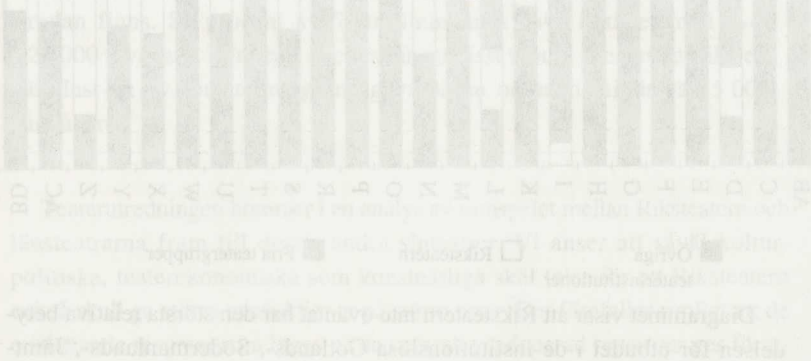
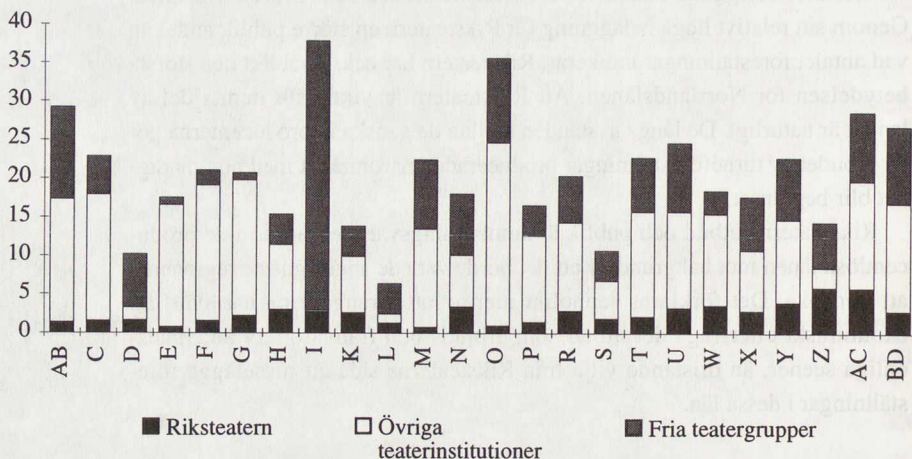

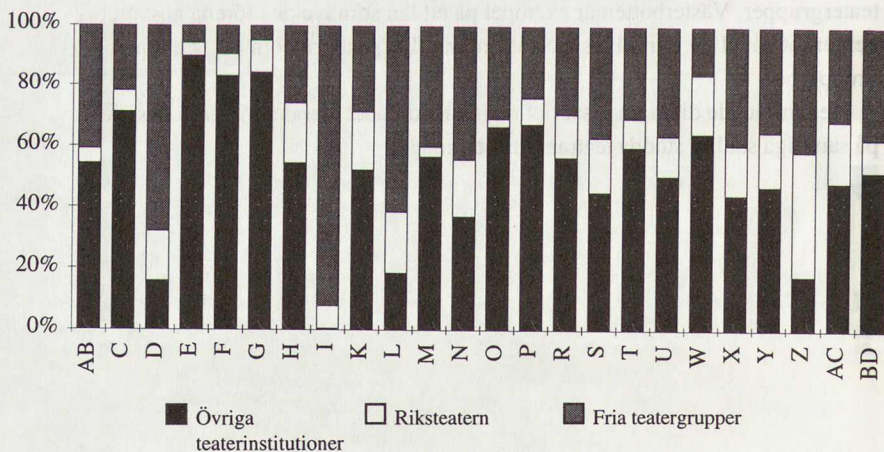
Diagram 3.17 Regional fördelning av de statligt stödda teaternas föreställningar inklusive fria teatergrupper. Antal föreställningar per 10 000 invånare

3.4.11 Teaternas relativa betydelse för det regionala utbudet

För att tydliggöra de olika producenternas relativa regionala betydelse har vi gjort en särskild beräkning av deras länsvisa andel av det samlade institutionsutbudet i landet.

Diagram 3.18 Olika producenters andelar av det regionala utbudet

Diagrammet visar att Riksteatern inte oväntat har den största relativa betydelsen för utbudet i de institutionslösa Gotlands-, Södermanlands-, Jämt-

lands- och Kristianstads län men att det inte råder någon större skillnad mot flera av teaterlänen. De fria teatergrupperna är den dominerande producent-typen för utbudet i de producentlösa länen. Riksteatern har den klart största relativa betydelsen för teaterutbudet i Jämtlands län.

3.4.12 Riksdagens Revisorer

Riksdagens Revisorer har i rapporten *Teatrarna och svenska folket* undersökt i vilken utsträckning Riksteatern och länsteatrarna kompletterar varandra.

Revisorerna skriver bl.a. att:

Riksteatern kan komplettera länsteatrarna på tre sätt: genom att ge föreställningar i län utan länsteatrar, spela på orter där länsteatrarna inte spelar och ge sådana föreställningar som länsteatrarna inte vill eller klarar av att ge, t.ex. stora musikalerna, finska och tyst teater.

I de av revisorerna undersökta länen spelar Riksteatern på 7–11 platser. Till allra största delen handlar det om samma orter som länsteatrarna redan spelar på. Endast på ca en ort i varje län ger inte länsteatrarna samma år föreställningar. Bortåt 60 procent av alla orter i länen får inte besök av vare sig Riksteatern eller länsteatern. Länsteatrarna besöker ytterligare ca 25 platser i länet och når ungefär fyra gånger fler platser än Riksteatern.

I fråga om utbud kompletterar Riksteatern övriga teatrar i länet genom att ge ett större utbud av i stort liknande föreställningar och genom att i begränsad omfattning ge vissa större musikalerna och särskild teater samt förmedla enstaka gästspel. I de större städerna i länen finns i dag ett rikt utbud av teater – både från länsteatrarna, de fria grupperna och genom gästspel. Tyvärr begränsar Riksteatern ofta sina spelningar av större musikalerna till städer med över 20 000 invånare. År 1991/92 gav t.ex. Riksteatern totalt 3 större populära musikteater- och dansföreställningar. Ca hälften av dessa föreställningar gavs i en stad där en institutionsteater redan finns. 80 procent av föreställningarna gavs i städer med över 20 000 invånare. Där finns dock redan ett visst utbud, även av musikalerna. Endast en av föreställningarna gavs på en ort med mindre än 5 000 invånare.

Teaterutredningen kommer i en analys av samspelet mellan Riksteatern och länsteatrarna fram till delvis andra slutsatser. Vi anser att såväl kulturpolitiska, teaterekonomiska som konstnärliga skäl talar för att Riksteatern också skall ge större produktioner på större orter. Det förefaller rimligt att de omfattande resurser som läggs på en centralt producerad repertoar ges förut-

sättningar att nå en stor och bred publik. Man kan heller inte blunda för att de medelstora städer som i allmänhet utgör hemorten för länsteatern är regionala centra som publiken är van att uppsöka för att ta del av samhällsservice och kultur. Den stora publiken har rätt till variation i repertoaren. Denna variation kan ges av kvalificerade turnerande producenter som Riksteatern, länsteatern och fria grupper.

Länsteatern har i allmänhet goda förutsättningar att besöka de mindre spelplatserna dit man normalt når utan att behöva övernatta efter föreställningen. Genom sin lokala och regionala förankring har också länsteatern goda möjligheter att utveckla en repertoar som bygger på ett samspel med de regionala förhållandena.

Riksteatern bör därför koncentrera sin verksamhet på de grenar som staten gett Riksteatern ett särskilt ansvar för, turnéer i de institutionslösa länen samt den repertoar som länsteatern normalt inte ger. Den senare kan vara större dramatiska produktioner, musikalerna och speciella konstnärligt motiverade satsningar. Detta utesluter inte att Riksteatern har en småplatsproduktion. Denna bör dock så långt som möjligt inriktas på de län som har den mest begränsade tillgången på mindre uppsättningar.

3.4.13 Barn och ungdomsteatern

1974 års kulturpolitik har haft stor betydelse för att allmänt stärka barn- och ungdomsteaterns ställning. Den har också bidragit till en kvalitetshöjning hos såväl institutioner som fria teatergrupper. Under en period då barn- och ungdomskulturen genomgått en stark kommersialisering och då nya medier kommit fram med stark dragningskraft på unga människor har teatern hävdat en kvalitativt högtstående verksamhet. Barn- och ungdomsteatern har dock också kommit att drabbas av minskande publiksiffror.

Tabell 3.19 Föreställningar/publik för barn- och ungdomsteater inom och utom hemkommun 1992/93

Kategori	Föreställningar			Besök			Besök per förest.		
	Totalt	varav BoU	utanför hemkom BoU	Totalt	varav BoU	utanför hemkom BoU	% BoU	I hemkom	utanför hemkom
Riksteatern	1 821	528	528	324 965	70 288	70 288	100	133	133
Operan	269	88	16	197 688	61 607	3 607	6	806	225
Dramaten	1 272	425		316 855	82 049		0	193	
Stadsteatrar	4 421	1 290	44	860 170	148 427	9 744	7	111	221
Regionteatrar	5 305	1 965	972	566 187	164 189	81 930	50	83	84
Fria teatergrupper	7 063	4 793	2 876	721 589	415 641	250 392	60	86	87
Summa	20 151	9 089	4 436	2 987 454	942 201	415 961	44	113	94

Ovanstående tabell redovisar de samhällsstödda teatrarnas verksamhet för barn och ungdom spelåret 1992/93. Man kan utläsa att alla teatrar bedriver särskild verksamhet för dessa målgrupper. Operans siffror tyder dock på att man redovisar ett antal offentliga föreställningar för till stor del vuxen publik som barn- och ungdomsföreställningar. Spelåret 1992/93 var totalt sett 46 procent av teatrarnas föreställningar för barn och ungdom. Enbart teaterinstitutionerna redovisade 34 procent föreställningar för den yngre publiken.

Teatrarnas publik bestod till 32 procent av barn- och ungdomsbesökare. För enbart teaterinstitutionerna var andelen 24 procent. Det har inte varit möjligt att redovisa jämförbara internationella uppgifter på barnteaterområdet. Allt talar dock för att det är en internationellt mycket hög andel.

Hur har då barn- och ungdomsteaterns ställning förändrats under senare år på teatrarna? Nedanstående tabell visar förändringarna mellan 1976/77 och 1992/93.

Tabell 3.20 Utbudet av barn- och ungdomsteater 1976/77, 1982/83 och 1992/93

	Föreställningar			Publik			Besök per föreställning		
	1976/77	1982/83	1992/93	1976/77	1982/83	1992/93	1976/77	1982/83	1992/93
Operan	36	30	88	15 134	20 280	61 607	420	676	700
Dramaten	318	309	425	29 999	66 237	82 049	94	214	193
Riksteatern	1 281	1 149	528	213 278	162 462	70 288	166	141	133
Stadsteatrar	1 325	1 106	1 200	217 000	135 889	148 427	164	123	124
Länsteatrar	968	1 827	1 965	164 000	189 652	164 189	169	104	84
Fria teatergrupper	2 636	2 919	4 793	350 000	399 852	415 641	133	137	87
Summa	6 564	7 340	8 999	989 411	974 372	942 201	151	133	105

Av tabellen kan utläsas att det totala utbudet av föreställningar för barn och ungdom ökat markant under perioden. Praktiskt taget hela ökningen kan bokföras på de fria teatergrupperna som framför allt under den senaste tioårsperioden satsat mycket på de unga publikgrupperna.

Spelåret 1976/77 är det första året då det finns separata statistiska uppgifter över teaterinstitutionernas barn- och ungdomsverksamhet. Detta år gavs sammanlagt 3 928 barn- och ungdomsföreställningar. Motsvarande siffra för 1992/93 var 3 684 föreställningar. Barn- och ungdomsteatern har alltså fått vidkännas ett minskat föreställningsutbud med ca 7 procent till skillnad mot vuxenteatern. Andelen barn- och ungdomsteaterföreställningar på teaterinstitutionerna minskade under perioden från 33 till 28 procent.

Riksteatern har haft en nedgång i föreställningar under perioden. Vid dess början redovisade Riksteatern 1 281 föreställningar medan antalet 1992/93 uppgick till 528. Samtidigt steg andelen barn- och ungdomsföreställningar

något från ca 30 procent till ca 35 procent. Riksteaterns Bou-publik minskar under perioden från 213 000 besök till 70 000. Genomsnittsbeläggningen per föreställning minskar från 166 besök till 133.

Stadsteaternas föreställningsverksamhet för barn och ungdom håller sig oförändrad under perioden. Däremot minskar publiken med ca 30 procent, från 217 000 besök 1976/77 till 148 000 spelåret 1992/93. Denna publiknedgång motsvarar i stort teaterinstitutionernas allmänna publikbortfall. Beläggningen på stadsteaternas barn- och ungdomsföreställningar sjönk under perioden från 164 besök till 124.

Genom tillkomsten av nya länsteatrar svarar dessa för en kraftig ökning av antalet barn- och ungdomsföreställningar. Spelåret 1976/77 gav länsteaternas 968 föreställningar medan antalet 1992/93 hade fördubblats till 1 965. Publiken var dock oförändrad, 164 000 besök. Detta innebär att länsteaternas föreställningar 1976/77 i genomsnitt sågs av 169 besökare medan beläggningen spelåret 1992/93 var 84. Beläggningsciffrorna är talande bevis på hur teaternas syn på teaterutrymmet har förändrats under senare år. Publikutvecklingen är resultat av medvetna, konstnärliga val från teaternas sida. Man kan dock fråga sig om trenden mot alltmer krympande publikbeläggning inte snart måste vändas. En ökad satsning på ungdomspubliken skulle ge teatern möjlighet att utnyttja den fulla salongskapaciteten på ett annat sätt än om den vänder sig till de minsta barnen.

Det är intressant att notera att Operan och Dramaten redovisar en helt annan utveckling än övriga teatrar. Båda har ökat antalet föreställningar för barn- och ungdom och fördubblat antalet besök per föreställning. Siffrorna tyder på att nationalscenerna har dragit andra slutsatser av diskussionen om scenrummets betydelse för barnteatern.

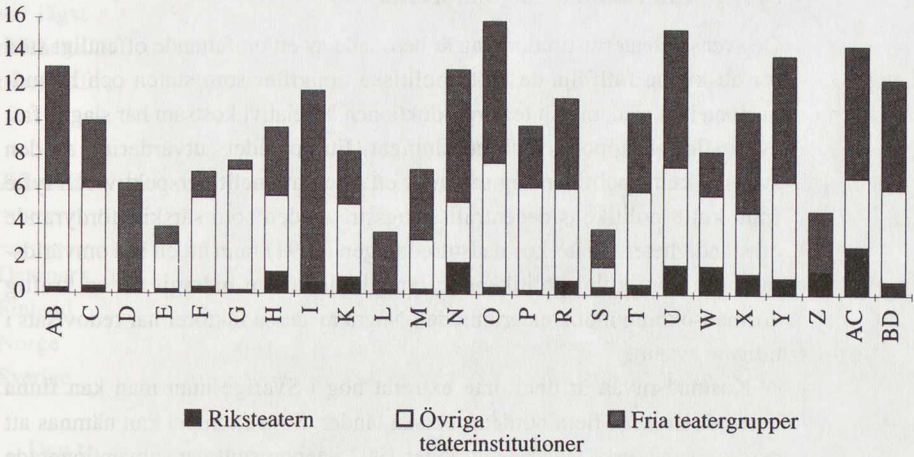
3.4.14 Barn- och ungdomsteaterns regionala utbud

Nedanstående tabell visar län för län de samhällsstödda teaternas utbud för barn och ungdom 1992/93 räknat på antal föreställningar per 10 000 invånare. Stockholms län ligger först på fjortonde plats i landet avseende antalet föreställningar. Malmöhus län som har ett rikt utbud av samhällsstödda teaterföreställningar för vuxna är inte lika väl tillgodosett vad gäller barn- och ungdomsteater.

Diagrammet visar också på betydelsen av att ha en egen producerande teater i regionen. De län som saknar sådan har ett avsevärt mer begränsat utbud än övriga län. Riksteatern blir för dessa län av avgörande betydelse men det förefaller ändå inte som Riksteatern prioriterar de producentlösa länen.

Den regionala spridningen av barn- och ungdomsteatern torde ur ett internationellt perspektiv vara unik. Den är ett bevis på att kulturpolitiken har ett brett stöd på teatern samt i de politiska församlingar som svarar för det offentliga teaterstödet.

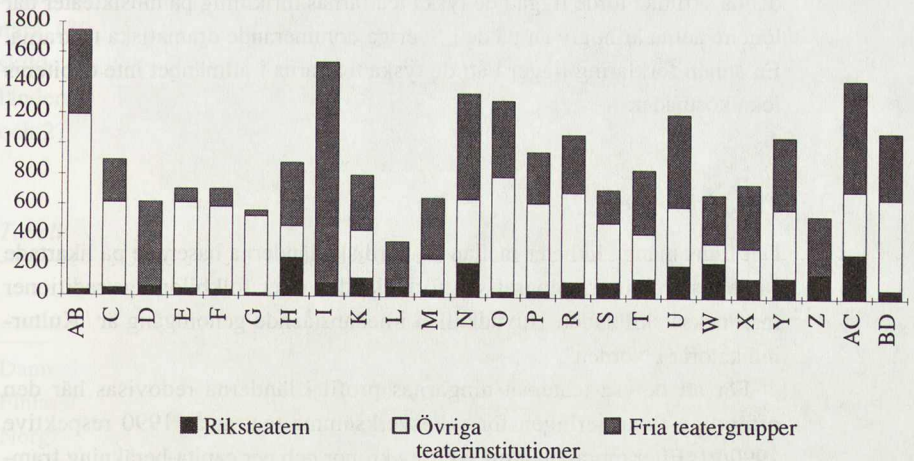
Diagram 3.21 Antal föreställningar per 10 000 invånare 1992/93

3.4.15 Publikens regionala fördelning

Stockholms län ligger främst vad gäller antal besök per 10 000 invånare. Det beror till stor del på att de stora scenerna i Stockholm kan maximera publiken på ett annat sätt än de ofta uppsökande produktionerna ute i landet. Men också publikt är det en jämn och god spridning av teaterbesöken över hela Sverige. Med denna beräkning besöker inte Riksteatern de producentlösa länen i större utsträckning än de län som har stads- eller länsteater.

Diagram 3.22 Antal besök per 10 000 inv 1992/93

3.5 Teaterns kostnader och intäkter

3.5.1 Internationella jämförelser

De svenska teaterinstitutionerna är beroende av ett omfattande offentligt stöd för att kunna fullfölja de kulturpolitiska uppgifter som staten och huvudmännen lagt på dem. Att teaterproduktionen är relativt kostsam har slagits fast av ett flertal rapporter och utredningar. Europarådets utvärdering av den svenska kulturpolitiken såg saken ur ett internationellt perspektiv och lyfte fram kulturpolitikens decentraliseringssträvanden som särskilt fördyrande omständigheter. Teaterkostnadsutredningen (1991) fann att en rad omvärldsfaktorer utom kulturpolitikens inflytande dessutom bidragit till en kraftig kostnadsökning inom teaterområdet. Några av dessa faktorer har redovisats i tidigare avsnitt.

Kostnadsnivån är dock inte extremt hög i Sverige utan man kan finna liknande nivåer i flera nordeuropeiska länder. Som exempel kan nämnas att besökarna på tyska teaterinstitutioner 1992 i genomsnitt var subventionerade med ca 750 kronor (uppgift i Die Zeit november 1993). Motsvarande kostnad var för svenska institutionsbesökare 666 kr (Svensk teaterstatistik 1992/93). Diskrepansen är anmärkningsvärd mot bakgrund av de stora skillnader som finns i ländernas geografiska, befolkningsmässiga och kulturpolitiska förutsättningar.

Teaterkostnadsutredningen redovisade i övrigt att det finns flera likheter mellan svensk och tysk teaterutveckling. I båda fallen är teaterinstitutionerna starkt bidragsberoende. I dåvarande Västtyskland låg samhällsbidragets andel av de samlade intäkterna på 83 procent spelåret 1988/89. I Sverige var motsvarande andel för 1992/93 lika hög. Den genomsnittliga personalkostnaden låg i Västtyskland på ca 74 procent av teatrarnas samlade kostnader medan den i Sverige 1992/93 uppgick till ca 57 procent. Förklaringen till denna skillnad torde ligga i de tyska teatrarnas inriktning på musikteater där lönenivåerna är högre än på de i Sverige dominerande dramatiska teatrarna. En annan förklaring ligger i att de tyska teatrarna i allmänhet inte debiteras lokalkostnader.

3.5.2 Norden

Det finns många likheter mellan de nordiska länderna baserade på likartade samhällsstrukturer, geografiska förhållanden eller folkbildningstraditioner men också skillnader. Huvudkällan i nedanstående genomgång är "Kulturindikatorer i Norden".

För att belysa teatersatsningarnas profil i länderna redovisas här den offentliga finansieringen för yrkesverksamma teatrar år 1990 respektive 1990/91. Efter omräkning till svenska kronor och per capita-beräkning framgår ur nedanstående figur att Sverige satsade mest på teater med 151

SEK/invånare 1990/91. De finska och norska teatersatsningarna var något mindre, 134 respektive 124 SEK per invånare. De offentliga teaterutgifterna var lägst i Danmark med 109 SEK per invånare. Man kan notera att de två nordiska länder som har teaterlagar – Danmark och Finland – är de som satsar minst offentliga medel på teater.

Tabell 3.23 Offentliga teaterutgifter 1990 resp. 1990/91 i resp. myntenheter

	Staten	Regionalt	Kommuner	Totalt
Danmark	418	114	73	605
Finland	142		305	447
Norge	446	35	109	591
Sverige	735	135	424	1 293

Den teaterpolitiska profilen med avseende på statliga, regionala och kommunala satsningar skiljer sig väsentligt mellan länderna. Staten tar det största ekonomiska ansvaret i den danska teaterpolitiken med 69 procent av de samlade offentliga teaterutgifterna. En något mindre andel har den svenska staten, 57 procent av de samlade offentliga teaterutgifterna utgörs av statliga satsningar. De danska amtskommunerna (länsorgan) svarar för 19 procent av samhällets teaterutgifter medan de svenska landstingen satsar motsvarande 10 procent av de samlade offentliga teaterutgifterna. I Finland har kommunerna det dominerande ekonomiska ansvaret för teaterpolitiken med 68 procent av de offentliga teatersatsningarna. Länsnivån har inget kulturpolitiskt bidragsansvar i Finland.

I tabellen nedan redovisas samhällets teatersubventioner per besök. Man kan utläsa att det föreligger avsevärda skillnader mellan länderna då det gäller samhällsstöd per teaterbesök. Sålunda är de svenska teatersubventionerna nära 180 SEK högre per besök än de danska. Detta torde förklaras av de skilda geografiska och befolkningsmässiga förutsättningarna mellan de båda länderna. De offentliga teaterutgifterna utgjorde 380 SEK per besök i Norge och 277 SEK i Finland.

Tabell 3.24 Offentliga teatersubventioner per besökare i Norden

	Publik 1 000-tal	Offentliga subventioner Milj SEK	Offentliga subventioner SEK/besök
Danmark	2 249	560	249
Finland	2 415	669	277
Norge	1 387	527	380
Sverige	2 994	1 293	432

3.5.3 Teatrarnas kostnadsutveckling

Teaterkostnadsutredningen (TKU i fortsättningen) gjorde en omfattande analys av teatrarnas kostnads- och intäktsutveckling mellan 1975/76 och 1989/90. Vi har valt att bygga våra slutsatser på denna utredning med siffrorna uppdaterade t.o.m. 1992/93.

I denna genomgång av teatrarnas kostnader delas dessa upp i personalkostnader, lokalkostnader och övriga kostnader. Personalkostnaderna (löner och sociala avgifter) ökade relativt till andra kostnader under hela 1980-talet och utgjorde 1989/90 ca 70 procent av de totala kostnaderna. Tre år senare – 1992/93 – hade personalkostnaderna minskat till 57 procent. För första gången sedan statistiken infördes sjönk detta år den samlade personalkostnaden för landets teaterinstitutioner.

Löneutvecklingen inom teaterområdet har enligt TKU inte varit speciellt snabb, inte heller kan lönenivåerna anses vara höga. De sociala avgifternas andel av personalkostnaderna har emellertid ökat avsevärt sedan år 1975 och beräknat på lönekostnaden har dessa avgifter stigit från 34 procent till 49,5 procent.

Teatrarnas lokalkostnader varierar från institution till institution bl.a. beroende på vilka principer för hyressättning som tillämpas av huvudmannen. Dessa principer varierar starkt. Som exempel kan nämnas att Stockholms stadsteater spelåret 1992/93 hade en årshyra på ca 64 miljoner kronor. Malmö Stadsteater betalade samma år ca 17 miljoner kronor i lokalhyror till kommunen. Den stora diskrepansen i hyressättning betingas naturligtvis inte av några verkliga marknadsmässiga skillnader utan speglar de olika synsätt som huvudmännen har på teatrarnas ekonomi och verksamhet. Teaterinstitutionernas lokalkostnader uppgick 1992/93 till 266 miljoner kronor eller ca 15 procent av deras samlade kostnader. Det innebär en ökning av lokalkostnaderna med 17 miljoner kronor jämfört med föregående år.

Dalateaterns lokalförhållande utgör ett exempel på att det ofta är för en teater opåverkbara faktorer som bestämmer dess kostnadseffektivitet. Spelåret 1987/88 var teatern fortfarande baserad i en gammal skola i Falun med billig lokalhyra men otillfredsställande förhållanden för en publik verksamhet. Antalet besökare uppgick till 20 000. Samhällsbidraget per besök var 319 kronor. Spelåret 1988/89 sjönk publiken till 14 000 besökare och samhällsbidraget per besök ökade till 883 kronor. Förklaringen till den kraftigt ökade samhällssubventionen ligger i att landstinget fick öka sitt stöd med 4 miljoner kronor för att finansiera de nya lokalkostnaderna. Av detta kan man utläsa att en teaters kostnadseffektivitet eller produktivitet påverkas mer av utvecklingen av de fasta kostnaderna än förändringar av biljett- eller gageintäkter. En effekt av att en teater får ändamålsenliga lokaler är dessutom ofta att turnéverksamheten minskar. Man vill ju gärna utnyttja de nya lokalerna som skräddarsytt för en publik verksamhet.

Till teaternas övriga kostnader räknas kostnader för dekor och rekvisita, information och marknadsföring, köpta tjänster, resekostnader m.m. TKU har noterat att dessa kostnadskategorier har ökat relativt kraftigt hos teaternas.

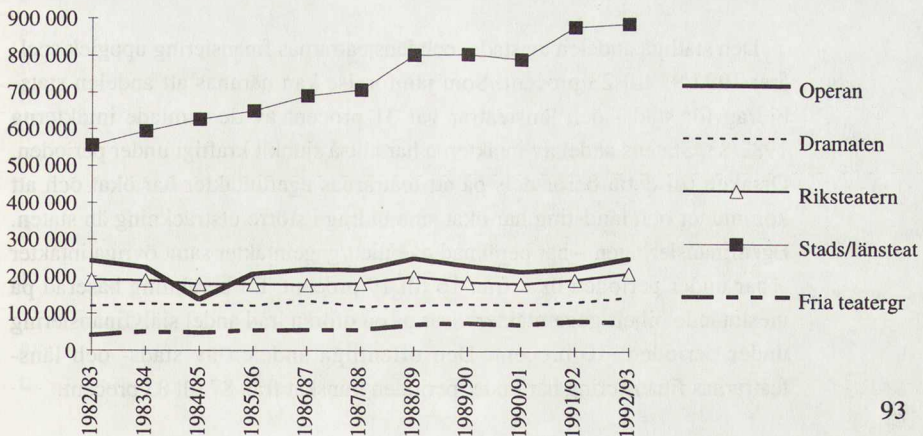
Utvecklingen av lönekostnader och sociala avgifter samt övriga personalkostnadsökningar till följd av lagar och avtal har TKU låtit sammanväga till ett personalkostnadsindex för teaterområdet. Utifrån detta index för personalkostnader har jämte lokalkostnader och övriga kostnader (vilka antas följa konsumentprisindex, KPI) ett särskilt teaterkostnadsindex (TKI) konstruerats. Mellan år 1975 och 1992 har TKI ökat från 100 till 410 enheter medan KPI ökat från 100 till 382. Det finns en tydlig tendens till att ökningen av teaterkostnaderna minskar. I själva verket ökade KPI något mer än TKI mellan 1990 och 1992.

3.5.4 Teaternas intäkter

Den största andelen av teaternas intäkter utgörs av bidrag från stat, kommuner och landsting. Verksamhetsåret 1992/93 uppgick det samlade offentliga stödet till teaterinstitutionerna till 1 511 miljoner kronor. Därav gick 611 miljoner kronor till de tre helstatligt finansierade teaternas Operan, Dramaten och Riksteatern. Av återstoden av samhällstödet gick 591 miljoner kronor till stadsteaternas och 308 milj. kr till länsteaternas. Samhällsbidragen fördelade sig i övrigt på de olika kategorierna enligt tabell som presenteras i inledningen av detta kapitel.

Genom det totala bidragsansvaret för Riksteatern och nationalscenerna utgör staten den dominerande offentliga bidragsgivaren inom teaterområdet. För övriga institutionstyper utgör kommuner och landsting de viktigaste bidragsgivarna.

Diagram 3.25 Utvecklingen av samhällsbidrag 1982/83–1992/93.
Tusental kronor i 1993 års penningvärde

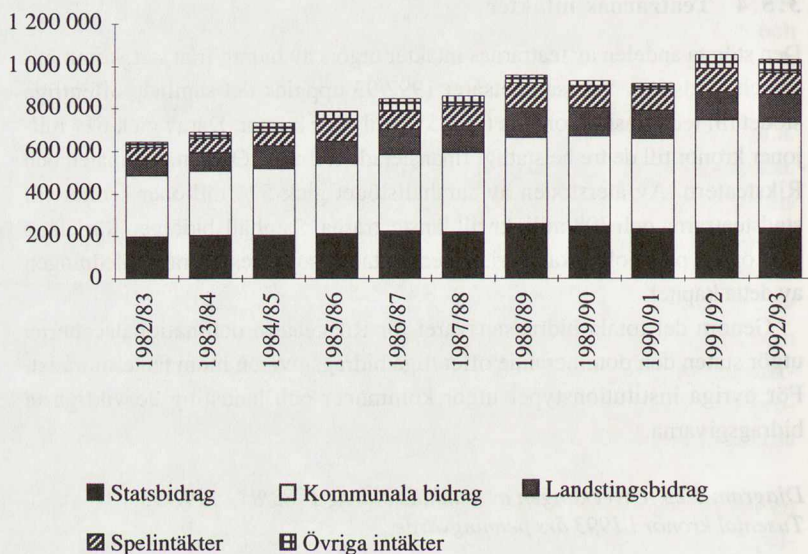

Av ovanstående diagram kan utläsas att det är stads- och länsteatrarna som haft den starkaste bidragsutvecklingen under perioden. För övriga producentkategorier har perioden inneburit en stagnerande bidragsutveckling.

3.5.5 Stads- och länsteatrarna

Nedanstående diagram visar stads- och länsteatrarnas intäktsförhållanden mellan 1982/83 och 1992/93.

Diagram 3.26 Stads- och länsteatrarnas intäktsutveckling mellan 1982/83 och 1992/93. Miljoner kronor i 1993 års penningvärde.

Den statliga andelen av stads- och länsteatrarnas finansiering uppgick spelåret 1992/93 till 23 procent. Som jämförelse kan nämnas att andelen statsbidrag för stads- och länsteatrar var 31 procent av de samlade intäkterna 1982/83. Statens andel av intäkterna har alltså sjunkit kraftigt under perioden. Orsaken till detta beror dels på att teatrarnas egenintäkter har ökat och att kommuner och landsting har ökat sina bidrag i större utsträckning än staten. Egenfinansieringen – här beräknad på biljett/gageintäkter samt övriga intäkter – har under perioden ökat från 16 till 19 procent. En beräkning baserad på uteslutande biljett/gageintäkter visar på en oförändrad andel självfinansiering under perioden, 10 procent. Den offentliga andelen av stads- och länsteatrarnas finansiering har under perioden minskat från 87 till 83 procent.

För de helt statligt finansierade teatrarna är det svårt att exakt ange förändringarna då deras anslagsprinciper förändrats mellan de båda jämförelseåren. Detta har inneburit att Operan, Dramaten och Riksteatern kunnat tillgodogöra sig ränteinkomster motsvarande ca 5 procent av de statliga bidragen sedan 1986.

Andelen statsbidrag av de totala intäkterna för Riksteatern ökade från 79 procent 1982/83 till 81 procent 1992/93. Andelen gageintäkter av summa intäkter sjönk från 15 till 10 procent. Den främsta förklaringen till detta torde vara att antalet föreställningar minskat avsevärt mellan de båda åren.

För Dramaten och Operan har perioden inneburit ett avsevärt minskat bidragsberoende. Spelåret 1982 utgjorde den offentliga finansieringen 93 procent av Operans omslutning och 89 procent av Dramatens. Spelåret 1992/93 var motsvarande andelar 79 procent för Operan och 77 procent för Dramaten.

Andelen biljettintäkter har för de båda nationalscenerna ökat kraftigt. För Dramatens del uppgick andelen biljettintäkter 1982/83 till 11 procent medan den hade ökat till 15 procent 1992/93. Operan har under perioden ökat andelen biljettintäkter från 4 procent till 10 procent. Mot bakgrund av att publiken varit relativt oförändrad innebär detta att biljettpriserna ökat kraftigt under perioden.

3.5.6 Samhällsbidragens utveckling

Under den senaste tioårsperioden har det skett en kraftig ökning av samhällsbidragen till framför allt länsteatrarna. Från ovanstående diagram över intäktsutvecklingen för stads- och länsteatrar sedan 1982/83 kan utläsas att statens satsningar på de regionala och lokala institutionerna uttryckt i fast penningvärde, trots att ca 600 nya grundbelopp tillkommit, var relativt måttlig jämfört med utvecklingen av de kommunala och landstingskommunala insatserna. Sett under hela perioden har statens bidrag i 1993 års penningvärde ökat med endast 38 miljoner kronor efter en minskning med ca 21 miljoner kronor sedan 1988/89. Kommunernas ökade insatser kan uppskattas till ca 213 miljoner kronor och landstingens till ca 58 miljoner kronor. Utvecklingen av biljettintäkter och övriga intäkter har inneburit en sammanlagd resursförstärkning om ca 120 miljoner kronor.

3.5.7 Statliga teaterkostnader fördelade länsvis

De totala statliga teaterkostnaderna inom kulturdepartementets budget uppgick 1992/93 till 887 miljoner kronor. I detta belopp är inte inräknat pensionsavgifterna till de grundbeloppsfinansierade institutionerna eller statsbidragen till skådebanorna.

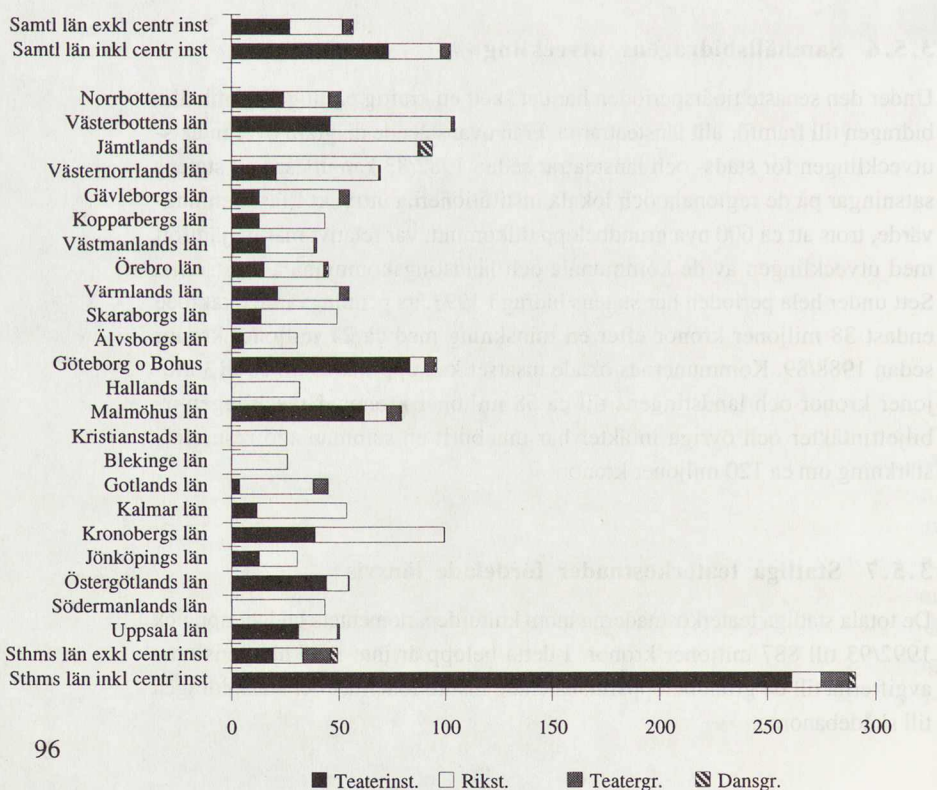
Vi har gjort en länsvis fördelning av det statliga teaterstödet beräknat per invånare. I nedanstående diagram är Riksteaterns anslag fördelat på län efter antal ordinarie kvällsföreställningar. Stockholms län redovisas i två mått, inklusive respektive exklusive de centrala institutionerna Dramaten och Operan vilka har status av nationalscener.

En beräkning som inkluderar det statliga stödet till nationalscenerna visar på en stark övervikt för Stockholms län. I absoluta tal uppgår det till 478 miljoner kronor eller 300 kronor per capita; mer än hälften av alla statliga teaterutgifter går därmed till Stockholm. Betydelsen av insatserna för nationalscenerna framstår tydligt vid en exkludering av dessa. Vid en sådan jämförelse hamnar 13 län före Stockholms län vad gäller statliga teaterutgifter.

Riksteaterns roll som statligt finansierad regional resurs framstår också mycket klar i de län som saknar egna stads- eller länsteatrar. Men även i flera institutionslän ligger en avsevärd statlig satsning i form av Riksteaterns verksamhet.

Statens prioritering av institutionell teaterverksamhet är markant. De fria teatergrupperna är visserligen viktiga för teaterutbudet men i denna bidrags-sammansättning är de knappt synbara. Statligt dansstöd utgick bara till 7 län 1992/93.

Diagram 3.27 Statliga teaterkostnader per invånare fördelade länsvis

3.6 Teatrarnas produktivitet

Flera rapporter har påtalat de samhällsstödda teatrarnas negativa produktivitet utveckling under senare år. Det är riktigt att kombinationen minskad publik och kraftigt ökade kostnader har bidragit till att teatrarnas prestationer mätta i t.ex. kostnad per besök har minskat under en följd av år. Det föreligger dock stora variationer mellan teatrarna. I första hand beror dessa variationer inte på att en enskild teater nödvändigtvis har varit kostnadseffektivare än någon annan utan i allmänhet finns det förklaringar som ligger utanför teatrarnas kontroll bakom de stora fluktuationerna.

Diagram 3.28 Förändringen mellan 1982/83 (svart stapel) och 1992/93 (vit stapel) i kostnad per besök för de samhällsstödda teaterinstitutionerna (1993 års priser)

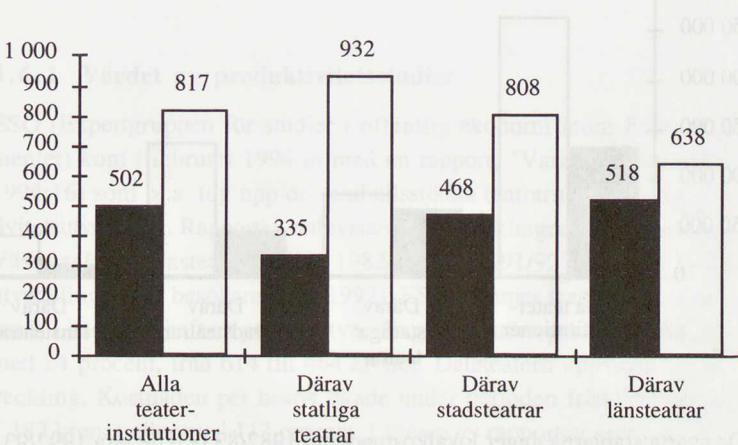
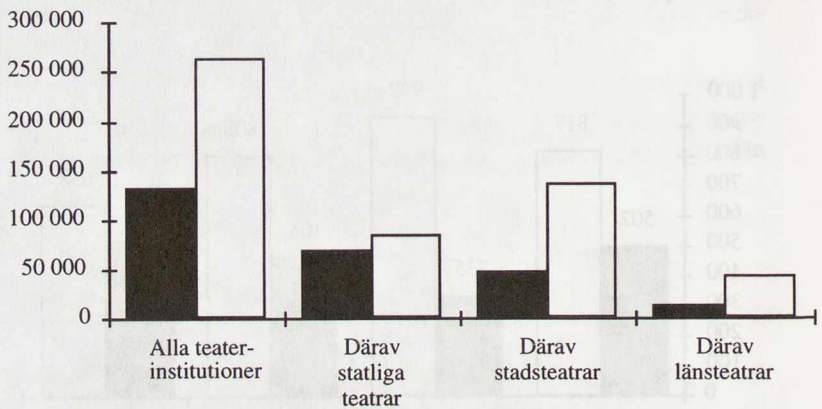

Diagram 3.28 visar att det råder stora skillnader mellan de olika producentgrupperna i fråga om kostnad per besök. Dessa skillnader förstärks än mer vid en jämförelse mellan de enskilda teatrarna inom varje producentgrupp. Kraftigast har kostnadsökningen varit för de helt statligt finansierade teatrarna. Uppgången beror främst på kraftiga kostnadsökningar för Riksteatern och Operan. Länsteatrarna redovisar den lägsta kostnadsökningen per besök, 29 procent jämfört med genomsnittet för samtliga teatrar, 63 procent. Som jämförelse kan nämnas att Riksrevisionsverket i sin rapport "Utbud av teater och dans" (1984) kom fram till att länsteatrarnas kostnadsökning per besök mellan 1975/76 och 1981/82 uppgick till 73 procent, den klart största av samtliga institutionstyper. Uppgiften bekräftar vår slutsats att 1970-talet var ett decennium präglad av uppbyggnad för länsteatrarna vilket förklarar de snabba kostnadsökningarna. Under 1980-talet har utbyggnadstakten bromsats upp och verksamheter har konsoliderats. Detta ger också utslag på länsteatrarnas kostnadsökningar.

Vilka faktorer har då verkat starkast för teaternas kostnadsökningar? Det finns flera förklaringar till förändringarna som varit mer markanta på teaterområdet än för de flesta andra kommersiella eller samhällsfinansierade verksamheter.

Teaterkostnadsutredningen fastslog att kostnadsökningarna varit stora för teaternas tunga utgiftsposter, t.ex. löner, material. Den kanske viktigaste förklaringen är dock att flera teatrar under perioden fått nya lokaler som helt förändrat deras lokalkostnadsbild och verksamhet.

Diagram 3.29 Förändringen av lokalkostnaderna för de samhällsstödda teaterinstitutionerna 1982/83 och 1992/93 (tkr i 1993 års priser)

De svarta staplarna anger lokalkostnaderna 1982/83 och de vita 1992/93. Lokalkostnadsökningen har som synes varit kraftig för teaternas. Den blygsamma förändringen för de statliga teaternas förklaras av att statsbidragens lokalkostnadsdel har en inbyggd automatik.

I genomsnitt har varje institution fått vidkännas fördubblade lokalkostnader. Lokalkostnadsökningen har som synes varit stark för stadsteaternas. Länsteaternas har sett sina hyreskostnader tredubblas. Vi drar den slutsatsen att många teaterinstitutioner under 1980-talet fått nya eller förbättrade lokaler men också fått vidkännas kraftigt ökade kostnader för dessa. De nya lokalförutsättningarna har säkert bidragit till krav på förbättrade produktionsresurser och för vissa teatrar medfört en minskad turnéverksamhet. Denna utveckling har varit rimlig mot bakgrund av att många teaternas arbetsförhållanden under 1970-talet var bristfälliga. Detta gäller i synnerhet de vid den tiden nyetablerade regionala institutionerna som vid starten försågs med små resurser. Det låg i sakens natur att teaternas med tiden skulle växa och meritera sig för utökade resurser.

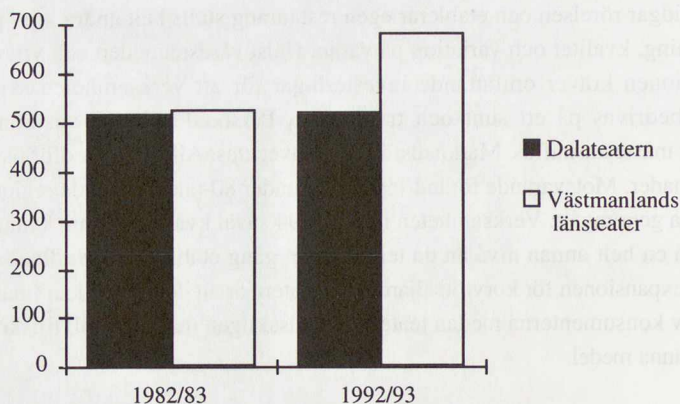
En måhända artfrämmande men ändå illustrerande jämförelse kan göras med en korvförsäljare som i sin yrkesutövning söker upp sina kunder med låda på magen. Hans omkostnader är små och han är mycket rörlig. Den dag han utvidgar rörelsen och etablerar egen restaurang ställs helt andra krav på omsättning, kvalitet och variation på varan. Hälsovårdsnämnden och yrkesinspektionen kräver omfattande investeringar för att verksamheten skall kunna bedrivas på ett sunt och tryggt sätt. Personal behöver anställas. Lokaler måste anskaffas. Marknadsföringen utvecklas. Allt detta medför ökade kostnader. Motsvarande förändring har de under 80-talet utbyggda regionteatrarna genomgått. Verksamheten ligger 1994 såväl kvalitativt som kvantitativt på en helt annan nivå än då teatrarna en gång etablerades. Skillnaden mellan expansionen för korvförsäljaren och teatern är att den förres kan finansieras av konsumenterna medan teatern huvudsakligen måste lita till tillskott av allmänna medel.

3.6.1 Värdet av produktivetsstudier

ESO (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi inom finansdepartementet) kom i februari 1994 ut med en rapport, "Varför kulturstöd?" (Ds 1994:16) som bl.a. tog upp de samhällsstödda teaternas negativa produktivetsutveckling. Rapporten redovisar bl.a. utvecklingen för Dalateatern och Västmanlands länsteater mellan 1982/83 och 1991/92 avseende kostnadsutvecklingen per besökare (KPI 1992). ESO kommer fram till att Västmanlands Länsteater haft en positiv utveckling; kostnaden per besök har minskat med 24 procent, från 614 till 464 kronor. Dalateatern uppvisar motsatt utveckling. Kostnaden per besök ökade under perioden från 557 kronor till 1 187 kronor eller med 113 procent. Läsaren av rapporten drar naturligt nog slutsatsen att Västmanlands länsteater är en betydligt mer produktiv teater än Dalateatern.

För att påvisa problemen med produktivetsmätningar av detta slaget har vi analyserat produktivetsutvecklingen för de båda teaterinstitutionerna i ett något annat tidsperspektiv, med ett års förskjutning (1982/83 och 1992/93). Bilden blir då en helt annan.

Diagram 3.30 Jämförelse mellan Dalateaterns och Västmanlands Länsteater avseende kostnad per besök 1982/83 och 1992/93 (1993 års priser)

I denna beräkning – som alltså bygger på ett uppdaterat redovisningsmaterial för 1992/93 – är det alltså Dalateatern som utvecklat den klart högre produktiviteten. Dalateatern har under denna mätperiod ökat kostnaderna per besök med tre kronor från 521 kronor till 524 kronor (1 procent) medan Västmanlands Länsteater ökat dem från 526 kronor till 684 (23 procent). Det divergerande sifferundelaget beror på att jämförelserna bygger på olika årtal för indexberäkningarna samt att ESO:s grunddata marginellt avviker från teaternas redovisade uppgifter.

3.6.2 Behov av förbättrade mätmetoder

Vår slutsats är att man måste vara försiktig med att använda denna typ av verksamhetsmått. Inte desto mindre är det angeläget att utveckla metoder som gör det möjligt att följa teaternas verksamhetsutveckling under en följd av år. Svårigheten ligger i att skapa nyckeltal som tar hänsyn inte bara till kvantifierbara mått som antal föreställningar, besökare, kostnader etc. utan som också väger in kvalitetsaspekter och faktorer som med nödvändighet fördyrar en teaters verksamhet. Ur statistisk synpunkt kommer Operan alltid att vara mindre produktiv än Älvsborgsteatern.

För den enskilda teatern kan det vara av värde att kunna jämföra utfallet mellan olika år avseende verksamheten i relation till kostnaderna och intäkterna. Även om verksamheten – och därmed kostnadsfördelningen inom teatern – varierar från år till år på de flesta institutioner innebär ändå de numera ganska små budgetförändringarna att de ekonomiska villkoren är ganska likartade över en följd av år.

En faktor som starkt påverkar kostnaderna är personalintensiteten. De kostnadsanalyser som hittills gjorts har inte lyckats klara ut problemet med att en teater som ger uppsättningar med många skådespelare på scen eller har

musiker i orkesterdiket nödvändigtvis blir mer "improduktiv" än den lilla uppsökande enmansgruppen. I dagens statistik står de sida vid sida som vore de jämförbara storheter. Turnéuppdrag är en annan kostnadshöjande faktor. Allt detta talar för att man i statistiska redovisningar bör dela upp teatrar i olika sinsemellan jämförbara kategorier. Det skulle t.ex. kunna innebära en kategori för stationära musikteatrar och en annan för turnerande. Stads- och länsteatrar skulle kunna rymmas i var sin grupp, en uppdelning vi genomfört i denna utredning. För att Riksteatern skall kunna jämföras med andra producenter krävs en metod för att eliminera kostnaderna för den teaterfrämjande verksamhet och det arrangörsarbete där Riksteatern gör insatser även för andra teatrar.

En absolut mätning av föreställningskvalitet kan dock aldrig göras. I ett utvärderingsarbete måste därför statistiska data alltid kompletteras med slutsatser som bygger på hur den enskilda teatern förenat de kvantitativa målen att ge många föreställningar för en stor publik med de kvalitativa; hur väl den har lyckats med sina kulturpolitiska och konstnärliga uppgifter.

Statens kulturråd har numera övertagit det fulla ansvaret för teaterstatistiken från Statistiska centralbyrån. Med ansvaret följer ökade resurser för statistikhanteringen. Detta innebär att kulturrådet kommer att kunna utveckla sina metoder för produktionen av teaterstatistik. Att ta fram nya verksamhetsmätt bör vara en angelägen uppgift i detta arbete.

3.6.3 Sammanfattning av teatrarnas ekonomiska utveckling

Teatrar har under 1980-talet genomgått en stark ekonomisk utveckling med såväl ökade kostnader som intäkter. Kostnadsförändringarna är nära kopplade till ökade lokal- och personalutgifter. För de höjda intäkterna svarar framför allt högre primär- och landstingskommunala bidrag samt kraftigt ökade biljettintäkter. För de helt statligt finansierade teatrar svarar under senare år ränteinkomster för en viktig del av finansieringen.

Den offentliga satsningen på teaterinstitutionerna förefaller nu göra en paus. Statsbidraget till stads- och länsteatrar har minskat stadigt sedan 1988/89. Den primär- och landstingskommunala bidragsexpansionen bröts för första gången 1992/93. Tendensen är nu att huvudmännen är restriktiva med anslagsuppräknningar.

Teatrar har tvingats se över sina kostnader och intäkter i och med den förändrade bidragssituationen. Många har under de senaste åren höjt biljettpriserna kraftigt. Vi bedömer att smärtgränsen nu kan vara nådd för framför allt Operan, Dramaten och ett antal stadsteatrar som har biljettpriser på upp till 200 kronor eller mer.

Ett annat sätt att reagera på de minskade offentliga intäkterna är att reducera kostnaderna. Här pågår på flera teatrar en översyn av anställningsformerna i avsikt att minska andelen tillsvidareanställd personal. Det är sannolikt både

konstnärligt och ekonomiskt motiverat. Vi vill dock understryka betydelsen av att de samhällsstödda teatrarna också fortsättningsvis tar ett grundläggande ansvar för scenteaterns arbetsmarknad även om anställningsformerna i framtiden kan skilja sig från dem vi har i dag.

3.7 Utvecklingstendenser

3.7.1 Faktiska teaterbesök – och potentiella

Nedgången i besök sedan inledningen av 1970-talet kan lätt tolkas som en minskning av antalet besökare. Detta behöver dock inte vara fallet. I rapporten "Att vidga deltagandet i kulturlivet" framhåller Kulturrådet att antalet teaterbesökare faktiskt ökat svagt, i synnerhet gäller det på musikteaterföreställningar. Under undersökningsperioden 1987–1989 hade drygt 40 procent av befolkningen varit på teater.

Riksdagens Revisorer redovisar i rapporten Teatrarna och svenska folket några ytterligare undersökningar av svenska folkets teaterintresse. De olika undersökningarna visar likartade tendenser. Sett över hela befolkningen har det skett relativt små förändringar av svenskarnas teaterintressen. Den grupp som förlorat betydligt i teaterintresse är unga män mellan 20 till 29 år.

I Statistiska Centralbyråns undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) redovisas uppgifter om teaterbesök för 1982/83 och 1991/92. 27,8 procent av männen gick 1982/83 någon gång på teater. Andelen hade 1991/92 ökat till 32,9 procent. För kvinnor var andelen det första året 35,5 procent för att sedan öka till 42,2 procent 1991/92. Även invandrarna har ökat deltagandet på teaterområdet i ungefär samma omfattning som svenskarna. I ULF-undersökningarna skiljer man inte på offentligt/ickeoffentligt stödda föreställningar men siffrorna tyder ändå på ett fortsatt starkt intresse för teater i Sverige.

Internationellt är det också mycket höga siffror. Nedanstående tabell visar deltagandet i olika kulturaktiviteter i några europeiska länder.

Tabell 3.31 Deltagande i olika kulturaktiviteter i fyra europeiska länder i procent. (Källa: Examinatorsrapporten från Europarådets utvärdering av kulturpolitiken i Nederländerna)

	Nederländerna	Storbritannien	Sverige	Frankrike
Teater	22	28	32	..
Klassisk konsert	13	9	12	9
Opera	5	4	6	3
Balet	4	3	4	..

De samhällsstödda teatrarna är inte ensamma teaterproducenter. Under perioden sedan början av 1970-talet har det vuxit fram en bred professionell teaterverksamhet vars tyngdpunkt ligger i stockholmsområdet. Riksdagens

Revisorer beräknar efter en sammanställning ur Teaterårsboken att det 1970 gavs 620 uppsättningar i form av 17 000 föreställningar inför 4,6 miljoner besökare. Motsvarande utbud 1991 var ca 800 uppsättningar, 29 000 föreställningar 4,8 miljoner besökare. Bland de teaterproducenter som inte uppbär samhällsstöd märks privatteatrar i Stockholm, Göteborg och Malmö samt ett stort antal fria teatergrupper och produktionsbolag som kan ha en mer tillfällig eller projektrinriktad verksamhet. De senare har ökat kraftigt i antal under senare år.

I förhållande till de kraftigt ökade samhällsresurser som ställts till teaterproducenternas förfogande är dock nedgången av besök på teaterinstitutionerna med 25 procent under en 20-årsperiod anmärkningsvärd. Man kan fråga sig om denna beror på systemförhållanden som har att göra med hur teatrar- nas organisationer och anslagsstrukturer är uppbyggda, eller om det är omvärldsfaktorer som medverkat till utvecklingen.

3.7.2 Nödvändigt rationalisera också på teatrarna

Det skulle krävas en särskild studie för att analysera teaterinstitutionernas inre organisationer och arbetsformer och deras anpassning till det moderna samhället. Utredningen har inte haft möjlighet att göra en sådan undersökning. Det går emellertid säkerligen att rationalisera teatrarnas administrativa verksamhet. Mellan 1985/86 och 1992/93 har andelen administrativ personal på länsteatrarna ökat med knappt 3 procent. Denna period kännetecknas inom övrig offentlig verksamhet av omfattande rationaliseringar och effektiviseringar.

Teatern är en extremt personalintensiv verksamhet. Av teaterinstitutionernas samlade kostnader på drygt 1,8 miljarder kronor 1992/93 kunde 57 procent hänföras till personalkostnader. Att teatrarna tagit rationaliseringsdiskussionen på allvar visas av att andelen personalkostnader så sent som 1990/91 uppgick till 69 procent av de samlade kostnaderna. Däremot har antalet föreställningar ökat kraftigt mellan 1990/91 och 1992/93, från 11 525 till 13 088. Det innebär att en effektiv hushållning med personalresurserna inte nödvändigtvis behöver gå ut över föreställningsverksamheten.

Det återstår säkerligen mycket att göra i teatrarnas interna utvecklingsarbete för en effektivare sysselsättning av personalen. Vi vill peka på några förslag som diskuterats under senare tid. Ett gäller förbättrade möjligheter att byta skådespelare och annan personal mellan närbelägna teatrar. För de mindre institutionerna är det ofta ett problem att de inte har tillräcklig åldersspridning inom skådespelarkåren för att kunna göra de uppsättningar man skulle önska.

Ur ett övergripande kulturpolitiskt perspektiv är det önskvärt att åstadkomma maximal rörlighet mellan de olika institutionerna men också mellan dessa och den allt ökande frilansmarknaden. Det finns också såväl sociala som konstnärliga motiv att behålla de fasta, sammanhållna ensemblerna på

teatrarna. Detta system är unikt ur ett internationellt perspektiv. I de flesta andra länder har teateranställda fått vänja sig vid en betydande otrygghet med pjäs- eller korttidsengagemang som den vanligaste anställningsformen.

Frågan om anställningsformerna vid teaterinstitutionerna måste lösas genom avtal mellan arbetsmarknadens parter. Det är dock viktigt att det skapas regelverk som medger skilda lösningar vid olika teatrar. Det råder stora skillnader i arbetsförutsättningar mellan å ena sidan en stockholmsteater med närhet till en mängd kvalificerade frilansare och å andra sidan en mindre landsortsteater som verkar i en helt annan omgivning. Musikteatern har andra behov av anställningsformer än talteatern. Utvecklingen bör dock gå mot en större andel korttidsanställda vid teatrarna.

De flesta teatrar har egna verkstadsresurser. Detta gäller även de mindre institutionerna. Parallella kompetenser har byggts upp över hela landet också på områden där samordning och gemensam produktion mycket väl skulle fungera bra och ekonomiskt rationellt. Riksteaterns väl tillgodosedda ateljéer skulle härvidlag kunna betjäna betydligt fler producenter. Flera stads- och länsteatrar har också periodvis överkapacitet på verkstadsresurser.

3.7.3 Omvärldsfaktorer har fördyrat teaterproduktionen

Det finns flera omvärldsfaktorer som påverkat teatrarnas publikutveckling under senare år. 1970-talet var en period då teaterrummet kom att förändras. Av såväl konstnärliga som kulturpolitiska skäl valde teatrarna att i ökad omfattning spela på mindre scener eller i icke-traditionella teaterrum. En rad mindre studioscener tillkom vid våra teatrar. Denna omorientering förklarar till stor del varför publiken minskat trots oförändrat eller t.o.m. ökat föreställningsutbud.

För de samhällsstödda teaterinstitutionerna är i princip varje föreställning en förlust. Det mest ekonomiska för en teater är att inte spela alls. Subventionsgraden varierar starkt mellan de olika teatrarna beroende dels på lokala omständigheter; kommunens hyresprinciper för den egna teatern, repertoarpolitik, publikunderlag etc. Det finns också andra omständigheter och beslut som påverkar teaterns villkor. De under 1970-talet genomförda arbetsrättsliga reformerna kom att radikalt förändra de ekonomiska förutsättningarna för teatrarna.

Nedan redovisas några av de lag- och kollektivavtalsförändringar av kostnadsmedförande slag (utom löner) i kollektivavtalen mellan Teatrarnas Riksförbund och Svenska Teaterförbundet sedan 1974 (Källa: Teaterkostnadsutredningen):

- tillsvidareanställning för konstnärlig personal (1974)
- nytt regissörsavtal med rätt att disponera minst 30 arbetsdagar (1974)
- statligt utlandstraktamente m.m. antas (1974)

- arbetstidsförkortning från 42,5 tim till 40 tim (1974)
- successiv övergång till 5-dagarsvecka (1974, 1975, 1977, 1986)
- 8 timmars arbetsdag (1975)
- förlängd veckovila till 36 timmar (1977)
- ny semesterlag (1978)
- ob-tillägg för icke-konstnärlig personal (1981)
- kontant ersättning för nattvila (1986)
- kontant matinéersättning (1986)
- full sjuklön, 100 procent (1986)
- ob-tillägg också för konstnärliga grupper (1988)

De nya avtalen har inneburit kraftiga kostnadsökningar för teatern som den offentliga bidragsutvecklingen inte förmått kompensera. I synnerhet Riks-teaterns ekonomiska förutsättningar har påverkats starkt. Tidigare hade turnéerna kunnat genomföras till betydligt lägre kostnad då personalens rätt till ledighet var mer begränsad. I dag råder helt andra arbetsrättsliga- och avtalsvillkor. Kraftigt ökade kostnader för drivmedel, traktamenten och logi är andra fördyrande omständigheter för turnéteatrarna.

3.8 Arbetsmarknadsfrågor

De samhällsfinansierade teaterinstitutionerna redovisade 1992/93 totalt knappt 4 000 årsverken varav 2 840 var tillsvidareanställningar.

Svenska Teaterförbundet hade 6 550 medlemmar i april 1993. Av dessa var 2 028 tillsvidareanställda vid teatrar. Frilanskåren uppgick till 3 468 personer och dessa kan förutom i de ovan nämnda producentkategorierna beredas arbete inom film, radio och TV samt produktionsbolag inom dessa områden. De samhällsfinansierade institutionerna hade 1992/93 i genomsnitt 80 procent tillsvidareanställda och 20 procent korttidsanställda medarbetare. Jämfört med 1990/91 innebär det en svag ökning av andelen fast anställda på teaterinstitutionerna. De statsbidragsmottagande fria teatergrupperna redovisade för 1992/93 505 årsverken.

Arbetslösheten inom scenområdet har vuxit under hela 1980-talet. 1992 var årsmedeltalet för den relativa arbetslösheten bland medlemmarna i Svenska teaterförbundets erkända arbetslöshetskassa (TAK) 19,2 procent. 1979 var motsvarande siffra 4,7 procent. Särskilt ogynnsam har utvecklingen varit för de konstnärligt verksamma yrkesgrupperna.

Arbetsmarknadssituationen på teaterområdet är en viktig teaterpolitisk fråga som ligger utanför utredningens uppdrag. Vi menar dock att det i framtiden krävs en teaterpolitik som innefattar såväl scenteatrarnas verksamhet som teatrarnas betydelse för medierna, framför allt radio och TV. I ett regionalt perspektiv förutsätter en fortsatt decentralisering av teaterlivet en motsvarande utveckling inom medieområdet. Erfarenheterna visar att expone-

ringsmöjligheter i t.ex. TV kan ha större dragningskraft på scenkonstnärer än möjligheten till kontrakt vid en scenteater. Vi anser därför att diskussionen om regionala centra bör inbegripa också en regional mediapolitik.

3.8.1 Teatrarnas anställningsformer

Grundreglerna för de nuvarande anställningsformerna för konstnärlig personal vid de svenska teaterinstitutionerna fastställdes genom kollektivavtal mellan Teatrarnas Riksförbund och Svenska Teaterförbundet 1975. Avtalet var en branschpassning till den då nyligen införda lagen om anställningskydd. Man utnyttjade lagens dispositiva möjligheter, särskilt vad gäller rätten till tillsvidareanställning och turordningsregler. I gengäld skapades en rätt till årsvisa tjänstledigheter. Avtalet var tänkt att främja en cirkulation på teatrarna på såväl skådespelarnas som teatrarnas villkor.

Huvudskälen till de avsteg från lagen som gjordes i avtalet var dels att teaterområdets stora frilanssektor skulle utestängas från teaterinstitutionerna vid en rigorös tillämpning av tillsvidareanställningsreglerna och att en matematisk tillämpning av lagens turordningsregler skulle vara oförenlig med förutsättningarna för en konstnärlig verksamhet.

De bägge avtalsparterna hade utrett frågan i en gemensam arbetsgrupp före de formella förhandlingarna. Förhoppningen var att det nya systemet skulle kombinera en ökad social trygghet med en rimlig möjlighet till cirkulation och konstnärlig förnyelse. Till dessa förhoppningar bidrog naturligtvis Kulturrådets betänkande om den statliga kulturpolitiken som en enig riksdag just ställt sig bakom. Där förutsågs en snabb och kraftig expansion av teatersektorn, som skulle gynna denna utveckling. Nu snart tjugo år senare är bilden inte densamma. Utbyggnaden av teaterlivet skedde inte i den takt och omfattning som Kulturrådets betänkande föreslog. Tvärtom har de senaste årens ekonomiska utveckling slagit hårt på teaterområdet. Antalet frilansare inom skådespelarkåren har ökat kraftigt samtidigt som antalet extraanställda på teatrarna minskat. Under det senaste året har det också skett uppsägningar av tillsvidareanställd personal med hänvisning till arbetsbrist.

Sverige är numera ensamt om att erbjuda tillsvidareanställning på teatrarna efter endast tre års anställning. Från såväl arbetstagare som arbetsgivare har frågan rests om de nuvarande anställningsformerna för konstnärlig personal på teaterinstitutionerna är de rätta i dagens situation. De berörda parterna har tillsammans med Kulturrådet bildat en arbetsgrupp som skall göra en genomlysning av frågan. Det finns därmed en struktur för dess fortsatta behandling.

Vi vill i sammanhanget understryka vikten av att det skapas flexibla regelverk på teaterarbetsmarknaden. Denna arbetsmarknad är en märklig hybrid mellan offentlig och privat sektor. Halva branschen består i praktiken av offentliganställda medan den andra är hänvisad till egen företagsamhet eller anställning inom den lilla privata sektorn som området erbjuder. De krav på

föränderlighet och dynamik som scenkonstnärens uppgifter innehåller kontrasterar mot den kontinuitet och rutin som den fasta anställningen ibland inbjuder till.

De fasta anställningarna har på de flesta teaterinstitutioner skapat ensembler som genom ensidiga köns- och ålderssammansättningar kommit att begränsa repertoarval och konstnärliga uttryck. Dessa förhållanden bidrar också till att det på sina håll är mycket svårt att på ett rimligt sätt sysselsätta hela ensemblen. Många får helt enkelt för få och begränsade uppgifter samtidigt som andra får dra mycket tunga lass. Detta skapar naturligtvis psykosociala olägenheter på teatrarna, både för de som berörs direkt och indirekt för ensemblerkollektivet.

Situationen medför olägenheter för de inblandade samtidigt som det i längden tär hårt på de krympande resurser som teatrarna kunnat räkna med under de senaste åren.

Det finns alltså motiv för att överväga ändrade anställningsformer för konstnärligt verksamma på teaterinstitutionerna. Samtidigt är det viktigt att peka på att en väl fungerande ensemble behöver tid på sig att utvecklas och svetsas samman. Mycket talar därför för att man bör utforma en anställningsform som är tidsbegränsad till exempelvis 5 år vilket skulle förena kraven på kontinuitet och förnyelse av ensemble. Institutionsarbetsmarknaden skulle få ett jämnt tillskott av nya skådespelare. Den ökade rörligheten för alla skulle göra det mindre livsavgörande om man hamnade innanför eller utanför institutionsväggarna.

Införandet av nya anställningsregler bör samordnas med tillskapandet av en fond med resurser att stödja de scenkonstnärer som inte erbjuds nya kontrakt. De nuvarande a-kassemedlen är otillräckliga vid långvarig arbetslöshet. Det skulle också behövas kraftfulla insatser för omskolning av de artister som efter en tid i yrket önskar byta yrkesinriktning.

3.8.2 De producentlösa länen

Det finns institutionell teaterproduktion i flertalet län i Sverige. Det är endast Kristianstads-, Sörmlands- och Jämtlands län som saknar egna stads- eller länsteatrar. I Gotlands län pågår en försöksverksamhet där den fria teatergruppen Bryggeriteatern under några år fått ett regionalt uppdrag. Landsingen i Blekinge- och Kronobergs län samarbetar kring Kronobergsteatern.

Kulturrådet fick 1989 i uppdrag att utreda situationen i de institutionslösa länen. Rapporten utmynnade i att en försöksverksamhet med statsbidrag påbörjades i Hallands-, Kalmar- och Gotlands län i syfte att etablera regionala teatrar i dessa län. I de två förstnämnda länen har nu regionteatrar startats.

Jämtlands län har sedan början av 1980-talet erhållit ett särskilt statligt stöd för länsteaterersättande verksamhet inom ramen för anslaget till lokala och regionala teaterinstitutioner. I samband med att de ovan nämnda försöks-

verksamheterna påbörjades upphörde detta stöd. Det har dock ersatts av mer tillfälliga insatser från Kulturrådet och Kulturdepartementet. De återstående institutionslösa länen, Sörmlands- och Kristianstads län har aldrig haft motsvarande statligt stöd.

Frågan om var teatern produceras hänger nära samman med tillgången till ett rikt och varierat teaterutbud. Av den analys vi gör i kapitel 3 av teaterutbudets regionala spridning framgår att de län som saknar egen produktion också har ett svagt regionalt utbud. Det är alltså inte så att de medel man spar in på att inte bekosta en egen institution i stället anslås till att köpa in föreställningar från andra producenter. Detta beror delvis på att man fullt medvetet prioriterar annat framför teatern men det kan också bero på att man inte anser sig ha tillgång till ett tillräckligt stort kvalitativt utbud inom rimligt avstånd.

Den diskussion vi för om behovet av en tydligare uppdelning av ansvaret för den statliga och regionala teaterpolitiken får en särskild betydelse för de län som saknar egna statligt stödda institutioner. Eftersom vi föreslår att ansvaret för det löpande arrangörsskapet också fortsättningsvis skall vila på kommunerna i nära samverkan med landstingen så blir utformningen av den regionala teaterpolitiken avgörande för omfattningen av teaterutbudet.

Samtidigt kommer flera av våra förslag att direkt beröra och gynna de institutionslösa länen. Förslaget till fler rörliga grundbelopp gör det möjligt att i försökverksamhetens form pröva nya regionala teatermodeller. En större operaregion i Sydsverige får direkt betydelse för musikteaterutbudet i Kristianstads län. Fler turnéer över länsgränserna innebär ett större och mer varierat nationellt utbud. En ökad inriktning från Riksteatern på regioner med ett otillräckligt teaterutbud gynnar också dessa län.

För att kunna tillgodogöra sig dessa ökade möjligheter krävs det dock en egen regional vilja och satsning samt en samordning av länets resurser. Det bör därför också fortsättningsvis vara möjligt för Kulturrådet att ge stöd till utvecklingsinsatser i syfte att stärka det regionala arrangörsledet.

3.9 Sammanfattande bedömning

Teaterns starka ställning i kulturpolitiken har uppnåtts under förhållandevis kort tid och är resultatet av en kraftig expansion under främst 1970-talet. Det som kännetecknar den senaste tjugoårsperioden är den systematiska utbyggnaden av länsteatrarna. Vid mitten av 1960-talet existerade ännu inga regionala teaterinstitutioner och det samhällsstödda teaterlivet begränsade sig till Operan, Dramaten och Riksteatern samt 9 stadsteatrar. I och med tillkomsten av Norrbottensteatern 1967 inleddes en regionalisering av teaterlivet vilken fått till resultat att det 1993/94 finns 17 regionala teaterinstitutioner över hela landet utöver de äldre institutionerna.

Antalet produktioner och föreställningar har ökat med ca 10 procent under perioden medan publiken decimerats med 25 procent. Nedgången i antalet besök förklaras av den hårdnande konkurrensen från andra medier. Teatrarna har också under de senaste tjugo åren av konstnärliga skäl valt att spela på mindre scener med små salonger.

För de samhällsstödda teatrarna har den senaste tioårsperioden inneburit en konsolidering av barn- och ungdomsteatern. För de flesta teatrar är det numera en självklarhet att området uppmärksammas. Andelen barn- och ungdomsteater vid institutionerna har dock minskat från 33 till 28 procent mellan 1976/77 och 1992/93. Nedgången bland institutionerna kompenseras av att de fria teatergrupperna ökat utbudet för barn och ungdomar med ca 30 procent: från drygt 2 900 till ca 4 800 föreställningar. Totalt sett ges något fler samhällsstödda barn- och ungdomsföreställningar 1992/93 jämfört med 1982/83 och 1976/77. Antalet besök på barn- och ungdomsföreställningar har dock minskat något. Den samlade nedgången är dock obetydlig genom att de fria teatergrupperna under perioden haft en god publikutveckling. Under de allra senaste åren har dock denna vänt i en nedgång medan institutionerna däremot gått framåt.

För den turnerande barnteatern skymms sikten av de problem som arrangeringsledet uppvisat under senare år. Aktuella rapporter från bl.a. Kommunförbundet tyder dock på att en rekonstruktion av den kommunala skolteaterstrukturen pågår. Det är viktigt att berörda instanser – i första hand Kommunförbundet, Statens kulturråd och Skolverket – följer utvecklingen och vidtar åtgärder så att den inledda processen inte stannar upp.

Riksteatern har fortfarande en mycket stor betydelse för teaterutbudet utanför storstäderna och svarar för 37 procent av teaterinstitutionernas turnéföreställningar och 53 procent av publiken. En beräkning av det länsvisa utbudet per 10 000 invånare visar att det är förhållandevis jämnt fördelat över landet. Flest föreställningar av institutionsteatrarna ges i Göteborgs- och Bohus län medan Stockholms län kommer först på åttonde plats. En beräkning av publiken per 10 000 invånare visar att Stockholms län ligger främst i kraft av stora stationära teatrar med god publikkapacitet. Publiken är dock påfallande jämnt fördelad över landet vilket visar att teaterpolitiken utifrån decentraliseringsmålet varit framgångsrik.

Undersökningar av befolkningens teatervanor tyder på ett svagt ökat teaterintresse för de flesta grupperna. Beläggningssiffrorna för barnteaterföreställningar – tillströmningen till dessa torde vara oberoende av konjunkturen – visar på halverade salonger. Dessa faktorer tyder på att minskningen av antalet besök mer beror på förändrade föreställningsformer än ett minskat publikintresse. Teaterutbudet och salongerna har blivit mindre och därmed har också samhällssubventionen till teaterområdet ökat. En annan förklaring till utvecklingen av samhällsstödet ligger sannolikt i de snabba kostnadsökningarna för transporter och logi under senare delen av 1980-talet. Den

kanske viktigaste orsaken till kostnadsökningarna är dock att flera teatrar under perioden fått goda offentliga spelmöjligheter i hemkommunen med därpå ökande lokalkostnader. Detta har också bidragit till att samhällssubventionerna ökat kraftigt.

Det har skett en kraftig ökning av arbetslösheten inom teater- och dansområdet under senare år. En förklaring till denna utveckling är den ökade tillströmningen till området genom att det under senare år tillkommit en rad sceniska utbildningar utöver den staten erbjuder vid teaterhögskolorna i Stockholm, Göteborg och Malmö. En annan förklaring är att de samhällsstödda teatrarna under de senaste åren minskat antal anställda.

Sammanfattningsvis konstaterar vi att teaterpolitiken lyckats väl med att sprida utbud och produktion över hela landet. Utgifterna för teaterpolitiken har varit höga men de har till stor del lagts ned på framtida investeringar i form av lokaler, teknik och mänsklig kompetens. Det är viktiga kapital inför den fortsatta utvecklingen av svensk teater.

4 Riksteatern

4.1 Inledning

Som vi tidigare har redovisat innebar de kulturpolitiska reformerna på 1970-talet bl.a. att landsting och kommuner successivt skulle ta över en stor del av det ansvar för teaterlivet som tidigare vilat på Riksteatern. Syftet med de nya regionteatrarna var främst att decentralisera teaterproduktionen för att bättre nå ut med teater till nya grupper. Tyngdpunkten i det teaterpolitiska ansvaret skulle förskjutas till lokal och regional nivå. De nya regionala teatrarna förut-sattes ta ett betydande turnéansvar inom sina respektive län, men också utanför hemlänens gränser. Organisationslivet tillmättes stor betydelse som kanal ut till människorna. Riksteaterns roll skulle förändras i takt med utbyggnaden av regionteatrar. Den egna produktionen skulle begränsas till musikteater och andra uppsättningar som av olika skäl inte kunde produceras vid läns-teatrarna. Tillsammans med Rikskonserter och Riksutställningar skulle Riks-teatern komplettera det regionala kulturlivet. Syftet med förändringarna var främst att uppnå en ökad geografisk och social spridning av teaterutbudet.

Det sagda innebär att Riksteaterns uppgifter och rollfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna är en viktig del av nu gällande kulturpolitik. En eventuell nyordning förutsätter en förändrad politik. Mot den bakgrunden har vi lagt tonvikten i vår beskrivning och analys av Riksteatern på frågor av betydelse i pågående översyn av kulturpolitiken.

Med detta kapitel vill vi belysa hur Riksteatern hittills svarat mot teater-politikens krav. Vår ambition är också att komplettera och dra slutsatser av de ingående studier som gjorts av Riksteaterns kostnader och produktivitet. Därför har vi ägnat betydande utrymme åt Riksteaterns uppbyggnad och verk-samhetens utveckling under de år som gått sedan teaterpolitiken lades fast. Vi ägnar särskild uppmärksamhet åt Riksteaterns roll som publikorganisation och arrangör. Kapitlet avslutas med den analys av som är en av våra huvud-uppgifter enligt direktiven. I analysen utgår vi bl.a. från direktivens fråge-ställningar, övergripande mål, bidragsvillkor och omvärldens krav.

Våra överväganden och förslag presenteras i kapitel 10.

4.2 Riksteaterns uppgifter och organisation

4.2.1 Kort historik

Riksteatern bildades som ett resultat av 1933 års teaterutredning. Den bärande tanken var att sätta Operan, Dramaten och de statsunderstödda teatrarna på

hjul och låta dem bli scener för hela nationen. Därav talet om Riksteatern som nationalscen. För att förverkliga idén ville dåvarande ecklesiastikministern Arthur Engberg skapa nya distributionsformer och en publikorganisation. Det gällde att göra teatern till ett betydelsefullt led i det folkliga bildningsarbetet. Redan under utredningstiden sändes de första försöksturnéerna ut och ett nät av lokala publikorganisationer byggdes upp. Därmed fick Riksteatern sin lokala förankring. En första kongress samlades år 1934.

Riksteatern började sin verksamhet som ett distributionsorgan i nära kontakt med publiken. De lokala publikorganisationerna, teaterföreningarna, leddes av styrelser med representanter för folkrörelserna och det individuella teaterintresset på platsen. Vartannat år samlades valda representanter för publikorganisationerna till kongress för att diskutera gemensamma repertoar- och organisationsfrågor. Den nära, organiserade kontakten med publiken var ryggraden i Riksteaterns verksamhet. De lokala föreningarna hade till uppgift att samla och stimulera teaterintresset på platsen och att stå som arrangörer för teaterföreställningar. Genom teaterföreningarna skapades en mottagande organisation, spänd som ett nät över landet. Föreningarna ställde ekonomiska garantier för det stora flertalet föreställningar.

Under Riksteaterns första spelår uppgick antalet föreställningar till 150. Spelåret 1965/66 var antalet föreställningar 1 932. Under perioden 1935/36–1965/66 ökade antalet besökare från 137 000 till 600 700. Utvecklingen innebar att Riksteatern inte kunde tillgodose efterfrågan genom att bara distribuera föreställningar från Operan, Dramaten och andra statsunderstödda teatrar. Att vid sidan av modersscenerna uppehålla en turnerande verksamhet visade sig vara förenat med stora svårigheter. En bit in på 1940-talet blev Riksteatern därför hänvisad till egen produktion och samarbete med privata teaterledare. Arthur Engbergs stolta tanke om de kungliga scenerna som scener för hela nationen kunde bara förverkligas under en förhållandevis kort period.

Efter krigsslutet 1945 tillkom flera nya stadsteatrar. De innebar ett avgörande steg mot ett decentraliserat teaterliv. Samtidigt expanderade Riksteaterns turnéverksamhet kraftigt. Därefter vidtog en något lugnare period fram till Riksteaterns och Svenska teaterns sammanslagning år 1966. Expansionen innebar en breddning av publikunderlaget såväl geografiskt som socialt.

Till breddningen bidrog Folkrörelsernas Programbolag, som startade sin verksamhet 1947 på initiativ av Folkets Husföreningarnas riksorganisation och Folkets Parkers centralorganisation. I den teaterkedja av mindre scener som var i kontinuerlig verksamhet i början av 1950-talet ingick inte mindre än ca 300 Folkets Hus, ordenshus och bygdegårdar.

Genom Bygdeteatern bildades 1951 ännu ett distributionsorgan. Den nya organisationens uppgift var att i samarbete med teaterproducenter förmedla god teater till glesbygderna. Verksamheten utvecklades 1960 på initiativ av "1955 års provinsteaterutredning", som ansåg att det från rationaliserings-

synpunkt vore lämpligast att lägga ansvaret för hela turnéteaterväsendet på ett organ. Med hänsyn till att de fyra befintliga organisationerna var så olika valde utredningen emellertid ett försiktigare alternativ, en koncentration av verksamheten till två organ. Folkparkernas och Programbolagets teaterverksamhet skulle skötas av ett gemensamt företag, kallat Svenska teatern AB. Övrig turnéverksamhet skulle skötas av Riksteatern. Bygdeteatern borde utvecklats. Förslagen genomfördes i allt väsentligt.

Ett ytterligare steg mot koncentration togs 1966 då Riksteatern och Svenska teatern gick samman och bildade Svenska Riksteatern. I samband därmed förutsattes att Riksteatern även skulle svara för Folkparkernas behov av sommarteater.

Till strukturförändringarna på 1960-talet hörde att teaterutbudet på de mindre platserna i glesbygden successivt minskade. Teaterlivet koncentrerades också på ett annat sätt än tidigare till vintersäsongen. Till de glädjande nyheterna hörde teaternas utbyggda kontakter med skol- och universitetsungdomen. Redan på 1960-talet sågs också de fria teatergrupperna som ett stimulerande komplement till den etablerade teatern. Hotbilden dominerades av de svaga publiksiffrorna. Spelåret 1956/57 nådde teatern en publik på 2,9 miljoner åskådare. Tio år senare, spelåret 1966/67, uppgick publiken till 2,4 miljoner.

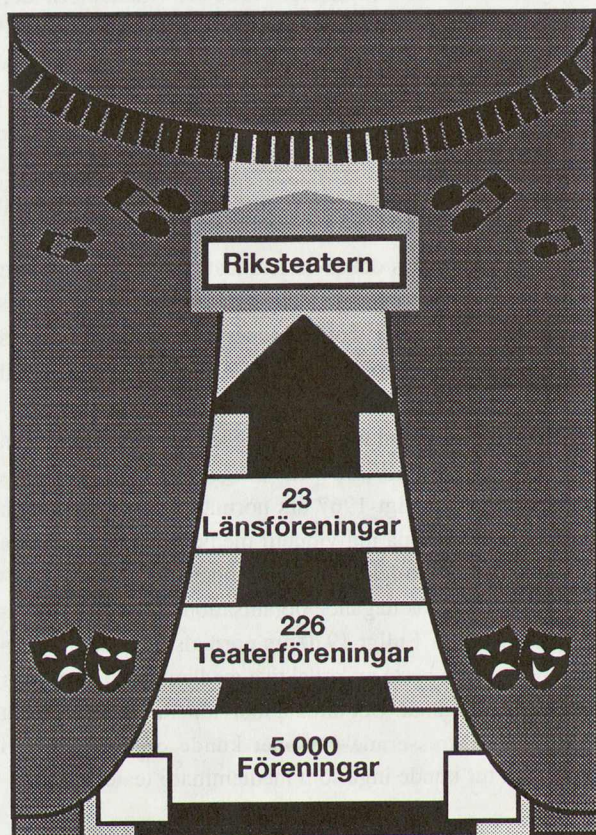
Den centrala verksamheten och produktionen byggdes successivt upp som stödfunktioner för teaterföreningarna. Vissa förändringar av principiell betydelse inträffade omkring 1970. Enligt 1967 års normalstadga byggde den lokala teaterföreningen i huvudsak på individuellt medlemskap av enskilda teaterintresserade personer, men kollektiva medlemmar kunde också förekomma. Berörda kommuner och lokalägande organisationer kunde erbjudas att utse representanter i styrelsen. Enligt 1970 års normalstadga skulle däremot de lokala teaterföreningarna bestå av kollektiva medlemmar. Föreningar och kommuner kunde bli medlemmar. Det direkta individuella medlemskapet avskaffades. Enskilda teaterintresserade personer kunde organisera sig i publikföreningar, som i sin tur kunde ingå som medlemmar i teaterföreningarna.

Samtidigt började den regionala verksamheten byggas upp. 1970 års kongress antog normalstadgan för länsteaterföreningarna. De bildades för att samla Riksteaterns medlemmar i respektive län för samarbete i frågor av gemensamt intresse. De skulle främja Riksteaterns verksamhet och vara förbindelselänk mellan den centrala organisationen och dess medlemmar

4.2.2 Organisationen i stort

Organisationen har utvecklats kraftigt sedan början av 1970-talet. I slutet av 1971 fanns 145 teaterföreningar. Länsteaterföreningarna formaliserades med den normalstadga som antogs av 1970 års kongress. Idag är 226 lokala

teaterföreningar anslutna till Riksteatern. I basen finns närmare 5 000 medlemsföreningar. Bland de senare återfinns bl.a. samlingslokalägande organisationer, studieförbundens lokalavdelningar, handikapporganisationer och politiska föreningar. På regional nivå är de lokala teaterföreningarna sammanslutna i 23 länsteaterföreningar. Målet är att det skall finnas en teaterförening i varje kommun och en länsteaterförening i varje län.

DNgrafik: PATRICE POZZO

Kongressen är Riksteaterns högsta beslutande organ. Den består av ett ombud för varje medlem, två för var och en av länsteaterföreningarna samt styrelsens ledamöter. Kongressen samlas vart tredje år för att bl.a. ange färdriktningen i Riksteaterns verksamhet under den kommande treårsperioden. Kongressen väljer även majoriteten i styrelsen och ett programråd som regelbundet deltar i den centrala produktionsplaneringen.

4.2.3 Stadgeenliga uppgifter

Riksteatern har enligt de nuvarande stadgarna till uppgift att bedriva teater och annan scenisk verksamhet i alla delar av landet. Riksteatern skall också utveckla teaterverksamheten genom att

- skapa förutsättningar för ett differentierat teaterutbud genom mångsidig programverksamhet,
- skapa underlag för programverksamheten genom egen produktion och i samverkan med andra teatrar,
- tillse att verksamheten får en tillfredsställande geografisk spridning genom arrangerandet av turnéer,
- främja och stimulera amatörteatern,
- öka intresset och förståelsen för teaterns olika uttrycksformer genom studie- och upplysningsverksamhet,
- utveckla en uppsökande kontaktverksamhet med organisationer, institutioner och föreningar.

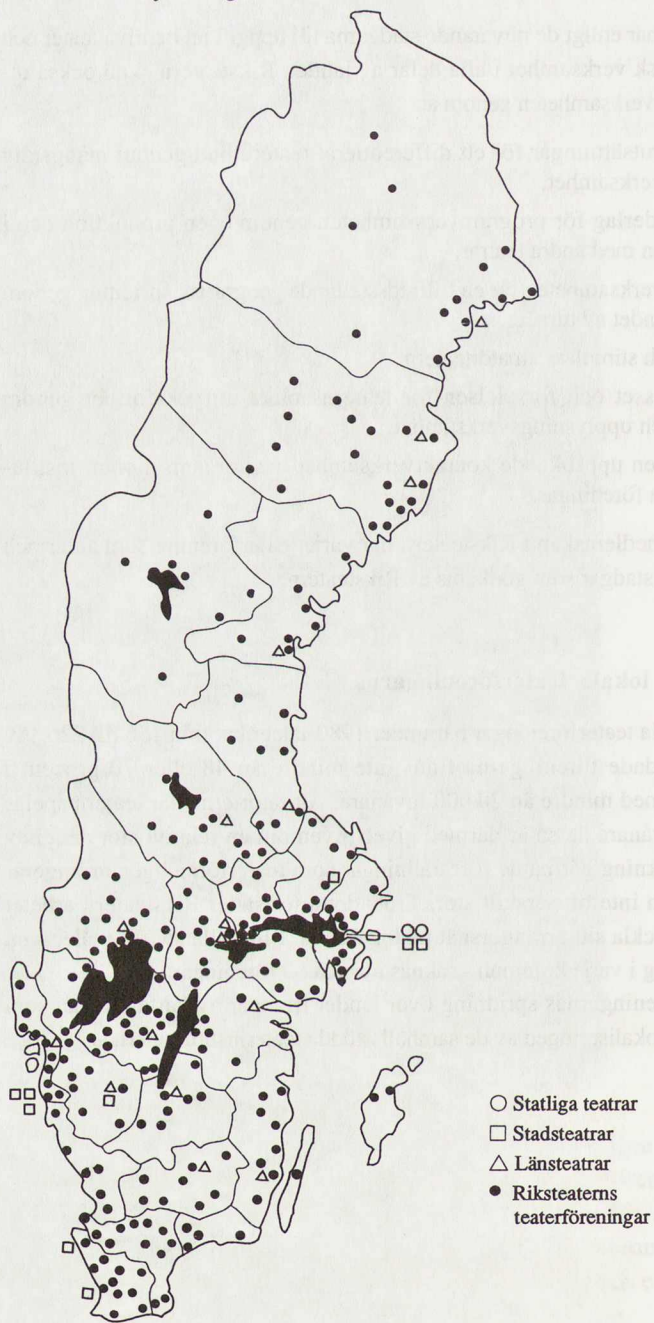
Rätt till medlemskap i Riksteatern har varje teaterförening som antar och arbetar efter stadgar som godkänts av Riksteatern.

4.2.4 De lokala teaterföreningarna

Antalet lokala teaterföreningar har under 1980-talet ökat från 156 till 226. Av de 70 nybildade föreningarna finns inte mindre än 48 eller 70 procent i kommuner med mindre än 20.000 invånare. Att tätorterna där teatern spelas har färre invånare än så är därmed givet. Även om en relativt stor andel av ortens befolkning går på de föreställningar som teaterföreningen arrangerar kan publiken inte bli särskilt stor. Trots detta fortsätter Riksteatern arbetet med att utveckla sitt arrangörsnät på lokal nivå. I förhållande till målet – en teaterförening i varje kommun – saknas idag ca 60 föreningar.

Teaterföreningarnas spridning över landet framgår av kartan nedan som också visar lokaliseringen av de samhällsstödda teaterinstitutionerna.

De lokala teaterföreningarna

I den lokala teaterföreningens uppgifter, enligt Riksteaterns normalstadgar, ingår att

- främja Riksteaterns intressen i samarbete med andra,
- erbjuda teater och annan scenkonst genom mångsidig programverksamhet,
- öka intresset och förståelsen för teaterns olika uttrycksformer genom studie- och upplysningsverksamhet,
- främja och stimulera amatörteatern,
- utveckla kontaktverksamheten.

Representantskapet är den lokala teaterföreningens högsta beslutande organ. Det utser bl.a. föreningens styrelse och skall sammanträda minst två gånger per år. För representantskapets sammansättning gäller följande regler:

Lokalägande föreningar inom kommunen, som kontinuerligt upplåter lokal för teater, äger rätt att tillsammans utse högst tre ledamöter. Varje inom kommunen verksam publikförening äger rätt att utse två ledamöter för det första hundratalet medlemmar och ytterligare en ledamot för varje nytt påbörjat hundratal medlemmar. Tillsammans får dock publikföreningarna ha högst fem ledamöter. Kommunen äger rätt att utse högst tre ledamöter, varav minst en bör företräda skolan. Övriga föreningar utser vardera en ledamot. Genom denna konstruktion är, som sagt, närmare 5 000 föreningar anslutna till Riksteaterns organisation.

Teaterföreningarnas ekonomi baseras på kommunala bidrag och biljettintäkter. Av Riksteaterns centrala redovisning framgår inte biljettintäkternas omfattning, men kommunbidragen redovisas utförligt. Kommunerna bidrar årligen med ca 32 miljoner kronor till föreningarnas verksamhet. Med bidragen följer villkor som i vissa fall innebär att föreningarna skall sköta teaterverksamheten i kommunen. Det förekommer också att föreningarna fått kommunens uppdrag att även arrangera musikföreställningar. På några orter, bl.a. i Umeå, har den lokala teaterföreningen en konsulent anställd. Sammantaget innebär de varierande uppdragen att också de kommunala bidragen varierar. Umeå med 92 653 invånare ger närmare 2,6 miljoner kronor i årligt bidrag. Sundsvall med 94 124 invånare ger 1,1 miljoner kronor och Eskilstuna med 89 495 invånare ger 0,6 miljoner kronor. De små kommunerna ger avsevärt mindre. Endast i undantagsfall är det fråga om sexsiffriga belopp. Variationerna i de kommunala bidragen beskrivs närmare i avsnitt 4.4.2.

De lokala teaterföreningarna utgör grunden i Riksteaterns organisation. Föreningarnas huvuduppgift är att arrangera ett kontinuerligt utbud av offentlig vuxenteater, men även publikföreningar och teaterklubbar kan anslutas till den lokala föreningen för att organisera enskilda, teaterintresserade personer. Publikföreningarna skall ge de enskilda medlemmarna möjlighet att arbeta med teaterfrågor i vidaste bemärkelse. Det innebär att Riksteatern också har förutsättningar att fungera som en bildningsorganisation.

4.2.5 Länsteaterföreningarna

Länsteaterföreningarna är det senaste och minst dokumenterade tillskottet i Riksteaterns organisation. De skall, enligt Riksteaterns normalstadgar, främja och utveckla teaterverksamheten i sina respektive län genom att

- samla alla Riksteaterns medlemmar inom länet för samarbete i frågor av gemensamt intresse,
- vara förbindelselänk mellan den centrala Riksteaterorganisationen och medlemmarna i Riksteatern,
- vid behov samverka med andra länsteaterföreningar och med länets teatrar,
- medverka vid planeringen av teaterutbudet i länet.

Varje till Riksteatern ansluten medlem inom länet skall tillhöra länsteaterföreningen.

För att sköta den löpande verksamheten finns sammanlagt 18 länsteaterkonsulenter anställda. De finansieras gemensamt av Riksteatern och respektive landsting. Tillsammans bidrar landstingen årligen med drygt 14 miljoner kronor till Riksteaterns verksamhet på regional nivå. Huvuddelen av landstingsbidragen används för verksamheten med länsteaterkonsulenter, men vissa landsting ställer också ett särskilt arrangörsstöd till länsteaterföreningarnas förfogande för att främja ett bredare utbud i respektive län. Genom arrangörsstödet neutraliseras prisskillnaderna mellan de olika teaterproducenterna. Stödet får inte användas för köp från Riksteaterns egen produktion, som redan är subventionerad genom statsbidraget. I stället används stödet för att sänka gagekostnaderna för fria grupper och grannlänens teatrar. Stödet gör det också möjligt att ibland genomföra särskilt kostnadskrävande projekt.

Länsteaterföreningarna anordnar kurser, utbudskonferenser och teaterdagar och samordnar därmed en stor del av regionens teaterutbud utanför storstäderna. Genom samordningen får de lokala föreningarna tillgång till inte bara Riksteaterns utbud utan också länsteatrarnas och de fria gruppernas. Länsteaterföreningarna svarar även för ett eget utbud i samverkan med andra arrangörer än teaterföreningarna. Under senare år har detta framför allt gällt barn- och ungdomsteater.

Två gånger per år samlas länsteaterföreningarnas ordförande och konsulenter för gemensamma överläggningar. En omfattande länsöverskridande samverkan är också på väg att växa fram inom ramen för fyra informella storregioner: De sex sydligaste länen, PORS-regionen (dvs. Älvsborg, Bohuslän, Skaraborg och Värmland), Mittens Rike och Norrland. Genom denna samverkan skapas förutsättningar för teaterutbyte inom större regioner än län.

4.2.6 Riksteaterns centrala organisation

Styrelse och ledning

Riksteaterns styrelse leder verksamheten. Den består av ordförande, verkställande direktör och tjugo andra ledamöter. Kongressen utser tolv av ledamöterna. Regeringen utser ordföranden och ytterligare en ledamot. Folkets Husföreningarnas Riksorganisation, Folkparkerna i Sverige, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet och Folkbildningsförbundet utser vardera en ledamot och Riksteaterns personal utser två. Styrelsen väljer ett arbetsutskott, som fullgör de uppgifter styrelsen delegerar till utskottet.

Ansvar för verksamheten under styrelse och arbetsutskott vilar på den verkställande direktören, som har stöd av en ledningsgrupp. I denna ingår avdelningscheferna och ledaren för Unga Riks. Informationschefen deltar i ledningsgruppens sammanträden.

Organisation

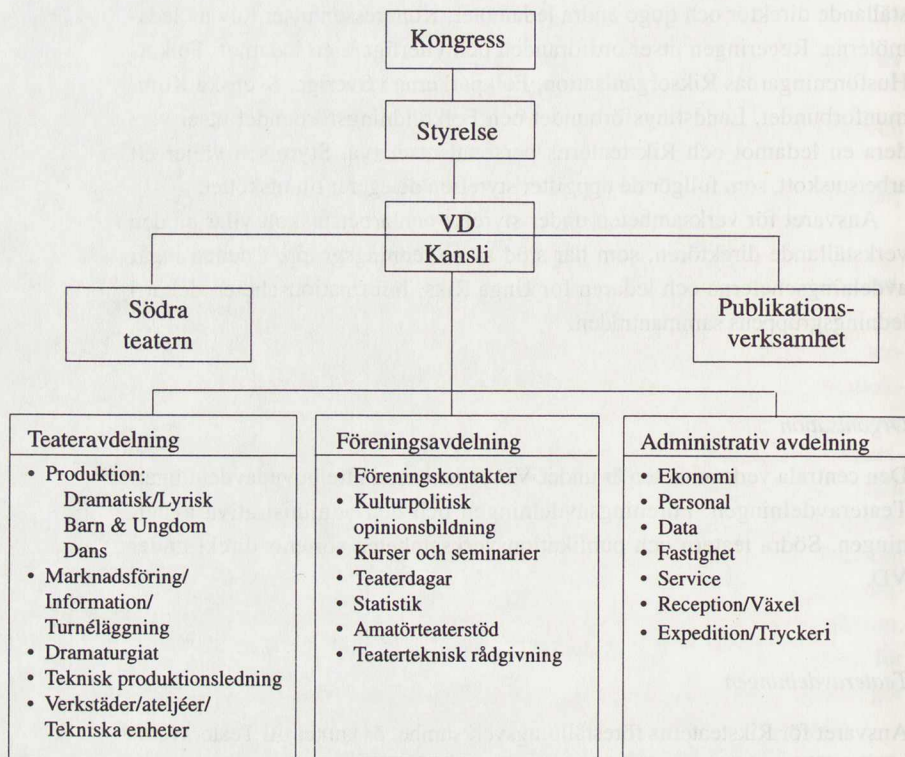
Den centrala verksamheten är under VD organiserad i tre huvudavdelningar: Teateravdelningen, Föreningsavdelningen och den administrativa avdelningen. Södra teatern och publikationsverksamheten sorterar direkt under VD.

Teateravdelningen

Ansvar för Riksteaterns föreställningsverksamhet är knutet till Teateravdelningen. Till avdelningen hör inte bara den egna produktionen utan också ansvaret för köpt och förmedlad produktion. Vid avdelningen finns dessutom tekniska enheter, ateljéer, produktionsanknuten informationsverksamhet och personal för turnéläggning.

Teateravdelningens övergripande uppgift är att presentera ett teaterutbud i enlighet med handlingsprogrammets riktlinjer och i samverkan med teaterarrangörerna. Riksteaterns olika specialensembler ingår i teateravdelningen även om de arbetar förhållandevis självständigt. För den dramatiska och lyriska produktionen i övrigt utser teaterchefen ansvariga projektledare. Produktionsverksamhetens omfattning och inriktning beskrivs närmare i det följande.

Riksteatern centrala organisation

Föreningsavdelningen

Föreningsavdelningen bildades 1983 för att självständigt inom Riksteatern bära ansvaret för riksorganisationen och dess utveckling. Till avdelningens övergripande uppgifter hör bl.a att

- arbeta för att den lokala och regionala verksamheten bedrivs utifrån Riksteaterns mål, stadgar och handlingsprogram,
- vara Riksteaterns centrala organ för kontakter med teaterföreningarna och andra lokala teaterarrangörer,
- stimulera och stödja teaterföreningarna i deras verksamhet.

En väsentlig del av Riksteaterns teaterfrämjande verksamhet sköts av föreningsavdelningen, som i första hand skall tillvarata medlemsföreningarnas intressen. Avdelningen skall stimulera teaterföreningarna att sätta samman den lokala teaterrepertoaren av erbjudna produktioner från samtliga tillgäng-

liga producenter, däribland länsteatrar, fria grupper och Riksteatern. Föreningsavdelningen svarar också för rådgivning när det gäller bl.a. marknadsföring, studier och amatörteater. Centralt sysselsätter avdelningen sex personer.

Riksteatern är en av stiftarna till ATR – Amatörteaterns Riksförbund. På föreningsavdelningen finns en särskild amatörteaterkonsulent, som tillika är förbundssekreterare i ATR. Förbundskansliet finns i Fagersta. Där finns också landets största pjäsbibliotek, som står till de ca 300 medlemsgruppernas förfogande.

Övrig teaterfrämjande verksamhet

Föreningsverksamheten kräver ett omfattande centralt stöd. Riksteatern har gjort en uppskattning av hur stor del av den centrala budgeten som används för teaterfrämjande verksamhet. Enligt denna används drygt 29 miljoner kronor eller 13 procent för föreningsavdelningen och annan teaterfrämjande verksamhet. Dit hör då publikationsverksamheten, som bl.a. omfattar teater-tidskriften Entré, Teaterårsboken och tidningen Teatern. Entré är en självständig allmän teatertidskrift som utkommer med fyra nummer per år. Den är inne på årgång 21. Teaterårsboken har kommit ut i 11 årgångar. Den kan sägas vara det svenska teaterlivets uppslagsverk och ger spelår för spelår en fullständig dokumentation av all teater i Sverige. Också dans, TV, radio, utländska gästspel m.m. ingår. Den fortsatta utgivningen är osäker. Initiativet till årsboken togs av entreförlaget och Riksteatern har varit den part som hittills bidragit mest till kostnaderna. I fortsättningen måste finansieringen, enligt Riksteatern, bli en uppgift för det samlade teaterlivet. Tidningen Teatern är däremot Riksteaterns eget språkrör.

Södra Teatern

Sedan år 1972 är Riksteatern huvudman för SödraTeatern, som i huvudsak är en gästspelsteater. Bestämmelserna för verksamheten präglas av en ambition att göra huset vid Mosebacke Torg till en mötesplats för svenskt och internationellt teaterliv. I de av Statens kulturråd utfärdade bestämmelserna från 1984 understryks att Mosebackehuset skall användas som gästspelsscenen för svenska och utländska teatrar och som en mötesplats för kulturarbetare från hela världen. Teatern skall stå öppen för gästspel från företrädesvis länsteatrar, stadsteatrar, gruppteatrar och Riksteaterns ensembler. Teatern skall även kunna utnyttjas av Operan och Dramaten.

För Södra teaterns gästspelsverksamhet finns ett programråd, tillsatt av Riksteaterns styrelse. Programrådet består av ordförande och sju andra ledamöter. Av ledamöterna utses ordföranden och ytterligare två ledamöter av

Riksteatern, två ledamöter efter förslag av vardera Operan och Dramaten samt tre ledamöter som skall företräda länsteatrarna, stadsteatrarna och grupp-teatrarna i landet, efter förslag av Kulturrådet. Ledamöterna i programrådet utses för högst tre år i sänder. Ledamot får utses för ytterligare högst en treårsperiod.

Som gästspelsteater skiljer sig Södra Teaterns ekonomiska situation från de föreställningsproducerande teaterinstitutionerna genom att man inte har kostnader för en egen ensemble. Föreställnings- och hyresintäkterna har de senaste åren varit förhållandevis stora i relation till övriga intäkter. Södra teatern har tre scener som är ändamålsenligt tekniskt utrustade. Stora scenen kan ta emot större scenproduktioner. De båda studioscenerna Kägelbanan och Caféteatern lämpar sig för mindre produktioner. De mindre scenerna utnyttjas främst av gästspelande fria teatergrupper och tillfälliga teaterprojekt.

Verksamheten vid Södra teatern består av gästspel och samarbetsprojekt, som avlöser varandra och kan vara sinsemellan mycket olika. På teatern ges taldramatik, dans- och mimföreställningar, klassiska lyriska uppsättningar och cabareter. Det finns ingen övergripande konstnärlig målsättning för verksamheten. Uppsättningarnas konstnärliga nivå definieras av chefen för Södra teatern. Med utgångspunkt från de senaste säsongernas verksamhet kan man urskilja några olika återkommande samhällsfinansierade producenter och producentkategorier. Dessa är främst Riksteatern, Operan, Operahögskolan och fria teatergrupper.

Som spelplats för Riksteaterns egna produktioner har Södra teatern minskat i betydelse i och med avvecklingen av de regionala riksteaterenssemblerna under 1970-talet och tillkomsten av hemmascenerna i Hallunda 1989. Riksteaterns främsta intresse för Södra teatern ligger i dag i möjligheterna till produktionssamarbeten med en teater som kan erbjuda längre spelperioder i Stockholm. Enligt Riksteaterns ledning ligger fördelarna dels på ett ekonomiskt plan – produktionskostnaderna kan delas – dels i att det kan vara lättare att rekrytera kvalificerade skådespelare om de erbjuds sammanhängande spelperioder i Stockholm förutom turnéperioder i landsorten.

Riksteatern ser inget omedelbart behov i att binda sig för fasta spelperioder på Södra teatern utan räknar med att produktionssamarbetet skall ske i dagens omfattning också under de närmast kommande åren.

Riksteaterns huvudmotiv för att eventuellt släppa ansvaret som huvudman för Södra teatern är att man inte längre har behov av egna scener i Stockholm efter tillkomsten av de nya lokalerna i Hallunda. Utifrån Riksteaterns allmänt teaterpolitiska mål har däremot Riksteatern ett intresse i att bevaka och ta ansvar för Södra teaterns gästspelsverksamhet som medlem i en ny organisation med flera intressenter.

4.3 Riksteaterns verksamhet

4.3.1 Teaterföreningarna

De lokala teaterföreningarna

Publikperspektivet är det centrala i teaterföreningarnas verksamhet. De har bildats för att ge människor tillgång till en varierad teaterrepertoar oavsett var man bor i landet. Grundinställningen är att teater inte skall vara förbehållet de människor som bor i storstäder.

Föreningarna har under de senaste tio åren utvecklats till ett landsomfattande nätverk av förhållandevis självständiga arrangörer. Föreningarnas utbud består idag till en tredjedel av Riksteaterns egna produktioner, en tredjedel produktioner från stads- och länsteatrar och en tredjedel från fria grupper, amatörteatrar och övriga producenter. Sammantaget svarar teaterföreningarna för ca 17 procent av det totala antalet teaterarrangemang i landet och för ca 44 procent av antalet arrangemang med turnerande teater.

Tabell 4.1 Teaterföreningarnas totala verksamhet budgetåret 1992/1993

	Arrangemang		Besökare		Besökare Medeltal
	Antal	Procent	Antal	Procent	
Totalt	3 474		490 214		141,1
Teaterföreställningar	3 148	91	450 713	92	143,2
Övriga program	326	9	39 501	8	121,2
Offentliga arrangemang	3 004	86	437 940	89	145,8
Egna arrangemang	3 264	94	479 772	98	147,0
Teaterresor	210	6	10 442	2	49,7
Riksteatern	1 052	30	170 614	35	162,2
Läns/stadsteatrar	1 004	29	133 619	27	133,1
Fria grupper	735	21	85 534	17	116,4
Amatörteatrar	374	8	36 522	7	133,3
Övriga producenter	409	12	63 925	13	156,3

	Vuxen- föreställningar		Barn/Ungdoms- föreställningar		Familje- föreställningar	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Totalt	2 698		372		404	
Riksteatern	941	35	72	19	39	10
Läns/Stadsteatrar	841	31	73	20	90	22
Fria Grupper	348	13	171	46	216	53
Amatörteatrar	232	9	8	2	34	8
Övriga Producenter	336	12	48	13	25	6

Sammanställningen ovan är hämtad från Riksteaterns centrala statistik och den visar verksamhetens omfattning budgetåret 1992/93.

Som framgår av tabellen genomförde teaterföreningarna spelåret 1992/93 sammanlagt 3 474 arrangemang för 490 214 besökare. Drygt 90 procent av arrangemangen var teaterföreställningar och 86 procent var offentliga arrangemang. Riksteatern producerade 30 procent av utbudet, de regionala teaterinstitutionerna 29 procent och de fria grupperna 21 procent. Amatörteatrar och övriga producenter stod för återstoden av produktionen. Sammantaget innebär detta att Riksteatern producerar mindre än en tredjedel av teaterföreningarnas utbud. Därav kan man också dra slutsatsen att statistiken över Riksteaterns egen produktion inte är relevant som prestationsmått för Riksteaterns föreningsdel. Det ingår i teaterföreningarnas och därmed i Riksteaterns uppgifter att arrangera teater. Det är alltså fråga om en mätbar Riksteaterfunktion även om föreställningen producerats av någon annan än Riksteatern. Vi återkommer till detta i vår förslagsdel.

Av Riksteaterns samlade redovisning för teaterföreningarnas verksamhet under de fyra senaste budgetåren framgår att antalet arrangemang ökat med 253 eller 7 procent mellan spelåren 1991/92 och 1992/93 men minskat med 188 eller 5 procent under fyraårsperioden som helhet. Andelen Riksteaterproduktioner har ökat från 27 procent till 30 procent. Om det är fråga om en långsiktig tendens är svårt att avgöra eftersom jämförbar statistik saknas från tidigare år. Vad som kan sägas är att förändringarna är betydande mellan åren. Riksteaterproduktionens andel av arrangemangen hade exempelvis ökat från 22 procent till 30 procent och andelen av antalet besökare från 27 procent till 35 procent mellan de två senaste budgetåren. Variationerna är stora också mellan de olika länen. Riksteaterns egna produktioner kan ha en dominerande roll i teaterföreningarnas arrangemang även i län som har nära till stads- och länsteatrar. I Uppsala län svarar exempelvis Riksteaterproduktionen för 57 procent av arrangemangen och 71 procent av antalet besökare. I Älvsborgs län är motsvarande siffror 45 respektive 41 procent. I Kopparbergs län 49 respektive 48 procent och i Stockholms län 32 respektive 44 procent.

Mer naturligt är att Riksteatern har stor betydelse i de länsteaterlösa länen. På Gotland svarade Riksteatern för 93 procent av teaterföreningarnas arrangemang och för 90 procent av besökarna. I Jämtland var motsvarande andelar 43 respektive 50 procent och i Södermanland 48 respektive 61 procent. I Blekinge svarade Riksteatern för 48 procent av såväl arrangemang som besökare.

Läns- och stadsteatrarna hade en stor del av teaterföreningarnas utbud i Östergötlands län (38 procent), Jönköpings län (41 procent), Västerbottens län (39 procent) och Norrbottens län (40 procent). Motsvarande andel var anmärkningsvärt låg i Stockholms län (13 procent), Kronobergs län (29 procent), Älvsborgs län (20 procent).

I riket som helhet svarade de fria grupperna för 10 procent av utbudet, men även här var variationerna stora. Grupperna dominerade i Södra Sverige. De svarade för 46 procent av utbudet i Kristianstads län, 51 procent i Malmöhus län och 48 procent i Halland. Motsatsen gällde i Stockholms och Göteborgs närhet. Grupperna svarade endast för 10 procent av utbudet i Stockholms län, 9 procent i Uppsala län, 10 procent i Södermanlands län och 15 procent i Göteborgs och Bohus län.

Amatörteaternas andel av utbudet var högst i Kronobergs och Väster-norrlands län (26 procent i båda fallen).

Under senare år har teaterföreningarna också – helt i egen regi – förmedlat ett växande antal gästspel från utlandet. Under perioden 1990/91 till 1992/93 ökade antalet utländska gästspel från 30 till 48. Gästspelen kom från sammanlagt 11 olika länder. Riksteatern bedömer det som realistiskt att teaterföreningarna skall kunna ta emot fler utländska gästspel. Vad som hittills varit det stora hindret är ekonomin, eftersom internationella gästspel är förhållandevis kostsamma.

Det idéella arbetet i föreningarna är omfattande. I föreningsstyrelsens uppgifter ingår normalt att sköta publikarbetet, ta emot föreställningarna, bistå i uppackning och nedpackning, sköta ekonomin, begära bidrag, sälja abonnemang och biljetter m.m. Detta för sammanlagt närmare 3 500 arrangemang per spelår.

Länsteaterföreningarna

Riksteaterns länsteaterföreningar har en betydande egen verksamhet vid sidan av samordningen av utbudet till de lokala teaterföreningarna. I brist på central statistik över denna verksamhets omfattning utgår vi från uppgifter publicerade i Riksteaterns senaste verksamhetsberättelse.

Spelåret 1992/93 distribuerade länsteaterföreningarna 4 500 föreställningar utöver de ovan redovisade i de lokala föreningarnas regi. I huvudsak var det fråga om skolteater, teaterfestivaler och föreställningar i anslutning till konferenser och kongresser. Om uppgifterna stämmer innebär detta att Riksteaterorganisationen under 1992/93 medverkade vid genomförandet av ca 8 000 föreställningar, vilket motsvarar närmare hälften av det totala utbudet av professionell teater i landet.

För att kunna ge en fullständig bild av länsteaterföreningarnas verksamhet krävs mer ingående studier än vi haft möjlighet att göra. Det innebär att länsteaterföreningarna är bristfälligt redovisade även i kapitel 6 Arrangörer och publik. Vi förutsätter därför att Riksteatern fortsättningsvis kompletterar bilden.

4.3.2 Riksteaterns egenproduktion

Allmän översikt

Riksteaterns centrala verksamhet består för närvarande i huvudsak av teaterproduktion. Det framgår av följande tabell, som visar de sammanlagda centrala resursernas fördelning budgetåren 1984/85 och 1992/93 på de olika verksamhetsgrenar, som finns upptagna i direktiven:

Tabell 4.2 Riksteaterns centrala resurser fördelade på användningsområden

Verksamheter	1984/85	1992/93
	Andel i procent	Andel i procent
Dramatisk produktion	39,6	32,8
Lyrisk produktion	11,8	17,8
Dans	12,9	9,6
Unga Riks	13,1	11,7
Södra Teatern	3,4	3,6
Tyst teater	1,7	2,1
Finsk teater	1,1	2,8
Teaterfrämjande verksamhet	5,4	5,1
Lokalkostnader	5,0	9,3
Ledning och administration	6,0	5,2
	100,0	100,0

Relationerna mellan de olika produktionsgrenarna har i stort sett varit oförändrad under perioden. Riksteaterns dramatiska och lyriska vuxenproduktion har under senare år upptagit ungefär hälften av Riksteaterns centrala budget. Tabellen nedan ger underlag för en jämförande studie av de olika produktionsgrenarna med avseende på direkta produktionskostnader, spelintäkter, uppsättningar, föreställningar och besök spelåret 1992/93:

Tabell 4.3 Riksteaterns egen produktion 1992/93 (kostnader redovisade i tkr)

	Dramatisk	Lyrisk	Unga Riks	Cullberg	Övrigt**	Totalt Egen prod
Bruttokostnad	48 305	26 265	16 959	16 135	12 471	120 135
Andel av totala prod.kostn.	40,2 %	21,9 %	14,1 %	13,4 %	10,4 %	100,0 %
Intäkter	9 771	4 403	2 036	3 842	1 201	21 253
Andel av totala prod.int.	46,0 %	20,7 %	9,6 %	18,1 %	5,7 %	100,0 %
Antal upps.	12	5	6	1 *	16	40
Andel av totala antal uppsättningar.	30,0 %	12,5 %	15,0 %	2,5 %	40,0 %	100,0 %
Antal föreställningar	451	220	435	71	389	1 566
Andel av totala antal föreställningar	28,8 %	14,0 %	27,8 %	4,5 %	24,8 %	100,0 %
Antal besök	74 997	49 959	42 822	65 943	47 236	280 957
Andel av totala antal besök	26,7 %	17,8 %	15,2 %	23,5 %	16,8 %	100,0 %
Antal besök/förest.	166	227	98	928	121	179
Bruttokostnad/besök	644	525	396	244	264	427
Bruttokostnad/upps.	4 025	5 253	2 826	16 135	779	3 003

* Cullbergbaletten räknas här som en "uppsättning". Baletten har emellertid ett flertal produktioner i sin repertoar, varav de varje år spelar ett antal.

** I övrigt ingår bl.a. Finska Riks och Tyst teater.

Eftersom tabellen redovisar Riksteaterns direkta produktionskostnader kan den inte användas för kostnadsjämförelser med andra teaterproducenter. Den är enbart avsedd för en analys av Riksteaterns egenproduktion. För det redovisade spelåret ger tabellen underlag för följande slutsatser:

- Den dramatiska vuxenteatern är dyrast att producera per besökare eftersom den ger en förhållandevis liten publik.
- Balettproduktionen och den lyriska produktionen ger de dyraste uppsättningarna, men de relativt höga publiksiffrorna ger lägre kostnad per besökare än de dramatiska produktionerna.
- Faktauppgifterna om Cullbergbaletten kan inte jämföras med motsvarande uppgifter för övriga produktionsgrenar, bl.a. beroende på att en stor del av publikuppgifterna kommer från föreställningar utomlands på scener med stor publikkapacitet.
- De låga publiksiffrorna per föreställning för Unga Riks är resultatet av ett medvetet konstnärligt val. Publiken begränsas av hänsyn till målgruppens sammansättning.
- Av motsvarande skäl är uppgifterna om de olika specialesemblerna, redovisade under Övrigt, svåra att använda vid jämförelser. Finska Riks och Tyst teater har av förklarliga skäl en begränsad publik och kostnader av en typ som inte finns inom annan teaterproduktion.

Sammantaget innebär detta att Riksteaterns egenproduktion har en sådan sammansättning att den inte gärna kan bedömas som en sammanhållen enhet vid jämförelser med andra. Bilden kompliceras ytterligare av att ett varierande antal köpta produktioner ingår i Riksteaterns eget turnéutbud. Sådana gästspel ingår **inte** i ovanstående redovisning.

Köpta produktioner

Som regel redovisas Riksteaterns produktionsverksamhet inklusive produktioner köpta från andra. Spelåret 1992/93 köpte Riksteatern 16 uppsättningar, som gavs i 255 föreställningar. Tillsammans med Riksteaterns egenproduktion gav detta 56 uppsättningar och 1821 föreställningar.

I programförteckningar brukar de köpta föreställningarna presenteras som gästspel från andra teatrar. Spelåret 1992/93 gästspelade bl.a. Dramaten, Östgöta-teatern, Komediteatern/Djurgårdsteatern, Länsteatern i Örebro och norska Riksteatret. Genomgående innebär varje gästspel ett förhållandevis litet antal föreställningar. Gästerna kan inte vara borta från sin hemmascen under någon längre period.

Antalet köpta uppsättningar under de tre senaste budgetåren framgår av följande sammanställning:

Tabell 4.4 Antal uppsättningar

År	Egenproducerade uppsättningar	Köpta uppsättningar	Totalt
1990/91	40	20	60
1991/92	32	13	45
1992/93	40	16	56

Utvecklingen i förhållande till TKU:s studie

TKU studerade ingående utvecklingen av Riksteaterns föreställningsverksamhet under perioden 1975/76-1989/90. Vi har valt att aktualisera några av de mått TKU använde. Dit hör det årliga totala antalet uppsättningar, föreställningar, besökare och årsverken. Utvecklingen framgår av sammanställningen nedan:

Tabell 4.5 Riksteaterns föreställningsverksamhet

Budgetår	Uppsättningar	Föreställningar	Besökare	Årsverken	Antal förest. årsverken
1975/76	87	2 531	572 955	348	7,2
1978/79	82	2 817	688 499	378	7,45
1981/82	72	2 489	524 845	368	6,76
1984/85	72	1 956	429 502	390	5,0
1987/88	54	2 088	397 015	364	5,74
1990/91	60	1 376	309 468	349	3,94
1991/92	45	1 310	279 292	344	3,80
1992/93	56	1 821	324 965	369	4,94

Den kraftiga nedgången mellan budgetåren 1990/91 och 1991/92 kan förklaras av den osäkra anslagsutvecklingen under perioden. Regeringen föreslog i budgetpropositionen 1991 att Riksteaterns anslag skulle minskas med 23 miljoner kronor. Riksteatern planerade för en sådan utveckling. När riksdagen senare avtog anslagsminskningen hann Riksteatern inte anpassa produktionen.

TKU visade också att antalet dramatiska föreställningar per spelår i Riksteaterns regi under perioden 1975/76–1989/90 varierat mellan 682 och 854. Det genomsnittliga antalet besök vid de dramatiska föreställningarna hade under de treårsperioder TKU studerade varierat mellan 198 och 295. Den dramatiska produktionens relativa andel hade ökat från 30 procent till 44 procent av såväl antalet föreställningar som antalet besök. Mot den bakgrunden kan vi konstatera att antalet dramatiska föreställningar minskat under den senaste treårsperioden. Som framgått av den inledande översikten gäller detta även för den dramatiska produktionens andel av Riksteaterns samlade resurser. Däremot upptar den dramatiska produktionen fortfarande en mycket stor del av Riksteaterns produktionsbudget.

Vid en jämförelse med TKU:s studie av den lyriska produktionen har vi funnit att antalet lyriska föreställningar ökat betydligt under senare år. Under perioden 1987/88–1989/90 gav Riksteatern i genomsnitt 104 lyriska föreställningar per spelår. Spelåret 1992/93 uppgick antalet lyriska föreställningar till 220. Samtidigt som antalet föreställningar gått upp har antalet besök per lyrisk föreställning minskat. Genomsnittet under den nämnda treårsperioden var 449. Spelåret 1992/93 var genomsnittet 227.

Enligt TKU hade de lyriska föreställningarnas andel av det totala antalet föreställningar minskat från 10 procent till 6 procent under perioden 1975/76–1989/90. Publikandelen hade minskat från 18 procent till 12 procent. Spelåret 1992/93 var motsvarande andelar 14 procent respektive 18 procent. Det innebär väsentligt ökade andelar för den lyriska produktionen under den senaste treårsperioden.

Även antalet besök vid Riksteaterns balettföreställningar har ökat såväl totalt som genomsnittligt. Under perioden 1987/88–1989/90 var det genomsnittliga antalet balettbesök per år ca 56 900 och per föreställning ca 608. Motsvarande siffror för 1992/93 var 65 943 och 928. Däremot har antalet balettföreställningar minskat från ca 99 till 71 mellan 1989/90 och 1992/93. Förklaringen finns hos Cullbergbaletten och dess växande antal utländska gästspel.

Riksteaterns balettproduktion

Spelåret 1992/93 bestod Riksteaterns egen balettproduktion av Cullbergbaletten. Därutöver köpte Riksteatern dansföreställningar från Östgötabaletten och av K. Kvarnström & Co och Dansens Hus. Under tidigare år fanns även Cramérbaletten inom Riksteatern, men den ensemblen lades ned i samband med Ivo Cramérs pensionering spelåret 1985/86. För att i viss mån ersätta bortfallet gavs under spelåret 1986/87–1987/88 ett antal separata balettproduktioner. Fr.o.m. 1988/89 har Riksteaterns balettproduktion emellertid koncentrerats till Cullbergbaletten, eftersom teaterns ekonomi inte anses medge något annat.

Cullbergbaletten har funnits vid Riksteatern sedan 1967/68. Verksamhetsåret 1992/93 omfattande ensemblen 38 årsverken. Den gästspelade bl.a. i Canada, Grekland och Israel. Under den senaste treårsperioden har den i genomsnitt gjort ca 38 gästspel i utlandet per år. Spelåret 1992/93 gav Cullbergbaletten sammanlagt ca 70 föreställningar, varav hälften utanför landets gränser. Av det totala antalet besökare på ca 66 000 avsåg ca 50 000 besökare vid föreställningar utomlands.

Unga Riks

Drygt en fjärdedel av Riksteaterns föreställningar riktar sig till barn och ungdom. De produceras huvudsakligen av Riksteaterns speciella barn- och ungdomsteaterensemble, Unga Riks. Inom ramen för den s.k. sommarverksamheten ger Riksteatern dessutom familjeföreställningar i samarbete med andra

Unga Riks hör, jämte Unga Klara i Stockholm och Backateatern i Göteborg, till landets främsta barnteaterensembler. Enligt Riksteatern är Unga Riks dessutom den enda av de nämnda ensemblerna som helt ägnar sig åt att spela för barn och ungdom. Unga Riks är även internationellt framgångsrik. Ensemblen, som omfattar ca 49 årsverken, har nyligen återvänt från Japan där den medverkat vid en barn- och ungdomsteaterfestival. Den representerade Sverige vid världsutställningen i Sevilla och gästspelade förra spelåret i bl.a. Ryssland, Danmark och Norge. Inbjudningarna till Unga Riks

från utlandet är så många att ensemblen inte har möjlighet att tillgodose efterfrågan. Detsamma gäller inom landet.

Riksteaterns övriga specialensembler

Översikt

Vissa av de produktionskategorier vi har anledning att granska närmare återfinns under rubriken Övrig produktion i Riksteaterns och TKU:s redovisning och statistik. Dit hör Tyst teater, Finsk teater och Södra teatern. Därtill kommer nytillskottet inom Riksteatern, dvs. den mångkulturella ensemblen Shikasta, som bildades spelåret 1992/93 och började ge föreställningar hösten 1993. I samtliga fall är det fråga om kulturpolitiskt angelägen verksamhet av internationellt intresse, men verksamheten har en annan tillkomsthistoria än växande efterfrågan inom teaterföreningarna.

Tyst teater

Sedan spelåret 1977/78 arbetar Riksteatern med teater på teckenspråk för döva och hörselskadade under namnet Tyst teater. Verksamheten bedrevs tidigare inom ABF. Under flera år fick Riksteatern särskilda öronmärkta medel från regeringen för detta ändamål. Tyst teater har av naturliga skäl en annan publik och ett annat nätverk av arrangörer än de lokala teaterföreningarna. På försök har Tyst teater med framgång medverkat i Riksteaterns ordinarie repertoar med produktion som vänt sig till både hörande och döva. Denna typ av produktioner kan vara ömsesidigt berikande men står delvis i strid med målet för verksamheten. Tyst teater skall i första hand vara de dövas och hörselskadades egen teater. Verksamhetsåret 1992/93 uppgick kostnaderna till ca 5,5 miljoner kronor och intäkterna till ca 4 miljoner kronor, varav ca 3,6 miljoner utgjordes av Tyst teaters andel av statsbidraget. I den finska teaterverksamhetens budget ingår även medel för köp av produktioner. Antalet årsverken varierar mellan åren beroende på typ av produktion respektive år. Budgetåret 1992/93 motsvarade personalen ca 6,5 årsverken.

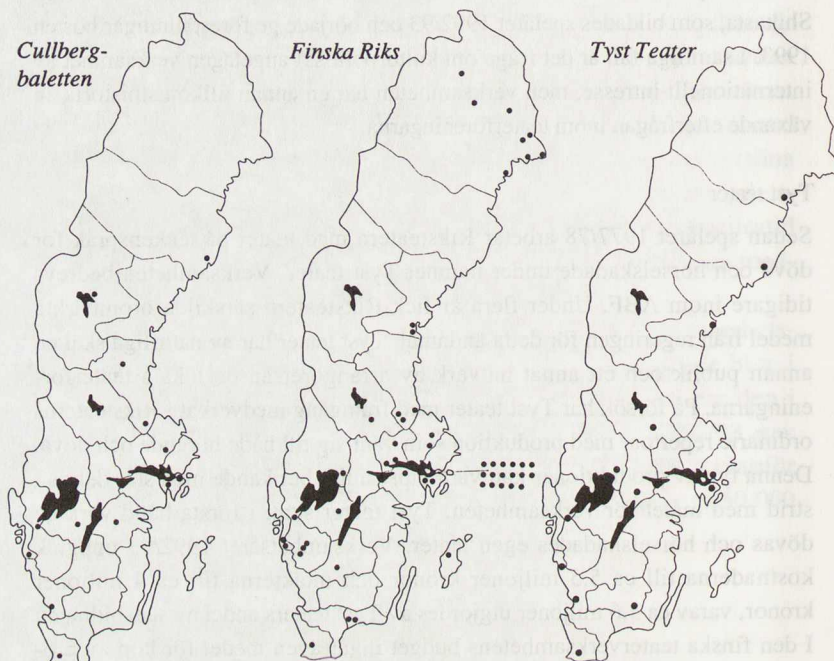
Finsk teater

Sedan spelåret 1980/81 bedriver Riksteatern finskspråkig teaterverksamhet. Verksamheten bygger i huvudsak på gästspel från Finland, finsk teaterproduktion i Sverige och stöd till viss finsk amatörteaterverksamhet. I anslutning till den finska teaterverksamheten har Riksteaterns föreningsavdelning organiserat ett nätverk av finskspråkiga arrangörer och teaterombud, främst i Tornedalen. Med stöd från Kulturrådet har Riksteatern också givit ut en översättning till finska av Riksteaterns arrangörshandbok. För den finska verksamheten har särskilda medel utgått under en följd av år. Finska

Riks föreställningsverksamhet ökade kraftigt under spelåret 1992/93 som en följd av ökat statsbidrag och medveten marknadsföring. Kostnaderna för Finska Riks uppgick till ca 5 miljoner kronor. Av statsbidraget gick ca 4,8 miljoner kronor till Finska Riks, som därutöver uppbar gager på ca 0,5 miljoner kronor. Antalet årsverken uppgick till ca 9.

De etablerade specialensemblernas spridning över landet framgår av kartorna:

Specialensemblernas spelplatser spelåret 1992–1993

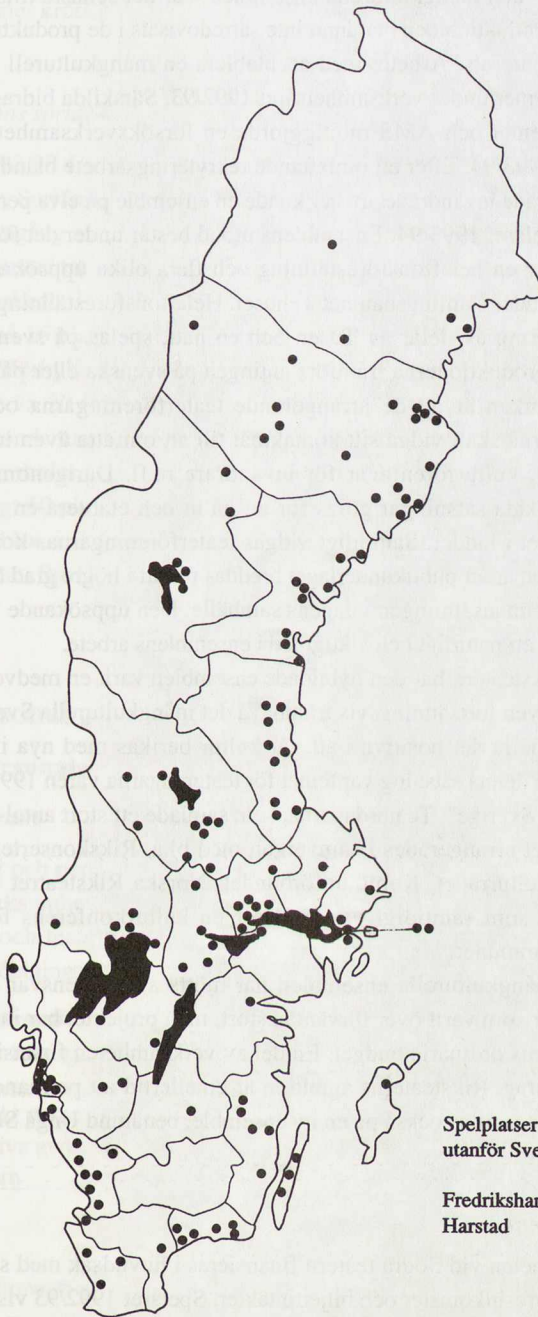
Spelplatser spelåret 1992–1993 utanför Sverige

Cullbergbaletten
 Barcelona (Spanien)
 Gran Teatro
 Hamburg (Tyskland)
 Staatsoper
 Jerusalem
 The Statehall
 Lyon
 Teatro National Populaire
 Madrid
 Teatro de la Zarazuela

San Sebastian (Spanien)
 Teatro Victoria Eugenia
 Santander (Spanien)
 Palacio de Festivales de Cantabri
 Santiago de Compost
 Auditorio de Galicia
 Tel Aviv
 Cinerama Theatre
 Valladolid (Spanien)
 Calderon

Zaragoza (Spanien)
 Teatro Principal
Finska Riks
 Helsingfors
Tyst Teater
 Helsingfors
 Valkea Talo

Unga Riks spelplatser spelåret 1992-1993

Spelplatser spelåret 1992-1993
utanför Sverige

Fredrikshamn
Harstad

Shikasta

Shikasta – den mångkulturella ensemblen – är det senaste tillskottet i Riksteaterns produktion och har ännu inte särredovisats i de produktionsöversikter som presenterats. Arbetet med att etablera en mångkulturell ensemble tog fastare former under verksamhetsåret 1992/93. Särskilda bidrag från Kulturdepartementet och AMS möjliggjorde en försöksverksamhet, med början spelåret 1993/94. Efter ett omfattande rekryteringsarbete bland några hundra välmeriterade invandrade artister kunde en ensemble på elva personer engageras för spelåret 1993/94. Ensemblens utbud består under det första verksamhetsåret av en helaftonsföreställning och flera olika uppsökande program, som går under samlingsnamnet Tehuset. Helaftonsföreställningen, som är en dramatisering av delar av Tusen och en natt, spelas på svenska. De uppsökande produktionerna framförs antingen på svenska eller på artistens eget språk. Tanken är att de arrangerande teaterföreningarna och länsteaterföreningarna skall vidga sitt kontaktnät till att omfatta även invandrarorganisationer, kulturföreningar för invandrare m.fl. Därigenom kan gemensamma lokala satsningar göras för att nå ut och etablera en mångkulturell verksamhet i landet. Samtidigt vidgas teaterföreningarnas kontaktnät. Förhoppningen är att publikunderlaget breddas för att i högre grad än hittills åter spegla sammansättningen i dagens samhälle. Den uppsökande verksamheten ingår som ett naturligt och viktigt led i ensemblens arbete.

För Riksteatern har den nybildade ensemblen varit en medveten satsning i syfte att även fortsättningsvis framhäva det mångkulturella Sveriges fördelar och framhålla det positiva i att vår kultur berikas med nya influenser. Ett annat led i denna satsning var temat för teaterdagarna våren 1993. "Det mångkulturella Sverige". Teaterdagarna, som samlade ett stort antal deltagare från hela landet arrangerades i samverkan med bl.a. Rikskonserter, Riksutställningar, Kulturrådet, Kommunförbundet, Norska Riksteatret och Botkyrka kommun, som samtidigt var värd för en kulturkonferens för landets 25 största kommuner.

Den mångkulturella ensemblen har mötts av ett gensvar bland landets arrangörer som varit över förväntan stort, men projektet har inte rymts inom Riksteaterns ordinarie budget. En del av verksamheten finansieras med särskilda bidrag. Riksteaterns ambition är emellertid att permanenta verksamheten. Planer finns också på en ny ensemble, benämnd Unga Shikasta.

Södra teatern

Verksamheten vid Södra teatern finansieras i huvudsak med särskilda statsbidrag, hyresinkomster och biljettintäkter. Spelåret 1992/93 visades på Södra teaterns tre scener 69 olika produktioner i 521 föreställningar för 66 573 besökare. Det innebär en väsentlig ökning sedan spelåret 1989/90, som redovisades av TKU med 50 produktioner och 386 föreställningar. Verksamheten

kostade förra spelåret drygt 14 miljoner kronor, dvs. i stort sett dubbelt så mycket som statsbidraget på 7,3 miljoner kronor. Hyresintäkterna uppgick till ca 2,5 miljoner kronor.

Produktionens spridning över landet

Spelåret 1992/93 framförde Riksteatern sina föreställningar på mer än 300 olika platser. Spridningen över landet framgår av kartan på sidan 136.

En genomgång av spelplatserna visar en god spridning utanför respektive kommuns huvudort. I Stockholm gavs exempelvis föreställningar i Bagarmossen, Enskede, Rinkeby, Rågsved och Spånga. I Kalmar län gavs föreställningar på 16 platser, däribland i Målilla, Virserum, Blomstermåla, Färjestaden och Mörbylånga. En stor del av föreställningarna ägde rum på platser med mindre än 20 000 invånare. Även de olika specialensablerna gjorde landsomfattande turnéer. Unga Riks besökte närmare 130 platser, däribland Asarum, Bjurholm, Dorotea, Hede, Kil, Lima, Slite och Särö. Finska Riks besökte drygt 50 platser från Angered till Övertorneå. Tyst teater spelade på 12 platser, bl.a. i Helsingfors. Av Cullbergbalettens 24 spelplatser låg 11 utanför landet. Spelåret 1992/93 besökte baletten bl.a. Barcelona, Jerusalem och Lyon.

4.4 Personal och ekonomi

4.4.1 Personal

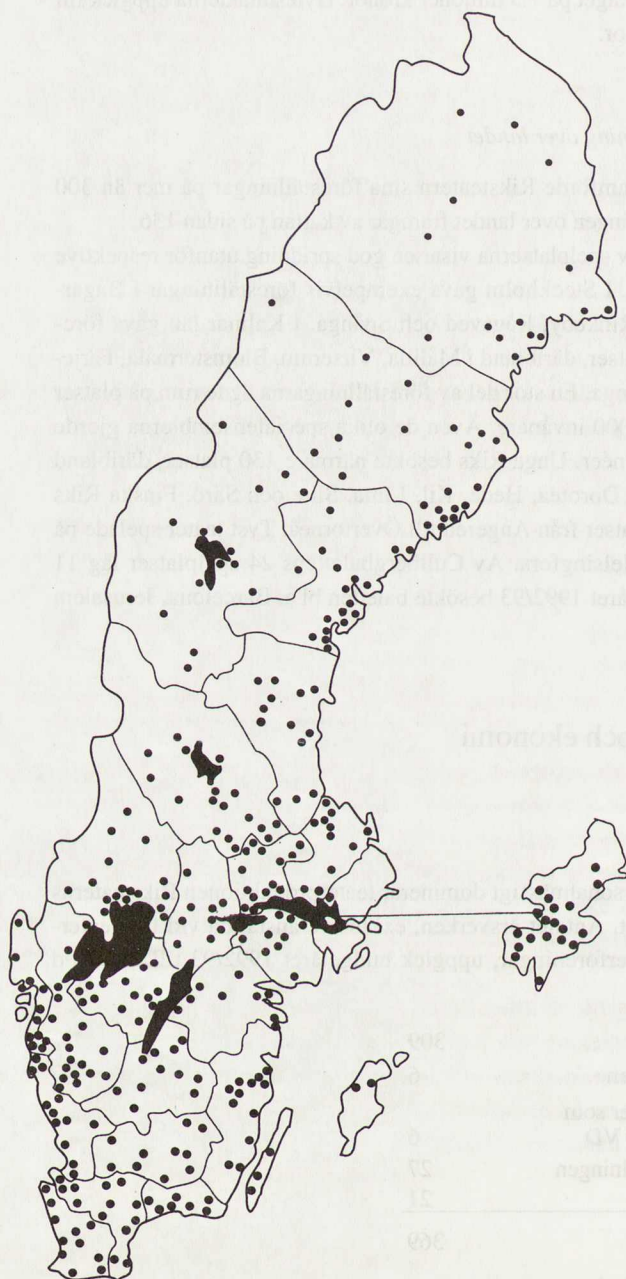
Antal årsverken

Ekonomiskt och personalmässigt dominerar teaterproduktionen Riksteaterns centrala verksamhet. Antalet årsverken, exklusive anställda vid länsteaterföreningar och teaterföreningar, uppgick budgetåret 1992/93 till 369 med följande fördelning:

Teateravdelningen	309
Föreningsavdelningen	6
VD och verksamheter som sorterar direkt under VD	6
Administrativa avdelningen	27
Södra Teatern	21
<hr/>	
Totalt	369

Antalet årsverken 1992/93 fördelade på personalkategorier ger en bättre uppfattning om verksamhetens innehåll:

Riksteaterns spelplatser 1992/93

Tabell 4.6 Anställningsformer m.m.

Personalkategori	Fast anställda	Korttidsanställda
<i>Hallunda</i>		
Teknisk personal	42	25
Verkstadspersonal	36	9
Administrativ personal	70	6
Skådespelare	33	64
Dansare	12	11
Sångare		1
Musiker		13
Övriga*	8	18
<i>Södra teatern</i>		
Administrativ personal	6	
Teknisk personal	9	2
Konstnärlig personal		4
Summa	216	153

*I den övriga personalen ovan ingår regissörer, scenografer, koreografer, kostymdesigners, dramaturger, repetitörer m.fl.

Spelåret 1989/90, som var det sista året i TKU:s studie, sysselsatte Riksteatern 360 årsverken. Det innebar att antalet årsverken var något högre än 1975/76, men antalet hade minskat med närmare 30 mellan 1984/85 och 1989/90. Spelåret 1992/93 sysselsatte Riksteatern 369 årsverken, vilket innebar en ökning med 25 sedan budgetåret 1991/92. Antalet årsverken har alltså varierat relativt kraftigt under senare år – sannolikt en följd av den osäkerhet som rått kring anslagstilldelningen. Fördelningen på olika personalkategorier framgår av följande sammanställning:

Tabell 4.7 Personalens sammansättning

Personalkategori	Andel 1987/88–1989/90	Andel 1992/93
Konstnärlig personal	41 %	45 %
Teknisk personal	35 %	33 %
Adm. personal	24 %	22 %
Summa	100 %	100 %

Riksteatern har en jämförelsevis hög andel korttidsanställda. Under den sista treårsperioden i TKU:s studie var andelen 38 procent, spelåret 1992/93 uppgick den till 41 procent av det totala antalet årsverken. Under den senaste treårsperioden har andelen korttidsanställda ökat från 57 procent till 69 procent av den konstnärliga personalen, men minskat från 37 procent till 30 procent av den tekniska personalen och från 10 procent till 9 procent av den

administrativa personalen. Den kraftiga ökningen av antalet korttidsanställda artister kan vara uttryck för att Riksteatern tagit ett avgörande steg mot frilansbaserad produktion.

Teaterkostnadsutredningen visade också att Riksteaterns genomsnittliga kostnad för löner och sociala avgifter per årsverke ökat kraftigt. Enligt våra beräkningar har den utvecklingen fortsatt. Lönekostnaden per årsverke uppgick budgetåret 1992/93 till 345 000 kronor. Motsvarande kostnad budgetåret 1989/90 var 273 000 kronor.

4.4.2 Ekonomi

Omslutning

Riksteaterns centrala verksamhet omsatte verksamhetsåret 1992/93 drygt 263 miljoner kronor, varav ca 212 miljoner kronor utgjordes av statsbidrag, drygt 26 miljoner kronor av gager och närmare 25 miljoner av övriga intäkter. Sammanställningen nedan ger en bättre bild av de olika finansieringskällorna. Beloppen anges i tkr.

Statligt grundbidrag	212 106
Övriga statliga bidrag	390
Bidrag från AMS	491
Spelintäkter	26 214
Övriga intäkter	6 489
Räntor	17 557
<hr/> Summa	<hr/> 263 247

Omslutningen i löpande priser har ökat kraftigt under senare år, som framgår av sifferserien nedan, hämtad från Riksteaterns verksamhetsberättelser:

Verksamhetsår	Omslutning
1989/90	204 809
1990/91	211 342
1991/92	215 100
1992/93	263 247

Ökningen mellan budgetåren 1991/92 och 1992/93 motsvarar i stort sett höjningen av statsbidraget. För Riksteaterns regionala och lokala verksamhet, dvs. för föreningsdelen, tillkommer bidrag från landsting och kommuner på sammanlagt ca 45,6 miljoner kronor.

Intäktsutveckling

Riksteaterns intäktssida domineras av statsbidraget som innevarande budgetår uppgår till drygt 203 miljoner kronor. Statsbidraget kommer att ligga på samma nivå nästa budgetår. Sedan ett par år finns bidraget uppfört under ett gemensamt anslag för Operan, Dramaten och Riksteatern. För bidraget till Riksteatern gäller fortfarande de statsbidragsbestämmelser som utfärdades 1974.

Riksteaterns intäkter i övrigt består i huvudsak av spelintäkter, vissa hyresinkomster och räntor. När det gäller de olika intäkternas relativa andel kan noteras att spelintäkternas betydelse har minskat från ca 12 procent under den senaste treårsperioden i TKU:s studie till ca 10 procent spelåret 1992/93.

Riksteaterns självfinansieringsgrad, dvs. spelintäkternas andel av de totala intäkterna, har under senare år kretsat kring tio procent. Riksteatern har därmed lägre självfinansiering än Operan och Dramaten, men högre än flertalet länsteatrar. Till bilden hör dock att merparten av intäkterna kommer från teaterföreningarna, som i sin tur finansierar köpen av föreställningar med bidrag från primärkommunerna. Dessa bidrag minskade med 0,6 miljoner kronor mellan 1992 och 1993. Mest oroväckande är att den relativt blygsamma minskningen rymmer oroväckande tendenser. Minst 15 kommuner drog in bidragen helt och ca 70 kommuner minskade bidragen rejält. Detta kompenseras av att drygt 60 kommuner ökade sina bidrag. Om man ser till de enskilda kommunerna förefaller ökningarna och minskningarna vara förhållandevis jämnt fördelade över landet. Tendenserna framträder tydligare om man jämför de sammanlagda siffrorna per län. Minskningar på sammanlagt över 100 000 kronor har drabbat teaterföreningarna i Jönköpings, Älvsborgs, Örebro och Västernorrlands län. Ökningar på mer än 100 000 kronor har gått till föreningarna i Norrbottens, Västerbottens och Bohus län. Kommunbidragen varierar kraftigt även i absoluta tal. Det är svårt att urskilja något mönster. Vissa kommuner ger mycket höga bidrag till sina teaterföreningar. Andra åter har dragit in sina bidrag helt. Några av ytterligheterna framgår av sammanställning nedan:

Kommun	Bidrag 1993
Umeå	2 590 000 kr
Gävle	2 339 000 kr
Sundsvall	1 100 000 kr
Halmstad	1 043 000 kr
Ragunda	0 kr
Degerfors	0 kr
Munkfors	0 kr

I genomsnitt ger kommunerna ca 140 000 kronor i årligt bidrag till sin förening. Kring genomsnittet ligger kommuner som Gnosjö, Lessebo, Visby, Vänersborg, Hedemora och Piteå. Medianen ligger på 70 000 kronor i bidrag per kommun.

Kostnadsutveckling

I likhet med Teaterkostnadsutredningen kan vi konstatera att kostnaderna för Riksteaterns verksamhet ökat kraftigt, men kostnadsutvecklingen är i stort sett lika oroande vid övriga samhällsstödda teaterinstitutioner. I flertalet jämförande studier ligger Riksteatern någonstans i mitten: Här följer några exempel:

Kulturrådets Teaterstatistik visar att samhällssubventionen per besök vid Riksteatern låg på 890 kronor spelåret 1991/92, vilket var högre än subventionen vid Dramaten och flertalet länsteatrar, men väsentligt lägre än subventionen vid Operan och Norrlandsoperan.

De kostnadsskillnader som finns har delvis sin förklaring i kostnadernas sammansättning. Riksteatern har en annan kostnadsbild än övriga institutionsteatrar, vilket framgår av följande översikt:

Tabell 4.8 Teaterinstitutionernas kostnader

Institution	Löner	Lokaler	Turnéer	Övrigt
Riksteatern	46%	11%	14%	28%
Operan	71%	11%	2%	16%
Dramaten	65%	12%	1%	22%
Stads- och länsteatrar	63%	16%	1%	18%

Källa: Kulturrådets teaterstatistik för 1991/92

Riksteaterns andel lönekostnader är förhållandevis låg, ca 46 procent, medan turnékostnaderna av naturliga skäl ligger högt. Den höga andelen Övriga kostnader förklaras sannolikt av de teaterfrämjande insatserna som till stor del avser annan produktion än Riksteaterns egen.

TKU studerade ingående utvecklingen av de olika kostnadsslagen i Riksteaterns budget. Mot den bakgrunden kan det vara av värde att visa utvecklingen sedan TKU presenterade sin analys:

Tabell 4.9 Riksteaterns kostnader

Kostnadsslag	Andel 1987/88–1989/90	Andel 1992/93
Personal	49%	51%
Hotell och traktamenten	10%	8%
Köpta föreställningar	5%	5%
Lokaler	7%	10%
Transporter	7%	7%
Övrigt	22%	19%
Summa	100%	100%

Vad man kan notera är att kostnadsandelarna för personal och lokaler ökat något under senare år. Därmed har Riksteatern i någon mån närmat sig kostnadsbilden vid övriga institutionsteatrar.

4.5 Riksteaterns uppdrag och färdriktning

4.5.1 Statsbidragsvillkor och särskilda uppdrag

Som ett led i de kulturpolitiska insatserna på 1970-talet utfärdade regeringen nya generella bestämmelser för statsbidraget till Riksteatern. Enligt dessa, som fortfarande gäller, skall statsbidraget användas för

- central produktion och distribution av teater till komplettering av regional och lokal teaterverksamhet,
- regional produktion och distribution av teater,
- förmedling av teaterföreställningar och gästspel av andra svenska och utländska teaterinstitutioner och ensembler,
- allmän information om teaterverksamhet samt information och rådgivning till yrkesmässigt arbetande teatrar och amatörteatrar i tekniska och andra frågor.

I den del av verksamheten för vilken statsbidrag utgår skall Riksteatern

- i tillämpliga delar beakta de mål som fastställts för den statliga kulturpolitiken,
- samarbeta med Rikskonserter, Operan och Dramaten,
- i övrigt samverka och samråda med statliga och kommunala myndigheter, folkbildningsorganisationer och andra organ som verkar inom teaterlivet och andra konstområden.

Konkreta förändringar för Riksteaterns del har successivt prövats i det årliga budgetarbetet. Det innebär att verksamheten utvecklats stegvis. När reformperioden inleddes fanns exempelvis fyra regionala Riksteaterensembler. De överfördes till nya huvudmän under perioden 1977/78–1984/85. I

samband därmed minskade statsbidraget till Riksteatern i proportion till kostnaderna för ensemblerna, men samtidigt fick Riksteatern nya uppdrag av regeringen med därtill hörande särskild resurstilldelning. Under några år hade Riksteatern också ansvar för de nybildade regionala ensemblerna i Blekinge och Dalarna.

Budgetåret 1979/80 fick Riksteatern ca 2,3 miljoner kronor för att förvalta *Södra teatern* och ca 1,1 miljoner kronor för *Tyst teater*. Mot slutet av 1970-talet började *den finska teaterverksamheten* med särskild resurstilldelning under perioden 1980/81–1989/90. I början av 1980-talet fick Riksteatern också särskilda medel för *internationellt teaterutbyte* och för *barn- och ungdomsteater*. Öronmärkta medel för *dansverksamhet* fanns mellan budgetåren 1983/84 och 1989/90. Sistnämnda budgetår överlämnade regeringen till Riksteatern att besluta om fördelningen av resurser mellan sina olika verksamhetsområden. På begäran av Riksteatern kvarstod dock öronmärkningen av medlen för Södra teatern.

Av betydelse för anslagsutvecklingen är också flyttningen till *Botkyrka*. De ökade lokalkostnaderna kompenseras i allt väsentligt genom en ökning av statsbidraget. Principen var att Riksteatern skulle behandlas på samma sätt som Operan och Dramaten bl.a. när det gällde lokalkostnader. Idag finns Riksteatern uppförd under samma statsanslag som Operan och Dramaten.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att regeringen i betydande utsträckning styrt Riksteaterns verksamhet genom särskilda uppdrag, som delvis har en annan inriktning än den man på 1970-talet räknade med skulle prägla Riksteatern.

4.5.2 Riksteaterns teaterpolitiska handlingsprogram

Riksteatern slöt upp bakom de kulturpolitiska reformerna i mitten av 1970-talet och deltog aktivt i omdaning av teaterlivet. Som ett led i dessa strävanden antog kongressen 1976 ett genomarbetat teaterpolitiskt handlingsprogram, som kom att bli vägledande för verksamheten under en följd av år. Programmet återges här i sina huvuddrag:

Syftet var att skapa förutsättningar för en långsiktig utveckling och omvandling av teaterorganisationen i olika etapper och inom olika områden. Delar av programmet var förbundna med expansion och förutsatte ökade resurser. I denna önskade expansion betonade Riksteatern särskilt det ansvar som vilade på kommuner och landsting.

Mål och uppgifter

Riksteaterns uppgift skulle vara att verka för en teaterkonst som ger människor upplevelse, kunskap, medvetenhet och kritisk överblick, som avslöjar

fördomar och stimulerar den egna fantasin och den egna aktiviteten. En sådan teaterkonst skulle motverka passivitet, kommersialism och osjälvständighet.

Den konstnärliga åsikts- och yttrandefriheten var grundläggande för arbetet. Lika väsentligt var att verksamheten inriktades mot att undanröja geografiska, sociala, ekonomiska och andra hinder som gör att teaterupplevelser tenderar att förbli ett privilegium för ett fåtal i samhället.

Riksteaterns uppbyggnad som en folkrörelse uppfattades som en väsentlig styrka i fullgörandet av uppgifterna. Verksamhetens innehåll skulle endast avgöras av Riksteatern själv.

Föreställningsverksamheten

Den produktion som Riksteatern köpte från andra producenter skulle ses som komplement till Riksteaterns egen. Den egna teaterproduktionen var ett uttryck för Riksteaterns aktiva roll i kulturpolitiken. För Riksteatern var det inte fråga om att fylla en passiv, kompletterande funktion.

Tillkomsten av nya regionala teatrar bedömdes inte minska kraven på Riksteatern. Inte minst de nya aktiva teaterföreningarna i utpräglade glesbygdsområden behövde ett rikare utbud än det regionteatrarna kunde erbjuda.

Valet av repertoar och produktionstyp skulle grundas på såväl konstnärliga som kulturpolitiska bedömningar. Varje produktion skulle svara mot en bestämd avsikt med avseende på innehåll, form och publikinriktning. Den totala repertoaren skulle representera mångfald och allsidighet. Riksteatern tog på sig ett särskilt ansvar för den nya dramatiken, formmässiga nyheter och verk som för delar av publiken kunde verka kontroversiella. Repertoarfrågorna skulle behandlas i ett utvecklat samrådsförfarande. Så långt möjligt skulle den anställda artistpersonalen beredas möjligheter att arbeta i fasta ensembler med egen profilering.

Riksteatern skulle medverka till att barn- och ungdomsteatern fick sin berättigade andel av teaterresurserna. Samhällsbidraget borde på sikt motsvara barn- och ungdomsgruppens andel av befolkningen.

Riksteatern skulle vidare bidra till en utveckling av teaterverksamheten under sommaren, varvid särskilt familjeföreställningar och förställningar i mindre format för skilda scenformer skulle prövas. För att stimulera till nya insatser på teaterområdet skulle Riksteatern införa ett system med projektstöd.

Teaterfrämjande verksamhet

Den teaterfrämjande verksamheten skulle vara en huvuduppgift för Riksteatern vid sidan av föreställningsverksamheten. Syftet skulle vara att öka förståelsen för och kunskapen om teater, förmedla aktuella strömningar och

vidga teaterintresset. På detta område skulle Riksteatern spela en mer aktiv roll än tidigare och därvid särskilt stimulera lokala och regionala initiativ.

Riksteatern skulle också främja verksamheten med amatörteater. Insatserna skulle anpassas efter amatörteatergruppernas egna önskemål.

Utveckling av organisation och föreningsverksamhet

Medlemmarna i Riksteatern skulle även i fortsättningen vara självbestämmande lokala och regionala teaterföreningar, uppbyggda enligt stadgar antagna av kongressen. Medlemmarna garanterades därigenom inflytande på och ansvar för den totala verksamheten.

Medlemmarna skulle lokalt och regionalt svara för såväl föreställningsverksamhet som teaterfrämjande verksamhet. De skulle verka som företrädare för teater som konst- och uttrycksform och som centra för lokal och regional teaterdebatt. De lokala föreningarna skulle också svara för inriktningen av den lokala teaterverksamheten, svara för publikarbetet och fungera som arrangör av föreställningar. Riksteatern menade att de kommunala kulturnämnderna enbart skulle ha en stödjande roll.

Riksteatern skulle verka för att länsteaterföreningarna fick en väsentligt starkare roll i det regionala kulturlivet, bl.a. genom att fortsätta decentraliseringsprocessen och låta föreningarna överta tidigare centralt utförda uppgifter, t.ex. distribution av föreställningar från andra än Riksteatern. Det skulle förstärka länsteaterföreningarnas viktiga uppgift att samordna teaterutbudet i regionen. Riksteatern menade också att länsteaterföreningarna var bäst lämpade att vara huvudmän för de nya regionala teatrar.

Mot bakgrund av utvecklingen på regionteaterområdet fann Riksteatern det också nödvändigt att närmare definiera de olika formerna för ensembleverksamhet. Följande tre typer av fasta ensembler skulle kunna finnas inom Riksteatern:

1. Centralt placerad produktionsenhet.
2. Produktionsenhet, placerad på bestämd ort.
3. Regional ensemble.

Alla tre typerna förutsattes specialisera sig, exempelvis på barnteater, musikteater eller dockteater.

Riksteaterns centrala produktion var av tradition organiserad i ensembler, bl.a. för att uppnå en önskvärd profilering och maximalt antal produktioner per spelår. De centrala produktionsenheterna hade också fungerat som en förberedelse för utläggning av fungerande konstnärliga enheter i landet. Riksteatern hade aktivt bidragit till teaterlivets regionalisering genom att placera ut ensembler för att stimulera bildandet av fristående regionala teatrar. Enligt handlingsprogrammet skulle Riksteatern fortsätta på den linjen. Programmet

innehöll en genomgång av de olika stegen före övergång till regelrätt regional verksamhet.

Samtidigt skulle Riksteatern kunna fortsätta att lokalisera ensembler på olika håll i landet även utan direkta planer på en övergång till regionteater. Denna typ av utplacering skulle ske som ett led i utvecklingen av verksamheten. Även i sådana fall skulle avtal träffas med berörd lokal eller regional instans.

Riksteatern skulle också kunna vara huvudman för regionala ensembler, men när programmet skrevs hade Riksteatern som riksorganisation ingen sådan ambition. Riksteatern centralt åtog sig sådana uppdrag bara på begäran från lokal eller regional instans. Däremot menade Riksteatern att länsteaterföreningarna var lämpliga som huvudmän för de regionala teatrarna. Med en sådan konstruktion skulle en naturlig samordning kunna uppnås inom länen av de skilda producenternas utbud. För att undvika sammanblandning med Riksteaterns interna angelägenheter skulle särskilda styrelser tillsättas inom föreningarna för regionteatrarnas verksamhet.

4.5.3 Utvecklingsprogrammet

Nästa steg i utvecklingen togs i början av 1980-talet då Riksteaterns styrelse tillsatte en utvecklingsgrupp för att bl.a. se över möjligheterna för andra producenter att ingå i Riksteaterns turnéverksamhet och konsekvenserna för Riksteatern av en utvidgad roll som distributör. Gruppen fann att Riksteatern och länsteatrarna kompletterade varandra och att rollfördelningen i Teater-sverige var tydligare än förr. Riksteatern svarade för en grundrepertoar för hela landet och länsteatrarna strävade efter fördjupning och profilering inom sin region. Det fanns också en vedertagen ansvarsfördelning mellan stat, landsting och kommun, som bl.a. innebar att

- staten svarade för stöd till teaterproduktion och stimulansbidrag till utvecklingsarbete,
- landstingen gav stöd till regional verksamhet inom institutioner och föreningsliv,
- kommunerna gav stöd till arrangerande föreningar.

Vad som, enligt Riksteatern, krävdes för framtiden var ett kombinerat statligt/regionalt arrangörsstöd i länsteaterlösa län och en fortsatt utveckling av föreningarna på regional och lokal nivå. Riksteatern föreslog att de lokala teaterföreningarna skulle bära det teaterpolitiska ansvaret i kommunerna och svara för arrangörskapet för alla typer av teaterutbud. Riksteaterns egenproduktion skulle utgöra en grundrepertoar för ett kontinuerligt utbud av vuxenteater runt om i landet, på olika typer av scener och orter. Länsteaterföreningarna skulle vara det samordnande teaterpolitiska organet på regional nivå. Kommunerna skulle svara för de lokala teaterföreningarnas ekonomi.

Landstingen skulle lämna stöd till länsteaterföreningarnas basverksamhet och särskilt arrangörsstöd. Med en sådan ansvarsfördelning skulle länsteatern få förutsättningar att arbeta fördjupande i sina län. Riksteatern menade också att statliga bidrag borde utvecklas för länsteaterersättande verksamhet i länsteaterlösa län.

4.5.4 90-talsprogrammet

Riksteaterns nuvarande färdriktning styrs i huvudsak av de riktlinjer för verksamheten under 90-talet, som antogs av 1991 års kongress. I inledningen till det s.k. 90-talsprogrammet konstaterade Riksteatern att utvecklingen blivit en annan än den som förutsattes 1974. Länsteatern hade inte kunnat ersätta Riksteatern. Den svenska teaterkartan hade fått ett mycket skiftande utseende.

Riksteatern konstaterade vidare att organisationen vuxit kraftigt, från 159 medlemsföreningar år 1980 till 220 år 1990 och från 6 länsteaterkonsulenter till 18. Bidragen från landsting och kommuner hade ökat från 23 respektive 2 miljoner kronor till 30 respektive 11 miljoner kronor. Däremot hade antalet föreställningar, producerade och förmedlade av Riksteatern, sjunkit. Riksteaterns ambition var att bryta denna utveckling. Teaterföreningarna borde genom Riksteatern kunna garanteras ett tillräckligt utbud av teater. Utbudet skulle omfatta föreställningar för alla scenstorlekar, dvs. såväl stora, mellanstora och små scener som lokaler lämpliga för caféprogram. Genom ett kompletterande, mångsidigt utbud skulle Riksteatern göra det möjligt för länsteatern att profilera sig såväl konstnärligt som i andra avseenden. Svenskt teaterliv skulle förnyas genom en utbyggd samverkan mellan länsteatern och Riksteatern.

För att möta de nya kraven under 90-talet skulle Riksteatern profilera sin verksamhet och lägga tonvikten på följande punkter:

Musik- och dansteater

Musikteatern borde återinföras inom Riksteatern och dansteatern borde förstärkas. Riksteaterns utbud av dansteater i Sverige hade blivit avsevärt mindre sedan Cramérbaletten lades ner och Cullbergbaletten utvecklats till ett i första hand internationellt turnerande danskompani. Därför borde Cullbergbaletten nu frigöras från Riksteatern och utvecklas till en svensk nationalbalett med egna statliga anslag. De betydande resurser som Riksteatern ställt till Cullbergbalettens förfogande borde även fortsättningsvis disponeras av Riksteatern och utnyttjas för en ökad turnéverksamhet med dansteater i Riksteaterns regi. Fria dansgrupper och nya dansproduktioner med svenska koreografer skulle på detta sätt kunna föras ut i landet och nå en ny publik för svensk dans.

Folkteater

Med en ny profilerad produktion skulle Riksteatern samverka med länsteaternarna i de olika regionerna för att nå nya grupper. Aktivt publikarbete skulle även fortsättningsvis vara en viktig del av Riksteaterns verksamhet. Redan inför starten av ett projekt skulle Riksteatern ha en idé om vilken målgrupp projektet vänder sig till. Denna idé skulle föras vidare till alla led för att slutligen nå den lokale arrangören, som fullbordar projektet genom att presentera produktionen för sin publik. Det skulle fortsatt vara en självklar uppgift för Riksteatern att vara en folkteater som genom sin repertoar belyser och kommenterar frågor som berör människor i Sverige och som kan intressera nya grupper för teater.

Glesbygdsteater

Riksteatern skulle arbeta med teater för små scener och i glesbygd. Även om sådan verksamhet självfallet också hörde till länsteaternas ansvarsområde var behovet så stort att Riksteatern borde göra en insats. Speciellt gällde detta de län som saknade länsteater och hade stora glesbygdsområden. Dessa regioner var fortfarande i hög grad beroende av Riksteaterns utbud.

Barn- och ungdomsteater

Sedan 1966 hade Riksteatern arbetat med teater för barn och ungdom. Unga Riks arbete med att skapa teater för den unga publiken hade konstnärligt och kulturpolitiskt stor betydelse och var en nödvändig del av Riksteaterns profil.

Samordning

Riksteatern skulle ha en samordnande funktion när det gällde att

- skapa kontakter mellan länsteatrar och arrangörer i andra län,
- organisera samproduktion mellan Riksteatern och länsteatrar,
- verka för att Operan, Dramaten och fria grupper turnerar i landet,
- skapa förutsättningar för samverkan med Riksutställningar och Rikskonserter.

Vidare skulle Riksteatern utveckla former för att främja ett mångkulturellt kulturliv, stimulera svenska teatraras kontakter med utländska teatrar och organisera gästspel m.m. Genom sin förlagsverksamhet skulle Riksteatern också medverka till ökad kunskap och vidgade perspektiv.

För att kunna fullgöra den samordnande funktionen önskade Riksteatern fortsätta att växa i riktning mot målet – en teaterförening i varje kommun.

Detta i sin tur ställde ökade krav på länsteaterföreningarna som samordnare av länens teaterverksamhet. De lokala teaterföreningarna måste kunna räkna med att länsteaterföreningarna får möjligheter att ta ett större ansvar för teaterutbudet i länet. Därför borde systemet med grundbidrag från Riksteatern till länsteaterföreningarna vidareutvecklas. Förutsättningen skulle fortsatt vara att landstingen beslutar om motsvarande bidrag.

Mångfald och koncentration

Programmet avslutades med ett avsnitt om balansen mellan mångfald och koncentration. Bakgrunden var den att Riksteaterns många särskilda uppdrag ibland kunde upplevas som ett hot mot Riksteaterns huvuduppdrag: att förse de lokala teaterföreningarna med ett grundutbud av god teater.

Vissa särskilda åtaganden ifrågasattes inte. Dit hörde Finska Riks och Tyst teater.

Finska Riks hade präglats av en delvis annan teatertradition och spelstil och därigenom berikat hela Riksteaterns arbete. *Tyst teater* hade visat på de stora teatrala uttrycksmöjligheter som finns i de dövas teckenspråk. Intresset för tyst teater var stort inte bara bland de döva och hörselskadade utan också bland de hörande. Andra särskilda uppdrag borde enligt programmet bli föremål för omprövning. Dit hörde *Cullbergbaletten*, *Södra teatern*, och *sommarverksamheten*.

Cullbergbalettens ställning har tidigare berörts. När det gällde Södra teatern som Stockholmsscenen för Riksteatern hade behovet minskat efter flyttningen till Hallunda. En annan form för den framtida verksamheten vid Södra teatern borde därför övervägas. Även sommarverksamheten borde omprövas. Sommar-teater hade producerats av Riksteatern för Folkparkernas räkning sedan Svenska Teatern och Riksteatern 1966/67 gick samman till Svenska Riksteatern. Verksamheten hade med åren ändrat karaktär. Enligt Riksteaterns bedömning berodde detta på förändrade publikvanor. Riksteatern hade prövat nya vägar för sommar-teatern; små föreställningar, avsedda för spelning utomhus, riktade till hela familjen och presenterade på badplatser, torg, parkeringsplatser och i folkparker. I pågående överläggningar med Folkparkerna strävade Riksteatern efter en sommarverksamhet för publikgrupper som under det övriga året sällan får möjlighet att se teater.

4.5.5 Ledningens färdriktning

På vår begäran har Riksteaterns ledning i en särskild skrivelse lyft fram ett antal angelägna förändringar på teaterområdet under det kommande decenniet. Vi återger här några av huvudpunkterna:

Den framtida teaterpolitiken bör utgå från tesen att det är en rättighet att få se levande teater oavsett var man bor i landet. Det innebär bl.a.:

Fortsatt decentralisering

Ett bibehållet decentraliseringsmål innebär på teaterområdet att de regionala teatrarna måste få fortsatta möjligheter att konsolidera och profilera sin verksamhet.

Kompletterande nationellt utbud

Som en följd av profileringen kommer även morgondagens teaterkarta att variera från län till län. Därmed kommer också kraven på Riksteatern att variera. Riksteatern måste kunna fylla "tomrum" med egna produktioner, medverka vid samproduktioner och åta sig en förmedlande roll när det gäller länsteaternas utbud till andra län än hemlänen. I ett längre perspektiv ser Riksteatern gärna ett nära samarbete mellan olika teaterproducenter. I denna samverkan kan Riksteatern naturligt ta på sig olika samordnande uppgifter.

Ökad internationalisering

Internationaliseringen av samhället kommer att leda till en ökad efterfrågan på internationella gästspel, främst inom musikteater och dans. I det internationella samarbetet skulle Riksteatern bl.a. kunna fungera som ett distributionsnät. Riksteatern har god kännedom om landets scener och ett turnétekniskt kunnande som är unikt. Det är angeläget att de internationella gästspel som kommer till Sverige också spelas utanför Stockholmsområdet.

Teater för ungdom

För att engagera nya åldersgrupper för teater krävs krafttag. Riksteatern har därför beslutat att ägna teaterdagarna år 1994 åt ungdom och framtid under temat "Teater 2001". Genom olika seminarier och förställningar räknar Riksteatern med att ungdomens önskemål, behov och relationer kommer att analyseras och debatteras. Resultatet av teaterdagarna skall vara vägledande för Riksteaterns planering av den framtida verksamheten, både innehållsligt och formmässigt.

Utveckling av arrangörsrollen

Det är angeläget att arrangörsrollen stärks ytterligare, både ekonomiskt och kunskapsmässigt. Teaterföreningarnas arrangemang domineras redan idag av föreställningar från andra än Riksteatern men ambitionen måste vara en större öppenhet och ännu bättre samverkansformer mellan arrangörer och producenter. Länsteaterföreningarnas verksamhet bör utvecklas genom bl.a. tillsättning av fler barnteaterkonsulenter.

4.6 Slutsatser

4.6.1 Inledning

I detta avsnitt granskar vi Riksteaterns verksamhet från olika utgångspunkter av betydelse för våra överväganden och förslag.

Vår huvuduppgift är att analysera Riksteaterns roll och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna. I analysen bör klargöras vilka uppgifter som är unika för Riksteatern, svagt utvecklade i stora delar av landet och parallella med övriga teatrar allmänna verksamhet. Riksteaterns betydelse i stort för teaterverksamheten och för den konstnärliga utvecklingen bör belysas särskilt.

Uppdraget har sin grund i den oroande kostnadsutvecklingen på teaterområdet och det bygger på förutsättningen att medel kan frigöras från Riksteatern för att användas för andra angelägna kulturåmål. Mot den bakgrunden har vi även gjort en bedömning av Riksteaterns relativa kostnadsläge och produktivitet. Samtidigt är vi medvetna om att den typen av bedömningar har begränsat värde som underlag för den analys vi fått i uppdrag att göra och de teaterpolitiska beslut vi förelår.

I uppdraget har också ingått att samverka med den kulturpolitiska utredningen för att få till stånd en samordning av utredningsförslagen. Det sist nämnda har påverkat ansatsen i utredningsarbetet.

Sammanfattningsvis har vi valt att utvärdera Riksteaterns verksamhet från fyra olika utgångspunkter:

En given utgångspunkt är direktivens frågeställningar.

En annan handlar om verksamhetens inriktning och resultat i förhållande till övergripande mål, statsbidragsvillkor och de krav regeringen ställt i samband med den årliga budgettilldelningen.

Den tredje utgångspunkten rör bärkraften i den kritik mot Riksteatern som förts fram i de olika utvärderingar som gjorts.

Den fjärde infallsvinkeln har att göra med verksamhetens resultat i förhållande till olika intressenters förväntningar och krav. Till den bilden hör Riksteaterns förmåga att anpassa verksamheten till pågående förändringar i omvärlden.

4.6.2 Direktivens frågeställningar

Vilka uppgifter är unika för Riksteatern?

Enligt vår uppfattning är det främst kombinationen av idéell organisation, teaterproducent och arrangörsnät som gör Riksteatern unik. Därtill kommer de olika specialensemblerna, som var och en för sig har olika särdrag. Cullbergbaletten, Unga Riks, Tyst teater, Finsk teater och Shikasta representerar samtliga kulturpolitiskt angelägen verksamhet av nationellt och interna-

tionellt intresse. I princip skulle de fem ensemblerna kunna motivera sin existens som egna nationella institutioner, men av olika konstnärliga och praktiska skäl förordar vi en fortsatt anknytning till Riksteatern. Samarbetet ger Riksteaterns övriga ensembler impulser till förnyelse och specialensablerna får tillgång till ett landsomfattande arrangörsnät och turnékompetens.

Vilka av Riksteaterns uppgifter är svagt utvecklade i stora delar av landet?

Som vi närmare kommer att utveckla i kapitel 6 Arrangörer och publik finns ett relativt stort antal arrangörer vid sidan av Riksteaterns föreningar, men det intressanta är att dessa arrangörer som regel också är medlemmar i Riksteatern. Även om de olika medlemsorganisationerna inte alltid väljer att arrangera sina föreställningar i respektive teaterförenings regi ger sambandet unika möjligheter när det gäller att utveckla arrangörsnätet.

På produktionssidan är det främst motsvarigheter till Riksteaterns specialensabler som saknas ute i landet, dvs. dans, musikteater, mångkulturell verksamhet och teater för människor med funktionshinder. Även teaterföreningarnas efterfrågan på *småplatsproduktioner* är större än tillgång, oavsett om man bor i en region med regional teater eller ej. Invånare i små orter och i glesbygd är fortfarande "eftersatta" i kulturpolitisk mening.

Vilka uppgifter är parallella med andra teatrar allmänna verksamhet?

Med ett övergripande synsätt är Riksteaterns dramatiska och lyriska produktion parallell med regionteatrarnas reguljära verksamhet, men bilden blir en annan om man betraktar verkligheten på nära håll. Regionteatrarna skall profilera sin verksamhet och förankra den i sin bygd. Riksteatern skall komplettera med klassiska verk och mer allmäninriktade produktioner. För att bl.a. tillgodose kraven på förnyelse och mångfald behöver publiken någon gång per år få se en annan ensemble än länets egen. Det kan vara Riksteatern, en fri grupp eller en ensemble från annat län.

Nu är det inte bara av innehållsliga skäl som Riksteatern behöver komplettera verksamheten vid stads- och länsteatrar. Det är också en fråga om kvantitet. Teaterpolitiken från 1974 överskattade – av allt att döma – kapaciteten vid de planerade nya länsteatrarna. Några räkneexempel kan belysa detta. En liten länsteater kan producera 6–8 uppsättningar per år. Många teaterföreningar arrangerar betydligt fler föreställningar än så under ett spelår. I genomsnitt finns drygt nio teaterföreningar per län, men genomsnittet dras ned av det förhållandevis ringa antalet föreningar i storstadsläner. I flertalet landsortslän finns minst en förening per kommun. I Västerbotten finns exempelvis 18 teaterföreningar och än fler spelplatser (varje förening arrangerar som regel teater på flera platser inom sin kommun). Om vi utgår från att

Västerbottensteatern producerar 6 uppsättningar och att varje förening vill se lika många föreställningar så skulle länsteatern behöva ge 108 föreställningar ute i länet. Med de avstånd som finns i Västerbotten är det knappast praktiskt möjligt för teatern att ge fler turnéföreställningar i veckan än fyra. Det innebär att Västerbottensteatern skulle behöva producera enbart turnéföreställningar och vara på turné halva året bara för att tillgodose det egna länets behov. Det kan bli för mycket även för en länsteater som vill turnera. Till bilden hör att Västerbottens teaterföreningar redovisar sammanlagt 413 arrangemang för spelåret 1992/93 De beräknade 108 föreställningarna ovan skulle alltså bara motsvara en dryg fjärdedel av utbudet i Riksteaterns, dvs. teaterföreningarnas, regi. Situationen är liknande i Skåne. De båda stadsteatern kan inte tillgodose den efterfrågan som finns i närområdet. Landskapets 23 teaterföreningar har bildat en gemensam förening på länsnivå, Skånes teaterförening, för att planera och samordna teaterutbudet i länet. Tillsammans svarade föreningarna under 1992/93 för 350 arrangemang, dvs. i genomsnitt drygt 15 per förening. Värt att notera är att det inte finns några teaterföreningar i Malmö och Helsingborg. Utbudet från de båda stadsteatern i hemkommunerna ingår alltså inte i statistiken. Stadsteatern turnerar ogärna vilket har lett till att landskapets föreningar mer än andra är beroende av Riksteatern, fria grupper och länsteater från andra län för att tillgodose behovet.

I landet som helhet svarade Riksteaterns lokala föreningar för 3 474 arrangemang under 1992/93. Det innebär drygt 15 arrangemang per förening och spelår. De regionala teatern gav sammanlagt 1 976 föreställningar utanför hemkommunen. Det motsvarar ca 57 procent av teaterföreningarnas behov. Grovt förenklat skulle man alltså kunna hävda att länsteatern skulle behöva öka sitt turnéutbud utanför hemkommunen med ca 40 procent om de ensamma skulle svara för turnéverksamheten i länen.

Den slutsats man kan dra av detta för Riksteaterns del är att det också av kapacitetsskäl behövs ett kompletterande utbud av turnerade dramatiska och lyriska föreställningar. Situationen skulle kunna bli en annan om stads- och länsteater i ökad utsträckning turnerade över länsgränserna och bytte föreställningar med varandra. Regionteaterns kapacitet kan sannolikt utnyttjas bättre än idag.

Till bilden hör också att Riksteaterns planeringsprocess är unik. Produktionen växer fram i ett nära samspel med mottagarna. Det innebär att det inte bara är uppsättningen i sig som är intressant utan tillkomstprocessen. I ett utvecklat samspel mellan Riksteatern och regionteatern skulle de senare kunna bli delaktiga i processen. Det skulle kunna leda till att de olika teaterproducenterna kan ersätta varandra i högre utsträckning än idag.

Sammanfattningsvis skall Riksteatern komplettera närmare 30 fristående och självständiga teaterproducenter, som alla har eller bör ha egna och växlande profiler. Riksteaterns repertoar bör präglas av ett landsomfattande och allmängiltigt perspektiv. Länsteatern bör arbeta med ett mer lokalt förankrat

innehåll. I den mån länsteatrarna utvecklar verksamhet av riksintresse och får möjligheter att turnera utanför hemlänets gränser bör de kunna ersätta delar av Riksteaterns egenproduktion och kunna turnera i ökad utsträckning i Riksteaterns regi.

Riksteaterns betydelse för den konstnärliga utvecklingen

Vi har inte haft möjlighet att mäta den konstnärliga nivån i Riksteaterns dramatiska och lyriska produktion. Däremot kan vi konstatera att föreningarna ser Riksteaterns egenproduktion som en kvalitetsgaranti. I övrigt bör nämnas att de ovannämnda specialensablerna bildades främst för att främja den konstnärliga utvecklingen inom sina respektive områden.

Riksteatern menar också att organisationen kan möjliggöra unika konstnärliga möten mellan konstnärer och publik. Som aktuella exempel på detta har Riksteatern nämnt:

- * Samverkan med producenter med speciell konstnärlig inriktning, exempelvis Byteatern och Freskkvartetten,
- * Samverkan med Dramatiska institutet, DI, och satsningar på unga regissörer och scenografer.
- * Projekt med samtidig betoning på konstnärlig utveckling och inriktning på nya publikgrupper, t.ex. Shikasta,
- * Verksamhet som innebär "konstnärlig korsbefruktning", t.ex. teater för och med döva och hörande,
- * Turnéläggning av konstnärligt nyskapande föreställningar och internationella gästspel,
- * Inventering och utveckling av landets teaterscener och spelplatser.
- * Fortlöpande forsknings- och utvecklingsarbete genom dels pedagoger i talrörelse, och scenframställning m.m., dels studioverksamhet.
- * Dialog inom dramaturgiatet med författare och dramatiker; synopsis och pjäsbeställningar.

Vidare bör framhållas att Riksteatern är en av landets största frilansarbetsgivare på teaterområdet. Den korttidsanställda konstnärliga personalen har ökat under senare år. Den ökade rörligheten bör underlätta för den konstnärliga utvecklingen. En förutsättning för att Riksteatern skall kunna utveckla rollen som nyskapande och samverkande kraft inom svensk teater är en flexibel organisation med goda möjligheter att knyta områdets främsta utövare till sig. Vi anser därför att flertalet årsverken inom Riksteatern bör reserveras för korttidsanställningar. Det ger möjlighet att rekrytera medarbetare från såväl andra institutioner och fria teatergrupper som från den växande frilansmarknaden.

Det som begränsar Riksteaterns konstnärliga möjligheter är de problem som hör samman med all turnerande verksamhet. Rumsliga och tematiska

svårigheter uppstår. Riksteatern kan exempelvis inte relatera till sin publik på samma sätt som stads- och länsteatrar.

4.6.3 Utveckling i förhållande till övergripande mål och bidragsvillkor

Den teaterpolitik vi presenterat ovan är vår utgångspunkt när det gäller att bedöma Riksteaterns följsamhet mot mål och bidragsvillkor. Riksteatern var en förebild när den nya kulturpolitiken skulle förverkligas i början av 1970-talet. Liknande riksomfattande turnéorganisationer skulle byggas upp på musik- och museiområdet. Samtidigt övertog landsting och kommuner en stor del av det ansvar för teaterlivet som tidigare vilat på Riksteatern. Genom samverkan på regional nivå och genom nya regionteatrar skulle teaterproduktionen decentraliseras för att bättre nå ut till människorna. De nya teatrarna förutsattes ta ett betydande turnéansvar såväl inom som utanför länets gränser. Riksteaterns roll skulle reduceras i takt med utbyggnaden av regionteatrar. Till sammans med Rikskonsserter och Riksutställningar skulle Riksteatern komplettera det regionala teaterutbudet, främst med gästspel från nationalscenerna, större dramatiska produktioner, musikteater och dans.

Utvecklingen har gått i en annan riktning än den man förutsatte 1974. Nationalscenerna turnerar, främst av kostnadsskäl, mindre än tidigare. De forna stadsteatrarna har förblivit stadsteatrar. De nya länsteatrarna turnerar i mindre utsträckning än man räknat med. Någon nämnvärd samordning på regional nivå vid sidan av länsteaterföreningarna har inte kommit till stånd. För att möta utvecklingen har Riksteatern anpassat sin verksamhet på olika sätt, bl.a. genom att ta på sig en del av det planeringsansvar på teaterområdet som landsting och kommuner skulle svara för. Riksteatern kompletterar också länsteatrarna på ett annat sätt än det avsedda. Riksteatern har under senare år mer än tidigare blivit landsortens teater. Riksteatern har förvaltat och utvecklat sitt arv som folkteater med därtill hörande oroande kostnadsbild, men landet som helhet är fortfarande underförsörjt när det gäller musikteater och dans.

Sammantaget visar vår studie att Riksteatern stegvis förändrat sin roll under den period som förflutit sedan teaterpolitikens huvuddrag lades fast. Redan 1976 antog kongressen ett teaterpolitiskt handlingsprogram som skulle göra det möjligt för Riksteatern att spela en aktiv roll i den omdaningsprocess som planerades. Riksteatern medverkade vid tillkomsten av flera av de nya regionala teatrarna. Från början av 1980-talet har Riksteatern också verkat för en utveckling av arrangörsnätet och ställt detta till förfogande för andra teaterproducenter. I samverkan med landstingen har Riksteatern byggt upp ett nät av länsteaterkonsulenter. Riksteatern har också successivt fått olika specialuppdrag av regeringen, som av allt att döma förvaltats väl.

I allt väsentligt har Riksteatern bedrivit en verksamhet i enlighet med övergripande mål och bidragsvillkor. Riksteatern har också goda förutsättningar att spela en aktiv roll i en framtida teaterpolitik med delvis nya förtecken. Genom att förskjuta tonvikten i sin verksamhet från produktion till teaterfrämjande verksamhet och genom att förstärka samarbetet med stads- och länsteatrar bör Riksteatern på sikt kunna bidra till en förstärkt publikförankring av det samhällsstödda teaterlivet som helhet. En liknande effekt skulle kunna uppnås genom en förstärkning av det stöd Riksteatern lämnar till amatörteatern.

4.6.4 Relativt kostnadsläge och produktivitet

Allmänt om kostnads- och produktivetsstudier

De studier som gjorts av Riksteaterns kostnader och produktivitet har alltför ensidigt tagit fasta på Riksteaterns roll som producent. TKU analyserade exempelvis ingående olika styckkostnader i Riksteaterns verksamhet och konstaterade att kostnadsutvecklingen varit oroande. Vår huvudinvändning mot analysen är att den ensidigt tagit fasta på prestationerna i Riksteaterns *föreställningsverksamhet*. Om Riksteaterns totala kostnader fördelas på teaterproduktionen ger analysen en felaktig bild. Den teaterfrämjande verksamheten är inte bara en stödfunktion för den egna produktionen. Riksteaterns föreningsdel är en självständig verksamhetsgren, som bör redovisas och analyseras med avseende på sina egna prestationer, främst antalet arrangemang per förening och år och antalet besökare per arrangemang.

Eftersom produktionen i huvudsak är statligt finansierad och har sin fasta punkt i Hallunda har Riksteatern också kommit att betraktas som en Stockholmsbaserad statlig teater. Även detta leder tanken fel. Genom att lyfta fram Riksteaterns föreningsdel och organisationens sätt att fungera har vi sökt visa att det är fråga om en decentraliserad verksamhet med många väsentliga inslag vid sidan av produktionen.

För att kunna påverka utvecklingen måste framtida kostnads- och produktivetsstudier utgå från den totala verksamheten eller studera de båda verksamhetsgrenarna var för sig. Vi har i vår beskrivning valt det senare alternativet. Av tidsskäl begränsar vi analysen till ett par av de frågeställningar som direkt följer av direktiven.

Avvägningen mellan egenproduktion och köpta föreställningar

Som framgått ovan samverkar Riksteatern på olika sätt med andra teaterproducenter. När det är fråga om ren förmedling ställer Riksteatern sitt arrangörsnät till förfogande. Besluten behöver inte gå via ledningen i Hallunda. Eftersom Riksteatern är en decentraliserad organisation ligger beslutande-

rätten lokalt och regionalt. Om exempelvis en regionteater vill erbjuda ett relativt begränsat antal föreställningar till en vidare krets arrangerar utanför det egna länet kan teatern ingå i det utbud som en eller flera länsteaterföreningar erbjuder sina lokala föreningar. I flera län har landstingen ställt ett särskilt arrangörsstöd till länsteaterföreningens förfogande. Stödet gör det möjligt för den enskilda lokala föreningen att betala det högre pris som en länsteater normalt tar när den turnerar utanför sitt hemlän. Enligt uppgift ser vissa länsteater denna typ av intäkter som ett välkommet tillskott till sin budget och skulle alltså turnera utanför hemlandet främst av ekonomiska skäl. På motsvarande sätt kan Operan och Dramaten vända sig direkt till de regionala eller lokala föreningarna i de fall de har möjlighet att turnera. Konstruktionen bygger på förutsättningen att de föreställningar som erbjuds är producerade för turnéverksamhet och att producenten kan ordna egna fordon och tekniker. En viktig förutsättning är naturligtvis också att föreningarna har möjlighet att betala de priser som begärs. I den ansvarsfördelning som gäller är det landsting och kommuner som skall lämna bidrag till föreningarnas verksamhet. Riksteatern skall alltså i princip inte använda sitt statsbidrag för att subventionera andra producenters turnéverksamhet.

En annan variant är att Riksteatern köper produktioner från andra producenter. Sådana produktioner bör då ingå i Riksteaterns riksomfattande turnéutbud. Det innebär att produktionen/upsättningen bör planeras i samverkan med Riksteatern och ges i ett avsevärt antal föreställningar. De tolv uppsättningar som budgetåret 1992/93 ingick i Riksteaterns dramatiska produktion gavs i 451 föreställningar, dvs. i genomsnitt 38 föreställningar per produktion. Det genomsnittliga antalet föreställningar för de lyriska produktionerna var 44 och för Unga Riks 73. Med 4 till 5 föreställningar i veckan innebär detta att den berörda ensemblen måste vara på turné och därmed borta från sin hemmascen minst ett par månader under spelåret. För att detta skall vara möjligt krävs sannolikt ersättningsproduktion på hemmascenen. I så fall kräver troligen producenten viss ersättning för produktionskostnaderna från Riksteatern och inte bara ersättning för de kostnader turnén medför. Det innebär att det inte med säkerhet blir billigare att turnera med andra teatrar produktioner än med frilansproduktioner.

Mot den bakgrunden har vi närmare studerat i vad mån besparingar är möjliga att uppnå inom Riksteatern genom inköp och distribution av färdiga föreställningar.

I de fall det är turnétekniskt och planeringsmässigt möjligt kan förmedling av köpta föreställningar innebära en viss kostnadsminskning för Riksteaterns del jämfört med egenproducerade uppsättningar. De kostnader som är fasta och inte påverkas av antalet speltillfällen kan slås ut på ett större antal föreställningar varvid styckkostnaden sjunker.

Till de fasta kostnaderna hör:

- Artist- och teknikerlöner under repetitionstiden,
- Eventuella traktamenten under repetitionstiden,
- Regi-, scenografi-, koreografiarvoden o.dyl.
- Material som inte är inhyrt och inte behöver turnéanpassas.

Övriga kostnader som löner under turnén, hotellkostnader, traktamenten, transporter, information m.m. är rörliga och blir desamma oavsett om turnén är köpt eller egenproducerad.

Riksteaterns produktionskalkyler visar att de rörliga kostnaderna utgör ungefär 80 procent av produktionernas totalkostnad oavsett om det rör sig om små eller stora uppsättningar. Det innebär att besparingen vid köp av produktioner kan uppgå till ca 20 procent av de direkta produktionskostnaderna. Denna kostnadsreducering påverkas emellertid av villkoren i inköpsavtalen. I de fall producenten kräver att Riksteatern skall betala delar av uppsättningskostnaden minskas besparingen i motsvarande grad.

Ovanstående gäller även samarbetsprojekt med andra producenter med den skillnaden att besparingen då vanligen är mindre. I samproduktioner måste Riksteatern som regel ta på sig en väsentlig del av de fasta kostnaderna för produktionen.

Turnékostnader

TKU menade att Riksteatern och länsteatrarna bedriver turnéverksamhet under helt skilda förutsättningar. Riksteatern har i uppdrag att täcka hela landet. Riksteaternturnéerna blir därför mer omfattande och inkluderar fler övernattningar än länsteatrarnas, som i första hand har i uppdrag att turnera inom sitt eget landstingsområde. Vidare finns det skillnader mellan Riksteatern och länsteatrarna när det gäller förutsättningar för repetitioner, turnéläggning och information. Mot den bakgrunden utgick TKU från att Riksteaterns turnéer medför högre kostnader för resor, transporter, övernattningar och veckovilodagar utanför hemorten.

För att få en ungefärlig bild av de ekonomiska förutsättningarna för olika slags turnéverksamhet genomförde TKU en studie av de direkta kostnaderna för några turnéer i Riksteaterns och vissa andra teatrar regi. För att kunna göra jämförelser beräknade TKU genomsnittskostnaderna per medverkande och föreställning vid framträdanden på annan ort än produktionsorten. I stort sett fann TKU att Riksteaterns turnékostnader för dramatisk produktion låg högre än länsteatrarnas motsvarande kostnader men lägre än Dramatens.

TKU grundade sina slutsatser på en jämförelse mellan länsteatrarnas kostnader för turnéer inom närområdet och Riksteaterns kostnader för landsomfattande turnéer. Enligt vår bedömning är en sådan jämförelse inte relevant.

Ur teaterpolitisk synvinkel är det angeläget att teaterpubliken, oavsett var den finns i landet, vid något eller några tillfällen per år får tillgång till ett annat teaterutbud än det den egna länsteatern kan erbjuda. Det kan vara Riksteatern, en länsteater från ett annat län, Dramaten eller någon fri grupp. I samtliga fall blir det fråga om längre resor och därmed högre kostnader. Vad det bör vara fråga om är jämförelser mellan kostnaderna för det teaterutbud som kompletterar den egna länsteatern. I TKU:s studie blir därmed jämförelsen mellan Dramatens och Riksteaterns kostnader den mest intressanta – en jämförelse som faller ut till Riksteaterns fördel.

I fråga om musikteater fann TKU att Riksteaterns kostnader per medverkande och föreställning låg högre än Operans. Slutsatsen grundades på en jämförelse, som bl.a. avsåg Operans turnéföreställningar med Carmen i Luleå spelåret 1988/89 och Riksteaterns turné med Tolvskillingsoperan samma spelår. Operans uppsättning krävde 254 medverkande. Den gavs i 6 föreställningar på en plats. Kostnaden per medverkande och föreställning blev ca 1 400 kronor och kostnaden per besök 245 kronor. Tolvskillingsoperan gavs i 56 föreställningar på sannolikt lika många platser. Uppsättningen krävde 24 medverkande. Kostnaden per medverkande och föreställning blev ca 1 700 kronor och per besök 97 kronor. Vi ifrågasätter om det är möjligt att dra långtgående slutsatser från denna typ av jämförelser. Ett fåtal föreställningar per år från Operan till ett fåtal platser i landet kan inte ersätta Riksteatern även om kostnaden per medverkande blir lägre. Till bilden hör att totalkostnaden för Operabesöket i Luleå var 2 202 000 kronor. Totalkostnaden för Riksteaterns turné med Tolvskillingsoperan till sannolikt ca 50 platser var 2 350 000 kronor eller ca 47 000 kronor per spelplats.

Den teaterpolitik vi förordar kräver en annan typ av turnékostnadsjämförelser än TKU:s. Först bör dock sägas att om en uppsättning är av sådan art att den kan produceras av en liten länsteater lika väl som av Riksteatern blir det självklart så att turnéer inom länsteaterns närområde, dvs. inom ca 10 mils radie från hemmascenen, blir mindre kostnadskrävande än en turné med motsvarande uppsättning från Riksteatern. Kan de medverkande i länsteaterproduktionen åka hem efter föreställningen kan besparingar göras bl.a. när det gäller hotellkostnader och traktamenten. Nu är den typen av turnéer inte särskilt vanliga ens vid länsteatrarna. Eftersom det som regel är fråga om kvällsföreställningar är det, åtminstone i Norrland, ytterst sällan så att länsteatrarna turnerar genom dagsutflykter från hemmascenen. Även vid länsteaternas turnéer i hemlandet blir det därför fråga om övernattningar. Det kan t.o.m. vara så att länsteaternas övernattningar blir dyrare än Riksteaterns eftersom Riksteatern som storkund kan förhandla sig till förmånliga avtal med hotellen. Samtidigt bör sägas att länsteatrarna så länge de begränsar sina turnéer till respektive hemlän trots allt har en kostnadsfördel framför Riksteatern. De medverkande som hör till den fasta ensemblen kan som regel åka

hem under veckovilan i de fall det är fråga om längre turnéer, men resorna till och från hemorten under uppehållen kostar naturligtvis också pengar.

Nu är det i praktiken så att bara 12 av de regionala ensemblerna är turnerande länsteatrar. Övriga regionteatrar är s.k. recett-teatrar, dvs. stadsteatrar eller musikteatrar, som i huvudsak spelar på sin hemmascen. Den indelningen utvecklas vidare i kapitel 7 om arrangörer och publik. För framtiden förordar vi att Riksteatern och de turnerande länsteatrarna ser hela landet som sitt arbetsfält.

Även om det med viss svårighet går att leda i bevis att länsteaternas turnéer i hemlänen bör kosta mindre än motsvarande turnéer med Riksteatern är detta, enligt vår uppfattning, enbart en del av frågeställningen. För att garantera mångfald i teaterutbudet i landet som helhet måste den egna länsteaterns produktioner kompletteras med ett utbud från annat håll. Det kan vara utbudet från Riksteatern, men också från fria grupper, andra länsteatrar, Operan eller Dramaten. I de fall de övriga producenternas turnéuppsättningar är av liknande karaktär finns det i dagsläget inget som tyder på att Riksteaterns uppsättningar skulle vara dyrare än de andras, snarare tvärtom. Om det inte är fråga om en fri grupp med sin fasta punkt i det berörda länet kommer all kompletterande produktion från andra län. Det borde rimligen innebära att merkostnaderna för turnén blir i stort sett desamma oavsett producent. De undantag vi kan se från den regeln gäller grannlänens teatrar och Riksteatern. Närallgande teatrar kan slippa kostnader för veckovila utanför hemorten och Riksteatern kan dra nytta av sina stordriftsfördelar.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att kostnads- och produktivetsjämförelser är svåra att göra mellan Riksteatern och andra teaterproducenter eftersom Riksteatern är betydligt mer än en producent. I de jämförelser som gjorts har exempelvis kostnaderna för Riksteaterns föreningsdel reducerats till en försäljningskostnad som i likhet med administrationen i övrigt belastar produktionen. Enligt vår uppfattning bör Riksteaterns föreningsdel betraktas en självständig verksamhetsgren med egna prestationer och resultat. Det är därför vi presenterat teaterföreningarnas totala verksamhet, varav Riksteaterns egenproduktion endast motsvarar ca 30 procent. Om föreningarnas kostnader för att arrangera föreställningar skall belasta respektive producent borde 70 procent av kostnaderna egentligen belasta regionteatrar, fria grupper och andra. Med den grundsynen är det svårt att dra långtgående slutsatser av de kostnads- och produktivetsanalyser som gjorts av Riksteaterns verksamhet.

På ett par punkter har vi fördjupat prövningen av den kritik som förts fram. TKU konstaterade att Riksteaterns statsbidrag inte minskat i takt med den sjunkande produktionen och avvecklingen av de regionala ensemblerna. Vår analys av statsbidragsutvecklingen visar emellertid att bidraget för dessa

ändamål minskade, men att Riksteatern successivt fått förstärkning av bidraget för att kunna fullfölja särskilda regeringsuppdrag, bl.a. Finska Riks, Tyst teater och förvaltningen av Södra teatern. En väsentlig del av bidragsökningen avser också de nya lokalerna i Hallunda, som i växande utsträckning kommer hela teaterlivet till del.

Vi delar TKU:s uppfattning att kostnadsutvecklingen inom Riksteatern är oroväckande, men vi avvisar påståenden om att Riksteatern i det avseendet skulle inta en särställning. Utvecklingen är minst lika oroande vid flertalet andra teatrar, om man undantar Operan och Dramaten. När det gäller turné-kostnadsutvecklingen har vi invändningar att göra mot TKU:s studier. Riksteatern skall svara för turnéer i länen som komplement till den egna läns-teaterns föreställningar. Det är alltså inte relevant att jämföra Riksteaterns turnékostnader med en länsteaters kostnader vid turnéer inom det egna länet. En jämförelse mellan kostnaderna för en av Riksteaterns musikteaterproduktioner och Operans kostnader för besök på en ort ger inte heller en rättvisande bild. För att få ett bättre grepp om kostnadsutvecklingen är det nödvändigt att införa ett ökat kostnadsmedvetande i planeringsstadiet.

Slutligen har vi funnit att besparingarna blir minimala om Riksteatern i ökad utsträckning köper turnéproduktioner från andra. Däremot bör Riksteatern fortsätta på den inslagna vägen att förmedla andra producenters föreställningar via teaterföreningarna. Riksteaterns uppgift att medverka i distributionen av teater i landet bör även fortsättningsvis i så stor utsträckning som möjligt vara decentraliserad till föreningarna.

4.6.5 Samspelet med omvärlden

Samarbetet med stads- och länsteatrar

Ett visst missnöje har uttalats från regionteatrarnas och de fria gruppernas sida mot teaterföreningarnas prioriteringar och Riksteaterns konkurrerande utbud. Samtidigt är det bevisligen så att Riksteaterns andel av föreningarnas arrangemang bara är ca 30 procent. Av totalt 3 474 arrangemang i föreningarnas regi spelåret 1992/93 var 1 052 producerade av Riksteatern, 1 004 av stads- och länsteatrar, 735 av fria grupper, 274 av amatörteatrar och 409 av övriga producenter. Eftersom teaterföreningarna är en del av Riksteatern arrangerade alltså Riksteatern 2 422 föreställningar producerade av andra under förra spelåret. Riksteaterns egenproducerade andel kan naturligtvis minska ytterligare för att skapa en ökad efterfrågan på utbudet från andra producenter. Ökat utrymme för andra kan också skapas genom en ökning av antalet föreningar och en uppräknig av bidragen från landsting och kommuner. Mot den bakgrunden presenterar vi nedan olika förslag i syfte att förbättra förutsättningarna för samarbete mellan Riksteatern och andra producenter.

Till bilden hör också att Riksteatern producerar fler föreställningar än de som ges i de egna föreningarnas regi. Av de totalt 1 566 egenproducerade föreställningarna spelåret 1992/93 gavs 514 i annan regi än de egna föreningarna. Bland förklaringarna till detta finns utlandsturnéerna och det faktum att specialensemblerna även har egna arrangörsnät. Unga Riks vänder sig ofta direkt till skolorna. Hälften av Cullbergbalettens föreställningar gavs utomlands. Finska Riks vänder sig till finska föreningar. Tyst teater har ett eget kontaktnät. Sommarverksamheten i bl.a. folkparkerna går vid sidan av teaterföreningarna, som oftast gör ett sommaruppehåll. Bygdegårdar, Folkets Husföreningar och studieförbund kan också beställa föreställningar direkt av Riksteatern centralt.

Utöver de egenproducerade föreställningarna köper Riksteatern varje spelår ett antal produktioner, som då ingår i Riksteaterns utbud till föreningarna. Köpevillkoren varierar – det är fråga om förhandlingar i varje enskilt fall. Om båda parter är angelägna om turnén kan det bli fråga om att dela kostnaderna. Ur producentens synvinkel blir det i så fall en betydande besparing. Riksteatern bidrar med halva kostnaden för en turné producenten varit angelägen om att genomföra. Producenten får också hjälp med marknadsföringen. Ur Riksteaterns synvinkel är köpet som helhet en tillkommande kostnad. Om producenten är en stads- eller länsteater kan det som regel inte bli fråga om annat än ett mindre antal turnéföreställningar utanför det egna länet. Det innebär ett tillskott på marginalen till Riksteaterns egenproduktion. Om köp skall kunna ersätta Riksteaterproduktioner måste det bli fråga landsomfattande turnéproduktioner med en kapacitet för ca 40 föreställningar. I den mån sådana köp förekommer från stads- och länsteatrar är det naturligt att producenten begär ersättningsproduktion från Riksteatern eller kompensation för produktionsbortfallet på hemmascenen. Sammantaget blir det alltså inte någon besparing för Riksteaterns del. Däremot kan köpet på olika sätt berika Riksteaterns utbud.

Generellt gäller att landets stads- och länsteatrar kan ha svårigheter att turnera i den utsträckning det skulle bli fråga om i ett mer utvecklat samarbete med Riksteatern. Som regel har de ett antal uppsättningar samtidigt på spelschemat vari ensemblen medverkar. Går en produktion på turné kan dess artister inte medverka i den övriga repertoaren under turnéperioden, vilket hämmar verksamheten på hemmascenen. Även inrepeterandet av nya pjäser försväras. Normalt repeterar man in nya produktioner på dagtid och spelar de befintliga på kvällen. På så vis förnyas repertoaren successivt. Är delar av ensemblen på turné minskar dessa möjligheter avsevärt.

Trots de svårigheter som finns är vi beredda att försvara den teaterpolitik som gäller. Det innebär att vi förordar en utvidgad turnéverksamhet, främst vid landets länsteatrar. Riksteatern bör aktivt kunna medverka i den process, som bör inledas.

Samarbetet med Rikskonserter,

Ett viktigt inslag i det kulturpolitiska beslutet från 1974 var samverkan mellan de tre riksomfattande turnéorganisationerna Riksteatern, Rikskonserter och Riksutställningar. Allmänt ansåg utredningen Kulturrådet att en samordning av de tre R-ens lokala och regionala kontakter var nödvändig och viktig. För att bl.a. underlätta samverkan på central nivå övervägde utredningen en förändring av Riksteaterns organisation genom att skilja folkrörelsedelen från produktionsdelen. Efter en uppdelning skulle produktionsfunktionen kunna organiseras och styras på samma sätt som Riksutställningar och Rikskonserter. Kulturrådet ansåg att en sådan uppdelning skulle kunna underlätta den omvandling av Riksteaterstrukturen som var önskvärd. Rådet avstod emellertid från att lägga förslag i frågan och räknade i stället med att samverkan och omvandling skulle kunna ske inom rådande struktur.

Även vi har övervägt en delning av Rikskonserter, men av andra skäl än Kulturrådet. Det som skiljer Riksteatern från de båda övriga centrala turnéorganisationerna är just föreningsdelen och därmed förankringen ute i landet. Sannolikt skulle situationen för Rikskonserter och Riksutställningar ha varit en annan om de som Riksteatern haft tillgång till ett landsomfattande arrangörsnät. De jämförelser vi gjort talar närmast för en sammanhållen Riksteaterorganisation även i fortsättningen.

Vidare kan det finnas skäl att uppmuntra en förstärkt samverkan mellan Riksteatern och Rikskonserter. Vi tänker då närmast på den del av Rikskonserter som benämns Stockholmsmusiken. Kulturrådets utvärdering av länsmusikreformen Musik för miljoner (Rapport från Statens kulturråd 1994:2) visar att där kan finnas överkapacitet. Rådet aviserar också en kompletterande studie av Stockholmsmusiken. Vi rekommenderar rådet att i den studien särskilt uppmärksamma möjligheterna till samverkan mellan Riksteatern och Stockholmsmusiken i olika musikteaterproduktioner.

I de nuvarande statsbidragsvillkoren ingår bestämmelser om samarbete mellan Riksteatern och Rikskonserter. Idag kan vi konstatera att sådant samarbete inte har förekommit i nämnvärd utsträckning på central nivå. Situationen kan förändras om det visar sig möjligt att utveckla en samverkan mellan Riksteatern och Stockholmsmusiken enligt ovan. Även på regional och lokal nivå finns behov av samverkan. Före länsmusikreformen samarbetade Riksteatern och Regionmusiken kring ett antal musikteaterproduktioner. Regionmusikens musikavdelningar stod för musiken och Riksteatern för sångartister m.m. På motsvarande sätt borde Riksteatern eller regionteatrarna kunna samverka med länsmusiken. Även andra samverkansformer är möjliga. Riksteaterns föreningar skulle i ökad utsträckning kunna arrangera också musikföreställningar. Det förekommer redan idag, bl.a. i Västerbotten.

Samarbetet med Operan och Dramaten

Ett annat viktigt inslag i kulturpolitiken var att Operan och Dramaten skulle turnera i ökad utsträckning. Besök från nationalscenerna uppfattades som en stimulans för det lokala teaterlivet. Spelåret 1970/71 gav Operan 28 procent och Dramaten 13 procent av sina föreställningar i Sverige utanför Stockholms kommungränser. En del av turnéföreställningarna gavs dock i Stockholms omedelbara närhet. Den viljeinriktning som avspeglas i statsbidragsvillkoren syftade bl.a. till att öka antalet föreställningar från de båda nationalscenerna utanför Stockholmsområdet. Den ökade turnéverksamheten skulle ses som ett led i samspelet mellan statliga teatrar och länsteatrar. Riksteatern förutsattes få ansvaret för själva distributionen.

Även på denna punkt kan vi konstatera att utvecklingen gått i en annan riktning än den avsedda. Riksdagsrevisorerna fann att Dramatens turnéverksamhet i Sverige minskat från 19 procent i början av 1970-talet till 3 % 1991/92. Endast 0,5 procent sker, enligt revisorerna, i samverkan med Riksteatern. Dramaten uppges föredra att ha en direkt och kontinuerlig kontakt med 30–35 teaterföreningar. Att dessa är en del av Riksteatern tycks inte vara allmänt känt. Av revisionsrapporten framgår också att Dramaten anser att turnéverksamhet är viktig, men att man har svårigheter som repertoarteater att planera in turnéer.

Våra kontakter med Dramaten ger en annan bild. Dramaten turnerar därför att det alltid varit en självklar del i uppdraget. Sedan 1985 ingår turnerandet dessutom i en medveten plan för att utveckla nationalscenens kontakter med publik över hela landet. Enligt Dramaten har turnéerna ökat väsentligt. De görs till en del i samverkan med Riksteatern men alltmer i direktkontakt med arrangörer över hela landet. Dramaten har funnit att direktkontakten med arrangörerna är stimulerande. Relationen innebär fördjupning i repertoarval inför turnén och fortsatta kontakter på turnéorterna. Dramaten erbjuder exempelvis föreningarna och andra publikgrupper särskilda arrangemang när de reser till Stockholm. Sammantaget ser Dramaten inget behov av direktkontakt med Riksteatern centralt. Det är lättare för Dramaten att ha direktkontakt med arrangören/teaterföreningen.

I den nämnda revisionsrapporten fann riksdagsrevisorerna också att Operans turnéverksamhet i Sverige minskat kraftigt sedan 1970-talet för att numera vara blygsam. Under åren 1970 till 1974 gavs ca 23 procent av föreställningarna på turné i Sverige. Spelåret 1991/92 rörde det sig, enligt revisorerna, om ca 1 procent och den procenten var inte i samverkan med Riksteatern. Till oss har Operan däremot redovisat följande utveckling av turnéföreställningarna under senare år.

Turnéföreställningar av opera, balett och orkester under perioden 1989/90–1992/93

1989/90	i Sverige	20 st	och utomlands	41 st
1990/91	i Sverige	3 st	och utomlands	3 st
1991/92	i Sverige	13 st	och utomlands	10 st
1992/93	i Sverige	9 st	och utomlands	9 st

Med tanke på att Operan under de fyra redovisade spelåren gav i genomsnitt drygt 300 föreställningar per år är naturligtvis turnéverksamheten av ringa omfattning. Därtill kommer att turnéverksamheten spelåret 1989/90 berodde på att hemmascen delvis saknades under pågående ombyggnad av Operahuset.

Gästspelen distribueras alltmer i egen regi eftersom det "saknas distributörer med egna pengar". Riksteatern var distributör för Operan senast 1989. Under den redovisade perioden var arrangörerna i Sverige bl.a. Gävle teater, Linköpings konserthus och Växjö konserthus. Operan uppger sig trots detta ha behov av Riksteatern. I det etablerade samarbetet mellan de svenska musikdramatiska teatrarna diskuteras projekt i samarbete med Riksteatern. För Operans del planeras bl.a. turnéföreställningar av kammaroperor.

Sammanfattningsvis har vi funnit att Riksteaterns samarbete med Rikskonserter; Operan och Dramaten är sparsamt förekommande. Vi har också förståelse för de praktiska och ekonomiska svårigheter som finns när det gäller att utvidga samarbetet. Därför har vi övervägt att begränsa Riksteaterns samarbetskyldigheter till att ställa arrangörsnätet till förfogande.

Samarbetet med Folkparkerna

Till de intressenter som har berättigade förväntningar på Riksteatern hör Folkparkerna. Utredningen Kulturrådet konstaterade att det fanns en betydande snedbelastning över året av det institutionella kulturutbudet. Därför föreslog utredningen att Riksteatern skulle få resurser för att utveckla sitt samarbete med Folkparkerna. Genom en upprustning av Folkparkernas lokaler skulle parkerna få bättre möjligheter att ta emot bl.a. mindre teater- och musikgrupper. Folkparkernas centralorganisation borde få statsbidrag för försöksverksamhet med teater-, balett- och musikföreställningar. Fri skapande verksamhet borde utvecklas i former som passade parkerna. Utredningen bedömde det också som viktigt att samarbete etablerades mellan parkerna och de nya länsinstitutionerna.

I det kulturpolitiska beslutet från 1974 betonade riksdagen att formerna för stödet till folkparksverksamheten skulle utredas närmare av det nya Kulturrådet. Samtidigt konstaterade statsrådet att det statliga stödet till folkparkernas

programutbud kanaliseras genom Riksteatern, Rikskonserter och Riksställningar.

Även på detta område har utvecklingen blivit en annan än den avsedda. Under 1980-talet kom Riksteaterns "uttalade och för folkparkerna nya kulturambitioner" att tydliggöra en åsiktsskillnad mellan parterna vad gäller kvalitetssynen på teater. Oenighet rådde i de för beställaren viktigaste frågorna. Folkparkerna har därför sedan 1990 begärt en nyordning med utgångspunkt från följande iakttagelser:

- * Riksteaterns uppdrag resulterar inte längre i den typ av produktion som beställare och producent en gång enades om.
- * Riksteatern har kommit att se samarbetet med folkparkerna mer som en belastning än en tillgång.
- * Folkparkerna ser andra möjligheter att förbättra sommarteatern i landets folkparker.
- * Samtidigt finns, enligt Folkparkernas bedömning, pengar för ändamålet reserverade i Riksteaterns statsanslag.

Folkparkerna menar att de idag har kompetens, kunnande och överblick nog för klara sommarverksamheten av egen kraft. Folkparkerna anser därför att 7–9 procent av statsbidraget till Riksteatern bör överföras till riksorganisationen Folkparkerna i Sverige. Samtidigt bör Riksteatern befrias från uppdraget att producera sommarteater för folkparkerna.

Utgångspunkten för folkparkernas förslag till egenproduktion är att det krävs längre föreställningsserier än vad som gäller för närvarande. Ambitionen är att varje uppsättning skall ges i 60–80 föreställningar vilket medför att priset per föreställning reduceras. Man avser därför att utvidga ett redan pågående samarbete med en rad andra producenter som gör uppsättningar för vinterhalvåret på en bestämd ort. Det kan då lika väl handla om en läns- eller stadsteater som Riksteatern. Tanken är att ett kompletterande antal föreställningar i Folkparkerna skulle göra det ekonomiskt attraktivt för såväl producent som distributör att ingå ett samarbete. Enligt folkparkerna ger förslaget genomförande avsevärt fler föreställningar för tillgängliga medel. Man anför som ytterligare argument för sitt förslag att deras nuvarande egenproduktion är betydligt mer publikdragande än Riksteaterns.

Riksteatern gör en helt annan bedömning av samarbetet med Folkparkerna. I 90-talsprogrammet pekar man på att verksamheten med åren har förändrat karaktär i takt med förändrade publikvanor. Det heter att "Riksteatern med framgång provat nya vägar för sommarteatern. Små föreställningar, avsedda för spelning utomhus, riktade till hela familjen har presenterats på badplatser och torg, på parkeringsplatser och i folkparker. Överläggningar pågår mellan Riksteatern och Folkparkerna om den framtida sommarverksamheten. En riktlinje för Riksteatern bör vara att nå nya publikgrupper som under övriga året sällan får möjlighet att se teater, exempelvis familjer med barn."

I en promemoria till styrelsen redovisade Riksteaterns ledning 1992 utvecklingen av sommarverksamheten. I denna framgår att antalet föreställningar mellan 1982/83 och 1991/92 minskat från 203 till 97. Minskningen motsvaras tämligen väl av den allmänna nedgången i Riksteaterns produktion under perioden. Antalet föreställningar beställda av Folkparkerna uppgick de tre senaste åren till ett 60-tal per år. Det handlar alltså om en relativt begränsad föreställningsvolym.

Kostnaderna för sommarverksamheten har under 1980-talet varit oförändrade och årligen legat på ca 8 procent av kostnaderna för Riksteaterns totala teaterproduktion. Man skall märka att endast en begränsad del av sommarföreställningarna distribuerats genom landets folkparker.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att sommar-teatern i Sverige genomgått stora förändringar under efterkrigstiden. Under en tioårsperiod efter andra världskriget var teaterverksamheten i landets folkparker betydande. Efter den snabba nedgången vid 1950-talets slut har parkernas teaterverksamhet för vuxna praktiskt taget försvunnit, men detta innebär inte att sommar-teatern har försvunnit i landet, snarare att den antagit nya former. Under slutet av 1970-talet och hela 1980-talet har det varit en mycket kraftig utveckling av sommar- och bygdespel som engagerat stora grupper både som publik och amatörmedverkanden. Denna har till stor del ägt rum på nya spelplatser.

Det är uppenbart att det råder olika uppfattningar mellan Folkparkerna och Riksteatern i synen på hur teaterverksamheten skall skötas. Konflikten handlar främst om skilda synsätt på repertoarfrågan och bottnar i att de två organisationerna har olika uppdrag. Riksteaterns syn på sin uppgift i folkparkerna har skiftat genom åren. För närvarande har man uppenbarligen ett mer teaterbildande perspektiv i valet av repertoar. Folkparkerna markerar tydligt att teaterrepertoaren i parkerna främst skall vara underhållande. Kritiken mot Riksteatern utgår från att man erbjuds för lite av operetter, revyer och musikaler.

Det existerar inget avtal som reglerar samarbetet mellan Riksteatern och folkparkerna. Den utredning som föregick sammanslagningen av Riksteatern och Svenska Teatern kommenterade inte hur den nya organisationen skulle bedriva sommarverksamheten, än mindre hur samarbetet med folkparkerna skulle utformas. Det går alltså inte att resa några rättsligt bindande krav på att resurser skall överföras från Riksteatern till Folkparkerna. Detta gäller i all synnerhet som det är mycket svårt att precis beräkna Riksteaterns kostnader för parkverksamheten

Folkparkernas egenproduktion handlar i stor utsträckning om barn- och familjeteater. Man samarbetar företrädesvis med privata producenter som inte ingår i den statliga bidragsgruppen men som har en publik attraktionskraft. Genomsnittet på parkernas barn- och familjeföreställningar låg sommaren 1993 på 713 besökare per föreställning. De familje- och vuxenföreställningar

som distribuerades genom Riksteatern redovisade betydligt lägre publik-siffror, 260 besökare per föreställning.

I vår inledande analys av teaterområdet har vi betonat arrangörsfrågorna och behovet av att stärka arrangörsledets inflytande över samhällsresurserna och teaterproduktionen. I det perspektivet är de svenska folkparkerna mycket intressanta som arrangörer.

Teaterpolitikens främsta uppgift är att garantera konstnärlig kvalitet och mångfald. Dessa ambitioner bör prägla varje teaterpolitiskt beslut. Mot den bakgrunden är det intressant att folkparkernas förslag till ny teaterverksamhet innehåller samarbeten med samhällsstödda teaterproducenter av dokumenterad kvalitet. Det är angeläget att få med folkparkerna i den utvidgade och förstärkta arrangörskrets som teaterinstitutioner och fria grupper kommer att behöva i framtiden.

Om det visar sig att den nuvarande ordningen med ett centralt beslutat samarbete mellan organisationerna Svenska Riksteatern och Folkparkernas Centralorganisation inte fungerar är det rimligt att det upphör. Grunden för samarbete mellan folkparkerna och Riksteatern bör ligga på den lokala nivån. Som medlem i en teaterförening har den lokala folkparken möjlighet att påverka Riksteaterns utbud.

Omvärldsförändringar

Av särskild betydelse för en bedömning av Riksteaterns utvecklingsmöjligheter är det förnyade intresset för den idéella sektorn, utvecklingen mot större regioner och den växande insikten om teaterns funktion som drivkraft i samhällsutvecklingen.

Den beredning som tillsatts för att främja *den idéella sektorns utveckling* skall inrikta sitt arbete på att ge den idéella sektorn ökade möjligheter att ta ansvar för verksamheter där det allmännyttiga intresset och människors egna behov kan förenas. Beredningen skall ägna särskild uppmärksamhet åt föreningar inom områden som vanligen sköts av stat, landsting och kommun, dvs. åt gränzonen mellan offentlig, privat och idéell verksamhet. Beredningens arbete skall utmynna i förslag som ger den idéella sektorn ett större ansvar när det gäller att komplettera verksamhet som bedrivs i offentlig regi. Riksteatern som idéell organisation hör utan tvekan till det område som beredningen skall främja. Utvecklingen under de senast 20 åren visar att det finns en betydande växtkraft i Riksteaterns folkrörelsedel. Den bör få fortsatt goda möjligheter att verka. Vi ser gärna att en samverkan inleds mellan Riksteatern och beredningen för ömsesidigt erfarenhetsutbyte.

Enligt vår bedömning går utvecklingen mot *större regioner* för flertalet av de verksamhetsområden som idag har sin tyngdpunkt på länsnivå. Vi stöder bedömningen på bl.a. Regionberedningens arbete och Europarådets rekommendationer om utveckling av nationella/regionala centra utanför Stockholms-

området. På teaterområdet är det främst produktion av större dramatiska uppsättningar, musikteater och dans som behöver avsevärt större avsättningsområden än ett län.

Även den regionala nivåns växande intresse för *kultur som drivkraft* i samhällsutvecklingen måste tas med i bedömningen. Det har bl.a. lett till att landstingen reser krav på ett erkännande av ett självständigt regionalt kulturansvar. Det regionala kulturlivet måste få tillåtas variera utifrån olika regionala förhållanden och strategier. Om landstingen får gehör för sina krav kommer detta sannolikt att innebära att stads- och länsteatrar får ett än mer skiftande utseende än idag. Därmed blir det än svårare att generellt och långsiktigt säga något om på vad sätt Riksteatern skall komplettera det regionala och lokala teaterlivet. Vad som kan sägas är att kraven kommer att öka på Riksteaterns flexibilitet och anpassningsförmåga.

4.6.6 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Riksteatern på olika sätt kompletterar de regionala teaternas verksamhet i enlighet med de teaterpolitiska intentionerna. Att kompletteringen sker på annat sätt än det som förutsattes 1974 kan tolkas som en förmåga hos Riksteatern att anpassa verksamheten till förändrade förutsättningar. Eftersom det inte uppstått en samordning på länsnivå genom huvudmännens försorg har Riksteatern löst frågan genom sina länsteaterföreningar. Eftersom stadsteatern knappast turnerar alls och länsteatern i varierande omfattning har Riksteatern delvis återgått till rollen som landsortens teater. Att lyriska produktioner minskade under en period hade främst ekonomiska orsaker. Om musikteater och dans får förutsättningar att utvecklas i ett mindre antal musikteaterregioner kan efterfrågebilden och kraven på Riksteatern förändras.

Riksteaterns roll som idéell organisation på teaterområdet bör utvecklas och förstärkas i samverkan med den beredning som pågår för att främja den idéella sektorns utveckling. För att finansiera förstärkningen av föreningsdelen i organisationen bör Riksteatern förskjuta tyngdpunkten i sin verksamhet från teaterproduktion till teaterfrämjande verksamhet. En del av finansieringen bör också kunna ordnas genom att Riksteatern tar tillvara de smärre besparingar som kan uppnås genom att köpa föreställningar i ökad utsträckning.

Våra överväganden och förslag avseende Riksteatern presenteras i kapitel 10.

5 Den fria sektorn

5.1 Fria teatergrupper

Bakgrundsbeskrivningarna i detta avsnitt är utarbetade av byrådirektören Mats Eriksson vid Statens kulturråd.

5.1.1 Det statliga stödet

Under 1992/93 erhöll ett fyrtiotal fria teatergrupper över hela landet verksamhetsbidrag från Kulturrådet. Den totala bidragssumman till fria teatergrupper uppgick till drygt 36 miljoner kronor. Bland större bidragsmottagare märks Folkoperan med 5,5 miljoner kronor, Skånska teatern 2,6 miljoner kronor, Orienteatern 2 miljoner kronor samt Musikteatergruppen Oktober 1,5 miljoner kronor. Folkoperan uppbär fr.o.m. 1993/94 statsbidrag ur grundbeloppsanslaget.

De statsbidragsmottagande fria teatergrupperna spelade under 1992/93 drygt 7 000 föreställningar inför ca 721 000 besökare. Av den totala omsättningen utgjorde samhällsbidragen ca 58 procent och föreställningsintäkterna ca 37 procent. Statsbidraget utgjorde ca 36 procent av de totala samhällsbidragen, vilket är något högre än de samlade primärkommunala bidragen till samma grupper. Landstingsbidragen utgjorde ca 13 procent.

Utöver verksamhetsbidragen utgår också från kulturrådet projektbidrag till teaterverksamhet av mer tillfällig art. Ca 5 miljoner kronor fördelades i projektbidrag under 1992/93.

Bidragsärenden för fria teatergrupper bereds av en särskild referensgrupp bestående av 8 sakkunniga inom teaterområdet.

5.1.2 Nuläge

Strukturen inom den fria sektorn har förändrats sedan 1970-talet. Från att de fria teatergrupperna varit relativt enhetliga och lättdefinierade har de förgrenats i olika riktningar. Den konstnärliga spännvidden är stor och den teaterproduktion som erhåller stöd genom Kulturrådets anslag till fria teatergrupper representerar ett stort antal former och uttryck.

Man kan urskilja fyra kategorier av fria teatergrupper. Dessa är de stationära grupperna som huvudsakligen spelar vuxen- och ibland barnteater på egen fast scen, regionala grupper som både spelar på egen scen och turnerar, turnerande grupper som företrädesvis spelar barn- och ungdomsteater samt frilansande scenkonstnärer som i tillfälliga konstellationer arbetar på projekt-

basis. Några grupper är svåra att placera in i en enda kategori och relationen mellan föreställningar på turné och egen scen växlar för en del mellan åren. Den gjorda indelningen ger ändå en översiktlig bild av strukturen inom den fria teatersektorn.

Gemensamt för dessa grupper/konstellationer är att de verkar under knappa ekonomiska förhållanden. Endast undantagsvis kan löner tas ut under hela året. Konkurrensen om de offentliga bidragsresurserna är stor och den ekonomiska realiteten tvingar ofta fram olika former av lågbudgetkompromisser.

Lite generaliserande kan man säga att de fyra kategorierna är specialiseringar inom den tidigare homogena fria sektorn. De äldre grupperna lever kvar men står i dag mer för tradition än för nyskapande; turnerandet bedrivs till stor del av specialiserade små effektiva barnteatergrupper och nyskapandet har övertagits av yngre konstellationer. En friktion som i frigruppsrörelsens barndom fanns i förhållande till institutionerna har nu genom åren växt fram inom den alltmer uppsplittrade "rörelsen".

Av det totala antalet föreställningar av statligt subventionerade teatrar under 1992/93 svarade fria teatergrupper för 35 procent (7 065). Publikandelen uppgick till 24 procent (721 180).

De fria grupperna med statsbidrag svarar för en stor del av det totala utbudet kvalitetsinriktad barn- och ungdomsteater i landet. Under 1992/93 var andelen föreställningar 62 procent och andelen publik 44 procent. Totalt sett minskade dock de fria gruppernas andel av både föreställningar och publik i förhållande till institutionerna jämfört med närmast föregående år. Av de fria teatergruppernas egna föreställningar var under 1992/93 68 procent (7 065) riktade till barn- och ungdom.

Den tidigare omfattande turnéverksamheten med vuxenföreställningar har i praktiken upphört.

5.1.3 Stationära grupper

De stationära och i många fall institutionsliknande grupperna med mer eller mindre fast ensemble är med sina fasta kostnader och höga självfinansieringsgrad för sin överlevnad beroende av hög publikbeläggning på sina produktioner. De flesta spelar en stor andel vuxenteater på den egna scenen, ibland kombinerat med små turnerande uppsättningar för barn. 40 procent av deras föreställningar var 1992/93 riktade till barn/ungdom. De lever på marginalen och bedriver ett avancerat pusslande med olika intäktsformer för att få ekonomin att gå ihop.

10 grupper kan betecknas som stationära. Deras sammanlagda bidrag från Kulturrådet för 1992/93 uppgick till ca 11 miljoner kronor, vilket motsvarar ca 1,1 miljoner kronor per grupp. Dessa grupper har också höga kommunala bidrag och ibland även landstingsbidrag. Det totala samhällsbidragen (inklusive de från AMS och andra myndigheter) uppgick till 28,5 miljoner

kronor vilket blir 2,9 miljoner kronor per grupp. Under 1992/93 gav de i genomsnitt 115 föreställningar/grupp med en genomsnittlig publik på 11 000 per grupp. Självfinansieringsgraden var 26 procent och den genomsnittliga samhällsubventionen per besök var 264 kronor.

Grupper med sin huvudsakliga verksamhet förlagd till egen scen etablerades tidigt. Ingen grupp är yngre än 10 år och alla har haft årligt stöd från Kulturrådet sedan starten. Den senaste stationära grupp som etablerade sig inom statsbidragssystemet är Teater Galeasen i Stockholm, vilket skedde år 1984. Sedan dess har ingen ny grupp inom denna kategori slagit sig in bland mottagarna av verksamhetsbidrag.

De stationära teatrarna har förhållandevis stor personalstyrka. Anställningsförhållandena har emellertid förändrats sedan 1970- och 1980-talen, då grupperna bestod av fasta (mer eller mindre avlönade) ensembler. Under senare år har utvecklingen gått mot en allt större andel produktionsanställningar av skådespelare. I genomsnitt redovisar dessa grupper elva årsverken. Det bör dock noteras att den genomsnittliga kostnaden för ett årsverke inklusive sociala avgifter uppgår till 180 000 kronor, vilket innebär att de redovisade arbetstimmarnas antal överstiger löneuttaget. Detta gäller även för övriga kategorier.

Kategorin domineras av Stockholmsgrupper. Sex grupper med 5,5 miljoner kronor i bidrag från Kulturrådet är fast förankrade i Stockholmsregionen. Av de stationära grupperna har Göteborg två grupper med sammanlagt 1,6 miljoner kronor, Landskrona en grupp (2,6 miljoner kronor) och Gotland en grupp (1 miljoner kronor).

5.1.4 Regionala grupper

De regionala grupperna kännetecknas av att de dels har etablerat sig i hemkommunen, ofta med egen scen, samtidigt som de bedriver en omfattande turnéverksamhet i den egna regionen. Några av dem liknar små länsteatrar. Den arrangörssituation som nedan beskrivs under rubriken Nationellt turnerande grupper gäller även i hög grad för dessa grupper, även om de med sin regionala förankring och kombinerade verksamhet är något mindre sårbara. De minskande speltillfällena har i många fall medfört att turnéområdena utvidgats i försök att behålla föreställningsantalet på samma nivå som man tidigare uppnådde i den egna regionen.

Inom denna kategori faller 13 grupper. Den sammanlagda summan bidrag från Kulturrådet för 1992/93 uppgick till ca 9,8 miljoner kronor, vilket motsvarar ca 700 000 kronor per grupp. Även dessa grupper har höga kommunala- och/eller landstingsbidrag, ofta samordnade med det statliga stödet. Det totala samhällsbidragen (inklusive de från AMS och andra myndigheter) uppgick till 26,6 miljoner kronor vilket motsvarar 1,9 miljoner kronor per grupp. Under 1992/93 spelades i genomsnitt 125 föreställningar/grupp med

en genomsnittlig publik på ca 13 000. Självfinansieringsgraden var 38 procent och samhällsubventionen i genomsnitt 138 kronor per besök.

I likhet med de stationära grupperna har det varit en liten omsättning av bidragsmottagare inom denna kategori. Personalstyrkan är i medeltal 10 årsverken. Liksom för de stationära grupperna ökar andelen produktionsanställda.

5.1.5 Nationellt turnerande grupper

De nationellt turnerande grupperna med statsbidrag spelar till största delen barnteater. Under 1992/93 var andelen barnteaterföreställningar 85 procent.

Den i många kommuner genomförda decentraliseringen av budgetansvar utan öronmärkning av kulturmedel har medfört stora problem för grupperna att sälja sina produktioner och har förutom minskat antal föreställningar inneburit en ökad administrativ belastning på grupperna. Detta sammantaget med ökade turnékostnader och en allmänt krympande ekonomi för arrangörsledet innebär ett allvarligt hot mot de turnerande gruppernas möjligheter att fortsätta spela barn- och ungdomsteater av god kvalitet. Även konkurrensen med läns-teatrarna och Riksteatern om speltillfällen har hårdnat. De fria grupperna får allt svårare att hävda sig i denna konkurrens, då de ofta tvingas hålla en högre prisnivå gentemot beställarna genom att de i flera regioner inte omfattas av arrangörssubventioner från landstingen. En tendens är också att fria gruppers andel barn- och ungdomsföreställningar minskar i förhållande till teaterinstitutionernas, vilket framgår av Kulturrådets teaterstatistik för 1992/93.

Elva nationellt turnerande grupper hade stöd från Kulturrådet under 1992/93. Den sammanlagda bidragssumman uppgick till ca 2,5 miljoner kronor, vilket motsvarar 250 000 kronor per grupp. Grupperna har p.g.a. sin nationella inriktning ofta låga bidrag från hemkommun och hemlän. Det totala samhällsbidragen (inklusive de från AMS och andra myndigheter) uppgick till ca 4 miljoner kronor, vilket motsvarar 600 000 kronor per grupp. Under 1992/93 spelades i genomsnitt 146 föreställningar per grupp med en genomsnittlig publik på 9 700 per grupp. Självfinansieringsgraden var 54 procent och den genomsnittliga samhällsubventionen var 50 kronor per besök.

Av de nationellt turnerande grupperna är sex äldre än tio år. De har färre anställda (i genomsnitt 3,6 årsverken/grupp) och ofta en betydligt flexiblare organisation än de stationära och regionala grupperna. De nationellt turnerande grupperna spelar nästan uteslutande barnteater – sällan ungdomsteater. Den turnerande vuxenteatern finns inte representerad inom denna kategori.

5.1.6 Frilansande teaterkonstnärer

De frilansande teaterkonstnärerna utgör inte någon enhetlig kategori men de har det gemensamt att de inte är fast engagerade vid någon institution eller kan föras till någon av de tre övriga kategorier som urskiljs här. Ofta bildar frilansare projektgrupper för en enstaka produktion där den konstnärliga idén, i många fall uttryckt av en stark konstnärlig ledare, utgör den samlande grunden för gruppens tillfälliga existens. I andra fall vill man försöka hålla ihop en fast kärnensemble eller produktionsgrupp, men stöter på svårigheter i form av ekonomiska begränsningar både vad gäller egenintäkter och det samhälleliga stödet. Till största delen riktar sig projekten till en vuxenpublik.

Inom denna kategori återfinns bl.a. experimentella teaterformer, gränsöverskridande projekt, unga ännu ej etablerade grupper, musikdramatiska uppsättningar, mimuppsättningar, riktade produktioner med något "smalt" tema. Den konstnärliga halten är varierande medan den geografiska spridningen är koncentrerad till storstadsregionerna. Denna centralisering är naturlig med tanke på att skådespelarresurser, recensenter och den stora potentiella publiken också återfinns där. För många av projekten ingår i ursprungsplaneringen att genomföra en turné i landet. Dessa turnéer måste dock i många fall ställas in eller begränsas p.g.a. att arrangörerna inte köper föreställningarna. Endast ett fåtal projekt kommer ut på turnéer och då rör det sig nästan uteslutande om små billiga en- eller tvåpersonsuppsättningar.

Nuvarande bidragsresurser inom kommun, landsting och stat har medfört att det återstår ett begränsat utrymme för den projektbaserade och experimentella teaterverksamheten, efter det att de mer långsiktiga åtagandena för permanenta grupper uppfyllts. Detta får som konsekvens att kraven på egenintäkter blir höga, vilket i sin tur medför en ytterligare storstadskoncentration med hopp om publikframgångar och att kostsamma turnéplaner inte kan genomföras. I realiteten är det så att många ursprungsplaner stryps, löner inte kan utbetalas för de medverkande eller att projektet inte kan genomföras alls. Alldeles för ofta slutar projekten med personliga skulder för initiativtagarna.

5.1.7 Riksdagens Revisorer

Riksdagens Revisorer tar i rapporten Teatrarna och svenska folket upp den fria sektorn ur förnyelseperspektivet. I den avslutande sammanfattningen skriver revisorerna bl a:

"Många av våra intervjuade har påpekat att det initiativ som teatern hade på 1970- och 80-talen är borta och att det är andra konstgrenar som står för förnyelsen i dag, t.ex. delar av bildkonst, ungdomsmusik, dans, stand-up och gyckleri. På teatersidan sägs gruppteatern delvis ha förlorat sin experimentglädje och institutionsteatrarna allt mer satsa på säkra kort.

De äldre fria grupperna har också allt mer börjat likna små institutions-teatrar. De har också lagt beslag på större delen av frigruppsstödet. De har också fått stöd från staten år efter år. Därmed bidrar det statliga frigruppsstödet till att konservera strukturen på teaterområdet och hindrar nya grupper och nya initiativ att komma fram i tillräcklig utsträckning. Enligt vår mening bör framför allt de unga gruppernas möjlighet till stöd förbättras. Även de rörliga medlen bör förstärkas på bekostnad av fortgående verksamhetsbidrag. Det kan t.ex. ske genom en förändring av frigruppsstödet på ett sätt så att detta stöd inte avser stöd för all framtid och att ett mer omfattande stöd begränsas till 3-5 år. Därefter kan stödet successivt trappas ned.

5.1.8 Utredningens synpunkter

Villkoren har förändrats dramatiskt under senare år för de fria teatergrupperna. Trots en förhållandevis god bidragsutveckling har förutsättningarna för gruppernas verksamhet förändrats i grunden. Orsakerna till detta är främst strukturella. I och med utbyggnaden av regionteatrarna finns det inte längre samma avsättning för gruppernas utbud som tidigare. Det märks inte minst genom den minskande efterfrågan i arrangörsledet. Samtidigt har arbetslösheten bland de icke-institutionsanställda scenartisterna vuxit mycket snabbt under de senaste åren.

Samhällsutvecklingen i stort i kombination med regionteaterutbyggnaden har gett de fria teatergrupperna nya konstnärliga roller. Det finns därför anledning att ompröva den statliga politiken på detta område. Konkret innebär detta att ambitionen bör vara att mer rikta resurserna till tillfälliga, konstnärligt lödiga projekt och mindre till att bygga upp fasta, institutionsliknande konstellationer. Det finns dock i sammanhanget anledning att särskilt betona betydelsen av barn- och ungdomsteatern där särskilda bidragsmodeller kan bli aktuella.

5.2 Amatörteaterområdet

Utvecklingen under de senaste åren ger fog för påståendet att teaterintresset i växande utsträckning tar sig uttryck i egen skapande aktivitet på bekostnad av teaterbesök. Kulturrådets rapport "Vidgat deltagande" visar att uppskattningsvis 350 000 – eller en person av tjugo – ägnar sig åt någon form av amatörteater under ett år. Nästan var fjärde svensk har någon erfarenhet av arbete med amatörteater. Endast till en mindre del sker denna verksamhet i organiserade former. Amatörteaterns Riksförbund har ca 400 medlemsföreningar med ca 36 000 enskilda medlemmar. Sveriges arbetarteaterförbund har

knappt 2 000 medlemmar. Skolungdomar är mer aktiva än befolkningsgenomsnittet. Flickor/kvinnor är mer aktiva än män.

Aktiviteten kan bl.a. mätas genom antalet deltagare i studieförbundens amatörteaterverksamhet. Mellan åren 1982/83 och 1988/89 ökade det sammanlagda antalet deltagare i studieförbundens teatergrupper och teatercirklar från drygt 60 000 till drygt 80 000, dvs. med 30 procent. Som tidigare har redovisats fördubblades den årliga publiken vid studieförbundens teaterföreställningar mellan åren 1981/82 och 1989/90, närmare bestämt från 555 000 till 1,2 miljoner besök.

Av intresse är också att befolkningsandelen med erfarenhet av amatörteater knappast är beroende av befolkningstätheten. Glesbygdsbor är nästan lika aktiva i amatörteater som resten av befolkningen. Stockholmare är inte lika aktiva som befolkningen i övrigt.

Kulturrådet konstaterade sammanfattningsvis i rapporten att amatörteatern utvecklats explosionsartat under 1980-talet. Till de traditionella uppsättningarna under vintersäsongen har kommit ett stort antal arbetar- och bygdespel under somrarna. Sommaren 1989 sattes ca 100 sådana spel upp. Sommaren 1993 hade antalet ökat till 170 inför en publik som uppgick till ca 382 000 besökare.

Riksteatern stöder amatörteatern på olika sätt, bl.a. genom ett ekonomiskt bidrag till det pjäsbibliotek, som Amatörteaterns Riksförbund (ATR) byggt upp för att underlätta för teatergrupperna att sätta upp pjäser med respekt för upphovsrätten. Riksteatern möjliggör också utgivning av skrifter och böcker av intresse för området och har en konsulent anställd som verkar för utveckling av amatörteatern.

Värt att notera är att amatörteatern är sin egen målgrupp. Verksamhetens främsta syfte är **inte** att ge publiken stora teaterupplevelser. Detta till trots finns det naturligtvis en nära koppling mellan amatörteater och professionell teater. Amatörteatern bidrar till människors intresse, förståelse och respekt för teater som konststart. De som är aktiva inom amatörteatern är i många fall också en kunnig och engagerad publik vid de fasta scenerna. Däremot är troligen amatörteaterns publik till stor del dess egen. Den besöker sällan professionell teater, är inte storstadskoncentrerad och inte dominerad av högutbildade.

Under senare år har ett samarbete utvecklats mellan amatörteatern och den professionella teatern vad gäller själva uppsättningarna. Amatörerna engagerar regissörer, skådespelare och andra som yrkesmässigt arbetar med teater. Amatörer deltar i uppsättningar inom den professionella teatern. Samarbetet har i många fall gett goda resultat. Amatörteatern behöver stöd av det yrkeskunnande som den professionella teatern besitter och kan i sin tur förmedla entusiasm för teaterarbete och erfarenheter från andra områden än teater.

För att få aktuella uppgifter om läget inom amatörteatern har vi även studerat Statistiska centralbyråns (SCB) statistik över studieförbundens

studiecirkelverksamhet inom ämnet "utövande teater" samt en redovisning av verksamheten inom Amatörteatrarnas Riksförbund (ATR) och Sveiges Arbetarteaterförbund (ATF) utarbetad av Svenskt Amatörteaterråd. Statistik över amatörteaterområdet redovisas i bilaga 5.

En stor del av de lokala amatörteaterföreningarnas verksamhet sker i samarbete med något studieförbund. Detta gäller också många sommarspel. Uppgifterna om verksamheten inom folkbildningsorganisationerna, sommarspelen och de lokala amatörteaterföreningarna kan därför överlappa varandra.

5.2.1 Övrig teaterverksamhet

Vid sidan av samhällsstödda teaterinstitutioner och fria teatergrupper bedrivs i vårt land teaterproduktion i andra former. Man kan här nämna den stora betydelse som de privata teaterföretagen, amatörteatern, radio- och TV-teatern m.m. har för mångfalden inom svensk teater. I andra delar av utredningen berör vi vissa aspekter av dessa teaterverksamheter men huvudsakligen faller de utanför utredningens ram.

6 Arrangörer och publik

6.1 Teaterarrangörerna

6.1.1 Recett- och gage-teatrar

De samhällsstödda teatrarna kan med utgångspunkt från deras arrangörsförhållanden delas in i två kategorier. De statliga teatrarna Dramaten och Operan jämte landets stadsteatrar ingår i den ena gruppen. Några av länsteatrarna arrangerar också i stor utsträckning sina egna föreställningar; de är alltså inte helt beroende av ett arrangörsled som mellanhand till publiken. Folkoperan, länsteatrarna i Östergötland, Västmanland, och Örebro samt musikteatrarna i Karlstad och Umeå är exempel på regionala institutioner som vad beträffar intäktsförhållandena närmast kan karakteriseras som stadsteatrar. Ovanstående producenter kallas fortsättningsvis "recett-teatrar". De arrangerar normalt sina föreställningar själva och intäkterna utgörs av de recetter publiken betalar i biljettkassorna.

Övriga 12 länsteatrarna (11 vid jämförelseåret 1992/93) samt Riksteatern utgör den andra kategorin. Flertalet av dessa litar i huvudsak på andra arrangörer för att möta publiken. Det föreställningspris arrangören betalar kallas gage varför vi här kallar dessa teatrar "gage-teatrar".

Av landets 27 teaterinstitutioner spelåret 1992/93 kunde alltså 15 karakteriseras som recett-teatrar. De representerade en stor del av institutionernas totala publik. Av samtliga 2 264 000 besökare vid landets teaterinstitutioner spelåret 1992/93 beräknas 1 629 000 eller 72 procent representera föreställningar vid recett-teatrar. Publiken vid gage-teatrarna uppgick till drygt 635 000 besök eller 28 procent av teaterinstitutionernas totala besöksantal. Dessa besök behöver nödvändigtvis inte ha registrerats vid föreställningar hos andra arrangörer. De flesta gage-teatrar arrangerar också sina egna föreställningar i stor utsträckning. Ett annat mått på de föreställningar som arrangeras av andra arrangörer än producenterna själva är teaterstatistikens variabel "antal besök utanför hemkommun". Spelåret 1992/93 uppgick dessa till sammanlagt ca 620 000.

Det är viktigt att erinra sig att turnéteaterns arrangörsproblem trots allt representerar en relativt begränsad andel av den totala publiken. Recett-teatrar kan naturligtvis ha svårigheter med att nå sin publik men det handlar då om en annan problematik än den som gäller för den turnerande länsteatern.

En jämförelse mellan de båda producentkategorierna visar också att recett-teatrarnas andel av den statliga finansieringen utgör 607 miljoner kronor (70 procent) medan gage-teatrarnas andel är 260 miljoner kronor (30 procent). Om man bortser från Riksteatern erhöll de 11 gage-teatrarna 48 miljoner kro-

nor i statsbidrag eller ca 5 procent av det samlade statsbidraget till teaterinstitutionerna.

En annan skillnad mellan de båda producentkategorierna utgör recetternas respektive gagernas intäktsbetydelse. För recett-teatrarna uppgick den genomsnittliga biljettintäkten per besökare till 90 kronor under spelåret 1992/93 medan gage-teatrarna redovisar 64 kronor per besökare.

6.1.2 De kommunalt stödda arrangörerna

Vilka är då de turnerande teatrarnas lokala arrangörer? Vi har låtit analysera två turnerande producenters arrangörsförhållanden. De två teatrarna är Jönköpings länsteater och den fria teatergruppen Friteatern. Nedanstående tabell illustrerar vilken roll olika arrangörstyper spelar för de olika producenterna. För att få en indikation på om förhållandena förändrats under en drygt tioårig period redovisas också förhållandena i början på 1980-talet.

Tabell 6.1 Arrangörsförhållanden 1980/81 och 1982/83 vid Jönköpings länsteater och Friteatern

Arrangörstyp	Jönköpings länsteater				Friteatern			
	1980/81		1992/93		1980/81		1992/93	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Eget arrangemang			250	47	21	43	48	24
Kommun/landstförv	63	34	126	24	9	18	63	31
Grund/gymnasieskola	97	52	57	11	0	0	27	13
Teaterförening	17	9	63	12	6	12	44	22
Annan arrangör (studieförb./org. m.m.)	8	4	39	7	13	27	22	11
Summa	185		535		49		204	

Av tabellen framgår att de dominerande teaterarrangörerna i landet utgörs av teatrarna själva, kommunala institutioner och förvaltningar samt de lokala teaterföreningarna.

Olika producenter har olikartade arrangörsstrukturer. Riksteatern använder sig i stort sett av två huvudarrangörer, teaterföreningarna som arrangerar det offentliga vuxenutbudet samt grundskolans beställarnivå. I regel utgörs denna numera av de lokala skolenheterna. I somliga kommuner har man behållit en central inköpsorganisation som antingen placerats på kultur/fritidsförvaltning eller motsvarande alternativt på den lokala skolförvaltningen.

Jönköpings länsteater arrangerar numera i likhet med många andra läns-teatrar en stor del av utbudet i egen regi. Skolorna och kommunala institu-

tioner är för de regionala teatrarna i regel viktigare arrangörer än teaterföreningarna.

6.1.3 Skolorna är viktiga arrangörer

För barn- och ungdomsteatern är skolorna den viktigaste arrangören. Därför är utvecklingen mot självstyrande skolenheter med egna resultatansvar ett allt ökande hot mot de teatrar som vänder sig till skolteaterarrangörerna. Det är de fria teatergrupperna som hittills drabbats hårdast av effekterna av den nya skolorganisationen. Grupperna kan inte som teaterinstitutionerna subventionera gagepriserna och de har heller inte den administration som nu krävs för att systematiskt bearbeta ett köparled som på kort tid blivit mycket större och oöverskådligare än tidigare.

En preliminär rapport från Kommunförbundet visar att det pågår ett arbete i många kommuner för att skapa en väl fungerande arrangörsapparat på lokal nivå för skolteatern. Många producenter har dock upplevt att svårigheterna att sälja föreställningar ökat markant under de senaste åren.

Friteatern beskriver följderna av den kommunala omstöpnigen på följande sätt:

"När pengarna decentraliseras från kulturförvaltningen till skolorna beställer man betydligt färre föreställningar. Dessutom blir arbetet oerhört mycket större. Det tar lika lång tid att bearbeta en skola som en kulturförvaltning, dvs. det blir kanske 30 gånger fler telefonsamtal, men resultatet blir betydligt färre engagemang. I regel köper man enstaka föreställningar vilket innebär svårigheter att planera rationella turnéer. Det är egentligen bara möjligt att turnera i de län där det fortfarande finns en stark samordning av skolteaterbeställningarna".

Teaterinstitutionerna har ännu inte drabbats av skolteaterns arrangörsutveckling på samma sätt som de fria teatergrupperna. Ett tecken på detta är att ingen stads- eller länsteater uppger sig ha överkapacitet på barnteaterutbudet i den enkät vi genomfört. Knappast någon institution redovisar heller barnteatergästspel utanför hemlänet. Det tyder på att det fortfarande finns en efterfrågan på institutionernas barnteaterutbud i hemlänen. Ett viktigt undantag utgör Stockholms stad. Vi har fått följande beskrivning av skolteaterutvecklingen från Unga Klara, Stockholms Stadsteaters barn- och ungdomsteaterscen:

"Från 1991 har vi märkt en tydlig förändring med ökade svårigheter att nå ut till skolorna. Det är inte bara av ekonomiska skäl. Det tydligaste exemplet på detta är att kölistan med aktiva lärare som kunnat se våra genrep gratis nu gapar tom.

Det finns några uppenbara orsaker till den här utvecklingen. Skolans kommunalisering 1991 innebar att kommunerna övertog ansvaret för lärarnas löner. Det innebär i sin tur att vikariat inte tillsätts.

Det har under senare år skett en omorganisation av Stockholms skolor som allmänt skapat en oklarhet beträffande ansvar och roller inom skolorna. Den ekonomiska krisen som blev synlig 1992 har inneburit stora nedskärningar för skolan. På många skolor innebär detta större klasser och färre vuxna i skolan. Lärarna har som en konsekvens av detta tvingats lära sig spara. Det har blivit svårare att be skolledningen om pengar till ett kulturbesök när det sparas på allt inom skolan. Eftersom krisen drabbar alla känns det svårt att samla in pengar från barnens föräldrar till teaterbesök."

6.1.4 Stor skillnad i gagesättning

Institutionernas efterfrågan upprätthålls tack vare mycket kraftiga gagesubventioner. Nedanstående gagejämförelse mellan några olika producenter visar att det råder en stark differens mellan de fria teatergruppernas prissättning och Riksteaterns/länsteaternas.

Sammanställningen i tabell 6.2 visar tydligt vilka olika gageförutsättningar som gäller för de olika producenterna. Arrangörens kostnad för den fria teatergruppen är – inklusive kostnader för resor och traktamente etc. och beräknad per skådespelare – flera gånger större än för länsteatern och Riksteatern. Detta förhållande riskerar att konstnärligt utarma de fria producenterna som sällan har möjlighet att göra uppsättningar med fler än två skådespelare. Man kan t.o.m. påstå att teaterinstitutionerna fått monopol på utbudet av större teaterproduktioner för vuxna.

Riksteatern tar i nedanstående exempel ut betydligt högre gager än länsteatern. Subventionerna för arrangörerna är dock betydande för samtliga teatrar. En jämförelse mellan respektive teaters samlade kostnader och föreställningar/besök ger följande utfall:

Tabell 6.2 Gagekostnader för några olika producenter spelåren 1992/93 och 1993/94

Producent	Uppsättning	Antal artister	Gagekostnad kronor	Målgrupp	Trakt./hotell m.m.
Riksteatern	Augustidansen	8	31 000	vuxna	ingår
	Läderlappen	48	82 000	vuxna	ingår
	Den vitklädda	2	11 000	vuxna	ingår
	Som ni vill ha det	14	12 000	ungdom	ingår
	Loranga, Mazarin...	4	6 000	barn	ingår
Teater Västernorrland	Ut och in	4	2 700	ungdom	ingår
	Den feruktansvärda...	11	2 700	barn	ingår
	Den feruktansvärda...	11	9 000	vuxna	ingår
	Tokfursten	4	6 000	vuxna	ingår
Jönköpings länsteater	Barnteaterschablon	kan variera	2 000	barn/ungd	ingår
	Vuxenteaterschablon	kan variera	7 000–23 000	vuxna	
Skottes Musikteter	Paddan och grodan	2	6 000	barn	tillk.
	September har tid	1	5 000	barn	tillk.
	A P Rosell	5	13 000	vuxna	tillk.
Mittiprickteatern	En modig en	2	3 500	barn	tillk.
	Svarta Näckrosor	4	7 000	ungdom	tillk.
Teater Pero	Pojken och stjärnan	2	6 000	barn	tillk.
	Den höjdrädda örnen	1	5 000	barn	tillk.

Tabell 6.3 Kostnad per föreställning och besök 1992/93

	Summa kostnader kronor	Antal föreställningar	Antal besök	Kostnad per föreställning kronor	Kostnad per besök kronor
Riksteatern	249 627 000	1 821	324 975	137 082	768
Teater Västernorrland	20 610 000	293	31 235	70 341	660
Jönköpings länsteater	21 037 000	568	47 002	37 037	448
Skottes Musikteater	4 065 000	140	9 531	29 036	427
Mittiprickteatern	1 606 000	186	15 670	8 634	102

Tabellen visar att det råder en stor spännvidd mellan de olika producenternas föreställningskostnader och kostnader per besök. Skillnaderna förklaras delvis av att teatrarna har olika repertoarinriktning. Riksteatern har högre föreställningskostnader än övriga producenter medan Jönköpings läns-

teater faktiskt har en besökskostnad i nivå med den fria teatergruppen Skottes Musikteater.

6.1.5 Andra kommunala arrangörer

Kommunala arrangörer utanför den obligatoriska skolans område har också stor betydelse för de fria teatergruppernas och länsteaternas utbud för vuxna. Bibliotek, förskolor, folkhögskolor, fritidsgårdar, vårdskolor är traditionellt viktiga arrangörer av uppsökande föreställningar. Det pågår också inom dessa verksamheter en utveckling mot självstyrande enheter som gör det svårare för producenterna att överblicka beställarledet. Friteatern redovisar här erfarenheter som också andra fria teatergrupper dragit:

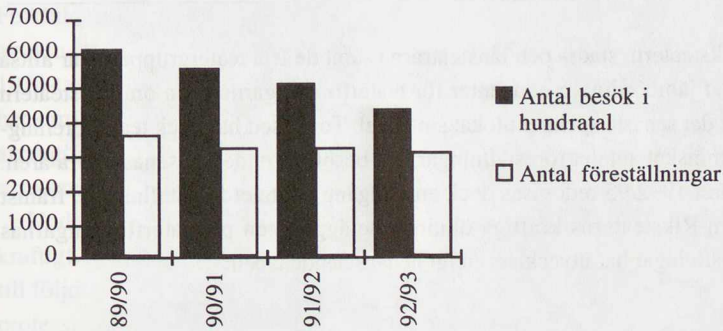
"Vi börjar nu göra mindre uppsökande produktioner och bygger upp ett nytt arrangörsnät. Under sommaren turnerade vi med en produktion i Norrlands glesbygd och skapade kontakter som vi hoppas kan leda till senare speltillfällen. Det gäller att hitta och stötta eldsjälur som kan agera själva eller inom olika intresse- och teaterföreningar. Detta innebär för oss att vi måste ställa upp på helt andra ekonomiska villkor än vanligt. Vi deltar också ofta mycket aktivt i publikarbetet, även helt utan ekonomisk ersättning.

Karlavagnen, en pjäs om handikapp, har funnit en ny arrangörskategori. Efter att i början ha stått mot blodiga mot handikapporganisationer, skolor, landsting och studieförbund upptäckte vi att det var möjligt att hamna inom personalutbildningssfären på hemtjänsten. Där visade det sig att det fanns helt andra reurser än inom kulturområdet. En kostnad på 50 kr per person för en kulturförvaltning var oöverstiglig men att spela pjäsen för 150 kr som fortbildning inom socialsektorn ansågs vara billigt. En positiv effekt av detta blev att vi kom att spela för en ny publik. Personalen inom hemtjänsten var ofta mycket teaterovan men samtidigt mycket entusiastisk. En del av förklaringen var att vi spelade något som handlade om deras vardagsproblematik. Det var dock mycket lång väg att gå innan vi hittade rätt i kommunerna. I flera fall hade vi gett upp en kommun då plötsligt en ny person ringde och var intresserad. Det krävs alltså en mycket stor arbetsinsats för att hitta vägar till nya typer av arrangörer."

6.1.6 Teaterföreningarna

Det statliga teaterstödet är helt inriktat på produktionsledet. Arrangörsledet är beroende av en betalande publik och vissa primär- och landstingskommunala bidrag. Den viktigaste arrangörsguppen för turnerande offentliga vuxenföreställningar är de till Riksteatern knutna 227 lokala teaterföreningarna. Dessa har sina regionala samordningsorgan i landets länsteaterföreningar.

Diagram 6.4 Teaterföreningarnas publik- och föreställningsutveckling

Diagrammet ovan illustrerar teaterföreningarnas föreställnings- och publikutveckling under de senaste fyra åren. Under perioden har publiken minskat med ca 20 procent medan föreställningsantalet endast sjunkit marginellt eller med ca 4 procent.

Teaterföreningarna arrangerar föreställningar av olika producenter. Utbudet av föreställningar och publiken (tusental) fördelade sig under perioden 1990/91–92/93 enligt nedanstående tabeller:

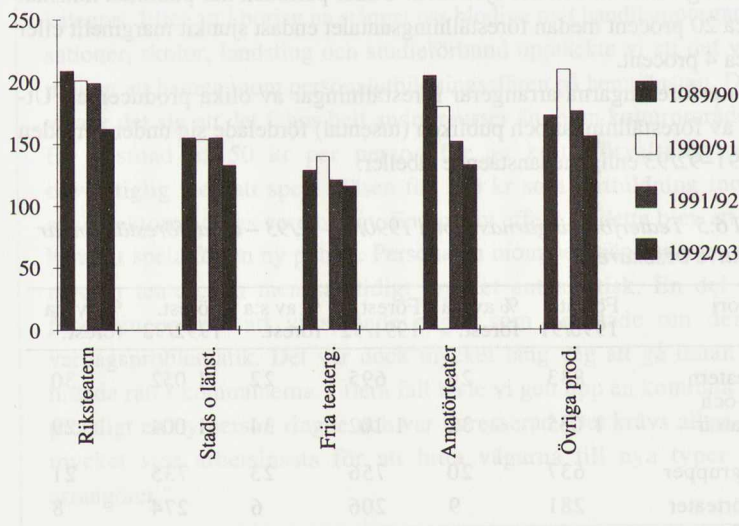
Tabell 6.5 Teaterföreningarnas utbud 1990/91–92/93 – antal föreställningar respektive besökare

Kategori	Förest. 1990/91	% av s:a förest.	Förest. 1991/92	% av s:a förest.	Förest. 1992/93	% av s:a förest.
Riksteatern	833	26	695	22	1 052	30
Stads- och länsteatrar	1 035	32	1 102	34	1 004	29
Fria teatergrupper	637	20	756	23	735	21
Amatörteater	281	9	206	6	274	8
Övriga producenter	440	14	462	14	409	12
Summa föreställningar	3 226		3 221		3 474	

Kategori	Besökare 1990/91	% av s:a besökare	Besökare 1991/92	% av s:a besökare	Besökare 1992/93	% av s:a besökare
Riksteatern	168	30	138	27%	171	35%
Stads- och länsteatrar	160	29	171	33%	134	27%
Fria teatergrupper	89	16	92	18%	86	18%
Amatörteater	51	9	31	6%	36	7%
Övriga producenter	92	16	81	16	64	13
Summa föreställningar	560		513		491	

Riksteatern, stads- och länsteatrar samt de fria teatergrupperna är alltså relativt jämbördiga producenter för teaterföreningarna även om Riksteatern under det senaste spelåret utökat sin andel. Totalt sett har dock teaterföreningarna minskat antalet föreställningar och besökare under de senaste fyra åren. Spelåret 1992/93 redovisas dock en uppgång i antalet föreställningar, främst genom Riksteaterns kraftiga ökning. Beläggningen på teaterföreningarnas föreställningar har utvecklats enligt nedanstående tabell:

Diagram 6.6 Antal besök per föreställning i teaterföreningarnas utbud

Alla producentkategorier redovisar minskande beläggning under perioden. Det finns flera förklaringar till denna nedgång. De kommunala bidragen har stagnerat under senare år. Många lokalägare har genomfört kraftiga hyreshöj-

för sina fördyringar eller minskade intäkter. Detta har sannolikt medfört att arrangörerna för att kunna upprätthålla nivån på utbudet har tvingats välja mindre och billigare produktioner med sämre publik attraktionsförmåga.

1993 uppgick det samlade kommunala stödet till de lokala teaterföreningarna till 31,5 miljoner kronor. För första gången minskade därigenom de samlade kommunala bidragen till landets teaterföreningar. Jämfört med föregående år var minskningen 0,6 miljoner kronor.

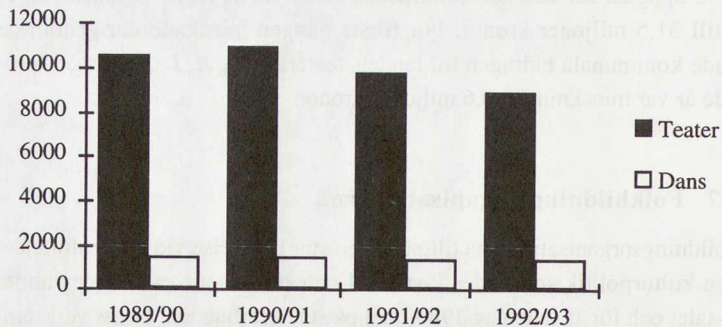
6.1.7 Folkbildningsorganisationerna

Folkbildningsorganisationerna tillmättes en stor betydelse vid genomförandet av den kulturpolitik som lades fast 1974 och stora resurser satsades under 1970-talet och första delen av 1980-talet på studieförbunden. Deras verksamhet omfattar såväl traditionell cirkelverksamhet som kulturprogram. Som arrangörer av teaterföreställningar är studieförbunden sällan ensamma utan man samarbetar i allmänhet med andra organisationer.

Under de senaste åren har det offentliga stödet till folkbildningen minskat kraftigt. Framför allt kommunerna har skurit ned sina bidrag vilket bl.a. fått till följd att studieförbunden fått en minskad betydelse som lokal arrangör av professionella teaterföreställningar.

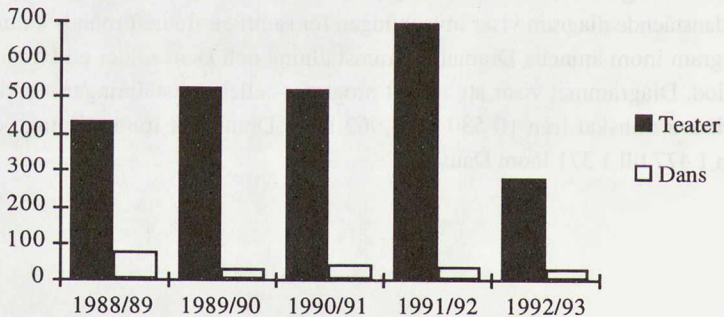
Det är inte möjligt att från det statistiska materialet i detalj utläsa hur stor del av studieförbundens verksamhet som direkt eller indirekt går till det professionella producerande teaterlivet. Det är ändå helt klart att de minskande samhällsbidragen till folkbildningsorganisationerna allvarligt har försvårat för dem att fungera som lokala arrangörer av teater- och dansföreställningar. Nedanstående diagram visar utvecklingen för samtliga studieförbunds kulturprogram inom ämnena Dramatisk framställning och Dans under en fyraårsperiod. Diagrammet visar att antalet program – eller föreställningar – under perioden minskat från 10 580 till 8 962 inom Dramatisk framställning och från 1 477 till 1 371 inom Dans.

Diagram 6.7 Kulturprogram inom studieförbunden 1989/90 1–1992/93.
Antal arrangemang

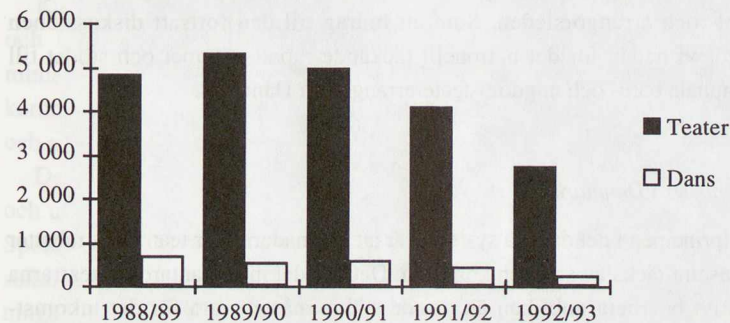
Nedgången blir ännu tydligare vid en studie av redovisade arrangemang i samarbete med teater- och dansinstitutioner. Så sent som 1991/92 nåddes en topp med 698 teaterföreställningar i samarbete med samhällsstödda teaterinstitutioner. Det senaste redovisningsåret 1992/93 har antalet mer än halverats och uppgick till 279 föreställningar. Också antalet dansföreställningar har sjunkit kraftigt.

Diagram 6.8 Studieförbundens redovisade arrangemang i samverkan med teater- och dansinstitutioner 1988/89–1992/93

Studieförbunden har sedan lång tid haft en stor betydelse för de fria teater- och dansgruppernas verksamhet. Dels har man arrangerat en del av gruppernas föreställningar, dels har grupperna kunnat finansiera delar av sin verksamhet i studiecirkel- eller kulturprogramform. I Statistiska Centralbyråns redovisning av kulturprogrammen betecknas de fria teatergrupperna som kulturarbetare. Nedanstående diagram visar utvecklingen av antalet arrangemang i samverkan/samarbete med fria kulturarbetare inom teater- och dansområdet under en femårsperiod.

Diagram 6.9 Kulturprogram. Redovisade arrangemang i samarbete med kulturarbetare

Diagrammet visar att antalet arrangemang har halverats sedan 1989/90 inom teaterområdet. Också dansen har fått vidkännas en kraftig minskning av föreställningstillfällen.

6.1.8 Publikarbete

En förklaring som ofta ges till de vikande publiksiffrorna sedan mitten av 1970-talet är att publiken blivit mer otrogen. Teaterledare som vi talat med säger att varje uppsättning måste erövra en ny publik. Det ingår inte längre på samma självklara sätt som tidigare i människors vanor att boka in teaterbesök i planeringen av det sociala livet. Teatern har också i mindre samhällen fått konkurrens av andra fritidsaktiviteter.

Publikutvecklingen skall främst ses mot bakgrund av de övergripande samhällsförändringarna som skett under senare år. I ambitionen att nå nya publikgrupper i kulturpolitikens barndom fanns det dock en tendens att nedvärdera betydelsen av den publik som teatern redan hade. Flera teatrar och arrangörer avskaffade t.ex. de abonnemangssystem som utgjort en viss garanti för deras publikrekrytering. Den nya publiken kunde inte fullt ut ersätta den man samtidigt förlorade.

Under senare år har teaterna uppmärksammat detta problem och organiserat publikarbetet i syfte att nå såväl de teaterovana besökarna som de återkommande. Det är viktigt att denna utveckling går vidare.

Mot bakgrund av att teaterarrangörerna fått vidkännas ökande ekonomiska problem under senare år har det framförts att staten borde gå in och subventionera mottagarledet. Vi har ingående övervägt denna fråga men enhälligt kommit fram till att ett direkt stöd till arrangörsledet skulle undergräva den tydligare rollfördelning som vi eftersträvar mellan det statliga, landstingskommunala och primärkommunala ansvaret i teaterpolitiken.

Det finns däremot skäl att överväga en statlig insats som riktar in sig på publikrekryteringen, vilket indirekt skulle bli ett stöd för såväl arrangörer som producenter. Också vad gäller barn- och ungdomsteatern finns det anledning att pröva nya vägar för att synkronisera de offentliga satsningarna på producent- och arrangörsleden. Som ett bidrag till den fortsatt diskussionen redogör vi nedan för det nationellt täckande rabattsystemet och stödet till kommunala barn- och ungdomsteaterarrangörer i Danmark.

Erfarenheter i Danmark

Grundprincipen i det danska systemet är att kostnaderna för teaternas rabatter gemensamt täcks av stat och kommun. Det gör det intressantare för teaterna att aktivt bearbeta publiken än om de själva måste svara för det inkomstbortfall som en rabatterad biljett innebär.

Det finns flera olika rabattsystem, t.ex. abonnemang, teaterkort, rabatt för ungdomar under 25 år, rabattkupong och grupprabatt. Prisreduktionen varierar mellan 20–50 procent för de olika rabatterna.

De teatrar som ingår i teaterabonnemangssystemet är utvalda av amtskommunerna (landstingen) i Danmark. Administrationen av biljettsystemet handhas av de teatrar som själva arrangerar sina föreställningar samt de teaterföreningar som finns runt om i landet. I Köpenhamn svarar Det Storköbenhavnske Teaterfaelleskab för urvalet av teatrar medan publikorganisationen Arte administrerar rabattsystemet. I Danmark är teaterföreningarna sammanslutningar för personer som tecknat abonnemang, dvs. renodlade publikföreningar.

Subventionstekniken bygger på att teaterföreningarna och de stationära teaternas som ingår i det danska systemet senast den 1 mars årligen inlämnar budget för det kommande räkenskapsåret. På grundval av dessa budgetprognoser utarbetar respektive amtsråd en budget. Denna budget skickas sedan in till kulturministeriet senast den 1 juni. Omfattningen av det statliga stödet baseras på denna insamling av regionala budgetar.

Spelåret 1990/91 såldes 1,3 miljoner offentligt rabatterade biljetter av totalt 2,2 miljoner sålda biljetter i Danmark. Ca 1 milj av de rabatterade biljetterna avsåg abonnemang och ca 200 000 biljetter ungdomsrabatter. Den samlade

kostnaden för rabattsystemet uppgick till 58 miljoner kronor varav staten täckte hälften, 29 miljoner kronor. Tre fjärdedelar av alla rabatterade biljetter säljs i köpenhamnsområdet.

Om systemet överfördes till svenska förhållanden skulle kostnaden sannolikt bli något större än i Danmark. Det totala antalet sålda biljetter på statligt stödda teatrar i Sverige uppgick spelåret 1992/93 till ca 3 miljoner.

Barn- och ungdomsteater

Den danska teaterlagen garanterar att staten täcker 50 procent av kommunernas och amtskommunernas utgifter vid köp av föreställningar av barnteater och uppsökande teater.

Kulturministern fastställer efter förhandling med bl.a. de danska kommun- och landstingsförbunden närmare regler för bidragsordningen. Kulturministern tillsätter en kommitté för barnteater och uppsökande teater. Denna kommitté består av tre medlemmar som representerar barnteaterproducenterna och arrangörerna.

Det särskilda statliga arrangörstödet kan vara en förklaring till att barn- och ungdomsteatern har en betydligt större publik i Danmark än i Sverige. Spelåret 1990/91 redovisade de danska statligt stödda teatrarna 874 000 besökare på föreställningar för barn och ungdom (inklusive familjeföreställningar). Antalet motsvarade ca 40 procent av samtliga besökare. De svenska teatrarna noterade samma år 815 000 besökare för barn och ungdom eller 27 procent av den samlade publiken.

6.2 Skådebanan – teaterns främjarorganisation

6.2.1 Bakgrund

Skådebanan är inte någon direkt arrangör av teaterföreställningar men har historiskt haft en betydelse som publikorganisation med främsta syfte att intressera en teaterovan publik för teaterbesök.

Skådebanan är en gammal folkrörelseorganisation som startade sin verksamhet redan 1910. Från början hade organisationen två huvuduppgifter; att förmedla biljetter till sina medlemmar samt att själv distribuera föreställningar runt om i landet. Dessa uppgifter dominerade verksamheten fram till Riksteaterns grundande vilket innebar att turnéteatern fick en ny riksorganisation. Skådebanan kunde i fortsättningen koncentrera verksamheten på biljettförmedling och information om teatern bland sina medlemmar som tidigare i stor utsträckning tillhörde LO-kollektivet.

Statsbidraget till Skådebanorna uppgår 1993/94 till 4,2 miljoner kronor och fördelas av Riksskådebanan till de 10 lokalt och regionalt verksamma organisationerna. Deras främsta uppgift är i dag enligt stadgarna att "sprida

upplysning om, samt väcka, vidga och fördjupa intresset för scenkonst, musik och annan kulturell verksamhet". Man strävar också efter att undanröja hinder för medlemmarnas deltagande i kulturlivet.

6.2.2 Minskad biljettförmedling

Den tidigare omfattande biljettförmedlingen har minskat kraftigt eller helt upphört för några organisationer. Det är endast i Uppsala som den spelar någon större roll för det lokala teaterlivet. Skådebanan i Uppsala svarar för hälften av samtliga organisationers omsättning av biljettförmedling. Skådebanerörelsen är extremt bidragsberoende och den statliga andelen av de offentliga bidragen är hög. Exakt hur hög är svårt att bedöma då de enskilda Skådebanorna i sin redovisning inte alltid skiljer på de offentliga bidragsgivarna.

Biljetter förmedlade av Skådebanan går i stor utsträckning till teaterns lättare genrer. Av Skådebanans i Uppsala 7 321 förmedlade biljetter till stockholmsteatrar spelåret 1991/92, gick 4 657 till föreställningar på privatteatrar. Nedanstående tabell anger de lokala och regionala Skådebanornas verksamhet och ekonomi 1991/92 mätt i bidrag och förmedlade biljetter.

Tabell 6.10 De lokala och regionala Skådebanornas ekonomi och verksamhet 1991/92 (tkr)

Avdelning	Off. bidrag Kr	Stats bidrag Kr	Stats- bidrag %	Kr	Förs. bilj. antal	Förs. bilj. s:a kr
Riksskådebanan	1 484 000	1 484 000	100	2 100		
Norrbottnens län	863 990	328 680	38	9 680	1 967	281 484
Mellersta Norrländ	376 840		0	11 100		
Uppsala län	1 425 829	438 240	31	254 446	29 739	3 783 000
Västmanland	288 920		0			
Västra Östergötland	1 162 000		0	235 049		73 137
Östra Östergötland	911 310		0	200 700		910 321
Göteborgs- området	1 067 000	547 800	51	3 900		1 290 677
Kronobergs län	155 520	103 920	67	8 050		
Södra regionen	1 177 050	547 800	47	96 570		1 128 180
Stockholms län	344 120	344 120	100	113 000		1 197
Summa	9 256 579	3 794 560	41	934 595		7 467 996

Av tabellen framgår att de offentliga bidragen överstiger den samlade omsättningen för biljettförmedlingen. Eftersom biljettförmedlingen fått en allt mindre betydelse för Skådebanan till förmån för främjandeaktiviteter är inte volymen på biljettförmedlingen ett rättvist mått på Skådebanans verksamhet. Frågan är dock efter vilka kriterier Skådebanan skall bedömas. De uppgifter som ursprungligen var skådebanespecifika har till stor del övertagits av andra. Biljetthanteringen sköts i dag av teaterarna själva i samarbete med posten eller andra databaser. Teaterföreningarna har också på många platser utvecklat biljetthanteringen och skaffat sig ombudsnätverk. Många lokala och regionala teaterföreningar bedriver också teaterfrämjande aktiviteter.

6.2.3 Bristande förankring hos teaternarna

Inte minst Riksteaterns erfarenheter understryker fördelarna med att integrera publikarbetet med teaterproduktionen. Genom samtal med företrädare för olika stads- och länsteatrar framgår klart att Skådebanan på de flesta håll i landet saknar förankring hos de teatrar som är grunden för rörelsens verksamhet. Det finns en risk att Skådebanans närvaro i en stad eller en region snarare hindrar än uppmuntrar teatern på plats att bygga upp egna publikkontakter. På samma sätt kan en ansvarsfördelning mellan Skådebanan och teaterföreningen begränsa den senares publikarbete.

Utredningen diskuterar i kapitel 4 och 10 frågan om en självständigare roll för Riksteaterns arrangörsled och närmare anslutning till landets länsteatrar. Det finns därmed skäl som talar för ett samgående mellan skådebanerörelsen och Riksteaterns arrangörsorganisation. På det lokala och regionala planet skulle denna organisation kunna knyta fastare band med landets stads- och länsteatrar.

6.3 Sammanfattning

Den omfattande utbyggnaden av nya länsteatrar och tillkomsten av fria teatergrupper under de senaste tjugo åren har inte följts av en motsvarande förstärkning av arrangörsledet. I synnerhet under de senaste åren har det kommunala stödet till teaterföreningarna – viktiga arrangörer av offentliga vuxenföreställningar – minskat. Även skolteatern har fått avsättningsproblem genom att örönmärkningen av skolans teateranslag upphört på många platser. Vi ser dock en ljusning på detta problem i och med att många kommuner återgår till en central samordning av skolans kulturarrangemang.

Även om det är svårt att exakt bedöma folkbildningsorganisationernas betydelse för det teaterliv som denna utredning primärt behandlar, de samhällsstödda teaternarna, torde det stå utanför allt tvivel att de senaste åren inneburit en kraftig neddragning av antalet arrangemang inom teater- och dans-

området. För dansen som i högre grad än teaterområdet saknar en egen arrangörsstruktur, är utvecklingen särskilt oroande. Flera studieförbund bedriver dansstudier i cirkelform och det borde vara naturligt för dem att förena det intresse för dans som finns bland dessa deltagare med en presentation av professionell scendans.

Den starka utbyggnaden av teaterföreningar har medfört att det på de flesta platser i landet finns en mottagar- och främjarorganisation för teaterområdet. I större regionala centra är teaterföreningarna professionellt bemannade. Skådebanan har i och med att man alltmer frångått den lokalt baserade biljettförmedlingen kommit att få uppgifter som utförs av andra, t.ex. länsteaterföreningar och teatrarna själva.

Teatrarnas publika attraktion bestäms i första hand av det utbud som ges. Marknadsföringen och formerna för publikkontaktarna är därtill avgörande för att publiken skall få kunskap om detta utbud. I en tid när biljettpriserna har ökat mycket kraftigt och publiken fått en mängd alternativa fritidssysselsättningar är det inte oväsentligt att finna nya former för rabatt- och abonnemangssystem.

Vi har pekat på danska erfarenheter där staten sedan länge deltar i ett samarbete med de danska länsorganen för att subventionera biljetter till statligt stödda teatrar. I Danmark finns också en särskild statlig stödordning för att stödja arrangörer av barnteaterföreställningar.

Vi finner båda dessa erfarenheter intressanta eftersom de riktar sig mot två av de huvudproblem som den svenska teatern har för närvarande; krisen inom arrangörsledet och de höga biljettpriserna. De är därför värda att utredas vidare för en slutlig bedömning om de är möjliga att överföras till svenska förhållanden. Vi anser att regeringen själv eller genom Kulturrådet bör ta upp diskussioner med Teatrarnas Riksförbund, Riksteatern och Teatercentrum om hur ett svenskt abonnemangssystem med statligt stöd skulle kunna utformas och administreras i syfte att sänka biljettpriserna och öka publiken på teatrarna. I det sammanhanget skulle också frågan om statligt stöd till arrangörer av barn- och ungdomsteaterföreställningar kunna behandlas.

7 Musikteater och dans

7.1 Musikteater

7.1.1 Producenterna

Det finns 8 samhällsstödda institutioner som i varierande former framför musikdramatiska verk på helårsbasis.

Kungliga Teatern AB – Operan – är nationalscen för operakonsten i Sverige och är helt statligt finansierad. Operan ger också balettföreställningar. Det statliga stödet uppgick 1992/93 till knappt 252 miljoner kronor.

Göteborgs Musikteater AB – i dagligt tal Stora Teatern – är landets andra scen för opera och balett. Göteborgs kommun är huvudman och bidrog 1992/93 med 85 miljoner kronor. Det statliga stödet uppgick samma år till drygt 30 miljoner kronor.

Folkoperan i Stockholm är en scen för enbart opera. Folkoperan får statligt grundbeloppsstöd fr.o.m. 1993/94. Detta uppgick 1992/93 till 5,5 miljoner kronor medan de primär- och landstingskommunala bidragen sammantaget uppgick till 5,6 miljoner kronor. I Folkoperans styrelse ingår inga samhällsföreträdare. Under senare år har Folkoperan genomfört flera turnésamarbeten med Riksteatern.

Malmö Musikteater AB är ett dotterbolag till det av Malmö stad ägda Malmö Musik och Teater AB. Verksamheten bedrivs huvudsakligen på tidigare Malmö Stadsteaters stora scen. Det statliga stödet omfattade 1992/93 drygt 44 miljoner kronor och avsåg den samlade verksamheten vid Malmö Musik och Teater AB. Malmö stad bidrog till moderbolagets verksamhet med 72 miljoner kronor.

Musikteatern i Värmland är en stiftelse i vilken ingår länsmusiken i Värmland. Verksamheten bedrivs regionalt med utgångspunkt från Karlstad där de större scenproduktionerna ges. Musikteatern hade 57 grundbelopp i statsbidrag 1992/93 – ca 6,5 miljoner kronor – samt därutöver ca 12 miljoner kronor i statsbidrag till länsmusiken som utgör Musikteaterns huvudsakliga orkesterresurs. De primär- och landstingskommunala bidragen uppgick totalt till 11,5 miljoner kronor.

Norrlandsoperan samverkar i likhet med Musikteatern i Värmland med sin länsmusikorganisation. Verksamheten förutsätts bedrivas i hela Norrland med utgångspunkt från hemscenen i Umeå. Det statliga stödet uppgick 1992/93 till 70 grundbelopp – 8 miljoner kronor – jämte 16 miljoner kronor till länsmusiken. De primär- och landstingskommunala bidragen uppgick till 12,6 miljoner kronor.

Östgötateatern har en begränsad musikteaterrepertoar med företrädesvis musikalproduktioner. Verksamheten bedrivs huvudsakligen i Norrköping och Linköping. Det statliga stödet uppgick 1992/93 till 19,3 miljoner kronor till teaterns samlade verksamhet. Norrköpings och Linköpings kommuner samt landstinget i Östergötland bidrog med 31 miljoner kronor.

7.1.2 Övriga statligt stödda musikteaterproducenter

Utöver ovanstående institutioner bedriver Stiftelsen Drottningholms Teatermuseum verksamhet vid hovteatrarna i Drottningholms och Ulriksdals slott. Dessa är säsongsbundna till sommarperioden och huvudsakligen stationära, varför vi begränsar oss till en kort presentation av deras verksamhet.

Stiftelsen Internationella Vadstenaakademien grundades 1964 och har sedan starten presenterat ett femtiotal operaverk. Enligt stadgarna skall särskild vikt läggas vid repertoarforskning, framtagande och dokumentation av äldre sceniska musikverk samt stimulans till nyskapande.

Vadstenaakademien har en komplex identitet, med vissa för en producerande institution icke-traditionella uppgifter. Akademien anser själv att detta kan vara förklaringen till att man inte fått en adekvat finansiering. Verksamheten har under senare år bl.a. bestått av operaprojekt på Vadstena slott respektive Gamla Vadstena Teater, konserter i kyrkor, kursverksamhet, operaglor, TV-inspelningar samt gästspel på andra teaterar. Varje sommar är 150–200 ungdomar engagerade i kvalificerad konstnärlig verksamhet.

Sedan 1970-talet har Vadstena Akademiens forskning varit inriktad på att belysa de delar av operahistorien som ligger utanför den etablerade repertoaren. Hittills har 34 äldre och 14 nya verk tagits fram och uppförts i Vadstena.

Verksamhetens betydelse ligger i det utvecklingsarbete som bedrivs och den kreativa miljö som erbjuds vid sidan av den ordinarie operasången. Den ekonomiska situationen har alltid varit trängd och underskottet i budgeten uppgår för 1994 till 1,4 miljoner kronor. Regeringen föreslår i årets budgetproposition att statsbidraget för 1994/95 höjs med 750 000 kronor till 1 452 000 kronor. Verksamheten måste anses vara av ett statligt intresse, en del av en nationell operapolitik, varför det är rimligt att Vadstenaakademien får del av en allmän reformering av operainstitutionerna i landet.

7.1.3 Drottningholmsteatern

Stiftelsen Drottningholms Teatermuseum har enligt sina stadgar till uppgift att vidga kännedomen om teaterkonstens historia, speciellt med hänsyn till Sverige. Detta skall ske genom att utöka och vetenskapligt bearbeta museets

samlingar och genom att – i anslutning till byggnadens historiska karaktär – anordna föreställningar på slottsteatern.

Föreställningsverksamheten vid slottsteatern begränsas av restriktioner med anledning av byggnadens historiska karaktär. Sommarsäsongen 1992 gavs ett fyrtiotal program som opera- och konsertföreställningar. Stockholmsoperan ger traditionellt ett antal föreställningar vid inledningen respektive avslutningen av sommarsäsongen. Stiftelsen erhöll för föreställningsverksamheten 6 621 000 kronor i statsbidrag spelåret 1992/93.

7.1.4 Confidencen

Slottsteatern på Ulriksdal, Confidencen, har i 12 år varit öppen för föreställningsverksamhet i vänföreningen Confidencen Redivivas regi. Föreningen har ett avtal angående föreställningsverksamheten med stiftelsen Drottningholms Teatermuseum som är ansvarig för verksamheten vid slottsteatern. Avtalet löper i tvåårsperioder och Stiftelsen Drottningholms Teatermuseum godkänner varje år omfattningen av teaterns nyttjande. För 1993/94 utgår ett statligt bidrag på 500 000 kronor från Kulturrådets utvecklingsanslag. Regeringen föreslår i budgetpropositionen 1993/94 ett örönmärkt anslag på 250 000 kronor inom ramen för statsbidraget till Stiftelsen Drottningholms Teatermuseum.

Confidencen har en växande betydelse för musikteaterlivet i landet och ger också regelbundet konserter. Till skillnad mot Drottningholmsteatern strävar man också efter att framföra nutida verk.

7.2 Omfattningen av musikteaterverksamheten i Sverige

7.2.1 Föreställningsverksamhet

Nedan redovisas musikteaternas föreställningsverksamhet 1992/93. För de teatrar som har en blandad repertoar av musikteater, dans och talteater går det inte att redovisa samhällets bidrag relaterat till enbart musikteater varför hela institutionens samhällsbidrag anges. Folkoperan fick det aktuella året statsbidrag som fri teatergrupp men har fr.o.m. 1993/94 status som grundbeloppsmottagande teaterinstitution och redovisas därför i denna sammanställning.

Tabell 7.1 Musikteaternas föreställningsverksamhet m.m. 1992/93

	Operan	Gbgs Musikt.	Folk- operan	Norrl.- operan	Musikt. Värml.	Riks- teatern	Malmö MTAB	Östgöta- teatern	Summa
Antal upps. varav BoU	15 7	9 2	2	3 1	9 1	6 1	12 1	5 2	61 15
Antal förest. varav BoU	154 14	240 63	120	113 75	165 29	251 68	207 15	222 37	1 472 301
varav turné	7		12	17	69	251	10	65	431
Antal besökare	125 852	85 000	48 262	11 406	42 519	65 576	117 240	48 421	544 276
varav BoU	11 430	9 000		4 520	9 425	33 163	1 461	9 475	78 474
varav turné	3 861		6 110	3 400	14 484	65 576	1 411	7 385	102 227
Antal sångare	104	61	55	15	19	1	48		303
varav fasta	103	59	0	6	14		39		221
Antal musiker	133	62	25	50	35	16	40	6	308
Varav fasta	131	2	0	50	33		36	3	196

Man kan konstatera att musikteatern står för en fjärdedel av den samlade institutionspubliken men endast en tiondel av föreställningsutbudet säsongen 1992/93. Det var ett bra år för musikteatern med avseende på barn- och ungdomsutbudet samt turnéverksamhet. Jämfört med talteatern satsar dock musikteatern mer på stationär verksamhet för vuxna. En förklaring till detta är de höga kostnader som är kopplade till musikteaterproduktion. Dessa hänger samman med att musikteatern genom behovet av orkesterresurser är mer personalintensiv än talteatern, den är ofta tekniskt mer komplicerad och för vissa institutioner gäller att man måste konkurrera på en internationell marknad om särskilt eftersökta sångsolister vilket bidrar till höga gagenivåer för enskilda artister.

Den höga beläggningen talar dock för att musikteatern är högt uppskattad av publiken. Detta gäller såväl operaföreställningar som annan lyrisk produktion.

Inom musikteaterområdet är det två frågor som är särskilt aktuella just nu. Göteborgs Musikteater inviger sitt nya operahus nästa år och intensiva diskussioner förs om hur verksamheten skall utformas. Det pågår också ett utredningsarbete kopplat till Norrlandsoperan som vill få status som nationell opera med verksamheten decentraliserad till flera norrlandsstäder.

7.2.2 Den turnerande musikteatern

Med undantag av Riksteatern bedriver musikteaterinstitutionerna sin verksamhet lokalt eller regionalt. Det är främst Norrlandsoperan och Musikteatern

i Värmland som har regionala uppgifter men omfattningen av dessa har minskat under senare år. Detta hänger samman med dels ökade turnékostnader men också med att uppsättningarna vuxit i format och i praktiken blivit omöjliga att turnera med. Det är i dag endast Folkoperan som turnerar med större uppsättningar, oftast i samarbete med Riksteatern.

Såväl ekonomiska rimlighetsaspekter som konstnärliga motiv talar för att de större operaverken skall spelas på de större operascenerna. Här gäller att publiken får ta sig till teatrarna och det innebär att vissa får längre resväg än andra.

Det finns dock en musikteaterrepertoar som lämpar sig för mindre scener och som låter sig presenteras i turnéversion. Med tanke på den kompetens som finns vid de producerande operainstitutionerna och de regionala musikinstitutionerna samt det nätverk av arrangörer som finns spridda över hela landet är det önskvärt att utveckla samarbetsformer som kan förse ytterligare städer med ett återkommande operautbud. De till största delen statligt finansierade länsmusikstiftelserna är i detta sammanhang intressanta samarbetspartner.

7.2.3 Musikteatrarnas ekonomi

Vi har tidigare konstaterat att det nuvarande statsbidragssystemet är enkelt genom sin generella inriktning. Bidragssystemet tar dock därigenom liten hänsyn till att de i systemet ingående teatrarna arbetar under mycket olika villkor. Det har i debatten framförts att musikteatrarna borde ges en särskild statsbidragsordning. Det föreligger förslag från Norrlandsoperan att få status som s.k. nationellt centrum för musikteater vilket skulle ge staten ett utökad bidragsansvar. Liknande resonemang har förts i anslutning till etableringen av ett nytt operahus i Göteborg.

Vi bedömer inte att musikteaterinstitutionerna är missgynnade i det nuvarande statsbidragssystemet i relation till talteatrarna. De regionala institutionerna Norrlandsoperan och Musikteatern i Värmland har en förhållandevis mycket hög statsbidragsfinansiering i dag genom samgåendet med länsmusikstiftelserna i slutet på 1980-talet. Genom detta fick man en stor del av sina orkesterresurser helt statligt finansierade. Det är svårt att göra en exakt bedömning av det totala statsbidraget till dessa institutioner. Räknat på ett antagande att 75 procent av den statliga länsmusikfinansieringen är att betrakta som direkt stöd till operaverksamheterna i de berörda musikteatrarna skulle ca 60 procent av de regionala musikteatrarnas offentliga finansiering vara statlig.

Tabell 7.2 Den offentliga finansieringen av dans- och musikteaterinstitutionerna i Sverige 1992/93 (tkr)

	Summa samhällsb.	Statsbidrag grundb.	Statsbidrag länsmusik	Statsbidrag totalt	% av s:a samh.b.	Landsting/kommun	% av s:a samh.b.
Musikteatern i Värmland	27 148	6 573	9 090	15 663	58 %	11 484	42 %
Norrlandsoperan	32 953	8 072	12 263	20 335	62 %	12 617	38 %
Malmö Musik och Teater AB	118 611	44 628		44 628	38 %	72 168	61 %
Göteborgs Musikteater	117 652	32 981		32 981	28 %	84 671	72 %
Länsteatern i Östergötland	61 893	19 373		19 373	31 %	41 110	66 %
Folkoperan	11 100	5 500		5 500	50 %	5 600	50 %

Malmö Teater- och Musik AB, Göteborgs Musikteater AB och stiftelsen Länsteatern i Östergötland bedriver i varierande utsträckning lyrisk- och dansverksamhet. Inte heller här har utredningen kunnat konstatera att detta medfört ett större primär- eller landstingskommunalt bidragsansvar jämfört med det statliga. Ovanstående tabell tyder snarast på motsatsen. Andelen statsbidrag till Malmö Musik och Teater AB – 38 procent – ligger betydligt över genomsnittet för samtliga stadsteatrar i landet vilket uppgår till 28 procent. För Göteborgs Musikteater AB ligger den statliga finansieringen precis i paritet med medelvärdet. Östgötateaterns statsbidrag uppgår till 31 procent av de totala samhällsbidragen vilket är en något högre andel än de 30 procent som utgör medelvärdet för de regionala teaterinstitutionerna.

I absoluta tal är däremot de kommunala utgifterna för de lokala musikteaterinstitutionerna stora. Påfrestningen är särskilt stark för Göteborgs kommun som är ensam huvudman för tre teaterinstitutioner. I det nybildade bolaget Malmö Musik och Teater AB ingår att kommunen har huvudmannansvar för tre sceninstitutioner. I jämförelse med Stockholm har Malmö och Göteborg tagit på sig betydande kostnader för sina musikteater- och dansinstitutioner.

Den kulturpolitiska debatten har under senare år kommit att handla om behovet av kraftfulla regionala kulturcentra som självständigt kan driva en konstnärlig utveckling med nationellt och internationellt genomslag. Frågan behandlades första gången i den rapport som presenterades 1989 av en expertgrupp i Europarådet i samband med en utvärdering av den svenska kulturpolitiken. Det är främst Norrlandsoperan, den nya göteborgsoperan och Malmös teatersatsning som man förknippar med idéerna om regionala kulturcentra. Det är ingen tillfällighet att det är musikteatrarna som initierat den svenska diskussionen. I såväl Malmö och Göteborg som Umeå finns genomtänkta strategier för institutionernas såväl konstnärliga utveckling som

regionala förankring. Musikteatern erbjuder i sig en kreativ mötesplats för konstnärer från flera konstområden. Musikteater och dans anses allmänt svara mot publikens framtida intresseinriktning.

Det finns därför anledning att överväga en förändrad statlig bidragssyn på de lokala och regionala musikteater- och dansinstitutionerna. Utöver de ovan nämnda ingår i denna krets också Folkoperan, Musikteatern i Värmland och Östgötabaletten. Östgötateatern har ett balettkompani som alldeles uppenbart behöver ett större verksamhetsområde än Östergötlands län. Östgötabaletten har under senare år kommit att förstärka utbudet för barn och ungdom. Kompaniet har också för övrigt haft en gynnsam konstnärlig utveckling som ger anledning att se det som en nationell tillgång.

Göteborgs Musikteater AB inviger under hösten 1994 sitt nya operahus. Den är landets andra stora – med balettverksamhet – integrerade operainstitution. Det nya operahuset innebär att förutsättningarna förändras för operaproduktionen i landet. Man räknar med att ca 200 nya tjänster skall besättas. De flesta av dessa är konstnärliga funktioner i operahuset. Göteborgsoperan blir i och med inflyttningen i det nya operahuset en nationell resurs. Detta ställer krav på en utvecklad statsbidragsgivning. Frågan är om denna kan rymmas inom det nuvarande grundbeloppssystemet.

Genom riksdagsbeslutet i mars 1994 tillförs Göteborgsoperan drygt 10 miljoner kronor i statsbidrag varför det statliga stödet för 1994/95 kommer att uppgå till ca 45 miljoner kronor. Göteborgs kommun beräknas samtidigt ligga kvar på oförändrad nivå med de kommunala bidragen 1994 och 1995, 85,9 miljoner kronor. Den statliga bidragsandelen av det totala samhällsbidraget kommer därmed att öka från 28 procent 1992/93 till 34 procent 1994/95.

Folkoperan och Musikteatern i Värmland är förhållandevis små och flexibla operainstitutioner med kapacitet att turnera utanför sina kärnregioner. Båda har stor betydelse för frilansande operaartister. Genom sina begränsade scen- och personalresurser spelar de också en betydelsefull roll för utvecklingen av operauppsättningar i det mindre formatet.

Vi anser att såväl konst-, kultur- som regionalpolitiska skäl talar för att staten bör öka sitt stöd till de lokala och regionala musikteater- och dansinstitutionerna. Det utökade stödet bör dels omfatta verksamheten vid hemmascenen/hemregionen men på lite längre sikt bör också en verksamhet med utökade operaregioner prövas.

7.3 Framtida regional operaverksamhet

7.3.1 Operaregioner

Lennart Berggren, tidigare chef för Musik i Väst, utvecklar i en promemoria till utredningen planerna på en förstärkning av den regionala musikteatern.

Berggren föreslår att särskilda musikteaterregioner inrättas och att Riksteatern får ett övergripande uppdrag att svara för samordningen av den regionala musikteatern. Ett tilläggsbidrag för att täcka turnékostnaderna bör enligt Berggren utgå till musikteaterproducenterna. Han föreslår också att det lokala arrangörsnätet förstärks för att kunna ta emot den framtida turnerande musikteatern.

Förre chefen för Stora teatern i Göteborg, Sven Gunnar Tillius, har för Teaterutredningen gjort en beräkning av de tillkommande kostnader som en utvidgning av musikteaterns verksamhet till att även innefatta turnéverksamhet skulle medföra. Även Tillius utgår i sin rapport från att det skulle skapas ett antal operaregioner runt de stora musikteatern i Stockholm, Göteborg och Malmö jämte de regionala institutionerna i Värmland och Västerbotten. Tillsammans skulle samtliga län i landet kunna nås av relativt närbeläget producerad musikteater. Riksteatern och Folkoperan skulle enligt förslaget kunna fungera i samverkan som nationellt verksamma producenter och distributörer.

Varje producent förutsätts etablera ett långsiktigt förhållande med ett antal arrangörer i regionen till vilka man återkommer med jämna mellanrum. Kontinuiteten är betydelsefull för att utveckla det lokala operaintresset samt arrangörernas och producenternas kompetens.

För att undvika att producentens hemmascen blir outnyttjad p.g.a. att musikerna är upptagna av turnéengagemang förutsätts ett samarbete etableras mellan respektive musikteaterinstitution och närliggande länsmusikorganisation. Sådana institutionaliserade samarbeten förekommer redan i dag inom ramen för Norrlandsoperan och Musikteatern i Värmland. Inom såväl Skåne-regionen som Västsverige bör det genom de förhållandevis stora länsmusikensemblerna finnas möjlighet att etablera ett sådant samarbete. Här finns också erfarenhet av att arbeta över länsgränserna.

7.3.2 Kostnadsberäkning av en regional musikteaterreform

Sven Gunnar Tillius skriver i sin rapport till utredningen att producentens kostnader, som omfattar personalkostnader och diverse olika slag av sakkostnader, normalt torde kunna uppgå till 2,0–2,5 miljoner kronor per produktion och inom denna ram ge möjlighet till ca 50 helaftonsföreställningar på ca 10 olika platser inom varje region. Antalet föreställningar kan troligtvis ökas om det är fråga om kortare föreställningar, t.ex. skolföreställningar. Förberedelsestid (instuderings-, verkstads- och ateljétid), repetitionstid och föreställningar uppskattas enligt Tillius omfatta 5–6 månader. Om producenten skall kunna upprätthålla nuvarande produktionsvolym på hemorten måste medel tillföras dessa institutioner i form av ökade statsmedel. Detta kommer med stor sannolikhet att leda till engagemang av bl.a. frilansartister vilket blir en

arbetsmarknadsmässig förstärkning för både artistisk och teknisk personal. Länsmusiken förutsätts delta inom ramen för sina ordinarie insatser.

Den lokale arrangören ikläder sig lokal- och marknadsföringskostnader samt erlägger till producenten ett belopp som täcker de kostnader som är förenade med turnéverksamheten. Beloppet skall alltså täcka kostnader för resor, transporter, traktamenten, eventuella hotellkostnader, utföranderättsersättningar och rörliga föreställningskostnader, övertider m.m. Dessa kostnader kan skifta från ort till ort beroende på avstånd till producentorten, föreställningsintensitet osv. En utjämning mellan lokalarrangörerna kan naturligtvis också tillämpas. Lokalarrangören erhåller förekommande biljettintäkter.

För att garantera att ovan nämnda verksamhet kommer till stånd och tilldelade statsmedel inte "försvinner" in i producentens allmänna produktion föreslår Tillius att medel genom kulturrådets försorg tillförs institutionerna enligt följande ordning:

1. Ansökan om medel inlämnas av producenten. I denna ansökan skall ingå ett principiellt om än preliminärt åtagande från aktuella lokalarrangörer.
2. Kulturrådet gör en bedömning av ansökan och – om man finner så lämpligt – tilldelar medel för en tidsperiod av tre år för att garantera långsiktigheten och systematiken i uppbyggnaden av den publika förankringen.
3. Utvärderingen av verksamheten görs under det tredje året.
4. Eventuellt förnyad tilldelning för en ny treårsperiod.

7.4 Teaterutredningens synpunkter

Vi anser att frågan om den regionala musikteatern är den kanske viktigaste teaterpolitiska frågan för närvarande och vi delar grundtankarna i Bergrens och Tillius förslag. Mot bakgrund av det begränsade reformutrymme och situationen för landets teaterarrangörer bedömer vi dock att utvecklingen av de regionala musikteatrarna bör ske etappvis. Ett första steg är att förstärka det statliga grundstödet vilket beskrivs närmare i förslagsdelen.

Ett massivt utbud av turnerande musikteaterföreställningar skulle sannolikt på kort sikt vara till men för det övriga regionala teaterutbudet. Mot bakgrund av att en musikteaterföreställning för arrangören är förhållandevis dyr skulle utrymme för att köpa andra föreställningar reduceras märkbart. Vi anser därför att det är lämpligt att pröva idén med operaregioner i begränsad omfattning och att det sker i form av samarbete med de regionala länsmusikorganisationerna.

Norrlandsoperan planerar att utveckla en decentraliserad organisation som skulle innefatta operaverksamhet stationerad i Umeå, en kyrkoopera baserad i Piteå, en barnoperaensemble i Östersund och ett modernt danskompani i Härnösand. Utredningen om en dansensemble i Västernorrland finns refererad och kommenterad i dansavsnittet. I övrigt har utvecklingsarbetet bedrivits

i olika utredningar som inte hunnit avslutas under den tid teaterutredningen arbetat. Det har därför inte varit möjligt för oss att ta ställning till Norrlandsoperans fullständiga planer.

Vi bedömer ändå att vårt förslag om en reformering av det statliga stödet till musikteater- och dansinstitutioner är väl dimensionerat också med hänsyn till de behov som kan uppstå till följd av en ändrad organisation för Norrlandsoperan. Formerna för finansiering av de kompletterande institutionerna i Östersund, Piteå och Härnösand bör ansluta till det nuvarande statliga grundbeloppssystemet.

7.5 Dans

7.5.1 Balettinstitutioner

Det finns fem institutioner i Sverige med fast anställda dansensembler. Det är Kungliga Teatern (Operan) i Stockholm som har den största ensemblen med 82 dansare, Malmö Stadsteater (38), Göteborgs Musikteater (37), Östgöta-teatern (19) samt Cullbergballetten (24) som har Riksteatern som huvudman. Uppgifterna avser spelåret 1992/93.

Det statliga stödet till danskonsten (institutionerna undantagna) uppgick 1992/93 till ca 30 miljoner kronor. Siffran kan jämföras med 1988/89 då motsvarande summa var 10 miljoner kronor.

Det har visat sig svårt att få fram exakta uppgifter om det statliga stödet till institutionernas dansverksamhet då statsbidragen avser institutionernas totala verksamhet. En grov skattning som bygger på uppgifter från teatrarna själva eller beräkningar baserade på föreställningsvolymen ger vid handen att institutionsdansen 1991/92 erhölet ett statligt stöd på ca 79 miljoner kronor fördelat på följande institutioner:

Tabell 7.3 Statligt dansstöd 1992/93

	Milj. kr
Riksteatern (Cullbergballetten)	13
Operan	56
Göteborgs Musikteater	3,4
Malmö Stadsteater	4,1
Östgöta-teatern	2,8
Summa	79,3

Det statliga stödet utgör den övervägande delen av dansens totala samhällsbidrag och kommer inom överskådlig framtid sannolikt att vara av direkt avgörande betydelse för konststartens utveckling. Det kan nämnas att Stockholms stad lägger ca 1,3 miljoner kronor på dans och mim. Stödet till

Dansens Hus som 1994 uppgår till ca 3 miljoner kronor, ligger då utanför denna siffra. Göteborg satsar totalt 800 000 kronor och Malmö ca 1,3 miljoner kronor varav dock merparten avser ett gemensamt teater- och danshus.

De fasta arbetstillfällena är få inom dansområdet. Under 1992/93 var drygt 200 dansare och koreografer engagerade i de danskompanier som finns inom institutionerna. En fjärdedel av dessa var tillfälligt engagerade under året. Antalet och andelen har varit oförändrad under några år. Under motsvarande tid var 90 dansare och koreografer engagerade kortare och längre tid i de frilansande grupperna.

När det gäller den föreställningsverksamhet som institutioner och fria grupper bedriver kan man – till skillnad från talteaterområdet – notera en uppgång. Operan, Malmö Stadsteater, Göteborgs Musikteater, Östgöta teatern och Riksteatern/Cullbergbaletten genomförde ca 350 föreställningar 1991/92 vilket var drygt 20 fler än året innan. Publiken ökade med ca 6 000 till närmare 200 000 besökare vilket motsvarade en knapp tiondel av den totala teater- och danspubliken. Spelåret 1992/93 förstärktes tendensen mot en intensivare verksamhet på dansinstitutionerna. Antalet föreställningar var nu uppe i 430 medan publiken uppgick till 206 000 besökare.

Genom Cullbergbalettens verksamhet och internationella renommé redovisar dansinstitutionerna en förhållandevis stor andel turnéföreställningar jämfört med t.ex. operaområdet.

Tabell 7.4 Verksamheten vid de svenska dansinstitutionerna 1992/93

	Operan	Gbgs Musikt.	Riks- teatern	Malmö MTAB	Östgöta teatern	Summa
Antal koreografier	32	6	3	6	9	56
varav bou	5	2		1	2	10
Antal föreställningar	79	119	92	57	83	430
varav bou	24	59		15	50	148
varav turné	19		92		11	122
Antal besök	54 995	30 243	70 122*	38 279	12 596	206 235
varav bou	20 759	13 026		1 461	6 261	41 507
varav turné	eu		70 122		2 482	72 604
Antal dansare/koreografer	81	52	26	40	18	217
varav fasta	80	38	12	19	6,2	155

*Av Cullbergbalettens ca 70 000 besök avser ca 50 000 besök vid föreställningar utomlands.

Stockholmsoperans betydelse för variationen i dansutbudet illustreras av att mer än hälften av de koreografier som fanns på repertoaren 1992/93 gavs här. Många av dessa verk framfördes dock endast ett fåtal gånger.

Den professionella danskonsten är koncentrerad till storstadsområdena. Av de föreställningar de fria grupperna genomförde under 1992/93 kunde 90 procent ses i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Enbart i Stockholm genomfördes ca 60 procent av alla föreställningar.

7.6 Genomgång av olika dansförslag

Teaterutredningen har under arbetet mottagit flera skrivelser med synpunkter på förhållanden som rör dansens villkor. Alla har det gemensamt att de tar upp dansens bristande infrastruktur och svaga förankring i arrangörsledet. Det kan finnas skäl att kort sammanfatta de ofta skilda ståndpunkter som dansområdets företrädare intar vad gäller utvecklingen av svensk danskonst.

7.6.1 Dansens Hus

Dansens Hus har i en skrivelse presenterat förslag till nätverkssamverkan inom dansområdet. Det "lilla nätverket" utgör en samarbetsgrupp av producerande institutioner och arrangörer som skall utveckla nya former för produktion och distribution av dansföreställningar men också ta emot internationella gästspel. Dansens Hus förutsätts i förslaget vara den koordinerande kraften i samarbetet. Effekten av det intensifierade samarbetet inom dansområdet blir att de städer som har egna balettkompanier eller goda gästspelsförhållanden får ta del av fler föreställningar.

Det "stora nätverket" är i förslaget liktydigt med Riksteatern. I detta nätverk skulle Dansens Hus och Riksteatern samarbeta i dansproduktioner för en bredare publik på andra platser i landet än dit "lilla nätverket" når.

Dansens Hus föreslår även att de medel som fördelas av Kulturrådet skall koncentreras till färre projekt för att höja kvaliteten på dansproduktionerna i landet. Man efterlyser också en möjlighet att söka bidrag för samproducerande teaterhus. Vidare bör enligt Dansens Hus ett "juniordanskompani" inrättas med egen huvudman och särskild finansiering. Ett antal länsdanskonsulenter bör också tillsättas för att förbättra dansens lokala förankring.

7.6.2 Svensk Danskommitté

Svensk Danskommitté har tillställt utredningen en promemoria angående kulturpolitiskt handlingsprogram för dansen i Sverige. I skrivelsens argumenterar Danskommittén för kraftfulla satsningar på dansen inom de närmaste åren och man för bl.a. fram följande krav:

- Omedelbara åtgärder som syftar till att förhindra en reducering av Sveriges regionala dansensembler,

- omedelbara åtgärder för att ge de utominstitutionella dansarna och koreograferna anständiga arbetsresurser,
- främja konstnärligt samarbete mellan institutionella och utominstitutionella utövare bl.a. genom inrättande av nya koreograf- och dansargrundbelopp,
- ge ökat utrymme för svensk dans i TV och radio,
- ge Danshögskolan ett tilläggsanslag för genomförande av en förlängning av danspedagogutbildningen med en praktiktermin.

Danskommittén kräver också att en dansutredning tillsätts med uppgift att analysera och lämna förslag till åtgärder för de omfattande strukturella problem som finns inom dansområdet samt föreslå åtgärder. Utredningen bör enligt Danskommittén beakta följande långsiktiga krav:

- Bygg upp ett regionalt nätverk för dansen genom länsdanskonsulenter,
- reformera dansutbildningen,
- skolan bör utveckla sitt ansvar så att alla barn och ungdomar får undervisning i dans och möjlighet att möta dansföreställningar,
- stärk danslivets produktions- och distributionsmöjligheter,
- förverkliga riksdagens beslut om ett centrum för dansforskning,
- ge resurser för dokumentation av svensk dans.

7.6.3 Danscentrum

Danscentrum föreslår i en skrivelse till utredningen att det skapas ett centrum för produktion, distribution och marknadsföring av dans inom Riksteatern. Verksamheten skall vara skild från den övriga talteatern och ha egen budget. En danschef och några producenter skall ansvara för produktion av dansföreställningar för turné. Ett kontaktnät med länsdanskonsulenter och dansarrangörer skall byggas ut över hela landet. Festivaler och andra manifestationer av dans skall arrangeras i samarbete med Danscentrum.

Danscentrum föreslår också i sin skrivelse att det inrättas rörliga grundbelopp som gör det möjligt för talteatrar att knyta till sig koreografer och dansare för enskilda uppsättningar. Man förespråkar också ett system där unga dansare får tillfälle att arbeta vid teatrar som betalda elever.

7.6.4 Utredning om en ny regional dansensemble i Västernorrland

Landstinget i Västernorrland och Sundsvalls kommun tillsatte under 1993 en utredning med uppgift att undersöka förutsättningarna för att etablera en regional dansensemble för Norrland baserad i Sundsvall/Härnösand. Utredningen överlämnade sitt förslag i december 1993. Utredningen föreslår att regionen Sundsvall/Härnösand inrättar en självständig dansensemble med uppdrag att turnera i Norrland. Förslaget är en del av den tidigare presenterade planen om en utveckling av Norrlandsoperan. Den nya dansinstitu-

tionen kan dock byggas upp oberoende av om de övergripande tankarna om Norrlandsoperan genomförs eller ej.

Den konstnärliga profilen på den nya dansensemblen föreslås bli inriktad på modern dans. Ensemblen skall sysselsätta 13 dansare. Den konstnärliga ledaren bör enligt förslaget inte vara koreograf. Ensemblen skall i stor utsträckning arbeta med korttidsanställd personal och frilansare. Verkstadsresurser och andra tekniska tjänster skall kunna köpas av Teater Västernorrland som förfogar över ändamålsenliga tekniska produktionsresurser.

Driftskostnaderna för den nya dansteatern beräknas i utredningen till 17,4 miljoner kronor. Av kostnaderna beräknas ca 10 miljoner kronor till löner, 5 miljoner kronor till turnékostnader samt 2,6 miljoner kronor till övriga kostnader. Lokalkostnaderna är inte inkluderade i den i utredningen presenterade kalkylen. Lönenivån är medvetet högt beräknad för att man framgångsrikt skall kunna konkurrera om de bästa dansarna.

7.6.5 Efva Lilja Dansproduktion

Den fria dansgruppen Efva Lilja Dansproduktion kommenterar i sin skrivelse till utredningen flera av de förslag som diskuterats för att stärka dansområdets infrastruktur. Gruppen är kritisk mot en ytterligare decentralisering inom dansområdet. Stockholm bör i stället vara bas för dansen också fortsättningsvis. Här finns konfrontation med och närhet till andra konstområden. Här finns också utbildningen och erfarenheten liksom kontaktnät och organisationerna. En aspekt som gruppen lyfter fram är också dansarnas behov av daglig träning vilken är lättast att organisera i Stockholm.

Gruppen befarar också att skapandet av ett juniordanskompani skulle ta resurser från mer angelägna dansområden. Ett juniordanskompani förutsätter en arbetsmarknad som inte finns i dag. Det är därför bättre att satsa på ungdomspraktikplatser.

Det är enligt Efva Lilja Dansproduktion av avgörande betydelse att stimulera framväxten av ett arrangörsnät för dans i Sverige. Det är inte nödvändigtvis så att teaterarrangören är en intresserad eller kunnig arrangör av dansföreställningar. Ofta kan en konst- eller musikarrangör vara en lämpligare dansarrangör. Eftersom den för dansen nödvändiga tekniken finns hos teaterarrangören är det viktigt att finna lokala samarbetsformer för dansgästspel. Skolorna är här viktiga mottagare. Gruppen noterar dock att de under senare år har fått allt svårare att beställa dansföreställningar. Lösningen på detta problem är riktade arrangörsbidrag till skolorna.

För att få till stånd rimliga arbetsförhållanden inom den utominstitutionella dansen förespråkar Efva Lilja Dansproduktion fleråriga grundbelopp också till den fria danssektorn.

7.6.6 Koreografen Gun Lund

Koreografen Gun Lund är verksam i dansgruppen Rubicon. Hon pekar i sin skrivelse till utredningen på behovet av en förstärkt regional förankring för danskonsten. Det behövs ett nätverk av regionala ensembler som kan utvecklas efter olika principer. Gun Lund betonar också vikten av dansarnas dagliga träning och att de ges möjlighet till vidareutbildning.

Danskonsten är i första hand ett ansvarsområde för staten. På det lokala och regionala planet finns inte den kunskap och förståelse för dansområdets speciella frågor. Det är viktigt att det råder ett rimligt förhållande mellan dimensioneringen av dansar- och koreografutbildningen och dansens arbetsmarknad. Detta gäller inte minst mot bakgrund av den nya statliga utbildningen med inriktning på modern dans.

I ett kritiskt inlägg mot arbetsmarknadsinsatserna inom dansområdet menar Gun Lund att pengar som berör kulturområdet måste handhas av människor med kunskaper på området. Hon menar också att för den fria danskulturen måste staten börja tänka i grundbelopp eller basresurser. För att få fram resurser till dansområdet kan det bli nödvändigt med omfördelning av stöd som i dag går till talteatern.

Gun Lund anser att Riksteatern gynnat den dramatiska dansen med tanke på den efterfrågan som riktats från teaterföreningarna. Hon kan dock tänka sig andra arrangörsmodeller. I likhet med Efva Lilja Dansproduktion förespråkar hon samarbeten med organisationer inom konst- och musikområdena eller att det skapas särskilda dansföreningar.

7.7 Sammanfattning

7.7.1 Brist på turnéföreställningar inom musikteater och dans

Det finns flera gemensamma nämnare mellan dans och musikteater. På det konstnärliga planet finns relationen till musiken. Jämfört med talteatern är både dansen och musikteatern personellt och scenmässigt mer resurskrävande vilket gör att de båda scenkonstformerna är komplicerade och dyra att få ut på turné. Kopplingen mellan dans och musikteater finns redan i den nuvarande institutionsstrukturen. Landets tre största musikteaterinstitutioner har också balettkompanier. Även Riksteatern och Östgötateatern kombinerar i mindre skala de båda genrererna. Det gör att det är ett begränsat antal platser i landet som kan erbjuda en dans- eller musikteaterföreställning på sin hemmasscen.

Bristen på turnéföreställningar utanför produktionsorterna är en viktig förklaring till varför den regionala infrastrukturen i form av arrangörsnät, främjarverksamhet och utbildning är så svagt utbyggd. Samtidigt vittnar de gästspel som ändå görs om att det finns ett stort publikt intresse i landet för operauppsättningar eller föreställningar av Cullbergbaletten. Det är viktigt att

hitta turné- och produktionsformer som svarar mot detta intresse liksom att ge den moderna dansen en arrangörsstruktur.

Det som gör balett och opera dyr att producera och distribuera på turné är de stora personalresurser som i allmänhet krävs. För en dansföreställning behövs också vissa faciliteter som inte alltid en normal teaterarrangör kan erbjuda; t.ex. dansmatta eller uppvärmnings- och träningsutrymmen.

Konstnärliga och ekonomiska motiv talar för att en turnerande operauppsättning sällan kan vara av allra största format. Frånsett att dessa uppsättningar blir orimligt dyra att distribuera innebär en turnéversion med all säkerhet alltför många konstnärliga kompromisser. De stora uppsättningarna bör upplevas på operainstitutionens hemmascen. Det borde dock enligt utredningen vara möjligt att producera och distribuera mindre musikdramatiska uppsättningar utanför operastäderna för att på så sätt stimulera intresset för musikteatern. Den mindre föreställningsformen kan inte minst vara lämplig för barn- och ungdomspubliken.

7.7.2 Nya former för spridning av dans och musikteater

De regionala musikteatrarna i Västerbotten och Värmland har goda produktionsresurser för såväl stationära som turnéanpassade operauppsättningar. Det finns framför allt tre hinder som motverkar en intensivare turnéverksamhet. Det första gäller de gränser som huvudmännen sätter för verksamheten. Samma förhållande råder för flertalet länsteatrar. Landstingen är ovilliga att bjuda andra län på föreställningar som har subventionerats av det egna länets skattebetalare. Det andra problemet handlar också om ekonomi. Eftersom musikteaterföreställningar är förhållandevis dyra att producera – och därmed också att sälja – är det få arrangörer som har råd att beställa dem även om de ges möjlighet att göra det. Det senare gäller särskilt Norrlandsoperan som har inkrivet i sitt uppdrag att turnera i hela Norrland.

Den kanske viktigaste förklaringen till varför de båda regionala operainstitutionerna blivit alltmer stationära ligger förmodligen i att ledning och personal av konstnärliga och sociala skäl föredrar att koncentrera verksamheten till hemmascenerna.

Folkoperan har genom åren utvecklat ett nära samarbete med Riksteatern vilket medfört att flera operauppsättningar kunnat presenteras i landsorten. Genom dessa erfarenheter finns det förutsättningar att gå ett steg vidare i samverkansformerna och inleda samproduktionsprojekt. Vi erfar att sådana projekt nu planeras. Det bör vara en praktisk rollfördelning mellan Riksteatern och Folkoperan att också fortsättningsvis samarbeta om operauppsättningar för turné. Det är önskvärt att detta samarbete kan få en mer långsiktig inriktning än i dag.

Musikteaterproducenterna är för närvarande ekonomiskt hårt trängda. Malmö Musik och Teater AB har nyligen genomfört en omstrukturering av

verksamheten som också innebär att teatern strävar efter en konstnärlig förnyelse av musikdramatiken. Denna inriktning innebär dock att intäkterna kommer att minska i förhållande till tidigare år då Malmö Stadsteater finansierade verksamheten med en betydligt lättare repertoar.

I Göteborg invigs hösten 1994 ett nytt operahus. Verksamheten i den nya operan kommer att kräva betydligt större personella, konstnärliga och tekniska resurser än vad som gäller för närvarande. I planerna ingår att förstärka teatern med ca 200 årsverken varav en stor del sångare och musiker. Varken i Malmö eller Göteborg kommer det utan resursförstärkningar att finnas utrymme för en regional turnéverksamhet. Vi anser dock att det är angeläget att en sådan kommer till stånd för att komplettera det rika utbud av taldramatik som erbjuds genom länsteatrarna och Riksteatern

Det finns i Sverige en särskild resurs som vi anser borde kunna bidra till en unik svensk operatradition med helgjutna uppsättningar i det mindre formatet med möjlighet att finna en förankring i de landsdelar där den hör hemma. Denna resurs är länsmusikensemblerna som finns över hela landet. Alla länsmusikensembler har inte förutsättningar att arbeta med operauppsättningar. Sammansättningen kanske inte stämmer med de krav som ställs eller intresset hos ensemblen kan helt enkelt saknas. Det borde ändå vara en spännande utmaning att utveckla nya former för samarbete mellan de existerande musikteaterinstitutionerna och vissa länsmusikensembler för att skapa en regional musikteaterproduktion baserad på regionala resurser. I betänkandets förslagsdel kommenteras de förslag som framförts till utredningen om att inrätta operaregioner. På sikt skulle denna reform också kunna omfatta dansområdet.

8 Det internationella perspektivet

8.1 Världen i Sverige

8.1.1 Teatrarnas repertoar

Det finns en internationell teaterrepertoar av främst klassiska verk som kontinuerligt sätts upp på svenska scener. Utbudet av pjäser översatta från franska, ryska eller tyska är relativt stort. Den anglo-amerikanska dominans som utmärker den skönlitterära utgivningen i Sverige är inte lika märkbar på teaterrepertoaren.

Forskaren Yngve Lindung gjorde för Teaterårsboken 92 en undersökning om bl.a. dramatikens ursprung. Undersökningen täcker alla teatrar som redovisade sin verksamhet säsongen 1989/90 till Teaterårsboken och speglar därigenom ett större material än de statsunderstödda teatrarna. Det finns anledning att tro att de tendenser som framkommer detta år ännu består.

Lindung kommer i sin undersökning fram till att 1989/90 års teaterutbud kraftigt domineras av svenska originalverk. Drygt 65 procent av såväl uppsättningar som föreställningarna är svensk originalproduktion. Framför allt gäller dominansen inom barn- och ungdomsteatern. Ca 85 procent av dessa uppsättningar och föreställningar är av svenskt ursprung. Även vuxenteatern domineras av svensk originaldramatik med ca hälften av antalet uppsättningar och föreställningar.

Dramatik översatt från engelskan utgör det största utbudet vid sidan av det svenska men kommer långt efter med 13 procent av uppsättningar och 17 procent av föreställningarna. Totalt kommer utbudet från 13 språk.

Den svenska originalproduktionen dominerar utbudet hos samtliga producenter, både vad gäller teater för vuxna, barn och ungdom. Undantaget utgörs av vuxenutbudet hos privatteatrarna där nära 70 procent av uppsättningar gäller dramatik från engelskan.

Undantaget privatteatrarna ligger den svenska andelen av det totala antalet uppsättningar som lägst på ca 50 procent hos de helstatligt finansierade teatrarna Operan, Dramaten och Riksteatern för att öka till 60 procent hos de lokala och regionala institutionerna och till ca 75 procent hos de fria teatergrupperna. Skillnaderna speglar de olika teatrarnas uppdrag. Nationalscenerna skall spela världsdramatikens äldre och modernare klassiker medan stads- och länsteatrarna mer präglas av lokal och regional förankring vilket påverkar repertoarinriktningen. De fria gruppernas inriktning på barn- och ungdomsdramatik bidrar till deras svenska profil.

Privatteatrarna och de samhällsstödda scenerna arbetar med olika förutsättningar och uppdrag. Ett mått på detta – och på den angloamerikanska dramatikens publika attraktionsförmåga – är att 11 privata uppsättningar svarade för hälften av publiken på samtliga föreställningar av angloamerikanskt ursprung.

8.1.2 Teatrarna mångkulturella arbetsplatser

Den svenska teatern är som arbetsplats mycket internationell. Detta gäller dock företrädesvis personal som tjänstgör bakom scenen. Inom talteatern har det under lång tid varit mycket svårt att göra sig gällande för skådespelare med annat modersmål än det svenska språket. Bland tekniker, hantverkare, scenografer och andra yrkesgrupper där språket inte behöver vara ett avgörande hinder i arbetet hittar man däremot många invandrare. Av Operans i Stockholm ca 700 anställda spelåret 1993/94 beräknas 108 vara av icke-svensk härkomst. Dansens gränslöshet illustreras av att inte mindre än 17 av Cullbergbalettens 20 fasta dansare är utländska medborgare.

Invandrades erfarenheter kommer dock fram inom talteatern genom ett antal fria teatergrupper vars medlemmar oftast har en gemensam etnisk och språklig bakgrund. En beräkning baserad på ansökningar om statsbidrag hos Statens kulturråd 1992/93 visar att det då fanns 12 invandrargrupper vilka representerade 5 språk; finska, spanska, engelska, persiska och polska. Tendensen är dock att antalet grupper byggda på etnisk eller språklig samhörighet minskar och att invandrade professionella scenkonstnärer i större utsträckning söker sig in i svenska sammanhang.

Riksteatern ger fr.o.m. spelåret 1993/94 plats för en ny mångkulturell ensemble, Shikasta, som består av invandrade professionella skådespelare och musiker. Initiativet är ett uttryck för att det finns en växande medvetenhet inom svensk teater att invandrades erfarenheter och yrkeskunnande kan ge viktiga bidrag till det konstnärliga skapandet. För den mångkulturella ensemblen har Riksteatern särskilt stöd från Kulturdepartementet, Statens kulturråd och AMS.

Under det s.k. Kulturåriondet fördelas särskilda statliga bidrag till projekt som ökar medvetenheten om det mångkulturella samhällets problem och möjligheter genom olika kulturyttringar där konstnärliga yrkesutövare medverkar. Inom teaterområdet har det tagits flera initiativ som syftat till att skapa gemensamma konstnärliga plattformar för svenska och invandrade scenkonstnärer och att nå nya publikgrupper. Mellan 1990/91–1992/93 stöddes 20 sådana teaterprojekt med sammanlagt 1,6 miljoner kronor. En utvärdering av dessa projekt presenteras 1994.

Vid sidan av de i Sverige bosatta invandrarna ges arbetstillfällen till utländska medborgare verksamma inom scenkonstens många olika yrkesgrupper. Enligt statistik från Arbetsmarknadsstyrelsen är det företrädesvis

inom scenkonstens kommersiella grenar – cirkus, cabaret, show m.m. – samt inom operaområdet som det förekommer import av arbetskraft i någon större omfattning. De samhällsstödda teatrarna litar i allt väsentligt på medarbetare bosatta i Sverige. Som exempel kan nämnas att de svenska teatrarna spelåret 1992/93 engagerade 7 utländska regissörer (varav 5 inom operaområdet) medan det totala antalet uppsättningar uppgick till ca 550 (institutionsteatrar och fria teatergrupper).

8.1.3 Festivaler och gästspel

De internationella impulserna är viktiga för teaterkonsten och här spelar de utländska gästspelen i vårt land en stor roll. Medan det läggs ned stora produktionsresurser på våra teaterinstitutioner satsas det relativt blygsamma medel för att stödja det internationella gästspelsutbytet.

I jämförelse med många andra länder arrangerar Sverige få internationella möten inom teaterområdet. Sverige har fram till 1993 inte haft en stor, återkommande teaterfestival ens på nationell grund. Den teaterbiennal som arrangerades för första gången i maj 1993 fyller därför ett stort tomrum. Fortfarande saknas dock en regelbundet återkommande internationell mötesplats för teater i vårt land. Möjligen kan den planerade internationella teaterfestivalen i Göteborg 1994 komma att fylla den luckan.

Kulturhuset i Stockholm har i brist på den stora internationella festivalen tagit ett visst ansvar för att presentera ett internationellt utbud varje höst under rubriken Scensommar. En begränsad budget gör dock att man inte klarar av att bjuda in de allra viktigaste internationella föreställningarna. Södra Teatern är en annan gästspelsscen i Stockholm som har ett uppdrag att presentera internationella gästspel.

De viktigaste arrangörerna av internationella gästspel var säsongen 1991/92 Stora Teatern i Göteborg som kunde presentera åtta internationella uppsättningar, Stockholms Stadsteater (7) och Manegen (3). Riksteatern presenterade 3 nordiska gästspel med fyra uppsättningar och 29 föreställningar runt om i landet.

Av de sammanlagt 60 internationella uppsättningarna spelades 30 i Stockholm och lika många utanför landet. Vid sidan av Stockholm var Göteborg med 14 uppsättningar jämförelsevis väl tillgodosett med internationella gästspel. Mot bakgrund av de höga kostnaderna för opera- och dansgästspel är Stora Teaterns åtta gästspel en anmärkningsvärt hög siffra och den visar att en stor kulturinstitution kan bedriva en aktiv gästspelspolitik till stor del byggd på egen finansiering.

Teaterårsboken redovisar utländska gästspel i Sverige och enligt denna har det samlade antalet mellan spelåren 1988/89–1991/92 årligen uppgått till ca 40 (se tabell nedan). 1991/92 var gästspelen fördelade på 20 olika länder med en mycket god spridning över framför allt Norden och Europa. Norge och f.d.

Sovjetunionen är representerade med fem gästspel vardera. De anglosachsiska länderna är uppenbarligen mer intressanta som upphovsländer för pjäser än som föreställningsursprung. Från vardera Storbritannien och USA kom endast två teatergästspel säsongen 1991/92.

Antalet och fördelningen av gästspel speglar säkert det svenska teaterlivets internationella preferenser men sannolikt också de bidragsförutsättningar staten sätter upp. Att antalet gästspel från östeuropa är så högt som tio kan bero på att det under 1991/92 fanns särskilda medel att söka för utbytet med länderna i central- och östeuropa.

*Tabell 8.1 Utländska gästspel i Sverige 1988/89–91/92
(Källa: Teaterårsboken)*

År	Antal gästspel	Norden	Övriga Europa	Utom Europa
1988/89	35	13	13	9
1989/90	39	14	21	4
1990/91	43	19	16	8
1991/92	39	14	19	6

8.2 Sverige i världen

8.2.1 Svensk dramatik i utlandet

Genom inhemsk statistik vet vi mycket om den internationella dramatikers plats på svenska teatrar. Det är däremot betydligt svårare att redovisa den svenska dramatikers internationella spridning.

Allmänt kan sägas att det är få svenska nu levande dramatiker som spelas utanför vårt land. Det är främst P O Enqvist och Lars Norén som är kända och regelbundet sätts upp på utländska scener. Svensk barn- och ungdomsteater är mycket uppskattad inom framför allt det tyska språkområdet.

Strindberg dominerar bilden av svensk dramatik i utlandet. I båda de bibliografier över svensk dramatik översatt till tyska respektive engelska som givits ut av Svenska institutet upptar strindbergsöversättningarna mer än halva utrymmet. Det är betecknande för var tyngdpunkten i det internationella intresset ligger för svensk dramatik att det finns betydligt fler översättningar till tyska än engelska.

8.2.2 Svenska gästspel utomlands

Svensk teater har gott rykte utomlands. Man förknippar ofta den svenska scenkonsten med namn som Ingmar Bergman eller teatrar som Dramaten och Cullbergbaletten. Dramatens många utlandsturnéer under senare år har bidragit till en särskild internationell uppskattning av svensk skådespelarkonst.

Det internationella utbytet förekommer dock på många plan. En beräkning byggd på teaterinstitutionernas redovisning för verksamhetsåret 1991/92 visar att dessa genomförde 24 internationella gästspel vilka representerade 26 uppsättningar och 121 föreställningar.

Spelåret 1992/93 fördelade Kulturrådet bidrag till 13 svenska teatergästspel i utlandet. Det allt ökande intresset för central- och östeuropa speglas av att fem av dessa gästspel gällde denna region. Två bidrag gick till gästspel i Tyskland. I övrigt fördelade sig bidragen på enstaka europeiska länder samt Filippinerna. Kulturrådet kunde inte registrera några ansökningar som gällde gästspel i engelsktalande länder.

8.3 Förutsättningar för det internationella teaterutbytet

8.3.1 Hinder för utbytet

I och med att Sverige undertecknade det s.k. EES-avtalet som gäller fr.o.m. den 1 januari 1994 kan medborgare i EG/EFTA arbeta upp till 3 månader i länderna i det nya frihandelsområdet utan särskilt arbetstillstånd. På sikt kan EES-avtalet och ett eventuellt svenskt medlemskap i Europeiska Unionen komma att påverka delar av det svenska teater- och danslivet. Det gäller främst musiker och dansare medan skådespelare p.g.a. språkliga hinder knappast kan komma att utvidga sin arbetsmarknad mer än marginellt.

Den skattelagstiftning som finns på området är en annan faktor som påverkar det internationella kulturutbytet. I Sverige gäller en ny lag fr.o.m. januari 1993 "Särskild inkomstskatt för utomlands bosatta artister m.fl." (SFS 1991:591). I den nya skattelagen är det arrangören som ansvarar för inbetalningen av artistskatten.

På teaterområdet har redan vissa negativa effekter kunnat iaktas. Teatrarernas Riksförbund och Svensk Teaterunion/ITI har i skilda skrivelser till regeringen framfört kritik mot lagen som man anser fördyrar internationella teatergästspel. Resultatet av den nya skatten blir att de svenska arrangörerna blir tvungna att betala artistskatten. Den Internationella Kulturutredningen redovisar utförligare det rättsliga regelverk som finns inom det internationella kulturutbytet.

8.3.2 Vem gör vad i det internationella teaterutbytet?

Flera myndigheter och organisationer arbetar för att informera om och ekonomiskt möjliggöra det internationella teaterutbytet. Statens kulturråd ger bidrag till internationella gästspel i båda riktningarna. 1992/93 kunde Kulturrådet stödja 15 internationella teatergästspel (exklusive dans). Den totala bidragssumman uppgick till ca 640 000 kr.

Svenska institutet skall informera om och stödja presentationen av svensk kultur i utlandet. På teater- och dansområdet gör institutet särskilda insatser för att främja det individuella personutbytet och de centrala institutionernas internationella verksamhet. Svenska institutet har också fått särskilda resurser för att stödja kulturutbytet med de central- och östeuropeiska länderna samt tredje världens länder. För budgetåret 1992/93 fördelade Svenska institutet 2 263 000 kronor till teater- och dansutbytet med östeuropa och 2 643 000 kronor till utbytet med utvecklingsländer. Detta är långt större belopp än vad som finns tillgängligt för utbytet med västeuropa och nordamerika.

En tredje statlig aktör inom det internationella kulturutbytesområdet är biståndsorganet SIDA vars informationsbyrå och kulturenhet stödjer vissa kulturbiståndsprojekt i tredje världen. Inom scenområdet har SIDA under åren stött ett antal utbildningsprojekt och medverkat till vissa investeringar i lokaler och transportmedel i syfte att bidra till en förbättrad infrastruktur för ett antal teatrar.

Svensk Teaterunion/ITI är de svenska teatrarnas organisation för sina gemensamma intressen och unionen fungerar också som svensk medlemsorganisation i det internationella teaterinstitutet (ITI). Bland medlemmarna i Svensk teaterunion märks – förutom ett stort antal teatrar – arbetsmarknadens huvudorganisationer Teatrarnas Riksförbund och Svenska Teaterförbundet. ASSITEJ, IATA och UNIMA är internationella organisationer för barn- och ungdomsteater, amatörteater respektive dockteater med nationella centra i Sverige. Samtliga fyra internationella teaterorganisationer erhåller statligt stöd för sina verksamheter.

De olika yrkesorganisationerna inom scenområdet ingår ofta i större internationella gemenskaper. Detta gäller t.ex. Svenska teaterkritikers förening, Svenska dramatikerförbundet, Svenska regissörsförbundet och Svensk teaterteknisk förening. Arbetsmarknadens parter har också sina internationella organisationen varför man kan påstå att det internationella nätverket är vitt förgrenat och de svenska organisationerna aktiva inom det internationella teatersamarbetet.

8.3.3 Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är väl utvecklat inom teaterområdet och flera yrkesgrupper har skapat särskilda organ för att främja de nordiska kontakterna. Sedan gammalt finns det nära relationer mellan de svenskspråkiga teatrarna i Finland och den rikssvenska teatern. Riksteatern arbetar aktivt för att främja det nordiska utbytet och distribuerar årligen ett antal nordiska gästspel. Riksteatern har också en egen finsk ensemble. Med Norge sker samarbetet med det Norske Riksteatret som varje år presenterar föreställningar i Sverige i Riksteaterns regi.

Genom scenerna i Finland som spelar en viktig roll för finlands-svenskarnas kulturella identitet ges den svenskspråkiga teatern möjlighet att verka i en annan miljö vilket har vitaliserat det svenska teaterlivet. Flera ledande scenkonstnärer i Sverige har av och till varit verksamma i Finland.

8.3.4 Teaterns samordningsbehov

Vi har ovan beskrivit den statliga organisationen för service och stöd till det internationella kulturutbytet. Den nuvarande teaterpolitiken lägger med sin inriktning på kraftiga subventioner till producentledet i praktiken ett stort ansvar för samordningsfrågor och internationellt utbyte på institutionerna själva. Den samlade statliga bidragssatsningen på internationellt utbyte är svår att uppskatta då ansvaret är uppdelat flera organ. En grov beräkning visar dock att svenska staten 1992/93 fördelade ca 6,5 miljoner kronor i bidrag till teatrarnas internationella utbyte varav 4,9 miljoner kronor avsåg utbytet med östeuropa och tredje världens länder. Därutöver erhöll de internationella teater- och dansorganisationerna ca 0,8 miljoner kronor i verksamhetsbidrag. Dessa summor skall jämföras med de ca 2 miljarder kronor som beräknas ha utgått i offentligt stöd till hela teaterområdet (beräkning i Riksdagens revisorers rapport "Teatrarna och svenska folket").

Mot bakgrund av den betydelsefulla roll som teatern kommer att spela också framgent i svenskt samhällsliv är det angeläget att dess rika grenverk kan utgå från en kraftfull stam som alla teatrar kan repliera till och hämta näring från. Inför den internationalisering av samhälls- och kulturlivet som väntar är det viktigt att teaterområdet ges möjlighet att delta på sina egna villkor. Det saknas i dag resurser till en sådan samordning. Våra allmänna slutsatser om nödvändigheten av att teatrarna i ökad utsträckning utvecklar nya samarbetsformer för produktion, distribution och gästspelsverksamhet utgör också motiv för att skapa en lämplig sambandscentral för teatrarnas gemensamma intressen.

Vi anser att Svensk Teaterunion – svensk avdelning av Internationella teaterinstitutet (ITI) – skulle kunna spela en viktig roll i detta sammanhang. Unionen företräder samtliga teaterinstitutioner jämte ytterligare ett antal producenter samt dessutom teaterlivets olika intresseorganisationer. Arbetet omfattar såväl nationella som internationella uppgifter.

Svensk Teaterunion/ITI har sina lokaler på Nybrokajen 13 i en fastighet ägd av fastighetsbolaget Vasakronan. Lokalerna är små och det finns mot bakgrund av unionens stora arbetsområde väl motiverade krav på större och till teaterområdets behov bättre anpassade lokaler. Södra teatern skulle enligt utredningen motsvara detta lokalbehov. I förslagsdelen redogör vi för hur en ny organisation för Södra Teatern skulle kunna skapas, kopplad till teaterområdets nationella och internationella nätverksbehov.

8.5 Sammanfattning

Det internationella inflytandet inom svensk teater gör sig främst gällande genom import av utländsk dramatik. Denna dominerar dock inte de svenska teaternas repertoar utan den jämbördiga relationen dramatik med svenskt respektive utländskt ursprung – 50 procent vardera – är sannolikt hälsosam för den konstnärliga kvaliteten och bredden. Forskaren Yngve Lindungs undersökning av dramatikens ursprung visar att de samhällsstödda teaternas utgör en garanti för svensk originalproduktion.

Teaterledare och regissörer har länge haft en mycket traditionell syn på röstframställningens betydelse inom scenkonsten. Denna syn innebär att aktörer som brutit på svenska eller talat dialekt haft små möjligheter att ta plats på scen. Vi märker nu att det mångkulturella samhälle som Sverige alltmer tar formen av också vinner insteg på teaternas. Utvecklingen av dans och mim och dess integrering med den dramatiska teatern gör att teatern behöver artister med annan kompetens än den traditionella där det rikssvenska idiomet inte är lika avgörande som tidigare.

Inslaget av utländska artister och andra yrkesgrupper inom det kommersiella scenområdet är stort. Det finns anledning att tro att det kommer att bli betydligt större efter ett svenskt EES-avtal eller medlemskap i EG.

De svenska konstnärliga utbildningarna håller allmänt en mycket hög standard. Det gör att de konstnärer för vilka inte språket utgör ett avgörande hinder – sångare, musiker, dansare, bildkonstnärer – kommer att kunna konkurrera på en långt större internationell arbetsmarknad än i dag.

Det kanske största problemet i det internationella teaterutbytet är svårigheten att i vårt land arrangera de allra viktigaste teatergästspelen. Det finns flera förklaringar till varför Theatre du Soleil, Peter Brookes uppsättningar eller Royal Shakespeare Company ännu aldrig gästade Sverige. För att kunna genomföra projekt i den storleksordningen krävs erfarenhet och personkontakter, ett intresse från teaternas sida som också måste innebära vissa uppföringar samt ett helhjärtat stöd från den lokale arrangörens huvudmän och de statliga bidragsgivarna. Det är sällan dessa förutsättningar existerar samtidigt. Det är därför viktigt att det kan utvecklas en sambandscentral för internationella gästspel och andra teaterkontakter.

9 Teaterns roller

9.1 Ny betydelse för teatern

Det starka offentliga stödet till den svenska teatern måste rimligtvis bero på att teaterkonsten är angelägen för såväl enskilda individer som för samhället i stort. Vad är det då som gör att teaterkonsten har fått en så stark ställning i vårt land och hur ser framtidsperspektivet ut?

Leif Zern skriver i sitt bidrag (bilaga 3) till utredningen att man knappast kan tänka sig 1974 års kulturpolitik utan det vitala teaterklimatet i Sverige under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Teatern banade alltså väg för kulturpolitiken och kom samtidigt att gynnas av den. Teatern blev en kanal i samhällsdebatten. Zern skriver också att det sedan 1974 har skett en spridning av uppmärksamhet, eller en förlust av centrum. Det beror inte bara på den ökande mängden av kanaler för information och underhållning utan framför allt på offentlighetens förändrade funktion. Enligt Zern befann sig teatern mer i centrum för ett tjugotal år sedan.

Det verkar som teatern har uppfattat detta. I takt med utbyggnaden av regionteatern och betoningen av den lokala och regionala egenarten och autonomin har allt fler institutioner börjat tala om sig själva som kulturella centra. Man kan tydligt se två skilda utvecklingslinjer. Den ena syftar till att profilera sig konstnärligt på sina hemmascener och att slå broar till den internationella scenkonsten. Exempel på denna strategi kan vi se i Malmö, Göteborg och Umeå. Den andra inriktningen leder mot en förstärkt regional verksamhet med småskaliga, lättroliga föreställningar. Företrädare för denna strävan hittar vi på några av de mindre länsteatern.

Det är naturligt att teatern förändrar sina verksamheter och förnyar sina uppdrag. Det visar bara att teatern kan ha olika funktioner och betydelser.

9.1.1 Motiv för en statlig teaterpolitik

Men det är kanske inte som representativ lyskraft eller effektiv distributionskanal som teatern har sin avgörande betydelse utan som konst. Som sådan representerar den mångfald. En och samma uppsättning kan ge skapande möjligheter för bildkonstnären, kompositören, skådespelaren, regissören, sångaren, maskören, perukmakaren, dirigenten, dansaren, författaren, koreografen etc. Teatern i vid mening är ett allkonstverk som ger möjlighet för konstnärer som annars arbetar enskilt att ingå i kollektiva sammanhang. Därmed har teatern en potential och sprängkraft som få andra konstområden.

Den offentliga teatersatsningen är ett uttryck för att samhället tycker att teater är bra och önskar att befolkningen skall utnyttja det utbud som erbjuds. Varför vill vi det? Vi har berört teaterns konstnärliga betydelse; teaterkonsten är en angelägenhet för flera andra konstområden. Det är också förklaringen till varför den har en publik attraktionsförmåga. Teatern i vid mening har något att säga de flesta människor.

Den moderna svenska teatern är nära förbunden med de folkbildningssträvanden som präglat samhället under 1900-talet. Även om dramatiken under senare år kompletterats med nya formspråk så är det fortfarande i allmänhet den litterära texten eller dramat som utgör utgångspunkten i teaterarbetet. Teatern är därmed i hög grad ett konstområde som försöker upptäthålla kontakten mellan såväl då som nu; mellan klassisk högkultur och samtida vardagsrealism. Teatern förmedlar också abstraktioner och mångbottnade sanningar. Det är inte oviktiga uppgifter i en tid när masslitteratur och såpopper ofta ger mycket endimensionella bilder av mänskliga och samhällseliga konflikter.

Det finns en annan sida av bildningsperspektivet. Demokratin förutsätter kunniga människor som kan se längre än näsan räcker. På teatern kan de stora frågorna lyftas fram och kommenteras på ett sätt som det offentliga samtalet i andra medier aldrig kan göra. Konsten kan också spela en roll för vetenskap och forskning. Inom båda områdena är kreativitet och originalitet nödvändiga ingredienser för nyskapande. Det finns därmed ett samhällsintresse av att stödja konstens och vetenskapens spjutspetsar.

1974 års kulturpolitik ger kulturen – och därmed teatern – en rad instrumentella uppgifter. Kulturens opinionsbildande och konfliktlösande betydelse understryks. Men de destruktiva kulturmönster som man varnade för för tjugo år sedan är redan över oss. Värderingsförskjutningarna har bidragit till att vissa av kommersialismens negativa verkningar blivit salongsfäliga. Vi har blivit nogsamt medvetna om att kulturens förmåga att stå emot andra samhällsbehov eller kommersiella intressen är begränsad.

Samhällsnyttan kommer sannolikt inte att vara bättre synkroniserad i framtiden. Kulturen får lita till sin egen kraft men också vara beredd att ingå i nya allianser för att flytta fram sina positioner. För att teatern skall kunna spela den folkbildande och kommunikativt utvecklande roll som vi inledningsvis markerat krävs att den blir tillgänglig för de grupper som i dag står främmande för teatern som konstform. Tillgängligheten handlar inte nödvändigtvis bara om var och när föreställningen ges. Det är lika mycket en fråga om att publiken – särskilt den ovana teaterbesökaren – har rätt att känna identifikation eller engagemang på teatern. Det blir en viktig uppgift för teaterlivet att utveckla den framtida teatern till en angelägenhet för fler människor. Det är en lika viktig uppgift för samhällsorganen att se till att teatern ges goda möjligheter att nå ut till de grupper som bäst behöver teatern. När det gäller

barn och ungdom måste en bättre samverkan mellan teatrarna och skolan åstadkommas i distributionsledet.

9.1.2 Kampen om fantasin

Samhällsutvecklingen har medfört att den kommersiella kulturindustrin expanderat kraftigt och skaffat sig ett fast grepp om befolkningens fritidsvanor. Utvecklingen inom hemvideo-, televisions-, fonogram- och litteraturmarknaderna har varit särskilt stark och fört med sig en anglo-amerikansk dominans inom masskulturen.

Denna utveckling föder successivt nya värderingar och referensramar hos befolkningen. Skillnaderna mellan teaterns uttrycksformer – som förändrats påfallande litet under vår tid – och de moderna massmediernas, tenderar att vidgas. Det folkbildningsperspektiv som fortfarande har en stark förankring inom teatern existerar i mycket liten utsträckning i de medier som teatern främst konkurrerar med. Ungdomsgrupperna växer upp utan det litterära klassikerarv som fortfarande utgör stommen i teatrarnas repertoar.

Teatern befinner sig dock i ett i grunden gott utgångsläge. Som praktiskt taget enda konstart hävdar teaterinstitutionerna svensk orginalproduktion. Den svenska dramatiken dominerar repertoaren på teaterinstitutioner och i fria grupper. Till skillnad från filmen, musiken eller litteraturen har den anglo-amerikanska masskulturen inte skaffat sig ett dominerande inflytande över teaterområdet. Det råder en allmän enighet om att svensk teater hävdar sig väl i en internationell jämförelse. Detta gäller inte minst barn- och ungdomsteatern. Publiksituationen har varit stabil under en sjuårsperiod. Det finns t.o.m. en tendens att teaterbesöken ökar under det senaste året.

De kommersiella mediernas grepp om befolkningens kulturvanor gör det än mer angeläget att behålla de ytor där konsten tillåts leva på sina egna villkor och inte på marknadens. Teatern är en del av vårt kulturarv men också en verkstad för forskning och experiment. Denna icke publika roll speglar inte i någon statistik men har ändå stor betydelse för det intellektuella klimatet, konstnärligt nyskapande och yttrandefriheten i landet.

Ytterst är dock teatern ett möte mellan scen och salong och de nuvarande teaterinstitutionernas legitimitet vilar till stor del på att de har en både politisk och folklig förankring. I den situation som teatern befinner sig i ställs stora krav på nytänkande om publiken skall kunna återerövrars. Detta nytänkande måste omfatta teaterns alla verksamheter: organisation och personalpolitik, publikarbete och försäljningsstrategi, konstnärliga val och externa kontakter.

9.1.3 Förändrade fritidsvanor

Man kan dock inte utesluta att en förklaring till den långsiktiga publika nedgången hänger samman med teatrarnas förmåga att etablera kontakt med det omgivande samhället. Under perioden har mycket hänt som förändrat förutsättningarna för teatrarnas verksamhet. Förändringarna ligger på två plan. Det ena utgörs av de förskjutningar i värderingar och attityder som samhället och medborgarna successivt utsätts för under en generation. Som jämförelse kan man notera att en minst lika omfattande samhällsförändring ägde rum under perioden efter andra världskriget. Teatern kom att relatera till de krafter som bidrog till dessa förändringar och blev på så sätt en del av den snabba samhällsutvecklingen. Detta gäller i synnerhet under 1960- och 70-talen.

Med den samhällsutveckling som ägt rum har nya medier vuxit fram som framgångsrikt kapat åt sig marknadsandelar av människors tid och pengar. När Folkparkerna under åren närmast efter krigsslutet kunde samla 1 000 besökare till sommarteaterföreställningar såg svenska folkets liv annorlunda ut jämfört med i dag. Med 2 veckors semester fanns man kvar på hemorten större delen av sommaren. Det var bara på teater och bio man hade enda möjligheten att se de mest kända artisterna. Flertalet svenskar ägde ännu inte bil. Trångboddheten bidrog till att det sociala livet i stor utsträckning ägde rum utanför hemmen. Televisionen hade ännu inte gjort sitt intåg, än mindre video, dataspel eller hemdatorer. Folkrörelserna hade en stark förankring men det specialiserade föreningsliv som finns i dag på de flesta orter var utvecklade. Det råder i dag en helt annan konkurrens inte bara om människors fritid utan också om deras fantasi.

Den gamla folkteatertanken byggde på folkbildningsideal i samklang med idén om teatern som massmedium. Folkteaterns arvtagare är i dag televisionen och privatteatrarna. För båda gäller dock att folkbildningsperspektivet kommit alltmer i skymundan. De samspelar med de samhällsstödda teatramna genom att använda sig av regissörer och skådespelare som är verksamma på teatrarna. Utan teaterinstitutioner skulle television, radio och privatteatrar inte kunna upprätthålla den produktion de gör i dag.

9.1.4 Ökad mediakonsumtion ställer större krav på egen kreativitet

De senaste årens samhällsutveckling har inneburit förändringar av delvis nytt slag. Teatern har dock denna gång haft svårigheter att relatera till förändringarna och konstnärligt gestalta dem på det för teatern traditionella sättet. I stället har nya produktions- och föreställningsformer vuxit fram. När Dramaten på 1970-talet tolkade människors oro för kärnkraften i det stora "Stormen-projektet" var det ett försök att med den stora institutionens egna resurser skapa ett allkonstverk i nya produktionsformer. Det var ett brott mot Dramatens egna traditioner men projektet byggde ändå på tanken att teatern

själv är kapabel att gestalta det omgivande samhället utan att detta i allt för påträngande grad blir delaktig i den konstnärliga processen.

I och med regionteaterutbyggnaden tvingades teatrarna etablera en ny relation till sin publik och sin bygd. De nya teatrarna var i allmänhet för små för att ens kunna inbilla sig att de inom sig hade tillgång till de kompetenser och erfarenheter som är nödvändiga förutsättningar för teaterarbetet. Deras uppdrag förutsatte också en helt annan lokal och regional kännedom än de gamla stadsteatrarna där skådespelaren iakttog publiken genom en glipa i ridån. Leif Zern talar om förlusten av centrum. De nya regionteatrarna kommer aldrig att kunna upprätta detta centrum i betydelsen av ett nav som det mesta snurrar runt. När verkligheten blir mer dramatisk och teatral än teatern själv måste dess betydelse ligga på andra plan.

Teatern kan sägas ha två funktioner. Den externa eller publika funktionen är mötet mellan scen och salong. Besökaren köper sig en upplevelse som i bästa fall vidgar vyerna och ger nya insikter. Den mer interna funktionen är teaterns inre arbete, de processer som det konstnärliga skapandet innehåller och som ger effekter långt utanför verkstäder och repetitionssalar. De två funktionerna har under lång tid varit strikt åtskilda. Det har funnits ett skråtänkande inom teatern där rädslan för att beblanda sig med de som står utanför skrået har varit stor.

Med regionaliseringen av teatern har följt en öppnare inställning till publiken och det omgivande samhället. Teatern har därmed fått en tredje betydelse i vilken publiken bjudits in att delta i den skapande processen. En förklaring till de vikande publiksiffrorna för teatrarna kan således vara att publiken helt enkelt inte längre nöjer sig med att passivt vara publik utan att den själv vill skapa och gestalta. Det ökande intresset för samarbete mellan amatörer och yrkesverksamma skådespelare tyder på detta. Efter Spelet om Norbergsstrejken vid mitten av 1970-talet har det varit en mycket stark utveckling av sommarspelen i Sverige. Amatörteaternas Riksförbund beräknar att det sommaren 1993 sattes upp ca 170 sommarspel i landet. Hur många av dessa som var mer utvecklade samarbetsprojekt mellan amatörer och yrkesverksamma är svårt att beräkna men det är uppenbart att det är många. 1950-talets skådespelare gick in i filmateljeerna under de oavlönade sommarferierna. På 1990-talet deltar man i den nya folkteaterörelsen som heter sommar- och bygdspel. Det är en viktig uppgift för teaterpolitiken att hitta stödformer för denna rörelse som ger den ekonomiska möjligheter att utvecklas utan att ta död på den kraft som idealiteten innehåller. Det bör i första hand vara ett lokalt och regionalt ansvar att stödja dessa projekt men också staten måste ha en beredskap att ge stöd till de initiativ som innehåller särskilda kvaliteter.

9.1.5 Riksteatern och länsteaternas uppgifter i ett nationellt perspektiv

Den reella decentralisering som eftersträvades genom skapandet av länsteatrar med regionalt huvudmannaskap hade i första hand kulturpolitiska motiv – det fanns ett särskilt värde i att en konstnärlig institution var förankrad i en region med egna kulturpolitiska ambitioner. Med ett sådant synsätt bör varje regional teater utveckla en alldeles egen identitet som ger den en särskild plats på landets teaterkarta. Det är denna regionala särprägel som motiverar att lands-ting och kommuner ger stöd till verksamheten.

Enligt samma synsätt skall Riksteatern ha ett mer generellt utbud för en publik i hela landet, oberoende av bygdens särart eller andra skilda förutsättningar. På detta sätt får vi en relativt given rollfördelning mellan regionteatrarna och Riksteatern grundad på en nationell kulturpolitisk helhetssyn. Länsteaternas inriktning och arbetssätt formuleras av kulturpolitikerna i respektive region. De kan skilja sig mycket i fråga om inriktningen på turnéverksamhet, målgrupper liksom betoningen på regionala författare och ämnen. Utifrån denna starka lokala förankring kan de bli av stort intresse som delar av en nationell teatergemenskap. De blir det i kraft av en lokal profil och särart, inte för att de är en av ett tjugotal likadana.

Att Riksteatern skall ha ett mer generellt utbud innebär inte att det skall vara likgiltigt eller slätkammat. Riksteaterns nationella roll ger bara andra förutsättningar att spegla livet än länsteaterns regionala utgångspunkt. En teater som Riksteatern arbetar också under andra produktionsvillkor än mer stationära teatrar. En teater utan hemmascen och krav på kontinuerlig kontakt med hemorten bör kunna utveckla fria och flexibla produktionsformer där relationer etableras med olika delar av svenskt och internationellt teaterliv. Det är rimligt att Riksteaterns kompletterande utbud innehåller det som länsteatrarna inte kan ge och att det håller högsta möjliga konstnärliga nivå. Det förutsätter en fortsatt satsning på de specialensembler som finns i dag samt en klarare inriktning på projekt där man knyter landets intressantaste krafter till sig. På detta sätt kan Riksteatern förstärka sin betydelse och roll i den statliga teaterpolitiken.

9.1.6 Teatrarna förändras – och står stilla

När teatrarna väl insåg att den nya tiden krävde nya konkurrensmetoder innebar det att förutsättningarna för teaterproduktion- och distribution kom att förändras. De snabba kostnadsförändringar inom teaterområdet som denna utredning och dessförinnan andra iakttagit kan förklaras med en del objektiva orsaker som ökade lokalkostnader, förändrade lagar och avtal, ökade kostnader för löner etc. Kostnadsförändringarna har också andra förklaringar. I kampen om fantasin måste teatrarna alltmer spela med på andra mediers villkor. Medialiseringen av kulturen gör att tekniken kommit att bli en allt större

kostnad för teatrarna. Man märker det genom att andelen teknisk personal har ökat betydligt under senare år. Teatertekniken har blivit alltmer sofistikerad. Det förefaller som teatern inte längre riktigt litat till sitt allra ursprungligaste medel, det enkla mötet mellan skådespelaren och publiken.

Samtidigt använder teatrarna i stor utsträckning traditionella metoder för produktion, distribution och publikarbete. Teatrarnas inre organisation är i stort den samma som för tjugo år sedan. Teaterchefen rekryteras ur skådespelar- eller regissörskåren. Större delen av ensemblen är fast anställd liksom i ännu högre grad teknisk och administrativ personal. Detta innebär både möjligheter och risker. På kort och medellång sikt innebär kontinuitet möjlighet att utveckla ett kreativt samspel inom en teater och en ensemble. På längre sikt hotar förstelning. Tydligast kan man avläsa det inom frigruppssektorn där man kan finna de äldsta exemplen på ensembler som är barn av sjuttio-talets kulturpolitik. På institutionerna – i mindre grad kopplade till enskilda starka personligheter – borde det paradoxalt nog finnas bättre förutsättningar till kontinuerlig förnyelse.

9.1.7 Den statliga teaterpolitiken

Mot bakgrund av ovanstående diskussion om teaterns roll i samhället under efterkrigstiden finns det skäl att betrakta den statliga delen av institutionsutbyggnaden som fullföljd. Det finns ett institutionellt nätverk över hela landet. Det kommer naturligtvis alltid att uppstå behov av kompletteringar av denna struktur. I stort bör dock de statliga resurser som ligger utlagda på teatrarna vara tillräckligt dimensionerade som statligt grundstöd. Vi återkommer till de genrespecifika teatrar som behandlas i särskild ordning i förslagsdelen.

Staten bör efter denna uppbyggnadsfas rikta in sin uppmärksamhet på att stimulera teatrarna till konstnärlig förnyelse, vidgat deltagande, samverkan och ökad rörlighet mellan teatrarna och över länsgränserna. Frågan är då vilken relation som i framtiden skall råda mellan staten, kommunerna och landstingen beträffande ansvar för och styrning av teatrarna.

Samhällsutvecklingen har under senare år gått i riktning mot ökad lokal och regional självständighet. Riksdagsbeslutet 1993 avseende sammanslagningen av ett antal statsbidrag i samlade kommunala och regionala statsbidrag var ett tydligt tecken detta. Det statliga inflytandet kommer att utövas genom ramlagar som mycket övergripande fastställer de nationella målen.

Det statliga kulturstödet kom dock att läggas utanför det nya systemet. Det fanns flera skäl till detta. Flertalet kulturinstitutioner är självständiga juridiska personer och står som mottagare av det statliga stödet. Bidragsrelationen upprätthålls av staten och institutionerna i fråga, inte staten och landsting eller kommuner.

Ytterst måste en nationell teaterpolitik syfta till att upprätthålla en någorlunda jämn standard vad gäller medborgarnas möjlighet att ta del av ett levande teaterutbud. Teatern är det största samhällsstödda konstområdet avseende regional utbyggnad och kostnader. Staten svarar för en avsevärd del av det totala samhällsstödet till teaterområdet. För Riksteatern, stads- och länsteatrarna motsvarar statsbidraget knappt 50 procent av det totala samhällsstödet. Om stödet till nationalscenerna inkluderas uppgår statens andel till två tredjedelar.

Det har under senare tid från framför allt landstingshåll framförts önskemål om att friare få disponera de statliga stöden till de regionala kulturinstitutionerna. Motivet är att man på den regionala nivån själv vet bäst var resurserna gör mest nytta utifrån regionens egna behov. Det är självfallet en rimlig ståndpunkt. De regionala bedömningarna utgör grundvalen för den regionala kulturpolitiken. På teaterområdet är det också så att landstingen i praktiken har ett mycket stort inflytande över de regionala kulturinstitutionerna. Man tillsätter styrelser, utser ledningar och beslutar om budgetar.

Det är dock kommunernas och landstingens gemensamma uppfattning att staten också fortsättningsvis skall ha ett visst inflytande över omfattningen av den lokala och regionala kulturverksamheten. Detta hänger samman med den nuvarande nationella kulturpolitikens mål om medborgarnas lika rätt till kulturupplevelser och eget skapande över hela landet. Den ekonomiska utvecklingen och de omprioriteringar av offentliga åtaganden som denna medför utgör ett hot mot kulturområdet som i stort inte omfattas av någon lagstiftning. De statliga institutionsriktade bidragen har visat sig vara verkningsfulla hinder mot nedskärningar av kulturinstitutionernas samhällsbidrag.

I ett nationellt perspektiv är det också angeläget att de beslut som regering och riksdag fattar har en reell möjlighet att slå igenom på lokal och regional nivå. Om Riksdagen t.ex. uttalar sig för att det är viktigt att det genomförs särskilda insatser för barn och ungdom att ta del av konst och kultur så är det också nödvändigt att det finns statliga medel att realisera denna politiska vilja. Pengar är erfarenhetsmässigt ett viktigt styrmedel inom kulturområdet. Om staten avstår från bidragsansvar så avstår den i realiteten från möjligheten att uttrycka sina kulturpolitiska avsikter.

9.1.8 Kulturpolitik är också konstpolitik

Kulturpolitik innefattar konstpolitik. Teaterpolitiken är en del av såväl konstpolitiken som kulturpolitiken. I konstpolitiken ligger ansvaret för konstarten i sig och den utgår från behov som i vissa lägen kan förefalla strida mot kulturpolitikens. De lokala och regionala kulturinstitutionerna utgör också viktiga delar av en konstpolitisk infrastruktur. Staten har ett särskilt ansvar för teaterkonstens utveckling. I denna ingår att svara för utbildning och forskning, att se till att det finns en arbetsmarknad som står i proportion till denna

utbildning (eller vice versa) och att på andra sätt stimulera intresset för teaterkonsten. Samspelet mellan staten, kommunerna och landstingen är nödvändigt för att skapa såväl goda konstpolitiska som kulturpolitiska förutsättningar inom teaterområdet. Grundbeloppssystemet är ett effektivt verktyg för att åstadkomma detta samspel och gemensamma ansvarstagande.

Utredningen kommer i sin analys av grundbeloppssystemet fram till att det nuvarande statsbidragssystemet fungerar väl vad gäller att definiera och precisera det statliga bidragsansvaret. Statsbidraget är också förutsägbart och utgör på så sätt ett gott planeringsunderlag. Dess förutsägbarhet innebär samtidigt att det är statiskt. När en teaterinstitution väl har etablerat sig i bidragshierarkin stannar den sedan där utan reella möjligheter att förändra sin bidragsposition. Detta har medfört att det blivit växande orättvisor i statsbidragsgivningen mellan olika institutioner beroende på att somliga tagit på sig en expansion utan att invänta höjda statsbidrag. Andra institutioner däremot balanserar exakt antalet årsverk mot grundbelopp. Systemet med fasta grundbelopp motverkar också i någon mån teaternas ambitioner att göra verksamheten mer kostnadseffektiv.

Grundbeloppen är lika för institutionerna oavsett genreinriktning eller regionala uppdrag. Med tanke på de ökade kostnader som dans-, musikteater- eller turnéverksamhet medför är det enligt utredningen motiverat att införa differentierade grundbelopp. För att stimulera konstnärligt och organisatoriskt nytänkande är det också nödvändigt att införa en kraftigt ökad andel rörliga grundbelopp.

9.1.9 Den fortsatta regionala utvecklingen

Det pågår för närvarande något av en kraftmätning om teaterns gunst. Det finns de som i första hand ser teatern som en konstform med ett värde i sig och med ett alldeles eget existensberättigande. Det kreativa samhället kräver kreativa människor lyder förenklat den nya tidens slagord. Samhällsvetaren Jan Erik Gidlund förespråkar t.ex. att nya organisationsformer med mindre politisk styrning utvecklas för dagens teatrar. Styrelserna bör ha en bred representation av olika verksamhets- och samhällsintressen.

Andra intressenter betonar teaterns instrumentella uppgifter. Man pekar på teaterns kulturpolitiska uppgifter eller dess roll för att göra en stad eller region attraktiv ur investeringssynpunkt eller för att locka till sig välutbildade invånare. Teatern har alltid haft instrumentella uppgifter, tjänat andra syften än de rent konstnärliga. Men teaterns huvuduppgift är att stå utanför den direkta samhällsnyttan. Man kan diskutera rationella organisatoriska lösningar inom enskilda teatrar. Det är nödvändigt när all annan verksamhet utsätts för förändringar. Att diskutera teaternas konstnärliga uppgifter är dock vanligare. På detta område finns det gränser för det rationella.

Utvecklingen mot en profilerad regional teaterverksamhet kräver sannolikt en förändrad syn på regionteaterns uppgifter. De flesta länsteatrar är i dag uppbyggda efter samma mönster. Repertoaren är snarlik liksom proportionerna mellan målgruppsinriktningarna. Teatrarna replierar inte särskilt mycket på de regioner där de är verksamma. Sett ur den nationella mångfaldens perspektiv vore det intressantare med ett antal regionala teatrar som tydligare hämtade sin konstnärliga näring från den regionala myllan de står på. I denna struktur av särpräglade regionteatrar skulle Riksteatern kunna verka som koordinerande kraft samtidigt som man kunde erbjuda ett nationellt utbud med en repertoar som länsteatrarna saknar.

Vad är det då som hindrar landsting och länsteatrar att slå in på denna väg mot en fördjupning av de regionala uppdragen? Ett svar på denna frågan är att de som är verksamma på teatrarna runt om i landet ofta själva har en svag förankring i de regioner där de verkar. De ser sig dessutom ofta som förmedlare av en sluten teatertradition.

Landstingsförbundet förmedlar i ett s.k. "positionsapper" riktat till de kulturpolitiska utredningarna sin syn på en framtida regional teaterpolitik. Förbundet menar att det nu – tjugo år efter beslutet om den nya kulturpolitiken – är dags att ge landstingen ett självständigt ansvar för den regionala kulturpolitiken. Landstingsförbundet menar att den nuvarande kulturpolitiken är att betrakta som decentraliserad statlig kulturpolitik. Den är också en sektorspolitik som sätter likhetstecken mellan statlig kulturpolitik och konstpolitik. Man betonar att det inte skall behöva råda någon motsättning mellan de båda synsätten på kulturen. Förbundet menar att det är i skärningspunkten mellan den konstnärliga och kulturpolitiska dialogen som det verkligt nyskapande kan få en chans.

9.1.10 Offentligt stöd och konstnärlig frihet

"Konsten är frihetens rike och teatern är en mötesplats vid sidan av det gängse sociala livet. Däri ligger både dess styrka och dess tillkortakommanden. Vi kan ta intryck utan att känna oss förpliktigade att ändra våra liv och åsikter. Ändå händer någonting när vi prövar alternativa synsätt. Det invandas självklarhet rubbas."

Orden är Ylva Brunen i en rapport till Statens kulturråd om teatern och det mångkulturella samhället. Definitionen av kultur som ett uttryck för frihet gör den särskilt känslig som ett politikområde. Kan denna frihet garanteras med en målstyrd kulturpolitik?

Trots att institutionerna genom kraftigt ökande biljettintäkter under senare år lyckats minska beroendet av samhällsbidrag är detta ännu förhållandevis stort inom teaterområdet. Vi har tidigare pekat på att den samhällsstödda teatern fortfarande har ett folkbildningsperspektiv som skiljer den från mer kommersiellt inriktad kulturverksamhet. Repertoarteaterns krav på konst-

närlig bredd och variation i utbudet fördyrar verksamheten jämfört med privatteaterns exploatering av säkra kort. Den dag Dramaten envist håller fast vid en eller två kassapjäser på repertoaren är det tid att ompröva statsbidraget och uppdraget som nationalscen. Man skulle kunna påstå att den samhällsstödda teatern definitionsmässigt går med förlust. Det är som alternativ till den privatfinansierade kulturen den har sin betydelse.

Då och då debatteras riskerna med offentligt kulturstöd. Kritikerna mot samhällsstöd menar att också offentliga bidrag korrumpierar eller åtminstone skapar skyddade verkstäder. Inom teatern framförs sällan kritik mot det offentliga stödet. Få scenkonstnärer upplever att bidragsgivare och huvudmän styr verksamheten på ett otillbörligt sätt. Snarare har somliga framfört synpunkten att politikerna borde intressera sig mer för teaterns verksamhet.

Mot slutet av 1970-talet var situationen en helt annan. Då rasade en rad strider på flera teatrar mellan de politiska och konstnärliga ledningarna. Konflikterna var så spända att Kulturrådet kände sig föranlåtet att utfärda regler för hur samspelet mellan de båda parterna skulle ske. I skriften *Teatern* och den konstnärliga friheten underströk Kulturrådets förre ordförande Paul Lindblom bl.a. att teaterchefen skulle ha huvudansvaret för den konstnärliga verksamheten och ekonomiska förvaltningen sedan väl teaterns styrelse godkänt budgeten. Paul Lindblom förespråkade också att varje teater skulle ha ett repertoarråd samt att en utvärdering av den konstnärliga verksamheten borde ske årligen.

Om det nu berodde på de av Kulturrådet utfärdade rekommendationerna eller ej må vara osagt men konflikterna ebbade ut på teatrar. Det förefaller som det under 1980-talet utvecklats en rätt väl fungerande praxis vad gäller relationerna mellan konstnärlig ledning, styrelse och personal. I denna praxis ingår att styrelsen fastställer teaterns budget och övergripande mål för verksamheten. Dessa är i allmänhet lokala och teateranpassade tillämpningar av de statliga kulturpolitiska målen. Teaterchefen har förutom den dagliga arbetsledningen ansvaret för att anställa personal och fastställa repertoaren. Graden av samrådsförfarande i dessa frågor varierar sannolikt mellan teatrar.

Denna ansvarsfördelning kan vara tillämplig också i framtiden. Vi anser dock att teaterchefen bör få i uppgift att svara för en årligen återkommande utvärdering av den konstnärliga verksamheten som kan ligga till grund för den fortsatta planeringen och ansökan om bidrag hos såväl staten som huvudmännen. Det finns också behov av att på teatrar skapa umgängesformer mellan ledning, teaterns anställda och styrelsemedlemmar som ger de senare en tydligare känsla av delaktighet i teaterns verksamhet och planering. Det är i allmänhet lättare att entusiasmera och intressera en informerad politiker än den som känner sig utestängd från teaterns gemenskap.

10 Förslag

10.1 Inledning

I det följande presenterar vi ett underlag för teaterpolitiska beslut under de närmaste åren. Förslagen har olika karaktär och kan delas in i tre kategorier:

- Förslag som avser teaterpolitikens framtida inriktning och struktur.
- Förslag till teaterpolitiskt handlingsprogram för de närmaste åren
- Förslag som i huvudsak berör Riksteatern.

Vår ambition har varit att ompröva Riksteaterns och regionteatrarnas verksamhet och roller med utgångspunkt från en teaterpolitisk viljeinriktning. För att uppnå en tydligare rollfördelning än idag kan det vara motiverat med vissa förändringar av den politik som förts. Däremot har det inte varit vår avsikt att ompröva samtliga centrala avsnitt i politiken. I den mån vi berör Operan, Dramaten, teaterns utbildnings- och dokumentationsfrågor m.m. är det fråga om förslag som är att betrakta som synpunkter mot bakgrund av allmänna teaterpolitiska värderingar och behov.

De förslag som berör Riksteatern är resultatet av en ömtålig avvägning mellan direktivens krav och Riksteaterns ställning som fristående idéell organisation. I enlighet med vårt uppdrag har vi relativt ingående granskat Riksteaterns verksamhet från olika utgångspunkter. Även våra förslag går in på områden som bara Riksteatern kan besluta om. Endast i begränsad utsträckning är det fråga om förslag som riksdag och regering har anledning att ta ställning till.

Det sagda innebär att våra förslag har olika målgrupper och olika tidsperspektiv. Några förslag kan behandlas omedelbart, andra måste genomgå en mognadsprocess innan de kan tas upp till beslut. Det innebär bl.a. att kostnadsberäkningar varit svåra att genomföra.

Vi har i våra överväganden utgått ifrån en i stort sett oförändrad rollfördelning mellan de olika politiska nivåerna. Den övergripande ansvarsfördelningen inom kulturområdet kan emellertid komma att förändras genom förslag utifrån det utredningsarbete som nu sker i bl.a. Kulturutredningen och Regionberedningen.

10.2 Teaterpolitikens inriktning och struktur

10.2.1 Teaterpolitiken i stort

I våra överväganden om en tydligare teaterpolitik har vi utgått från de avgränsningar som gjordes inför beslutet om 1974 års kulturpolitik. Med kulturpolitik avsåg utredningen Kulturrådet (SOU 1972:66) en samlad struktur för samhällets åtgärder på kulturområdet. En sådan kulturpolitik för staten, en kommun, ett landsting eller hela samhället förutsätter väl definierade mål, som möjliggör långsiktig planering och planmässiga reformer inom olika sektorer. För att de kulturpolitiska intentionerna skall kunna genomföras krävdes resurser, metoder och organ för planering och verkställighet. De övergripande kulturpolitiska målen skulle vara bindande för statliga och vägledande för kommunala organ. Enligt vår uppfattning är en sådan avgränsning av politikens form och innehåll fortfarande aktuell. Med den grundsynen bör teaterpolitiken handla om

- nationella mål,
- rollfördelning,
- institutionstruktur och
- finansieringsformer.

När det gäller de nationella målen från 1974 kan man konstatera att dessa fått en god samhällsförankring genom att i stort sett samtliga landsting och kommuner antagit mål som överensstämmer med de statliga. I den meningen har staten lyckats väl med att decentralisera kulturpolitiken.

Däremot återstår mycket att göra i fråga om mål för olika delar av kulturområdet och för olika konstområden. Sedan 1974 har en nämnvärd vidareutveckling endast skett på folkbiblioteksområdet och inom den regionala musikpolitiken. Riksdagen fastställde mål och inriktning för folkbiblioteken år 1985 och för den regionala musikpolitiken i samband med det förändrade huvudmannskapet för regionmusiken år 1988. Någon motsvarande konkretisering på teaterområdet har inte skett.

Som ett led i omprövningen av kulturpolitiken pågår en diskussion om hur den regionala kulturpolitiken skall förtydligas i förhållande till den statliga. Skall den regionala kulturpolitiken ses som en från staten decentraliserad kulturpolitik eller som en självständig regional kulturpolitik? Enligt vår uppfattning måste frågan behandlas mer nyanserat än så. Det handlar om former för samverkan mellan nationell, regional och lokal kulturpolitik. Den statliga konstpolitiken bör samspela med en tydlig och i förhållande till staten självständigt utformad regional kulturpolitik. Denna bör i sin tur relatera till kommunerna i regionen och i hög grad utgöra en sammanvägning av regionala och lokala strävanden.

Den nationella teaterpolitikens mål skall ses som en kombination av kulturpolitiska mål och mål för konstområdet. Politiken skall skapa förutsätt-

ningar för god teater i landet som helhet. Det innebär bl.a. att den nationella teaterpolitiken skall:

- garantera mångfald, kvalitet och professionalism,
- skydda yttrandefriheten,
- vidga deltagandet,
- möjliggöra kulturell förnyelse,
- värna kulturarvet,
- garantera insatser för barn och ungdom.

Till den nationella teaterpolitiken hör också principbeslut i riksdagen om ansvars- och uppgiftsfördelningen i stort mellan stat, landsting, kommun och organisationsliv. Vidare bör riksdagen ta ställning till rollfördelningen mellan de olika statliga aktörerna på teaterområdet.

10.2.2 Statens roll

Staten bär huvudansvaret för att teaterkonsten utvecklas och kan utövas på ett sätt som tillgodoser högt ställda krav på kvalitet och professionalism. Hit bör såväl ansvaret för nationalscenerna (Operan och Dramaten) som för högre utbildning, forskning och konstnärligt utvecklingsarbete på teaterområdet.

Staten bär också huvudansvaret för infrastrukturen på teaterområdet och därmed för de långsiktiga basinvesteringar som krävs för att god teater skall kunna erbjudas i landet som helhet. Ansvaret förutsätter såväl riksomfattande turnéproduktion som lokal och regional produktion. För att kunna hushålla med de gemensamma resurserna och samtidigt tillgodose kraven på mångfald och kvalitet måste det sannolikt även i framtiden bli fråga om en rimlig avvägning mellan olika sätt att tillgodose publikens behov. På längre sikt bör målet vara att en större del av det samlade utbudet inom teater- och dansområdet produceras lokalt eller regionalt. Strukturen måste byggas upp i ett samspel med lokal och regional nivå.

Dagens statsbidragsförordningar för de statliga teatrarna, stads- och läns-teatrarna samt fria teater- och dansgrupper kan uppfattas som svårtydda lapptäcken. I och med att utredningen betonar samspelet och rollfördelningen mellan de olika producenterna är det nödvändigt att detta också återspeglas i statsbidragsförordningarna. I dessa bör statens mål för de olika teaterverksamheterna formuleras liksom hur målen skall följas upp. Statsbidragsreglerna bör innehålla tydliga incitament till omfördelning av statens bidragsmedel så att dess verkan blir mer dynamisk.

10.2.3 Den regionala teaterpolitiken

Landsting och kommuner bör samverka om en regional teaterpolitik, som innefattar även dans och musikteater. Den samlade politiken bör bl.a. innehålla regionala mål och en gemensam syn på frågor om konstnärlig förnyelse och frihet, institutionernas ansvar, vidgat deltagande och samverkan med angränsande län/regioner. Hit hör också de former man inom respektive region väljer för att organisatoriskt och ekonomiskt stärka arrangörsledet. Vi förutsätter en i stort oförändrad rollfördelning mellan de politiska nivåerna när det gäller inriktningen av stödet. Bortsett från bidraget till Riksteatern lämnar staten och landstingen stöd till teaterproduktion. Landsting och kommuner delar ansvaret för stöd till arrangörerna.

Staten bör inte närmare reglera vad som skall ingå i den regionala teaterpolitiken. Däremot har staten ett intresse av att de institutioner den stöder bedriver en verksamhet som samspelar med såväl den statliga som den lokala/regionala kulturpolitiken. I ansökan om grundbelopp bör t.ex. teaterinstitutionernas styrelser redovisa hur de regionala teaterpolitiska målen kan uppnås.

Varje region måste naturligtvis själv definiera innehållet i sin teaterpolitik. Den bör formuleras av landsting och kommuner gemensamt och lämpligen uttryckas i en handlingsplan för regionens teaterverksamhet där ansvar, roller och finansiering läggs fast. En sådan handlingsplan blir sedan vägledande för alla intressenter i regionen och ger också vägledning vid fördelning av de statliga bidragen mellan regionerna.

Av detta resonemang följer att styrelsen för länsteatern inte formulerar någon regional teaterpolitik utan inriktar sig på att utveckla den regionala teaterinstitutionens roll och uppgifter inom ramen för den fastlagda politiken.

Regional teaterpolitik handlar inte enbart – eller ens i första hand – om länsteaterns arbetsvillor och ekonomi. En regional teaterpolitik låter sig väl formuleras även i regioner som saknar länsteater.

En regional teaterpolitik kan innefatta en rad olika element, t.ex. att,

- tillhandahålla ett varierat utbud för den etablerade publiken,
- att nå ny publik och i detta syfte göra riktade satsningar på vissa målgrupper,
- främja och stödja amatörverksamhet på teaterområdet,
- låta teatern medverka till att utveckla och stärka en regional identitet, både genom att levandegöra det förflutna och gestalta nutid och framtid,
- prioritera teaterverksamhet för barn och ungdom.

Om man på detta sätt klargör att den regionala teaterpolitiken utgör en helhet, sammansatt av många skiftande element och krav på olika insatser och ytterst fastlagd av landstings- och kommunfullmäktige, undanröjs också risken för att teaterinstitutionen utsätts för otillbörlig inblanding när den arbetar med att fullgöra sina konstnärliga uppgifter.

För att eftersträva en regional helhetssyn på teaterfrågorna bör också arbetsmarknadspolitiken och länsstyrelsernas kulturstöd ingå i den regionala teaterpolitiken.

10.3 Teaterpolitiskt handlingsprogram

10.3.1 Utgångspunkter

Den statliga teaterpolitiken på kort sikt bör konkretiseras i ett teaterpolitiskt handlingsprogram. Vi föreslår att programmet formas med följande utgångspunkter:

Tyngdpunktsförskjutning mellan producent- och arrangörsled

Enligt vår uppfattning har 1974 års teaterpolitik varit framgångsrik när det gäller utbyggnaden av teaterområdets infrastruktur. Det finns ett institutionellt nätverk över hela landet. De samhällsstödda teatrarna håller överlag en god konstnärlig och teknisk standard. Däremot har teatrarna under reformperioden haft svårt att nå den publik som man förväntade sig vid dess inledningsfas. Teaterpubliken har minskat med ca 25 procent sedan mitten av 1970-talet. Det beror inte enbart på bristande resurser i arrangörsledet utan också på teaterns förändrade roll i samhället.

Den statliga teaterpolitiken har varit inriktad på att bygga ut producentledet och intresserat sig mindre för arrangörsledet. Detta har ansetts vara en regional och lokal uppgift. Denna ansvarsfördelning har fått till följd att det råder en marknad inom teaterområdet där stora resurser lagts på producenterna som i sin tur använder dem för att subventionera sina gager. I slutändan gynnar detta arrangörerna men det sker på producentens villkor.

Problemet är lätt att se, men svårt att lösa. De samhällsstödda institutionerna skall garantera kontinuitet, kvalitet och bredd. Ett producentled som i betydande utsträckning är beroende av den marknad beställarna erbjuder ställs inför stora planeringsproblem med avseende på ekonomi och produktion. Ytterst kan ett marknadsberoende också bli ett hot mot den konstnärliga kvalitetsnivå som institutionen skall upprätthålla. Därför bör tyngdpunkten i det statliga teaterstödet ligga kvar på producentledet. Huvudansvaret för arrangörsledet bör, som hittills, ligga på landsting och kommuner, men staten bör under de närmaste åren satsa på punktvisa, långsiktigt verkande teaterfrämjande åtgärder för att underlätta för arrangörerna.

Samhällsutvecklingen innebär också förändrade villkor för föreningsliv och folkrörelser och det sociala liv som dessa har representerat. Denna utveckling påverkar också teaterlivet. Det riskerar att bli en minskad efterfrågan på uppsökande teater i föreningssammanhang. Det minskade stödet till folk-

bildningsorganisationerna förstärker dessa tendenser. Denna utveckling påverkar i första hand länsteaternas uppsökande verksamhet.

Ökade resurser till det utominstitutionella teaterlivet

Utbyggnaden av teaterinstitutionerna har inte följts av motsvarande satsningar på det utominstitutionella teaterlivet. De fria teatergrupperna erhåller ca 3 procent av det statliga teaterstödet men svarar för ca 60 procent av det kulturpolitiskt viktiga nationella barnteaterutbudet. Den snabba ökningen av arbetslösheten inom teaterområdet – för närvarande mer än 20 procent i årsmedeltal – är ett uttryck för att när institutionsutbyggnaden avtar finns det inte någon annan struktur som kan ge nya arbetstillfällen. En bidragande orsak till arbetslösheten kan också vara en alltför omfattande utbildning av skådespelare. Oberoende av skälen till arbetslösheten är det angeläget att de teaterpolitiska instrumenten förstärks med insatser för det utominstitutionella teaterområdet.

Fortsatt stöd till Riksteatern

Även om det under reformperioden genomförts en utbyggnad av teaterinstitutioner över hela landet är teatern i stor utsträckning fortfarande en storstadsföreteelse. Vi har funnit att Riksteatern – trots utbyggnaden av länsteatern – spelar en viktig roll för teaterutbudet utanför storstäderna. Riksteatern är också en del av arrangörsledet.

Fortsatt utveckling för länsteatern

Teaterpolitiken har sedan början av 1970-talet lagt tyngdpunkten på en utbyggnad av länsteatern. Dessa har genomgått en stark utveckling och förvandlats från små regionala grupper till stabila institutioner. Många av dem har fått ändamålsenliga lokaler som har stimulerat till konstnärlig utveckling men samtidigt bidragit till att den regionala verksamheten reducerats. Länsteaterns lokalmässiga och tekniska utbyggnad har också medverkat till att deras kostnader ökat snabbt.

Utbyggnaden av länsteatern har inte följts av motsvarande förstärkning av arrangörsledet. Jämfört med Riksteatern har flera regionala ensembler problem med att få avsättning för sina offentliga scenföreställningar. En fortsatt utveckling av länsteatern är därför i hög grad liktydigt med en förstärkning av arrangörsledet.

Ökade insatser för musikteater och dans

Den kulturpolitik som beslutades 1974 landade i en samhällsutveckling som innehöll starka element riktade mot en kultursyn som länge präglats av folkbildningsideal och traditionella kulturformer. De formspråk som den kommersiella kulturen utvecklade visade sig ha stark genomslagskraft. Det har medfört att den dramatiska teatern – som traditionellt haft en stark ställning inom svensk teater – inte längre har samma publika förankring som tidigare. Samtidigt finns det mycket som talar för att speciellt ungdomsgrupperna i ökad utsträckning attraheras av dans- och musikteater. I dessa genrer finner ungdomar identifikation i och med att många dansare, sångare och musiker är i deras egen ålder.

Mediautvecklingens starka inriktning på musik och dans har medverkat till ett ökat intresse för dessa genrer. Detta är sannolikt också ett resultat av den verksamhet som under lång tid bedrivits i kommunalt drivna musik- och kulturskolor.

Sammanfattning

Samanfattningsvis bör den statliga teaterpolitiken under de närmaste åren inriktas mot att

- ytterligare decentralisera teaterutbudet,
- vidga deltagandet,
- främja barn- och ungdomsteatern,
- förbättra villkoren för teaterarrangörerna och de fria teaterproducenterna,
- kraftigt öka andelen rörliga bidragsmedel för att stimulera konstnärlig förnyelse, kostnadseffektivitet och ökad samverkan inom teaterområdet,
- stärka dansens och musikteaterns ställning genom utvecklingen av regionala centra i Göteborg, Malmö och Umeå.

Därutöver bör en annan viktig målsättning vara att skapa tydligare spelregler mellan staten, övriga teaterlivet och Riksteatern.

10.3.2 Åtgärdsprogram

Barn- och ungdomsteater

Barn- och ungdomsteaterns fortsatta utveckling är nära kopplad till den status och det intresse som den kommer att ha i teaterlivet och samhället i övrigt. Det finns därför anledning att manifesteras teaterpolitikens prioritering av detta viktiga område genom konkreta åtgärder från statens sida under de närmaste åren.

Statsbidragen till de berörda institutionerna bör vara förenade med krav på en preciserad verksamhet för barn och ungdom. Förslaget om att stärka läns-

teaterföreningarna är en annan åtgärd som gynnar en utveckling av arrangörs- och främjarledet. De föreslagna rörliga grundbeloppen kan ge förutsättningar till en konstnärlig förnyelse av svensk barn- och ungdomsteater. Ett nytt statligt stöd i syfte att underlätta de fria teatergruppernas turnéverksamhet är ett annat inslag i en reformpolitik för barn- och ungdomsteatern.

Vi anser också att inrättandet av en barnteaterscen med ett särskilt nationellt uppdrag att svara för utvecklingsinsatser är en åtgärd ägnad att höja statusen för barn- och ungdomsteatern. Grunden i det nationella uppdraget skulle vara att värna om hög konstnärlig kvalitet och att skapa förutsättningar för förnyelse av svensk barnteater. Mer konkret innebär det att beställningar hos svenska och internationella dramatiker kan läggas ut. Det finns också ett stort behov av teoretiska diskussioner inom barnteaterområdet. Med stöd i det nationella uppdraget skulle teatern i fråga kunna svara för seminarier och kurser med svenska och internationella deltagare. Inom den statliga skådespelarutbildningen finns ett stort behov av att etablera samarbete med kvalificerade ensembler inom barn- och ungdomsteatern för elevernas praktikperioder men också för andra undervisningssyften. Liknande samarbete bör upprättas också med Dramatiska institutet. Vi förutsätter att den nya nationella barnteaterscenen etablerar ett samarbete med TV-företagen för att på så sätt sprida något av utbudet över hela landet.

En viss nationell turnéverksamhet skulle också åläggas den nya scenen. På det internationella planet skulle en svensk barn- och ungdomsteater med nationellt uppdrag ytterligare understryka det goda rykte Sverige har som föregångsland inom detta område och främja ett konstnärligt utbyte i form av föreställningar och erfarenheter.

Det finns många andra motiv för att markera betydelsen av barn- och ungdomsteatern, inte minst av de krav på ökad självfinansiering som alltmer ställs på teatern. De beläggningsciffror som vi redovisat och de begränsade recetter det är möjligt att utkräva av en barn- och ungdomspublik visar tydligt att denna teaterform alltid kommer att vara förhållandevis "olönsam". Men det tyngsta argumentet har att göra med de konstnärliga aspekterna. Det är nödvändigt att skapa ett intresse för den unga publiken hos utövarna och upphovsmännen inom teaterområdet. Annars är det risk för att teaterpolitikens prioriteringar kommer att klinga allt ihålligare i framtiden och vara omöjliga att omsätta i konstnärlig kreativitet.

Vi anser att uppdraget bör vara tidsbegränsat och ge utrymme för konstnärliga omprioriteringar. Det bör kopplas till en befintlig teater vars huvudman är beredd att också ekonomiskt stödja verksamheten. Staten skall dock stå för huvuddelen av merkostnaderna. Inledningsvis bör det nationella uppdraget ges Backa Teater i Göteborg. Detta val grundas främst på konstnärliga bedömningar men det innebär också en statlig regional satsning i Västsverige.

Vi har inte haft möjlighet att utreda de tekniska detaljerna i förslaget. Det bör ankomma på regeringen och Statens kulturråd att utarbeta ett närmare förslag.

Regionala operacentra

Vi har i kapitel 3 beskrivit den regionala teaterutvecklingen och konstaterat att utbyggnaden av länsinstitutionerna nu i stort är över. De senaste årens utveckling, med den snabba internationaliseringen och det ökande regionala och lokala självstyret, ställer dock krav på nya tyngdpunkter i kulturlivet. Det är inte längre självklart att den mest avancerade konsten skapas i huvudstaden eller att de nationella uppdragen uteslutande skall ges stockholmsinstitutioner.

Av flera skäl bör en förstärkning ske av institutionerna i bl.a. Göteborg, Malmö och Umeå. Ett motiv är av regional rättvisekaraktär. Det är i en allt mindre centraliserad stat som Sverige inte längre motiverat att koncentrera de statliga resurserna till huvudstaden så som sker i dag. Med den kraftfulla satsningen på Stockholm har följt en koncentration av produktionsresurser. Detta hänger också samman med mediautvecklingen. Etableringen av de stora mediaföretagen i Stockholm innebär ytterligare en förskjutning av teaterns arbetsmarknad till detta område. Därför är det viktigt att en ökad satsning på regionala centra inom kulturområdet följs av en motsvarande utveckling inom de samhällsägda mediaföretagen.

Institutionerna i Göteborg och Malmö är kulturcentra för befolkningstäta områden. Kommuner och landsting inom dessa regioner utvecklar nu snabbt nya samverkansformer. Institutionerna kommer med all sannolikhet att få bredare uppdrag i framtiden. Samtidigt ställer den snabba samhällsutvecklingen krav på nya konstnärliga uttryck. Det måste skapas möjligheter för några teatrar utanför Stockholm att kombinera ett vidgat regionalt ansvar som innefattar nya turnéuppdrag med resurser för konstnärlig förnyelse och internationella kontakter.

De satsningar som under senare år gjorts på det lokala och regionala musikteaterområdet gör det naturligt att ge dessa institutioner nya uppdrag och därigenom förstärkta statliga bidragsresurser. Ett ökat stöd till dessa regioner är också ett stöd till en kvalitetsinriktad konstnärlig linje som det måste vara ett statligt intresse att hävda.

Försöksverksamhet med operaturnéer

Vi anser att de nya uppdragen för musikteatrarna bör innefatta såväl rent konstnärliga ansvarsuppgifter som på sikt regionala turnéuppdrag. Förra chefen för Musik i Väst, Lennart Berggren, har för vår räkning utrett frågan om en regionalisering av musikteatern. Berggren kommer fram till att de

nuvarande operainstitutionerna bör ges möjlighet att utvidga sin verksamhet i ett antal operaregioner. Vi har även låtit förre chefen för Stora teatern i Göteborg, Sven Gunnar Tillius, göra en beräkning av de tillkommande kostnader som en regional utvidgning av musikteatrarnas verksamhet skulle medföra. En sammanfattning av de båda rapporterna görs i musikteateravsnittet. I utredningens bilagedel redovisas rapporterna oavkortade.

Tillius förslag till en regional operaverksamhet i nya former bygger på samverkan mellan länsmusikorganisationerna och de lokala och regionala musikteaterinstitutionerna. Samarbetsidén borde vara intressant för båda parter. Den innebär förutom möjligheter till konstnärlig korsbefruktning också att insatta samhällsresurser kan utnyttjas rationellt och ekonomiskt. En regionalt turnerande musikteater med dessa förutsättningar skulle kunna utforma en alldeles egen operaform med sina egna begränsningar och möjligheter. Det öppnar för en utveckling av musikteaterformerna. Sist men inte minst kan en sådan lösning leda till att fler människor kommer i kontakt med den levande musikteatern.

Frånsett den osäkerhet som måste råda när det gäller denna typ av kostnadsberäkning anser vi att det vore värt att pröva nya samarbetsformer mellan de producerande musikteaterinstitutionerna och några länsmusikstiftelser. Samarbetet förutsätter naturligtvis att det finns intresse för det hos båda parter. Med tanke på de okända faktorer som ligger i förslagets genomförande menar vi dock att det bör prövas på försök inom en region innan verksamheten kan byggas ut i större skala.

Till de frågor som bör besvaras hör om kostnadskalkylen håller då den konfronteras med verkligheten och om arrangörsnätet kommer att ha ekonomiska möjligheter att köpa de föreställningar som erbjuds. Om svaret är positivt på den sista frågan; vilka konsekvenser får det då för det övriga dramatiska utbudet? Beställarledet är som bekant ansträngt för närvarande.

Vi har under arbetets gång kunnat konstatera att intresset är starkt hos de båda parterna att etablera ett produktionssamarbete enligt ovanstående premisser. Vi anser därför att en försöksverksamhet med en regional operaverksamhet i Sydsverige bör inledas så snart som möjligt. För att Malmö Musikteater skall kunna åta sig detta utvidgade regionala uppdrag krävs en resursförstärkning på ca 2,5 miljoner kronor. Utredningen föreslår att staten svarar för denna resurs och att den utgår i form av rörliga grundbelopp enligt ovanstående föreslagna ansökningsförfarande. Om en senare utvärdering visar att verksamheten faller väl ut finns möjlighet att pröva denna modell i andra regioner i landet. Vi förutsätter att berörda landsting kommer att delta i finansieringen av den regionala musikteaterverksamheten.

Ökat stöd till musikteatrarna

Förslaget om operaregioner löser inte musikteatrarnas akuta ekonomiska problem. Än mindre ger det dem möjlighet att ta på sig nationella ansvarsuppgifter inom operaområdet eller i större utsträckning svara för förnyelsen av svensk opera. Vi har i musikteateravsnittet mer ingående redogjort för de olika förutsättningar som de svenska musikteaterproducenterna verkar under. Av redogörelsen framgår att samtliga – inte minst de som också skall svara för balettproduktion – för närvarande står under starkt ekonomiskt tryck. Vi har också diskuterat förhållandet att statsbidragskriterierna är desamma för såväl tal- som musikteatrar trots att kostnadsbilderna skiljer sig starkt åt.

Vi menar därför att det vore rimligt att på något sätt differentiera statsbidragen mellan de båda institutionstyperna. Ett tillvägagångssätt kunde vara att för musikteatrar höja grundbeloppsvärdet till exempelvis 70 procent från nuvarande 55 procent. En sådan förändring skulle öka statsbidragskostnaderna med ca 23 miljoner kronor. Effekten av en sådan i och för sig önskvärd reform skulle dock bli att den kommunala motprestationen skulle reduceras till 30 procent av lönekostnaderna utöver att svara för övriga kostnader. Avsikten med ett ökat statsbidragsåtagande bör snarare vara att ingå i en gemensam förstärkning av de offentliga bidragen.

En annan teknik för att stärka det statliga bidraget är att för musikteatrarna använda den grundbeloppsschablon som gäller för symfoniorkestrarna. Statsbidraget till dessa är högre än för musikteatrarna – räknat per grundbelopp ca 22 000 kronor – varför en övergång till denna grundbeloppsschablon skulle innebära en avsevärd bidragsförstärkning. En sådan reform skulle med utgångspunkt från grundbeloppsvärdena 1993/94 kosta ca 18 miljoner kronor för staten. Modellen förutsätter också ökade insatser från landsting och kommun. Vi har fastnat för detta alternativ och föreslår alltså att statsbidraget till de grundbeloppsfinsierade musikteatrarna grundas på det grundbeloppsvärde som gäller för symfoniorkestrar.

Det beräkningsunderlag vi presenterar i bilaga 7 ger viss vägledning när det gäller att bedöma kostnaderna för en sådan reform.

Ökat stöd till turnéteater

I vår analys av teatrarnas olika kostnadsbilder kommer vi fram till att det är rimligt att skilja på statsbidragsandelen för lokalt och regionalt verksamma teatrar. Det är främst tre faktorer som motiverar detta. De turnékostnader som länsteatrarna har uppgår till ca 11 miljoner kronor (1992/93) mot mindre än 1 miljon kronor för de samlade stadsteatrarna. Länsteatrarnas möjlighet till egenfinansiering är också mer begränsad. Exempelvis kunde stadsteatrarna spelåret 1992/93 redovisa 64 kronor per besökare i gage/biljettintäkter medan motsvarande för stadsteatrarna var 90 kronor. Det finns också ett kultur-

politiskt motiv att i delar av landet med begränsad tillgång på lokala och regionala teatrar ge publiken ett mer varierat utbud.

Teatrarnas regionala uppgifter bör alltså betonas starkare. Mot bakgrund av de turnékostnader som vissa länsteatrar har redan idag, är det rimligt med ett ökat statligt stöd som stimulans för länsöverskridande turnéverksamhet. Vi vill samtidigt ge möjlighet för andra teaterinstitutioner att öka den regionala verksamheten. Detta talar för att ett statsbidragssystem inte skall knytas till den formella regionteaterstatusen utan till den reella, dvs. att teatern de facto är en turnéteater.

Vi har övervägt flera olika tekniska konstruktioner av det nya statsbidraget. Den enklaste skulle sannolikt vara att direkt koppla statsbidraget till respektive länsteaters grundbelopp genom att höja den statliga andelen av grundbeloppet till exempelvis 60 procent. Därmed skulle man dock inte uppnå syftet att stimulera övriga teatrar till ett ökat turnerande. Dessutom skulle några regionala institutioner som huvudsakligen bedriver stationär verksamhet komma i åtnjutande av det statliga stödet uteslutande på den formella meriten att vara länsteater.

En annan teknik skulle kunna utgå från ett ansökningsförfarande där teatrarna fick redogöra för sina turnéplaner och att t.ex. Statens kulturråd utifrån en samlad bidragspott årligen beslutade om storleken på teatrarnas turnékostnadsstöd. Vi har dock bedömt att denna modell skulle medföra onödig byråkrati och att bidragsresultatet skulle kunna uppfattas som alltför oförutsägbart.

Vi anser att en kombination av de båda ovanstående modellerna är att föredra. Teatramålen bör bedömas efter sin faktiska turnéverksamhet kopplad till någon slags bidragsschablon. För att skapa en viss långsiktighet i bidragshanteringen skulle teatrarnas verksamhet bedömas i treårsintervaller. De teatrar som under de tre senaste åren kunnat redovisa ett visst mått av föreställningsverksamhet utanför hemkommun och hemlän skulle därmed kunna kvalificera sig för ett antal turnégrundbelopp.

För att få ett tillkommande statsbidrag för turnéverksamhet anser vi att en teater skall kunna redovisa minst 35 procent av föreställningar och publik utanför hemkommunen. Av dessa andelar skall minst 10 procent av föreställningar och publik noteras utanför hemlänet. Också föreställningar från regionala institutioner distribuerade av Riksteatern skall kunna ingå i bidragsunderlaget.

Vi föreslår att det statliga turnéstödet till en början uppgår till 6 miljoner kronor och att kulturdepartementet ger Statens kulturråd i uppgift att utarteta förslag till en närmare utformning av stödordningen.

För att markera de reella skillnaderna i kostnader mellan tal- och musikteatrarna och för att i viss mån finansiera reformen kan vi tänka oss en reducering av den statliga andelen av grundbeloppet för de teatrar som inte genomför avsedd turnéverksamhet till 50 procent. Detta skulle främst beröra

stadsteatrarna och några länsteatrar. Med en sådan beräkningsgrund skulle den statliga kostnaden för grundbeloppen reduceras med 7,4 miljoner kronor.

Dansområdet

Utredningen vill understryka behovet av en fortsatt utveckling inom dansområdet. Jämfört med talteaterområdet är dansens infrastruktur otillräckligt utbyggd. Det är en viktig statlig, regional och kommunal uppgift under de närmaste åren att medverka till att dansområdets produktions- och arrangörsled förstärks utanför Stockholm och andra storstadsområden.

Flera av utredningens förslag har detta syfte. Den generella höjningen av grundbeloppsatsen för dans- och musikteaterinstitutionerna kommer att säkra de tidigare hotade danskompanierna i Göteborg och Malmö. Östgöta-baletten får en stabilare ekonomisk grund och ett utvidgat turnéuppslag. De föreslagna rörliga grundbeloppen kommer att göra det lättare för dansinstitutionerna att engagera frilansande koreografer och dansare. Därutöver föreslår utredningen nedan ytterligare insatser för att bredda dansintresset och ge möjlighet till dansproduktion utanför storstäderna.

En ny regional dansensemble för Norrland kan vara en viktig del i en utbyggd infrastruktur för dansen. För statens del skulle kostnaderna för den nya institutionen uppgå till ca 7 miljoner kronor beräknat efter de föreslagna grundbeloppsreglerna för musikteater- och dansinstitutioner. Därutöver finns andra statligt regionala resurser på kulturområdet att utnyttja i form av teater Västernorrland och länsmusikorganisationen. Initiativet ingår i en samlad utvecklingsplan för Norrlandsoperan, som vi inte tagit närmare del av. Kulturutredningen kommer att behandla Norrlandsoperans samlade planer.

Fria dansgrupper

De fria dansgrupperna har i likhet med de fria teatergrupperna ändrat karaktär under senare år. Den kollektiva formen med kontinuerligt samarbetande kompanier har ersatts av koreografprojekt. De fria danskonstnärerna arbetar under svåra ekonomiska villkor betingade av en svag arrangörsefterfrågan och – sett i relation till produktionskostnaderna – alltför begränsade bidragsresurser. Även om utredningen föreslår ökade statliga insatser på dansområdet kommer detta också inom överskådlig framtid att vara ett publikt och resursmässigt smalt konstområde. Det gäller med all sannolikhet särskilt den fria dansen.

I likhet med de fria teatergrupperna berörs det fria danslivet av flera av utredningens förslag. Viktigast är den övergripande strategin för att utveckla en infrastruktur för dansen i landet. Det mest konkreta förslaget i denna gäller inrättandet av en ny regional dansteater i Västernorrland. Denna nya insti-

tution blir den första i landet inriktad på de fria dansformerna. Den kommer också att bygga på medverkan av frilanskoreografer och dansare. Riksteaterns föreslagna satsning på produktionsarbete med andra producenter och ökade satsning på dans bör rimligtvis också ge sysselsättning åt fler dansare och koreografer.

Utöver dessa nya möjligheter bör ökade resurser anslås för projekt och verksamhetsbidrag till grupper och koreografer.

Länsdanskonsulenter

Det pågår för närvarande en utbyggnad av länsdanskonsulentverksamhet på flera håll i landet. Tanken med denna verksamhet är att stärka det regionala intresset för danskonsten på såväl amatörnivå som professionell nivå. Erfarenheterna hittills är goda. Ett antal länsdanskonsulenter bör därför under en treårsperiod tillsättas på strategiska platser runt om i landet. Placeringsstället kan variera men där det är möjligt bör en samverkan eftersträvas med länsteaterföreningarna. På sikt torde effekten bli ett breddat dansintresse runt om i landet och att grunden läggs till en infrastruktur inom dansområdet.

Förstärkt arrangörsled för barn- och ungdomsteater

Utredningen konstaterar att arrangörssituationen på teaterområdet under senare år har genomgått stora förändringar. Dessa förändringar har inneburit nya lokala arrangörsstrukturer på barnkulturens område som en följd av skolsystemets decentralisering. Arrangörsmedlen har därmed delats upp på en mängd aktörer som i många fall är okända för teaterproducenterna. För flertalet teatrar har det inneburit ökande avsättningsproblem. Svårast har situationen kommit att bli för de fria teatergrupperna. Vi ser dock tecken på att bilden förändras. I allt fler kommuner samordnar man insatserna för skolteatern. Grunden för en ny arrangörsstruktur för barn- och ungdomsteatern läggs därmed.

Vi har övervägt direkta statliga stimulansmedel till det lokala arrangörsnätet. Detta skulle dock sannolikt ge biverkningar som förtar effekterna av ett statligt resurstillskott. Ett nytt statsbidrag till det regionala eller lokala arrangörsledet skulle dessutom skapa en omfattande byråkrati på såväl central, regional som lokal nivå. Om det visar sig att de problem som barn- och ungdomsteaterns arrangörsled uppvisat de senaste åren inte avtar bör dock frågan om ett statligt stöd senare kunna övervägas.

Redan nu bör staten engagera sig aktivt för att utveckla en samordnad arrangörsorganisation för skolteatern i landets kommuner. Genom Riksteaterns länsteaterföreningar pågår redan ett sådant arbete. Det är viktigt att detta kan fullföljas. Det har visat sig att de län som har en aktiv konsulent-

verksamhet på barnteaterområdet har nått längst i arbetet med att återskapa en väl fungerande lokal arrangörsstruktur.

Kulturrådet fördelar också bidragsmedel på barnkulturområdet. Under de närmaste åren bör återupprättandet av den lokala arrangörsstrukturen vara en viktig del av rådets arbete. Kulturrådet kan också genom ett utökat antal rörliga grundbelopp med inriktning på stöd till barn- och ungdomsteater främja en utveckling av arrangörsfrågorna.

Publikarbete

Marknadsföringen av teatern har i den tilltagande konkurrensen om publiken kommit att bli mycket viktig. Utvecklingen kommer att tvinga fram en ökad grad av professionell inställning till publikarbetet vilket dock inte utesluter idéell ombudsverksamhet. Vi bedömer att ett framgångsrikt publikarbete behöver kopplas till en producerande teater för att vara verkningfullt.

Det finns för närvarande flera olika former av teaterfrämjande verksamhet. Teaterinstitutionerna har i allmänhet själva en marknadsföringsavdelning som organiserar biljettförsäljning och kontakter med massmedia, publik och olika för teatern viktiga samhällsorganisationer eller företag. I synnerhet stadsteatrarna har skaffat sig kontrollen över den teaterkedja som omfattar produktion, biljettförsäljning och marknadsföring samt arrangörsskap. De har också i flera fall byggt upp egna ombudssystem.

Teaterföreningarna fungerar primärt som arrangörer av turnéföreställningar. På flera håll är denna uppgift kopplad till ett mer allmänt teaterfrämjande arbete. Några av de större teaterföreningarna har ombudssystem.

De lokala och regionala skådebanorna finns i allmänhet i städer med producerande teaterinstitutioner. I städer med stadsteatrar finns i allmänhet inte teaterföreningarna företrädna, däremot lokala skådebanor. Från att tidigare ha bedrivit en intensiv biljettförmedlande verksamhet mellan medlemmarna och närbelägna teatrar har skådebanorna allt mer kommit att koncentrera sig på allmänt teaterpedagogiskt arbete för att nå de människor som har svagast motivation att uppsöka teatern. Det är i dag endast Skådebanorna i Uppsala och Norrköping som spelar en större roll för producenternas behov av extern biljettförmedling.

För de regionala teatrarna har Skådebanan en mycket liten betydelse för publikrekryteringen. Teaterföreningarna är en mer naturlig samarbetspartner som arrangör och med ett mer komplett regionalt nätverk.

För biljettförmedling bygger Skådebanan för närvarande upp ett datoriserat biljettsystem som utnyttjar teaterombuden som biljettförmedlare. De lokala skådebanorna medverkar inte i biljetthanteringen som sköts direkt mellan ombuden och en biljettcentral belägen i Luleå.

Trots att flera aktörer – teaterproducenter, teaterföreningar och andra arrangörer samt skådebanerörelsen – bedriver teaterfrämjande arbete har den soci-

ala rekryteringen i stort sett förblivit oförändrad och den samlade publiken minskat under den senaste tjugoårsperioden. Vi har i andra avsnitt pekat på några förklaringar till dessa förhållanden. Mot bakgrund av stagnationen i publikutvecklingen anser vi det vara rimligt att ompröva den nuvarande ansvarsfördelningen inom det teaterfrämjande området. Det kan inte vara en rationell och effektiv arbetsfördelning att det på vissa platser arbetar tre olika organisationer med snarlika uppgifter.

Det är för utredningen självklart att de producerande teatrarna själva har huvudansvaret för såväl marknadsföring och biljetthantering som ansvar för att nå eftersatta grupper. Det är också givet att arrangörsledet har ett ansvar för att rekrytera publik till sina föreställningar. Arrangörens arsenal för att nå publiken bör innehålla flera vapen, däribland samarbete med studieförbund, folkrörelser, föreningsliv, handikapporganisationer och företag.

Mellan 1986 och 1988 fanns ett samarbetsavtal mellan Riksteatern och Skådebanan. Man formulerade en gemensam plattform för samarbete: "Grunden för ett samarbete mellan de båda organisationerna är det gemensamma teaterfrämjande intresset. Den gemensamma målsättningen är att få fler människor att bli delaktiga i såväl teaterutbudet som i andra främjande aktiviteter på teaterns område." Samarbetet upphörde 1988.

Det bör vara möjligt att samordna de båda organisationernas verksamhet så att Skådebanans nuvarande funktioner i förekommande fall övertas av de lokala och regionala teaterföreningarna. Vi föreslår därför att statsbidraget till skådebanerörelsen, som budgetåret 1993/94 uppgår till 4 282 000 kronor, överförs till Riksteaterns föreningsavdelning att användas till lokalt och regionalt teaterfrämjande arbete. Där så är möjligt bör erfarenheter och kompetens inom nuvarande Skådebanan föras över till Riksteatern.

Fria teatergrupper och frilansartister

Många fria teatergrupper har genomgått en stark förändring under senare år avseende storlek, rörlighet och publik förankring. Utvecklingen går mot mindre grupperingar, företrädesvis inriktade på barnteater. Vid sidan av dessa växer det fram nya tillfälliga grupperingar organiserade som produktionsbolag. Det är i dag vanligt att artister växlar mellan arbetsuppgifter på teaterinstitutioner och i egna projekt. Det är en logisk utveckling i en tid när institutionerna i ökad omfattning engagerar konstnärlig personal på korttidskontrakt. Det är en viktig uppgift för de offentliga bidragsgivarna att anpassa bidragssystemen efter den nya uppkomna situationen så att det ökande antalet frilansartister bereds produktionsmöjligheter.

Flera av förslagen får effekter på den fria teatersektorn. De föreslagna rörliga grundbeloppen gör det möjligt att i grundbeloppsformer tidsbegränsat stödja fria teatergrupper. Satsningen på musikteater ger arbetstillfällen till frilansande operaartister. Riksteaterns ökade tyngdpunkt på distribution bör

ge ett antal fria teatergrupper turnéuppdrag. Förändringen inom Riksteatern mot en ökad andel korttidsengagemang också i den egna produktionen ger sysselsättning åt fler frilansare.

Utöver dessa bieffekter av institutionella reformer kommer det också fortsättningsvis att finnas behov av ett särskilt statligt stöd till fria teatergrupper. Detta bör totalt vara något större än i dag men innehålla nya bidragsmotiv mot bakgrund av den pågående utvecklingen inom teaterns arrangörsled, de fria teaternas behov av turnéstöd, konstnärliga förnyelsebehov etc. Stödet bör utformas så att det främjar förnyelse av såväl teaterns konstnärliga uttryck som de bidragsmottagande grupperna inom bidragssystemet. Huruvida det ger anledning att överväga förstärkta anslag till fria teatergrupper får bedömas av Kulturrådet, som inom ramen för sitt löpande fördelningsarbete bör utveckla ett ändamålsenligt statsbidrag för den fria sektorn.

Södra Teatern

Riksteatern är sedan 1972 huvudman för gästspelsscenen Södra Teatern i Stockholm. Riksteaterns styrelse har vid flera tillfällen uttalat att den helst ser ansvaret för Södra Teatern överflyttat på annan huvudman. Regeringen tillsatte 1992 en utredning med uppgift att se över Södra Teaterns huvudmannaskap. Denna kom dock fram till att Riksteatern tills vidare skulle kvarstå som ansvarig för verksamheten.

I ett framtidsperspektiv skulle Södra Teatern kunna spela en strategiskt viktig roll som bas för en nationell och internationell gästspelsverksamhet. Inom dansområdet har Dansens Hus kommit att bli en mötesplats för landets dansinstitutioner. Även om Södra Teaterns egen scen och salong på grund av sitt lilla format varken ekonomiskt eller tekniskt är den lämpligaste lokalen för större gästspel skulle byggnaden Södra Teatern med sina olika lokaler väl lämpa sig som centrum för en nödvändig samverkan mellan det svenska teaterlivet i och utanför Stockholm.

Utredningen föreslår därför att Södra Teatern byter huvudman från Riksteatern till Svensk Teaterunion/ITI. Under en övergångsperiod kan Riksteatern kvarstå som ansvarig för gästspelsverksamheten. Förslaget kräver i princip inget resurstillskott men förutsätter att en omstrukturering av verksamheten vid Södra Teatern inleds så att resurser frigörs för en mer rörlig gästspelsverksamhet över hela Stockholm och ute i landet. En mer nationell, internationell och kvalitetsinriktad gästspelsprofil – motiverat om staten skall vara finanssär – kräver dock sannolikt på sikt ökade statliga insatser.

Valet av Svensk Teaterunion – Svenska ITI är naturligt. Organisationen samlar samtliga landets större teatrar, fria teater- och dansgrupper samt alla andra organisationer och institutioner inom området. Teaterunionen fungerar som ett forum för samarbete och information inom svenskt teaterliv. Som företrädare för Sverige inom Nordisk Teaterunion och Internationella Teater-

institutet har unionen allt sedan starten i början av 1950-talet sysslat med kontakt och utbyte över gränserna. Svensk teaterunion innefattar också Svensk Danskommitté och Statens Barnteaterkonsulent och fungerar som sekretariat för den nybildade Svensk teaterakademi. Unionen har arrangerat en rad svenska, nordiska och internationella evenemang och genomförde den första Svenska Teaterbiennalen i Stockholm i maj 1993.

Södra Teatern skulle vara en ändamålsenlig bas för den nationella och internationella verksamheten och kunna bli en verklig samlingspunkt för svenskt teaterliv. Svenska avdelningar av andra internationella teaterorganisationer som svenska ASSITEJ, UNIMA och OISTAT skulle få lokaler här, liksom olika mer tillfälliga samarbetsprojekt. Södra Teatern skulle kunna fungera som central för en rad områden som ingår i unionens verksamhet och där teaterlivet har behov av förstärkning och utveckling. Dit hör dokumentation, information, publikationer, utbildningsfrågor, seminarieverksamhet och utveckling av de internationella relationerna. Genom att det till Södra Teatern är knutet ett byggnadslov på angränsande tomter finns det på sikt möjlighet att i lokalerna också samla den svenska teaterdokumentationen.

För att etablera en ny huvudman bör teaterunionens medlemmar bilda en ny organisation för Södran; ett slags dotterbolag till unionen. Den nya organisationen – det finns inom Riksteatern ett vilande aktiebolag som kan aktiveras – kan fortsättningsvis köpa vissa administrativa tjänster av Riksteatern eller sina nya ägare.

Rörliga grundbelopp

Vi har i avsnittet om grundbeloppssystemet påpekat att dess nuvarande tillämpning innebär en statisk bidragspolitik. Orsaken till denna ordning är att det är nödvändigt att ge långsiktiga bidragsbesked till teaterinstitutionerna. Att använda de fasta grundbeloppen som årligen återkommande piska eller morot skulle försvåra institutionernas verksamhetsplanering. Det finns dock behov av att under kortare perioder förändra de olika teatrarnas bidragsvillkor för att därigenom ge förutsättning till organisatorisk eller konstnärlig förnyelse. För detta skulle andelen rörliga grundbelopp behöva utökas betydligt. Det finns flera områden till vilka det skulle vara lämpligt att fördela tidsbegränsade grundbelopp.

Vid sidan av de traditionella grundbeloppsfinansierade stads- och läns-teatrarna växer det fram teatrar som inte riktigt hör hemma i något av de fasta bidragssystemen. Exempel på sådana är Bryggeriteatern på Gotland och tidigare Teater Halland. Det är teatrar som står mitt uppe i ett utvecklings-skede som ingen kan säga vart det leder. Lokala och regionala politiker behöver ofta tid på sig för att lära känna sin nya teater och förankra planerna vidare i de politiska systemen. Den statliga hållningen är i ett sådant skede mycket viktig. Statsbidrag i sig är viktigt som kvalitetskvitto men också form-

en för det statliga stödet är betydelsefull. Att ge en gryende teaterinstitution en skärv från det fria teateranslaget kan – bortsett från att det pekuniära utbytet blir magert – av berörda regionala företrädare uppfattas som att staten inte tar deras planer på allvar. Det finns därför behov av en ny bidragsform som innebär att grundbelopp kan utgå till "kandidatinstitutioner" eller större tidsbegränsade teaterverksamheter som uppenbarligen inte kan finansieras med vanliga projektbidrag utan kräver kraftfullare statliga insatser.

Vi anser att den nya bidragsformen skall ingå i grundbeloppssystemet och benämnas rörliga grundbelopp för att markera att fördelningen är tidsbegränsad. Bidraget gör det möjligt för såväl staten som huvudmännen att pröva berörda verksamheter under institutionella former utan att garantier behöver ges om drift för all framtid.

Inom den föreslagna rörliga grundbeloppsramen bör det därutöver finnas möjligheter att stödja barn- och ungdomsverksamhet, musikteaterprojekt, länsöverskridande turnéverksamhet, konstnärlig förnyelse, anställning av frilanskoreografer, samarbete med folkparkerna etc bland de ordinarie grundbeloppsinstitutionerna. Vi bedömer att det nya rörliga bidraget bör omfatta ca 100 grundbelopp för att vara verkningsfullt.

Operan och Dramaten

Vi konstaterar att de båda nationalscenerna under senare år befäst sin publika ställning och att de har minskat sitt bidragsberoende till skillnad mot flertalet andra teaterinstitutioner. Framför allt Dramaten har ökat sin nationella närvaro i form av turnéer medan spridningen av nationalscenernas repertoar i radio och televisionen under flera år har varit mycket begränsad.

Vi vill lyfta fram tre områden som Operan och Dramaten bör understryka de närmaste åren för att motivera sin ställning som nationalscener. I statsbidragsbestämmelserna finns inskrivet att de båda teatrarna skall samarbeta med Sveriges Radio AB (numera också Sveriges Television). Sådant samarbete sker också och när det görs visar det sig alltid vara mycket uppskattat. Dessa TV-produktioner är för många människor den enda kontakten med landets främsta teatrar. Det är angeläget att det skapas förutsättningar för en ökad TV-teater i samarbete med nationalscenerna. I ett särskilt avsnitt om detta redovisar vi förslag till hur denna fråga skall kunna drivas vidare för att inte stanna vid en from förhoppning som ingen tar ansvar för.

Den andra formen för nationalscenerna att uppfylla sitt nationella uppdrag är genom att turnera. Det kan aldrig bli huvuduppgiften i verksamheten men det är enligt vår uppfattning rimligt att begära att man under de närmaste åren genomför något fler gästspel utanför Stockholm än vad som gäller i dag. Bedömningen av formerna för turnéverksamheten kan bara den enskilda teatern göra. En möjlighet skulle kunna vara att förkorta säsongen i Stockholm och turnera under den period teatern är stängd. Det är begripligt att

de båda nationalscenerna ser ett värde i att utveckla egna arrangörskontakter och vi ser inga skäl till att staten ställer villkor om distributionssamarbete mellan å ena sidan Riksteatern centralt och å andra sidan Operan och Dramaten. Samarbetet med Riksteatern kan lika gärna ske på det lokala planet med teaterföreningarna.

Det tredje kulturpolitiskt viktiga området är teater och opera för barn- och ungdom. Här har både Operan och Dramaten visat prov på glädjande nytänkande under senare tid. Det är viktigt att detta intresse håller i sig och förstärks.

I sammanhanget vill vi betona vikten av att det återkommande görs en samlad bedömning av teaterområdet. Det ankommer på Kulturrådet att utifrån ett sådant helhetsperspektiv överväga anslagsbehoven för de nationella respektive de regionala och lokala teatrar.

Radio och TV

Teaterutredningen har i hög grad ett distributionsperspektiv på teaterfrågorna. Ur den synpunkten är radio och TV-teatern mycket betydelsefull eftersom den når en stor publik över hela landet oberoende av bostadsort. Eftersom uppdraget i stor utsträckning har handlat om hur turnéteatern skall organiseras har det dock inte varit möjligt att i detta sammanhang ge frågan om teater i etermedia en tillfredsställande belysning.

Samspelet mellan media- och kulturpolitik kommer dock att behandlas av Kulturutredningen. Vi vill inför den diskussionen betona betydelsen av ett ökat samarbete mellan scenteatern och etermediaföretagen. Det satsas betydande resurser på landets teatrar som har förutsättningar att komma långt fler till del än de enskilda teaternas publik.

Samarbetet mellan scenteatrar och radio- och TV-företagen kan utvecklas på flera sätt. Det som ligger närmast till hands är att få till stånd fler samproduktioner. Det finns i dag flera möjliga tekniska lösningar som tillmötesgår kraven på såväl konstnärliga som ekonomiskt rationella lösningar. Det Kongelige i Köpenhamn har t ex ingått ett avtal med Danmarks TV om samproduktion av uppsättningar på den danska nationalscenen.

Mot bakgrund av de skilda offentliga företagsformer som t.ex. Sveriges Television och scenteatrar arbetar under är det nödvändigt att skapa en ny organisatorisk plattform för den framtida överföringen av scenteater till radio och television. Det måste sannolikt skapas en fast relation mellan TV-bolagen och teatrar med inslag som gör det ekonomiskt attraktivt för dem att samarbeta om TV-dramatik. Ramen för denna relation skulle kunna vara ett samägt bolag mellan teatrar och TV-bolagen. Finansieringen skulle ske med hjälp av licens- och reklammedel samt särskilda TV-grundbelopp. Med hjälp av lagstiftning skulle en svensk dramatisk produktion och utsändning

garanteras (jämför t.ex. Frankrike och andra EG-länder). Stommen i detta utbud skulle kunna komma från detta bolag.

Det finns en annan aspekt på mediapolitiken som är lika viktig som frågan om teaterutbudet i radio och TV. Scenteatern är en förutsättning för en stor del av utbudet i radio och television. De skådespelare som engageras i TV- och radioproduktioner är utbildade på statliga scenskolor och har fått sin erfarenhet på teatrarna. Samtidigt är mediaföretagen viktiga både som arbetsmarknad och konstnärliga alternativ för såväl frilansande som anställda artister. Det finns ett samspel mellan scenteatern och radio- och TV-produktionen där den ena parten står i ett beroendeförhållande till den andre.

Den snabba utvecklingen av Radio och TV under senare år har framför allt ägt rum i Stockholm. Det har skett en koncentration av produktion av fiction-program till Stockholmsområdet som gjort att andra delar av landet avtappats på bl.a. skådespelare och resurser. Den fortsatta regionaliseringen av kulturlivet, som vi förespråkar, förutsätter att det samspel som råder mellan medierna och scenteatern också kan äga rum i några andra större regionala centra.

10.4 Riksteatern

10.4.1 Inledning

I det inledande teaterpolitiska avsnittet har vi redovisat motiven för en förändrad inriktning av samhällsstödet till teaterlivet. För att kunna nå ut med god teater till fler människor inom ramen för samma statliga kostnad som idag är det angeläget att prioritera insatser för arrangörsledet. I det sammanhanget spelar Riksteatern en avgörande roll. De möjliga teaterarrangörer som finns utanför storstäderna är som regel också medlemmar i Riksteaterns lokala teaterföreningar. Dit hör studieförbund, politiska organisationer, bygdegårdar, folkparker och folkets hus. Vi menar att det finns en betydande kraft i Riksteaterns medlemsorganisationer. Det är angeläget att denna tillgång ges förutsättningar att vidareutvecklas.

Samtidigt är det oss främmande att lägga detaljerade förslag om den inre verksamheten i en fristående idéell organisation. De förslag vi trots allt presenterar är resultatet av en avvägning mellan direktivens krav och respekten för Riksteaterns självständighet. För att kunna förverkligas måste förslagen tas upp i förhandlingar mellan regeringen och Riksteatern om verksamhetens inriktning och statsbidragets utformning.

Av betydelse när det gäller att ta ställning till Riksteaterns framtid är sammanfattningsvis behovet att

- utveckla långsiktiga publikinsatser,
- fördjupa teaterintresset, inte minst bland ungdom,
- utveckla turnéteatern och arrangörsnätet,

- främja bredd och förnyelse i hela landet.

Riksteatern påverkas också av vissa inslag i vårt förslag till teaterpolitiskt handlingsprogram, bl.a. av förslagen om förstärkning av den regionala musikteatern, uppbyggnad av en infrastruktur för danskonsten och förstärkt samverkan mellan teaterlivets olika aktörer. Sammantaget är Riksteatern ett av de instrument som med fördel kan användas för att förverkliga den teaterpolitik vi förordar. De förslag vi lägger fram i det följande har som främsta syfte att förbättra förutsättningarna för Riksteatern att fungera som folkrörelse och företrädare för publiken. Det innebär bl.a. att teaterföreningarna bör få ett större inflytande över Riksteaterns egenproduktion och ökade möjligheter att satsa på bildningsverksamhet och publikarbete. I övrigt bör stödet till Riksteaterns föreningsdel även i framtiden delas mellan stat, landsting och kommun.

10.4.2 Utgångspunkter för förslagen om Riksteatern

Riksteaterns uppdrag och inriktning

Riksteatern bör långsiktigt stärka sin roll som bildningsorganisation och arrangör för teaterlivet som helhet. Det bör innebära en förstärkt samverkan mellan å ena sidan Riksteaterns föreningar och deras medlemsorganisationer och å andra sidan landets samtliga teater- och dansproducenter.

I avvaktan på resultatet av denna samverkan, som vi förutsätter byggs upp under den närmaste fyraårsperioden, kommer Riksteaterns producentroll i stort sett att vara oförändrad. Tonvikten bör som hittills ligga på vad vi kallat särskilda regeringsuppdrag och på sådan turnéproduktion som stads- och länsteatrar ännu inte klarar av.

Efter hand bör en omprövning ske av Riksteaterns produktionsuppgifter mot bakgrund av turnéverksamhetens utveckling i övriga producenters regi. Om det visar sig att stads- och länsteatrar väsentligt har utökat sitt turnerande bör Riksteaterns egen turnéproduktion kunna förändras. Samtidigt bör Riksteaterns förmedlande roll kvarstå och vidareutvecklas.

Organisation och ekonomi

Riksteaterns föreningsverksamhet och produktion bör även i fortsättningen hållas samman i en organisation, men föreningsdelen bör behandlas som en självständig verksamhetsgren. Det innebär bl.a. att föreningsverksamheten skall redovisas som en särskild resultatenhet med egna prestationer och effekter. Även föreningarnas totala kostnader och intäkter bör redovisas särskilt. Redovisningen bör omfatta föreningarnas samlade verksamhet och ekonomi, oberoende av varifrån resurserna kommer. Riksdagen bör få information om både det totala samhällstödet till Riksteatern och om graden av egen-

finansiering. Om möjligt bör också en uppskattning göras av det idéella arbetets omfattning och värde.

Produktionsuppdragen under den kommande fyraårsperioden bör redovisas tydligare än hittills, med uppdelning på särskilda regeringsuppdrag och produktion som har sin grund i föreningarnas efterfrågan. Till de särskilda uppdragen räknar vi Cullbergbaletten, Unga Riks, Finsk teater, Tyst teater och Shikasta. Riksteaterns egenproduktion i övrigt skall ha en förankring hos teaterföreningarna och utformas i ett samspel med övriga producenter av turnéteater.

Avtal

Inriktning, organisation och ekonomi enligt ovan bör regleras i ett tidsbegränsat avtal mellan staten och Riksteatern. Ett sådant avtal bör kunna ersätta nuvarande statsbidragsvillkor. Avtalet bör fastställas av Riksteaterns kongress och regeringen.

10.4.3 Riksteaterns framtida profil

Riksteatern som publikorganisation och arrangör har en mycket viktig funktion att fylla i framtidens teaterliv. Vi anser därför att Riksteatern bör profilera sig tydligare än idag som idéell organisation. Det bör bl.a. göra det möjligt för Riksteatern att spela en aktiv roll i det arbete som pågår för att utveckla den idéella sektorn. I ett inledande skede blir det främst fråga om att aktivera organisationen i alla dess led, inklusive de ca 5 000 medlemsföreningarna.

I vår strävan att tydliggöra Riksteaterns båda roller har vi noga övervägt möjligheten att dela Riksteatern i två delar – en renodlat producerande turnéteater, "Svenska Turnéteatern AB", och en organisation för de svenska teaterföreningarna, "Riksteatern" eller "Sveriges Teaterföreningars Riksförbund". Denna senare del skulle vid en delning få förstärkning för sitt arrangörs- och publikarbete, bl.a. genom de medel som idag anslås för Skådebanan. En sådan delning skulle sannolikt aktivera föreningsverksamheten och på sikt öka inslaget av turnéer över landet från andra producenter än Riksteatern. Vår slutliga bedömning är emellertid att tiden ännu inte är mogen för en delning. Riksteaterns båda verksamhetsgrenar bör som hittills bedrivas inom en sammanhållen organisation.

Med stöd i den analys vi gjort av turnéverksamhetens omfattning vid sidan av Riksteatern kan vi konstatera att andra producenter inte kan ersätta Riksteatern under överskådlig tid. Även om Riksteatern betonar sin roll som idéell förening och arrangör bör det inom organisationen finnas ett betydande ut-

rymme för egenproduktion intill den dag övriga producenter turnerar i väsentligt högre grad än idag.

De förändringar vi föreslår har som syfte att ge Riksteaterns egenproduktion tydligare målgrupper och uppdragsgivare. I princip skall Riksteaterns produktion svara mot fyra olika typer av krav:

För det första skall Riksteatern som hittills tillgodose teaterföreningarnas behov av dramatiska uppsättningar och föreställningar som kompletterar det föreningarna kan köpa från andra, mer näraliggande producenter. Denna del av produktionen bör i allt väsentligt finansieras inom ramen för statsbidraget till Riksteatern, vilket i praktiken innebär ett indirekt arrangörsstöd. Bidragstilldelningen bör baseras på underlag som bl.a. belyser teaterföreningarnas efterfrågan och den inriktning av verksamheten som kongressen beslutat om. Bidraget bör i första hand användas för dramatisk produktion. Med den indelning av landet i regioner för musikteater och dans, som vi föreslagit i kapitel 7 räknar vi med att Riksteaterns lyriska produktion successivt bör kunna minska. Detsamma gäller dansproduktionen vid sidan av Cullbergbaletten.

För det andra räknar vi med att Riksteatern som hittills får särskilda produktionsuppdrag av regeringen. Till de särskilda uppdragen i dagens verksamhet har vi fört Unga Riks, Cullbergbaletten, Finska Riks, Tyst teater och Shikasta. Vi är medvetna om att Unga Riks och Shikasta för närvarande har annan karaktär och finansieras på annat sätt än de tre övriga specialensemblerna, men vi anser att mångkulturell verksamhet och teater för barn och ungdom är så angelägen ur nationell synvinkel att verksamheten bör få karaktär av särskilda regeringsuppdrag. Gemensamt för specialensemblerna är att de i första hand har andra uppdragsgivare och andra målgrupper än teaterföreningarna. De bör styras mer av kraven på konstnärlig utveckling och förnyelse och av de särskilda målgruppernas behov än av teaterföreningarnas efterfrågan.

För det tredje utgår vi från att Riksteatern även i framtiden bör få möjligheter att ta egna initiativ för att kunna spela en aktiv roll i teaterpolitiken. Det innebär att visst utrymme måste skapas för egeninitierad verksamhet. De anställda måste få möjligheter att pröva och utveckla idéer som ännu inte fått fotfäste i föreningarna eller på annat sätt. Den typen av verksamhet bör kunna bedrivas i projektform. Vi förutsätter därför att medel för projektverksamhet kommer att ingå i det framtida statsbidraget till Riksteatern. Projektmedel ger ökat utrymme för frilansanställningar. Redan idag är Riksteatern en av landets största arbetsgivare på frilansområdet, men Riksteaterns betydelse som frilans-teater bör understrykas än mer. Fasta anställningar inom skådespelar- och dansensemblerna bör i framtiden gälla endast undantagsvis.

För det fjärde bör Riksteatern köpa produktion från andra i ökad utsträckning för att komplettera det egna utbudet. Vi är medvetna om att köp inte alltid leder till lägre kostnader än egenproduktion, men vi ser det som

angeläget att förbättra Riksteaterns samspel med andra teaterproducenter. Som hittills bör det i första hand vara Riksteaterns föreningar som står för inköpen från andra, men i bl.a. de fall föreningarna ännu inte har etablerat kontakt med berörda producenter bör köpta produktioner kunna ingå i Riksteaterns centrala turnéutbud. För närvarande föredrar Dramaten och Operan att ha direktkontakt med sina arrangörer. Vi har inget att invända mot detta. Riksteatern och nationalscenerna bör själva finna lämpliga samarbetsformer. Det finns inte längre någon anledning att särbehandla Operan och Dramaten i Riksteaterns samspel med omvärlden. Därför bör statens villkor ändras på denna punkt, liksom konstruktionen med ett gemensamt statsanslag. Vi föreslår att Riksteatern åter får ett eget bidragsanslag i statsbudgeten.

Sammanfattningsvis föreslår vi att framtidens Riksteater i första hand bör vara publikorganisation och arrangör, i andra hand producent och serviceorganisation. Den önskvärda profilen och avvägningen mellan de olika verksamhetsgrenarna bör avspglas i ett avtal mellan staten och Riksteatern, som ersätter de nuvarande statsbidragsvillkoren. Den årliga resurstilldelningen bör ske genom ett särskilt statsanslag för bidrag till Riksteatern.

10.4.4 Avtal och bidragskonstruktion

Den nuvarande ordningen med ensidigt fastställda statsbidragsvillkor förstärker den felaktiga bilden att Riksteatern är en statlig institution. Därför bör det framtida samspelet mellan staten och Riksteatern regleras i ett ömsesidigt avtal. I avtalet bör inledningsvis klargöras att Riksteatern är en fristående idéell organisation om än i huvudsak statligt finansierad. Statsbidragets syfte bör vara att stimulera Riksteatern till insatser på teaterområdet, som ett komplement till den verksamhet som bedrivs med offentligt huvudmannaskap. Avtalet bör fastställas av kongressen och regeringen och inledningsvis innehålla en överenskommelse mellan staten och Riksteatern om verksamhetens huvudsakliga inriktning. Vi räknar med att detta leder till att Riksteatern skall

- beakta de mål som fastställs för den statliga kulturpolitiken,
- utveckla och förvalta den idéella organisationen,
- producera och förmedla teater för att tillgodose föreningarnas behov,
- producera teater på uppdrag av regeringen,
- bedriva projekt för att utveckla och förnya teaterlivet och
- samverka med andra teaterproducenter, bl.a. genom köp av föreställningar.

Avtalet bör vara tidsbegränsat och omfatta en period på förslagsvis fyra år. För den verksamhet avtalet reglerar bör statsbidrag utgå. Det innebär att avtalet ersätter de särskilda statsbidragsvillkoren och ger Riksteatern garantier för bidragsutvecklingen under en längre period.

10.4.5 Riksteaterns samspel med andra

I övrigt föreslår vi att Riksteaterns samspel med landsting och kommuner läggs upp i stort sett som idag. Det innebär att landstingen bär ansvar för bidrag till länsteaterföreningarnas verksamhet och kommunerna för bidragen till de lokala teaterföreningarna. På kort sikt bör även ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna vara densamma som idag. På längre sikt och under förutsättning att ett landsomfattande nätverk av musikteaterregioner byggs upp kan Riksteatern avstå från att producera musikteater och dans (vid sidan av Cullbergaletten). I den utsträckning det innebär kostnadsbesparingar bör Riksteatern kunna förmedla uppsättningar genom köp av produktioner från regionala producenter.

Vi för ett liknande resonemang när det gäller samarbetet med Rikskonserter, Operan och Dramaten. Sverige är i de här sammanhangen ett relativt litet land. Rikskonserter, Operan och Dramaten är väl kända för landets arrangörer. På de platser i landet där gästspel kan arrangeras har kontakter redan etablerats. Riksteaterns decentraliseringssträvanden bör fullföljas. Det innebär bl.a. att samarbetet med Rikskonserter, Operan och Dramaten i första hand bör förverkligas regionalt och lokalt. Endast i undantagsfall finns det anledning att ta upp nationalscenernas turnéer i Riksteaterns riksutbud, som av ekonomiska skäl bör reserveras för produktioner som kan ges i ett relativt stort antal föreställningar. Riksteaterns samspel med andra aktörer på teaterområdet bör äga rum i former som parterna bestämmer själva.

Genom sina länsteaterföreningar och teaterföreningar bör Riksteatern även fortsättningsvis ta på sig ett ansvar för att samordna, förmedla och arrangera teaterutbudet i länen. Det innebär att Riksteatern också åtar sig att ansvara för långsiktiga publikinsatser genom att svara för allmänt teaterfrämjande verksamhet för att på sikt öka teaterintresset och fördjupa teaterkunskapen. I den mån detta innebär att regionteatrarna kan tillgodose teaterbehovet i landet bör Riksteaterns egenproduktion kunna förändras. Ett eventuellt landsomfattande nätverk av musikteaterregioner får motsvarande effekt. Vi räknar med att Riksteatern så småningom bör kunna avstå från att producera musikteater och dans. Vi anser också att Riksteatern, i den utsträckning det innebär kostnadsbesparingar, bör kunna ersätta den egna produktionen med köp av föreställningar från regionala producenter.

Teaterföreningarna spelar en avgörande roll för teaterintresset i landsorten. Det är viktigt att denna roll kan utvecklas vidare och att närmare band kan knytas med andra producenter, främst länsteatrarna. En sådan utveckling kan inte kommenderas fram utan måste bygga på insikter som parterna själva kommer fram till. Avtalet bör dock kunna bereda mark för ett närmare samarbete mellan teaterföreningarna och länsteatrarna. Försöksverksamhet med regionala teaterråd skulle också kunna regleras i avtalet. Det är viktigt att

utveckla länsöverskridande samarbetsformer mellan intressenterna i olika större regioner. Detta samarbete skulle kunna ske i regionteaterråd med företrädare för regionens landsting, länsteatrar och länsteaterföreningar samt Riksteatern centralt och Kommunförbundets länsavdelningar.

Teaterföreningarna är för sin verksamhet beroende av kommunala bidrag. Som ett resultat av kommunernas allmänna ekonomiska situation har dessa under det senaste året minskat för första gången. Detta är ett stort problem för framför allt länsteatrarna. Många av dessa har stora svårigheter att hitta arrangörer för sina större scenproduktioner. Dessa är i längden av avgörande betydelse för länsteatrarnas konstnärliga utveckling och förankringsförmåga i den egna regionen.

10.4.6 Sammanfattning och finansiering

Utredningens förslag läggs mot bakgrund av teaterområdets förväntade framtida inriktning och behov. Den starka institutionsstrukturen med tyngdpunkten på dramatisk teater består men våra analyser och förslag lägger stor vikt vid arrangörs- och publikfrågorna. Reformförslagen innebär också en avsevärd förstärkning av resurserna för musikteater och dans. Den ökade rörligheten över länsgränserna leder till ett ökat utbud för teaterarrangörerna. Riksteatern får möjlighet att utveckla sina särskilda roller inom svensk teater. Avsikten med förslaget om nya rörliga grundbelopp är att stimulera framväxten av nya tidsbegränsade produktionsformer och ge arbetstillfällen åt landets frilansartister. En förstärkning av stödet till fria teater- och dansgrupper ger möjlighet att skapa ett bidragssystem som ger de fria grupperna ökad konkurrenskraft i arrangörsledet.

Vi har valt att inte föreslå alltför detaljerade finansieringsvägar. Detta skulle lätt kunna blockera det nödvändiga reformarbetet. Vi vet litet om den framtida kulturpolitiska situationen. Dessa frågor behandlas av Kulturutredningen. Mot den bakgrunden lägger vi fram en bred dokumentation av teater- och dansområdet som det ser ut 1994 och en katalog med teaterpolitiska prioriteringar. Vår förhoppning är också att den förhållandevis omsorgsfulla genomgången av ansvarsfördelningen mellan stat, kommun och landsting liksom genomgången av de enskilda teatrarnas verksamhet skall ge nya perspektiv på statlig, kommunal och regional teaterpolitik.

I våra förslag finns ett antal reformområden redovisade. Dessa gäller såväl Riksteatern som landets övriga teater- och dansliv. Mot bakgrund av vårt uppdrag och de direktiv vi arbetat efter finns det anledning att först ta ställning till Riksteaterns fortsatta inriktning. Därefter lägger vi förslag som bör kunna ges en samordnad beredning inom regeringskansliet och Kulturutredningen. Avslutningsvis tar vi upp angelägna reformer som bör utredas närmare innan beslut kan fattas.

Riksteatern

Våra överväganden avseende Riksteatern gäller framför allt dess roll i svenskt teaterliv, balansen mellan den ideella och den producerande verksamheten samt den fortsatta relationen mellan Riksteatern och staten. Vi föreslår att den teaterfrämjande verksamheten inom Riksteatern förstärks genom att det statsbidrag på 4,2 miljoner kronor som i dag utgår till Riksskådebanan upphör och överförs till Riksteatern som därmed skulle överta en del av Skådebanans nuvarande teaterfrämjande uppgifter.

I sammanhanget är det angeläget att den kompetens och erfarenhet som finns inom Skådebanan tas till vara. Vi har beräknat utrymme för att vissa anställda inom Skådebanan skall kunna föras över till Riksteatern. I övrigt bör en del av de tillkommande medlen kunna finansiera inrättandet av ett antal nya länsdanskonsulenter och vidare ge stöd till insatser för barnteater.

Vi ser det också som angeläget med en förstärkning av de insatser som redan görs lokalt och regionalt i teaterföreningarnas regi. Dit hör utbildning, utbudskonferenser och specialinsatser för att nå ungdomsgrupper. En kraftsamling är nödvändig inom Riksteatern som helhet för att förnygra organisationen.

Vi föreslår att huvudmannskapet och det därvid knutna statliga anslaget för Södra Teatern överförs från Riksteatern till Svensk Teaterunion/ITI.

Övriga statsbidragsreformer

För de statligt finansierade teaterinstitutionerna föreslår vi reformer i syfte att främja den regionala musikteatern, ökad turnéverksamhet, barn- och ungdomsteater samt konstnärligt utvecklingsarbete.

De lokala och regionala musikteaterinstitutionerna föreslås få samma statsbidragsvillkor som orkesterinstitutionerna, vilket medför en ökad statlig kostnad på ca 17 miljoner kronor. För att främja en ökad turnéverksamhet föreslår vi att de turnerande teatrarna – huvudsakligen länsteatrarna – får ett ökat stöd på ca 6 miljoner kronor. Reformberäkningen bygger på en uppräknig av den statliga grundbeloppsandelen från 55 till 60 procent. Vi överlåter dock detaljutformningen av förslaget till den fortsatta beredningen inom regeringen och Statens kulturråd.

För att stimulera bl.a. konstnärligt nyskapande och nya regionala teaterinitiativ föreslår vi att det inrättas 100 nya rörliga grundbelopp till en kostnad av 12 miljoner kronor. Inom denna grundbeloppsram inryms 2,5 miljoner kronor i statsbidrag till en försöksverksamhet med operaturnéer i Sydsverige. De nya rörliga grundbeloppen skall kunna sökas av samtliga statligt stödda teaterinstitutioner.

Utöver ovanstående förslag som bygger på en utveckling av det statliga grundbeloppssystemet föreslår vi att ett särskilt nationellt uppdrag ges till

Backa Teater i Göteborg som därigenom skulle få ställning som tidsbegränsad nationalscen för barn- och ungdomsteater. Uppdraget och storleken på det statliga stödet bör preciseras i överläggningar med företrädare för Göteborgs Stadsteater.

Utformningen av statsbidragsreglerna för teaterinstitutionerna är i behov av reformering. Den statliga teaterpolitiken är otydlig och bidragsinstrumenten trubbiga. Anslagsbehoven för de helt statligt finansierade teatrarna bör bedömas inom ramen för de totala statliga teaterkostnaderna. Det innebär att deras anslagsframställningar bör bedömas av kulturrådet som en del i regeringens och riksdagens beredningsprocess.

Finansiering

Finansieringen av de teaterfrämjande reformerna sker genom en överföring av Skådebanans nuvarande statsbidrag till Riksteatern föreningsverksamhet.

Övriga förslag som bl.a. syftar till förstärkningar av den regionala musikteatern, fler rörliga grundbelopp och statsbidrag för turnéverksamhet bör kunna finansieras gemensamt av berörda statsunderstödda institutioner. Vi föreslår sålunda att grundbeloppsvärdet för de stationära teatrarna sänks till 50 procent. Detta innebär en besparing på ca 8 miljoner kronor. Genom en omfördelning av ca 40 grundbelopp för i första hand regionala teaterinstitutioner kan en besparing på ca 5 miljoner kronor beräknas. För de tre helt statligt finansierade teatrarna Operan, Dramaten och Riksteatern föreslås en besparing på 10 miljoner kronor att belasta respektive institution i proportion till deras statsbidrag. Underlag för förändringar av grundbeloppsvärden presenteras i bilaga 7.

Övriga reformförslag

Vi föreslår att frågan om ett statligt subventionerat abonnemangs- och rabattsystem utreds liksom ett eventuellt stöd till arrangörer av barn- och ungdomsföreställningar. I anslutning till att ett nytt avtal sluts mellan staten och Sveriges Radio bör frågan om samarbete mellan scenteatrarna och de samhällsägda mediaföretagen tas upp. Frågan om en ny regional dansinstitution i Norrland liksom de förslag som framlagts av Norrlandsoperan utgör viktiga delar av en förstärkt infrastruktur för dansen och musikteatern. Dessa frågor kommer att tas upp av Utredningen om kulturpolitikens inriktning. En generell reformering av det statliga stödet till internationellt kulturutbyte bör ske utan att det direkt belastar de statliga teaterutgifterna.

Reservation

av ledamoten Lennart Fridén

Utredningen har genom att göra en omfattande genomgång av teatersektorn och inte blott behandlat frågorna om Riksteaterns och länsteaternas roller, satt in dessa i sitt sammanhang i den samlade teaterpolitiken, både så som den ter sig idag och så som den kan utvecklas under en nära framtid. Denna utvidgning av utredningens arbete kommer att vara till stor nytta för det fortsatta arbetet med teaterpolitiken för såväl teatrarna som staten och lokala och regionala huvudmän.

Genom att belysa teaterns särart och dess kvalitetsfrågor ges också en mera nyanserad bild av teatern än den som har förts fram i rapporter från RRV, Statskontoret, Riksdagens revisorer, ESO och Teaterkostnadsutredningen. Det innebär dock inte att nämnda rapporter utan vidare kan avvisas. Kostnadsökningar, publikminskningar och besöksstrukturen för turnéverksamhet kan belysas med ovedersägliga fakta, vilka måste tas på allvar. I kommande avtal mellan anslagsgivarna och teaterproducenterna, liksom i utformningen av såväl en nationell teaterpolitik som i regionala måldokument, måste självfallet alla faktorer, som genom förändringar kan leda till förnyelse och förbättringar även vad avser produktivitet och effektivitet, beaktas.

I arbetet med att belysa en av kärnfrågorna – Riksteaterns organisation och roller, har utredningen med naturnödvändighet varit hänvisad till ett faktainhämtande direkt från Riksteatern själv. Genom ett sådant beroende kommer även värderingar från uppgiftslämnaren att – om än indirekt – överföras till utredningsarbetet. Det hade varit önskvärt med en större distans mellan uppgiftslämnaren och överlämnat material.

För att kunna vidtaga reformer av mera genomgripande karaktär är det enligt min mening väsentligt att de båda huvudsakliga verksamhetsgrenarna inom den nuvarande Riksteatern skiljs åt. Här *reserverar* jag mig alltså mot majoritetsförslaget. (Avsnitt 10.4.2.) Jag tror, liksom Teaterförbundet i ett yttrande till utredningen, att det skulle kunna leda till en förnyelse och uppryckning av teaterföreningarna och främst deras verksamhet med marknadsföringen och publikfrämjandet.

Uppfattningarna om huruvida teaterföreningarna känner sig (alltför) bundna till Riksteatern och dess produktioner eller ej, går isär, liksom om sambandet har någon betydelse för relationerna mellan föreningarna och de lokala teatrarna. Jag är övertygad om att en uppdelning av den nuvarande organisationen i "Svenska Turnéteatern AB" och "Sveriges Teaterföreningars Riksförbund" skulle verka vitaliserande på folkrörelsedelen i Riksteatern och vara till fördel för alla. Även om man inte formellt är bunden till Riksteatern och

dess produktioner, så skulle man inte heller längre av traditionsskäl uppfatta sig som bunden. Samtidigt skulle den producerande delen av Riksteatern, bortsett från överenskommelser i ett avtal med staten om speciella verksamheter av de slag man idag är helt eller nästan helt ensamma om, friare kunna arbeta tillsammans med andra producenter och alla slags arrangörer. Utrymmet för förnyelse skulle bli större.

Jag är medveten om att en sådan förändring inte är gjord i en handvändning, men åtgärder bör snarast vidtagas för att genom förhandlingar och någon form av överenskommelse mellan staten och Riksteatern, reformera verksamheten hos teaterorganisationen. Omprövningen och förändringen bör vara genomförd i slutet av 1990-talet. Det måste samtidigt betonas, att även om en sådan reform kan genomföras isolerat, så bör, för ett så positivt utfall som möjligt, reformen genomföras inom ramen för den övergripande förändring av den nationella teaterpolitiken som utredningen lägger förslag om. En sådan förnyelse ger också bättre instrument för uppföljning av de teaterpolitiska målen.

Särskilt yttrande

av Karin Backman

Jag vill framhålla att jag i princip delar utredningens uppfattning om de förändringar som behöver komma till stånd inom teaterområdet och som avspeglar sig i förslagen. Vad jag vänder mig emot är att Teaterutredningen detaljerat gått in på hur statsbidraget till teaterområdet skall utformas. Jag menar att Teaterutredningen borde överlåtit detta på utredningen Kulturpolitikens inriktning som samlat måste ta ställning till hur framtidens statsbidrag till kulturverksamhet skall se ut.

När det nu finns ett detaljerat förslag angående statsbidragets utformning för teaterområdet, vill jag bifoga till utredningen en del tankar om hur ett framtida statsbidrag skulle kunna utformas så att det bättre stödjer regionala och lokala kulturpolitiska strävanden. Dessa finns till vissa delar också formulerade i ett s.k. positionspapper som Landstingsförbundet tillställt den övergripande kulturutredningen.

Det finns skäl att inledningsvis påminna om de tankegångar angående ny bidragsstruktur som presenterades redan i utredningen Kulturrådet: Ny kulturpolitik (SOU 1972:66) vilken föregick 1974 år kulturproposition:

"Staten bör ge stöd till ett nät av regionala kulturinstitutioner. Staten bör därvid ge landstingen generella bidrag som de självständigt kan fördela på institutioner och övrig regional kulturverksamhet. En sådan utformning av statsbidragen är den naturliga lösningen på längre sikt. Regionerna får därigenom det fulla ansvaret för en regional kulturpolitik. Först då institutionsnätet är uppbyggt och landstingens insatser byggts ut bör en konsekvent decentralisering kunna ske av hela ansvaret till regionala organ."

Vi kan idag konstatera att stat, kommuner och landsting med förenade krafter och med grundbeloppssystemet som morot har byggt upp ett nät av regionala kulturinstitutioner över hela landet i enlighet med intentionerna i 1974 års kulturproposition. Grundbeloppssystemet fungerade som bäst i ett inledande expansivt uppbyggnadsskede då både stat, kommuner och landsting var beredda att satsa enligt uppgjorda principer. Idag är dock statsbidragen i form av grundbelopp och länsmusikbidrag ojämnt fördelade både i förhållande till länens befolkning och storlek och i förhållande till huvudmännens insatser men också sett i förhållande till olika typer av kulturinstitutioner. Statsbidragen har inte heller alltid använts för avsedda ändamål t.ex. för att åstadkomma en regionalt spridd verksamhet. Ansvaret för bristande uppföljning får huvudmännen och staten dela.

Regional kulturpolitik

Landstingen är idag inne i en dynamisk förändringsprocess. Utmärkande är viljan att utforma utvecklingsstrategier som beaktar den egna regionens särdrag och specifika tillväxtförutsättningar. Med ökad erfarenhet och kunskap om kulturverksamhetens regionala behov har det blivit allt tydligare att det statliga kulturstödet kan få bäst effekt där det kan komplettera väl grundade lokala och regionala politiska beslut. Därför bör ett framåtsyftande statsbidrag utformas så att det förtydligar *ett sammanhållet regionalt ansvar för den kulturella infrastrukturen*.

I dag finns både kompetens och en stor beredskap hos landstingen att ta ett tydligt regionalt ansvar för en kulturpolitik som både gynnar individer och samhälle. Kulturpolitiken på regional nivå handlar i stort om uppbyggnad av strukturer och satsningar som har betydelse för den totala livsmiljön och som förtydligar den regionala identiteten också gentemot omvärlden. Kulturens positiva effekter för regional och lokal utveckling, sysselsättning och ekonomi måste tas tillvara som en del i ett större regionalpolitiskt sammanhang. Detta synsätt innebär inte på något vis en mindre betoning av den konstnärliga kvaliteten. Det är snarare tvärtom. Det är endast den goda konsten i dess mångfasetterade uttryck som har den inneboende kraften att intressera och entusiasmera. Den konstnärliga friheten är grunden. Även internationaliseringen ställer ökade krav på ett kvalitativt kulturutbyte på regional nivå.

I Teaterutredningens avsnitt om den regionala teaterpolitiken slås bl.a. fast att den regionala teaterpolitiken handlar om så mycket mer än det som länsteatern står för. En regional teaterpolitik kan således väl formuleras även i regioner som saknar länsteater.

I en självständigt formulerad regional teaterpolitik som handlar om helheten och som läggs fast av landstingsfullmäktige/regionfullmäktige i nära kontakt med kommunerna, följer att styrelsen för länsteatern inriktar sig på att utveckla länsteaterns roll och uppgifter inom ramen för den fastlagda politiken. En sådan renodling av rollerna gör det också möjligt för landstingen att överväga att låta fler företrädare för verksamheten och olika samhällsintressen ingå i länsteaterns styrelser.

Ett dynamiskt regionalt kulturliv kommer att ställa anspråk på snabba rörliga resurser. Landstingens stöd till kulturverksamhet bör därför bestå i *stöd till en basstruktur som kompletteras med rörliga resurser* för att snabbt kunna stimulera eldsjälar och intressanta projekt. Dessa medel bör förvaltas i någon typ av regional fond som byggs upp av både offentliga medel och insatser från näringslivet. En översyn av nuvarande statsbidrag till kulturområdet bör också ägna uppmärksamhet åt de regionalpolitiska medel för kulturändamål som länsstyrelserna förfogar över. Dessa medel bör kunna ställas till den regionala fondens förfogande och därmed bättre samverka med angelägna satsningar i regionen.

Kriterier för ett nytt statsbidrag

Landstingen måste ställa som huvudkrav på ett nytt statsbidrag att det positivt skall samverka med landstingens kulturpolitiska ambitioner, bidra till en delfinansiering av regional kulturverksamhet samt underlätta för landstingen att leva upp till sin kulturpolitiska roll. Statsbidraget bör också underlätta samverkan mellan kulturproducenter och arrangörer/avvärmare. Att se till regionens behov är att vara lyhörd för regioninvånarnas önskemål. I en snabbt föränderlig omvärld kan vi notera ändringar i livsstilar och konsumtionsmönster. Framtidens kulturpolitik måste därför vara flexibel och ta större hänsyn till publikens/regioninvånarnas önskemål och kulturmönster.

Följande kriterier bör därför sammanfattningsvis ställas upp för de statliga bidragen i framtiden. De skall

- * medverka till att de statliga kulturpolitiska målen uppfylls
- * underlätta att de regionala kulturpolitiska målen uppfylls
- * underlätta samverkan med kommuner och folkbildning
- * medverka till en effektiv resurshushållning.

Med hänsyn till att kulturen inte är en lagstadgad verksamhet i kommuner och landsting är det *ändamålsenligt att statens bidrag även fortsättningsvis är öronmärkt för kultur*. Det bör dock utgå som ett *samlat belopp per landsting*. Med de statliga pengarna skulle följa *ett antal grundkrav som bidrar till att även nationella kulturpolitiska mål uppnås*. Staten skall också ha ett tydligt uppföljningsansvar för att statsbidragen används för avsedda ändamål.

Ett viktigt motiv för att statsbidraget skall tillfalla direktvalda regionala huvudmän är enligt min mening, garantin för en demokratiskt beslutad kulturpolitik som avser mer än det som enskilda kulturinstitutioner i regionen svarar för. Ett statligt bidrag som uttryck för ett nationellt kulturpolitiskt ansvar bör kanaliseras genom landstingen snarare än att gå direkt till enskilda kulturproducenter. På så sätt blir kulturpolitiken en sammanvägning av statliga, regionala och lokala strävanden. Det har ifrågasatts om detta synsätt är giltigt om man i framtiden förändrar de administrativa gränserna för landstingsområden. Jag har svårt att se att regionstorleken påverkar hur statsbidraget kan mottas. Mottagaren av statsbidraget skall, oavsett sådana förändringar, fortsatt vara den demokratiskt utsedda huvudmannen på regional nivå.

Hur ett statsbidrag till regionerna exakt skall utformas måste noga utredas och analyseras. En grundläggande tanke vill jag ändå framföra. Även ett framtida statsbidrag till kulturen måste vara *administrativt enkelt* och för mottagaren till stor del förutsägbart. Det finns därför skäl att *ta tillvara de regler för värdesäkring av statsbidragen som finns i nuvarande grundbeloppssystem inom kulturområdet*.

Särskilt yttrande

av *Charlotta Gustafsson*

Teaterutredningens uppdrag har bl.a. varit att överväga huruvida statens bidrag till Riksteatern innebär ett maximalt utnyttjande av denna resurs eller om en omprioritering av en del av Riksteaterns nuvarande statsbidrag kan göras till andra angelägna ändamål inom kultursektorn. Som grund för denna prövning förutsätts enligt direktiven att en analys görs av Riksteaterns olika uppgifter och betydelse för teaterlivet samt av ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna. Jag anser inte att utredningen har fullföljt sitt uppdrag i enlighet med direktiven. Detta motiverar jag i det följande.

Vid 1970-talets början fanns endast några få regionala teaterinstitutioner. Mot bakgrund av detta förhållande gavs Riksteatern bl.a. i uppgift, att komplettera de regionala institutionernas utbud med centralt producerad teater. Omvärlden har de senaste 20 åren förändrats väsentligt. Regionteaterutbyggnaden har resulterat i att de flesta län idag har en egen teaterinstitution. Detta har anmärkningsvärt nog inte inneburit någon mer betydelsefull förändring av Riksteaterns producerande verksamhet.

Flera rapporter (Teaterkostnadsutredningen SOU 1991:71, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi Ds 1994:16) har redovisat att Riksteaterns publik och föreställningar närmare har halverats och att kostnaderna har varit i stort sett reallt oförändrade. Med andra ord har kostnaderna för verksamheten per föreställning eller besök stigit kraftigt de senaste 10–15 åren.

Riksdagens revisorer (rapport 1993/94:2) har bl.a. studerat Riksteaterns verksamhet och uppgifter, att komplettera de regionala och lokala teaterverksamheterna. Revisorerna har studerat verksamhetens förändring mellan 1982/83 och 1990/91. Revisorerna visar att Riksteaterns utbud i större utsträckning har koncentrerats till städer med mer än 20 000 invånare. Revisorerna har också gjort en genomgång av fem olika län som har länsteaterinstitutioner. Denna genomgång visar att länsteatrarna och Riksteatern besöker samma orter och i stort sett har samma utbud.

Besöksstatistik och produktivetsmätningar ger självklart inte någon heltäckande bild av verksamheten och bör därför användas med försiktighet. Måtten ger inga svar på hur t.ex. verksamheten kvalitetsmässigt har utvecklats. Sammantaget visar dock de redovisade rapporterna att en omfattande analys borde göras av huruvida Riksteatern fullföljer sina ursprungliga uppgifter och hur statsbidraget har använts för att fullfölja dessa.

Jag anser att Teaterutredningens förslag till förändringar av statsbidragets inriktning grundar sig på en genomgång av Riksteaterns verksamhet som har

väsentliga brister när det gäller analys av hur Riksteatern fullföljt sina uppgifter och hur statsbidraget har använts. Bland annat har de resultat som ovan redovisade rapporter indikerar, inte genom en fördjupad studie belysts och förklarats. Mot bakgrund av den kraftiga utbyggnaden av regionteatrarna, har vidare inte en tillräcklig analys gjorts, av till exempel huruvida statsbidraget i ökad utsträckning kan inriktas mot att Riksteaterns centrala organisation ges i uppdrag att förmedla andra teaterproducenters uppsättningar och de ekonomiska konsekvenserna av en sådan lösning. Några överväganden avseende omprioritering av statsbidraget till Riksteatern till förmån för andra angelägna ändamål inom kultursektorn har Teaterutredningen heller inte gjort.

Teaterutredningen har valt att inrikta sig på att göra en kartläggning av hela teaterområdet. Kartläggningen har resulterat i förslag till ett antal reformer, i form av ökade statliga utgiftsåtaganden, som inte motsvaras av preciserade förslag till besparingar. Det står i strid med Teaterutredningens direktiv att ge förslag till nya statliga utgiftsåtaganden utan att föreslå hur dessa skall finansieras.

Kommittédirektiv

Dir. 1993:25

Översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna

Dir. 1993:25

Beslut vid regeringsammansamträde 1993-02-25

Chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Friggebo, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas med uppgift att

- göra en analys av Riksteaterns olika uppgifter och betydelse för teaterlivet,
- göra en analys av ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna,
- överväga huruvida statsbidraget till Riksteatern i större utsträckning bör inriktas på de delar av verksamheten där Riksteatern är ensam aktör inom teaterområdet,
- överväga om medel härigenom kan frigöras för andra angelägna satsningar inom kultursektorn.

Bakgrund

De statliga insatserna för att stimulera teaterverksamhet i hela landet sker främst genom bidrag till Riksteatern, regionala och lokala teatrar samt fria teatergrupper. Det totala statliga stödet till dessa teatrar uppgår budgetåret 1992/93 till ca 487 miljoner kronor.

Riksteatern är en ideell förening med mer än 225 teaterföreningar som medlemmar. I länen är teaterföreningarna organiserade i länsteaterföreningar varav flertalet har en länsteaterkonsulent anställd. Teaterföreningarna är arran-

görer av all slags teater från olika producenter. Riksteaterns högsta beslutande organ är kongressen, som sammanträder vart tredje år.

Enligt 1977 års statsbidragsbestämmelser för Riksteatern skall bidraget användas för central och (t.o.m. 1983/84) regional produktion samt distribution av teater. Riksteaterns utbud skall vara en komplettering till regional och lokal teaterverksamhet. Dessutom skall Riksteatern förmedla föreställningar från andra teaterproducenter och samarbeta med Operan och Dramaten. Utöver föreställningsverksamheten skall Riksteatern arbeta med teaterfrämjande verksamhet, bl.a. genom information och rådgivning, samt samverka med myndigheter och folkbildningsorganisationer.

Statsbidraget till Riksteatern uppgår budgetåret 1992/93 till 212 677 000 kr. Därutöver har Riksteatern budgeterat med intäkter motsvarande ca 30 miljoner kronor. Riksteaterns verksamhet och kostnader fördelar sig på följande områden.

Dramatisk produktion.

Lyrisk produktion och musikteater.

Dansproduktion, vilket i första hand avser Cullbergbalettens verksamhet.

Unga Riks – en teater för den unga publiken.

Södra teatern, som bedriver gästspelsverksamhet.

Tyst teater – en ensemble av döva skådespelare.

Finsk teater – en finskspråkig teaterensemble som spelar i Sverige.

Teaterfrämjande verksamhet, som bl.a. svarar för rådgivning på en rad områden såsom organisations- och utvecklingsfrågor, marknadsföring, studier och amatörteater samt entréförlaget.

Ledning och administration.

Lokalkostnader.

Riksteatern har vid sin senaste kongress i november 1991 antagit riktlinjer för Riksteaterns arbete under 1990-talet. Av riktlinjerna framgår att Riksteatern under 1990-talet vill betona följande verksamheter:

- musikteatern,
- dansteatern,
- Riksteatern som en folkteater,
- glesbygdsteatern,
- barn- och ungdomsteatern,
- Riksteaterns samordnande funktioner.

Riksteatern har också nyligen tagit initiativ till att etablera en mångkulturell ensemble.

Vid sidan av stödet till Riksteatern har den statliga kulturpolitiken medverkat till att stimulera en uppbyggnad av *regionala teaterinstitutioner* ute i landet. Utbyggnaden av de regionala institutionerna under 1970- och 1980-talen har inneburit att väsentligt fler människor än tidigare utanför storstadsområdena kommer i kontakt med den levande teatern. För närvarande erhåller 24 regionala och lokala teatrar statsbidrag. I 1993 års budgetproposition

(prop. 1992/93:100 bil. 12 s. 85) föreslås att även Teater Halland och Folkoperan i Stockholm skall ingå bland de teatrar som erhåller stöd som regionala teatrar. Den totala statliga bidragsgivningen till regionala och lokala teater- och dansinstitutioner uppgår budgetåret 1992/93 till drygt 239 miljoner kronor. De regionala teaternas verksamhet varierar mycket i omfattning beroende bl.a. på teaternas storlek och inriktning.

Ca 70 fria teatergrupper erhåller ca 36 miljoner kronor i statsbidrag för budgetåret 1992/93. Tre huvudkategorier av teaterproducenter kan urskiljas inom begreppet fria teatergrupper, nämligen de lokalhållande grupperna som spelar vuxen- eller barnteater på fast scen, de turnerande grupperna som företrädesvis spelar barn- och ungdomsteater samt frilansande scenkonstnärer som i tillfälliga konstellationer arbetar på projektbasis. Den konstnärliga spännvidden är stor och genom den omfattande turnéverksamheten med främst barn- och ungdomsteater täcks delar av landet in av de fria gruppernas verksamhet.

Teaterkostnadsutredningen har i betänkandet (SOU 1991:71) Teaterns kostnadsutveckling 1975–1990 med särskilda studier av Operan, Dramaten och Riksteatern pekat på att statens kostnader för att sprida teaterupplevelser genom Riksteatern har ökat kraftigt. Sedan mitten av 1970-talet har Riksteaterns verksamhet minskat i omfattning, både i fråga om uppsättningar och föreställningar. Samtidigt har publikantalet per föreställning minskat. Detta kan till viss del förklaras med ökade kostnader för turnéteater samt ändrad inriktning mot småplats- och glesbygdsverksamhet. Utredningen framhåller att Riksteaterns och regionteaternas olika roller och ansvarsfördelningen dem emellan behöver ses över.

De samhällsekonomiska förutsättningarna för ökade statliga utgifter kommer att förbli begränsade under lång tid framöver. Det är därför viktigt att tillgängliga resurser utnyttjas så effektivt som möjligt.

Mot bakgrund av vad som här har anförts bör en översyn nu göras av det statliga stödet till regional teaterverksamhet för att överväga möjligheterna till vissa omprioriteringar och därmed mer rationell användning av tillgängliga resurser.

Uppdraget

Förstärkningar har under senare år gjorts av statsbidragen till både Riksteatern, de regionala teatern och de fria teatergrupperna. Syftet har varit att öka teaterutbudet och ge fler människor möjlighet att se en levande teaterföreställning. Detta motiv är alltså giltigt.

Riksteaterns verksamhet är mycket mångfasetterad och Riksteatern har viktiga uppgifter som antingen inte finns eller är svagt utvecklade vid andra teaterinstitutioner. Riksteatern har också uppgifter av övergripande karaktär för teaterlivet. Utredningsarbetet bör inledas med en *analys av Riksteaterns*

olika uppgifter och betydelse för teaterlivet. Härvid bör klargöras vilka uppgifter som dels är unika för Riksteatern, dels är svagt utvecklade i stora delar av landet samt dels kan sägas vara parallella med andra teatrar allmänna verksamhet. Riksteaterns betydelse för teaterverksamheten i olika delar av landet bör också belysas. Vidare bör Riksteaterns betydelse för den konstnärliga utvecklingen inom teaterområdet så långt möjligt beskrivas.

De regionala teaternas verksamhet är av skiftande omfattning och inriktning. Utredaren bör beskriva dessa olikheter samt den nuvarande *ansvarsfördelningen* mellan Riksteatern samt de regionala och lokala teaternas. Härvid bör redovisas teaterverksamhetens utbredning i länen, länsteaternas samarbete över länsgränserna samt omfattning och samarbete kring bl.a. dans- och musikteaterverksamhet. Med utgångspunkt i denna analys bör utredaren överväga om en tydligare ansvarsfördelning kan göras mellan Riksteatern och de regionala och lokala teaternas.

Med utgångspunkt i dessa analyser och mot bakgrund av de ökade kostnaderna för turnéverksamhet bör utredaren överväga den *framtida inriktningen av statsbidraget* till Riksteatern. Härvid bör övervägas om statsbidraget i större utsträckning bör inriktas på de delar av Riksteaterns verksamhet där Riksteatern är ensam aktör inom teaterområdet. I dessa överväganden bör också ingå att föra en diskussion om behovet och omfattningen av Riksteaterns egenproducerade verksamhet sett i relation till möjligheterna att i ökad utsträckning medverka till distributionen av föreställningar från andra teatrar i landet, både vad avser Operan, Dramaten, regionala och lokala teatrar samt fria teater- och dansgrupper.

Utredaren bör mot bakgrund av denna genomgång överväga om statsbidraget till Riksteatern innebär ett maximalt utnyttjande av denna resurs eller om en *omprioritering* av en del av Riksteaterns nuvarande statsbidrag till andra angelägna ändamål inom kultursektorn bör ske. Syftet med detta bör bl.a. vara att få till stånd ett ökat teaterutbud i landet till samma kostnad som i dag och att kunna ge stöd till nya intressanta utvecklingsmöjligheter inom teaterområdet.

Formerna för statens stöd till regionala kulturinstitutioner kommer att övervägas av kommittén (dir. 1993:24) om kulturpolitikens inriktning. Utredaren bör vad gäller stödet till regionala och lokala teater- och dansinstitutioner stå till kommitténs disposition vid behandlingen av dessa frågor.

Den särskilda utredaren bör beakta vad som anförs i regeringens direktiv (dir. 1984:5) till kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagets inriktning samt (dir. 1992:50) om att redovisa verksamhetens regionalpolitiska konsekvenser. Jag vill i detta sammanhang understryka att den samhällsekonomiska situationen för lång tid framåt innebär att nya offentliga åtaganden inom kulturområdet endast kan genomföras genom omprioriteringar.

Utredningsarbetet bör bedrivas i nära samråd med Statens kulturråd, Riksteatern och övriga berörda instanser. Utredaren bör även samråda med kommittén om kulturpolitikens inriktning.

Utredaren bör redovisa resultatet av sitt arbete före utgången av mars 1994.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen be-
myndigar mig

att tillkalla en särskild utredare – omfattad av kommittéförordningen (1976:119) – med uppdrag att göra en översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag

att kostnaderna skall belasta elfte huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Kulturdepartementet)

Kommittédirektiv

Dir. 1993:50

Tilläggsdirektiv för översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna

Dir. 1993:50

Beslut vid regeringssammanträde 1993-05-06

Chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Friggebo, anför.

Mitt förslag

Mot bakgrund av riksdagens uttalande vid behandlingen av övergripande kulturfrågor (bet. 1992/93:KrU17, rskr. 1992/93:249) bör utredningen om Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna i fortsättningen arbeta som en kommitté med parlamentarisk sammansättning.

Bakgrund

Genom beslut den 25 februari 1993 bemyndigade regeringen mig att tillkalla en särskild utredare för att göra en översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och länsteatrarna (dir. 1993:25).

Vid riksdagsbehandlingen av övergripande kulturfrågor våren 1993 anförde kulturutskottet att utredningsarbetet på teaterområdet borde ske i en parlamentariskt sammansatt kommitté. En sådan kommitté torde enligt utskottet ha bättre möjlighet än en särskild utredningsman att genom samarbete med den kulturpolitiska utredningen få till stånd en samordning av utredningsförslagen. Riksdagen beslöt att som sin mening ge regeringen till känna vad utskottet anförde.

Med anledning av riksdagens uttalande förordar jag att en parlamentariskt sammansatt kommitté – i stället för en särskild utredare – ges i uppdrag att genomföra översynen på teaterområdet.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen med ändring av regeringens tidigare bemyndigande bemyndigar chefen för Kulturdepartementet

att tillkalla en kommitté – omfattad av kommittéförordningen (1976:119) – med högst sex ledamöter för uppdraget att göra en översyn av Riksteaterns betydelse för teaterlivet och ansvarsfördelningen mellan Riksteatern och läns-teatrarna,

att utse en av ledamöterna att vara ordförande,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag

att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta elfte huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Kulturdepartementet)

Med anledning av riksdagens utskands förordning jag till en parlamentarisk utskotts kommitté - i syfte för en särskild undersökning - ges i uppdrag att genomföra undersökning på följande sätt:

Beställning

Jag beställer att utredningen skall inledas av riksdagens ledande be-
svärsmannen, bevisningschefen för Kultursamfundet.
I tillfälle en kommitté - utskott av kommittéordföraren (1975:1) -
med bevisningschefen för utredningen till dess undersökning av riksdagens
beställning för utredningen och utredningschefen till riksdagen och till-
kommande,
att utredningen skall inledas av riksdagens ledande be-
svärsmannen, bevisningschefen, sekreteraren och nämndens till-
kommande.
Yrkande innehåller jag
att riksdagen beslutar att kostnadsansvaret skall beläggas till huvudsakligen
anslag Utredningar m.m.

Beslut

Riksdagen ansluter sig till riksdagens överlägganden och bifaller
hennes beslut.

(Kulturdepartementet)

Stads- och länsteatrarna

Stadsteatrar

Borås Stadsteater

Borås Stadsteater driver verksamheten under en kommunal förvaltning, kulturkontoret, och en kulturnämnd. Kommunens mål för verksamheten avsluter sig i allt väsentligt till de kulturpolitiska mål som riksdagen antog 1974. Stadsteaterns statliga stöd omfattar 51 grundbelopp och den redovisade 1992/93 57 årsverken.

Enkät svar

I sitt enkät svar anger teaterchefen Jarl Lindahl att stadsteatern inte samordnar sitt utbud med Riksteatern då uppdraget är att verka i Borås kommun. Vid gästspel utanför kommunen krävs arrangören på full kostnadstäckning medan gagera inom kommunen fastställs från gång till gång med hänsyn till arrangör och föreställningens karaktär.

På frågan om hur ökad rörlighet kan uppnås svarar Lindahl att den naturliga viljan till expansion och kreativitet som präglar teaterverksamhet bestraffas av de krav som anslagsgivarna ställer. En ökad biljettintäkt ett år minskar anslaget nästa. En effektivisering i beslutsprocessen, en icke tillsatt vakans etc. ger inte motsvarande utrymme till ökad produktion. Det nuvarande tilldelningssystemet som bygger på bestämda kvantitativa verksamhetsmål inom fastställda ekonomiska ramar motverkar strävan till övergripande lösningar, samarbetsprojekt och nya verksamhetsformer, dels genom en stelbent byråkrati, dels genom en ekonomisk bestraffning.

En komplicerad och otydlig beslutsprocess i samverkan med hot om nedskärningar och avsaknad av morötter skapar en modfärdighet, t.o.m. ovilja att söka nya lösningar på teaterns rörlighet över kommun – eller länsgränser.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	8	11	7	12
Antal föreställningar	236	332	238	295
Varav BoU	6	101	32	81
Varav utanför hemkommunen	5		1	6
Antal besök	26 874	33 983	26 903	28 324
Summa offentliga intäkter	16 022	21 667	23 935	20 182
Summa spelintäkter	1 357	1 805	2 052	1 933
Summa intäkter	17 511	23 499	26 112	22 136
Spelintäkter/offentliga intäkter	8 %	8 %	9 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	596	638	890	713

Borås stadsteater är den minsta av landets stadsteatrar sett till verksamhet och personalstorlek. Teatern turnerar i mycket liten omfattning utanför hemkommunen vilket dels beror på det lokala uppdraget, dels på att det finns en regional institution – Älvsborgsteatern – med uppgift att ge barn- och ungdomsteater i länet. Trots detta har teatern haft en relativt omfattande verksamhet för barn och ungdom under de senaste tre åren.

Borås stadsteater har under många år haft svårt att hävda en egen konstnärlig profil och befinner sig på flera sätt i skuggan av de större göteborgsteatrarna. Föreställningsutbudet och det publika gensvaret förefaller dock stabilt och bör kunna utvecklas vidare. En egenhet i teaterns utgiftsstat är att lokalkostnaderna är mycket höga, 6,1 miljoner kronor. Dessa motsvarade 28 procent av de totala kostnaderna 1992/93 vilket skall jämföras med den genomsnittliga lokalkostnadsandelen för stads- och länsteatrar på 16 procent. Samtidigt förfogade teatern över 0,4 miljoner kronor i produktionsmedel – 2 procent av utgifterna – jämfört med den genomsnittliga andelen på 7 procent. Dessa förhållanden skapar med all sannolikhet problem när teaterledningen skall verställa det konstnärliga uppdraget.

Riksteatern gästspelade inte i Borås säsongen 1992/93 och det finns inte heller någon teaterförening i staden. I länet genomförde Riksteatern 91 föreställningar för 14 000 besökare.

Folkoperan

Folkoperan är nykomling bland teaterinstitutionerna och erhåller 45 grundbelopp budgetåret 1993/94. Teatern är organiserad som en stiftelse inom vilken aktiebolaget Folkoperan skall bedriva operaverksamhet. Mot bakgrund av att Folkoperan huvudsakligen spelar på hemmasscenen i Stockholm har den

definierats som stadsteater trots att 25 procent av det offentliga bidraget kommer från Stockholms läns landsting.

Underlaget för nedanstående analys utgörs av redovisningar från år då Folkoperan mottagit statsbidrag ur anslaget till fria teatergrupper, vilket delvis förklarar det ekonomiska utfallet. Institutionsstatusen medför nya skyldigheter som sannolikt kommer att förändra kostnads- och intäktsprofilen under de närmaste åren.

Folkoperan startade som en fri operagrupp 1974 och arbetar sedan 1985 på egen scen i Stockholm, en ändamålsenligt och pietetsfullt ombyggd äldre biograf. Orkesterutrymmet och scenmåttan tillåter inte uppsättningar i originalversion, ett förhållande som stimulerat till konstnärliga och formmässiga experiment på teatern.

I en programförklaring anger Folkoperan att målet med verksamheten är att presentera framför allt klassiska verk på ett nytt och okonventionellt sätt. Teaterns signum skall vidare vara direktkontakten med publiken – såväl barn, ungdomar och vuxna – samt en vital, ung ensemble speciellt utvald för varje uppsättning.

Den sista inriktningen ger Folkoperan en alldeles speciell profil och roll i det svenska operalivet. Frånvaron av en fast anställd ensemble möjliggör stor flexibilitet i verksamheten och konstnärlig valfrihet. Folkoperans engagemang av frilansartister har avgörande betydelse för arbetsmarknaden för sångare och musiker i Sverige. Systemet är också en förklaring till att Folkoperan hittills har kunnat bedriva sin verksamhet på radikalt andra ekonomiska villkor jämfört med andra teaterinstitutioner. Folkoperan utgör sålunda ett viktigt konstnärligt och arbetsmarknadsmässigt komplement till landets övriga musikteatrar.

Enkät svar

Folkoperans vd Staffan Rydén har besvarat utredningens enkät och han uppger att Folkoperan och Riksteatern sedan länge har ett produktions- och distributionssamarbete. Folkoperan erbjuder redan på idéstadiet de produktioner som anses lämpade för turné. Riksteatern tar sedan ställning till förslagen. Under senare år har Folkoperan genomfört turnéer i Riksteaterns regi med Hoffmans äventyr (1991/92) och Läderlappen (1993/94).

Enligt Staffan Rydén skapar systemet med nya förutsättningslösa förhandlingar inför varje säsong svåra planeringsproblem för Folkoperan. Man har därför föreslagit ett fastare samarbete enligt modellen en turné vartannat år. Folkoperans idé var att åta sig ett turnéansvar för mellansverige om övriga lokala och regionala musikteatrar samtidigt fick motsvarande ansvar i sina respektive regioner. Riksteatern skulle således genom länsteaterföreningarna kunna erbjuda hela landet opera med nya förutsättningar.

Med ett färre antal orter att besöka skulle en bättre och mer kontinuerlig publikkontakt kunna byggas upp. Förutom att fler föreställningar skulle kunna ges på varje plats skulle teatern kunna besöka orten mellan turnéerna med mindre program. Kortare avstånd mellan huvudscen och turnéorter skulle också innebära väsentligt mindre kostnader.

Avsaknaden av mer reglerade samarbetsformer innebär redan i dag onödiga kostnader för turnéerna. Scenografin får ofta byggas om eftersom Folkoperan inte från början säkert vet om den skall på turné. Kostsamma nyinstuderingar i olika roller skulle inte behöva inträffa om en turné kunde förutses vid produktionsplaneringen.

Till varje produktion engageras pjäskontrakterad personal. Det innebär att Folkoperan hela tiden kan dimensionera personalstyrkan efter uppgifterna. Finns det en publik utanför Stockholm för en produktion och en turné läggs ut engageras annan personal för parallella uppgifter på hemmascenen. Effekten av en turné blir således dels att turnéföreställningens produktionskostnader slås ut på flera föreställningar vilket förbättrar teaterns resultat, dels att fler frilansartister blir engagerade.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	3	2	3	2
Antal föreställningar	195	232	166	120
Varav BoU	72	104		
Varav utanför hemkommunen			31	
Antal besök	83 016	97 845	83 187	48 262
Summa offentliga intäkter	6 639	8 303	9 462	13 301
Summa spelintäkter	8 754	12 893	16 890	11 460
Summa intäkter	16 825	22 845	31 689	27 068
Spelintäkter/offentliga intäkter	52 %	56 %	53 %	42 %
Samhällsbidrag/besök	80	85	114	276

Folkoperans inriktning på "long run"- uppsättningar (repertoaren begränsas till få uppsättningar som spelas under långa perioder eller så länge publiken räcker) och extrema beroende av biljettintäkter gör den mycket känslig för det publika genvaret. Under perioden anas en nedgång av antalet föreställningar och besökare men fortfarande är Folkoperan en jämförelsevis kostnads-effektiv teater. Utöver ovan angivna förklaringar till detta kan tilläggas att Stockholmsbasen medger ett annat publikunderlag, lägre utgifter för artist-engagemang och turnéer än vad som gäller för t.ex. de regionala musik-teatrarna.

Folkteatern i Göteborg

Den ekonomiska föreningen Folkteatern i Göteborg bildades 1954 och fick en fast ensemble vid Folkets Husscenen 1956. Folkteaterns medlemmar är till stor del enskilda och organisationer inom Göteborgs arbetar- och folk-rörelser.

Folkteaterns konstnärliga målsättning genomsyras av ambitionen att placera teatern mitt i samhället och att nå människor som inte har för vana att gå på teatern. Verksamheten utgår från hemmascenen i Folkets Hus som ger såväl större offentliga uppsättningar för vuxna som mindre barnproduktioner. Folkteatern har ett uppdrag att spela teater för barn i förskoleåldern.

Enkät svar

I sitt enkät svar anger teaterchefen Isa Stenberg att Folkteatern inte samordnar sitt utbud med Riksteatern. Föreställningsverksamheten utanför Göteborg begränsar sig till någon enstaka mindre uppsökande föreställning. Det föreligger ingen överkapacitet av föreställningar för Folkteatern. Av enkät svaret att döma känner Folkteatern inget större behov av att själv ta ett större regionalt turnéansvar eller finna samarbetsformer med Riksteatern.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	15	11	13	9
Antal föreställningar	507	398	424	489
Varav BoU	248	198	224	184
Varav utanför hemkommunen	60		11	29
Antal besök	51 470	43 341	33 207	58 702
Summa offentliga intäkter	21 966	22 269	22 760	22 987
Summa spelintäkter	2 343	2 414	1 925	3 619
Summa intäkter	25 383	25 704	27 352	27 545
Spelintäkter/offentliga intäkter	11 %	11 %	8 %	16 %
Samhällsbidrag/besök	427	514	685	392

Under fyraårsperioden har Folkteaterns föreställnings- och publikkurva sjunkit betydligt men det senaste redovisningsåret 1992/93 innebar att den negativa tendensen bröts. Det förefaller ändå som Folkteaterns verksamhet är rätt väl dimensionerad i förhållande till publikunderlag, lokalsituation och de egna teaterpolitiska ambitionerna. Genom att en så stor andel som 80 procent av föreställningarna 1992/93 var av mindre eller uppsökande format borde

dock en utveckling av turnéverksamheten utanför Göteborgs kommun vara möjlig.

Göteborgs Musikteater

Göteborgs Musikteater AB – allmänt kallad Stora Teatern – är en av landets äldsta teaterinstitutioner, kommunalt driven sedan 1920. Teaterns övergripande målsättning är "att bedriva en konstnärligt högtstående och genre-mässigt mångfaldig musik- och dansteaterverksamhet, som skall nå, intressera och engagera såväl en inhemsk som nationell publik. Verksamheten skall bedrivas på högsta nationella nivå och därigenom skall teatern vinna erkännande i svenskt kulturliv som en unik och framstående institution."

I övrigt är målen mycket noggrant preciserade, också vad gäller de olika ensemblernas produktionsvolym.

Stora Teatern har ensembler för såväl musikteater som dans och har som enda operainstitution en fast scen för barn- och ungdomsopera. Tidigare har Stora Teatern årligen turnerat i stor omfattning. Teatern var i Riksteaterns barndom en av de största producenterna i dess utbud. Utvecklingen har under senare år gått mot en verksamhet koncentrerad till moderscenen i Göteborg. Spelåret 1992/93 genomfördes ingen turnéföreställning utanför Göteborg.

Stora Teatern hade spelåret 1992/93 286 grundbelopp och 363 årsverken.

Enkät svar

I sitt svar på utredningens enkät uppger förre teaterchefen Sven Gunnar Tillius att det normalt inte förekommer någon samordning med Riksteaterns utbud beträffande föreställningar hemma eller på turné. Vid gästspel tar man ut ett gage motsvarande eventuellt förlorad biljettintäkt på hemmascenen.

Tillius uppger att Stora Teatern normalt inte har någon överkapacitet som gör det möjligt att turnera i större utsträckning. Framför allt har teatern brist på tekniska resurser. Han anser vidare att en indelning av landet i regioner inom vilka respektive existerande musik- och dansteaterinstitution skulle åta sig att turnera, skulle göra Riksteaterns produktion av lyrisk teater överflödigt. Ett sådant turnéansvar kan axlas av musik- och dansteaterinstitutionerna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Karlstad om Riksteaterns medel för dans och musikteaterverksamhet överförs till dem. En sådan lösning skulle ge ett mer heltäckande utbud av lyrisk teater i landet och samtidigt ge möjlighet för publiken att se större produktioner i originalutförande på respektive huvudort.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	17	12	10	15
Antal föreställningar	369	301	254	361
Varav BoU	89	61	31	122
Varav utanför hemkommunen	16		6	
Antal besök	110 349	111 603	112 156	114 888
Summa offentliga intäkter	105 591	108 749	113 650	115 108
Summa spelintäkter	10 491	12 390	16 028	13 187
Summa intäkter	122 452	128 784	135 915	136 441
Spelintäkter/offentliga intäkter	10 %	11 %	14 %	11 %
Samhällsbidrag/besök	957	974	1 013	1 002

Stora Teatern har en förbluffande stabil publik förankring med en svag positiv publikutveckling under perioden. Trenden mot allt färre föreställningar för barn och ungdom har brutits i och med spelåret 1992/93. Samhällsbidraget per besökare ligger i nivå med Stockholmsoperan och klart under t.ex. Norrlandsoperan.

Den stora utmaningen för teatern kommer under spelåret 1994/95 då man flyttar in i det nya operahuset. Ur ett utredningsperspektiv är det svårt att se att Stora Teatern samtidigt skall klara av att fylla det nya operahuset med verksamhet och ett utökat turnéuppdrag. Det förefaller rimligt att Stora Teatern de närmaste åren satsar på att etablera sig under de nya villkoren i Göteborg och att eventuella turnéuppgifter får anstå. (Se också kapitlet om musikteater och dans).

Göteborgs Stadsteater

Göteborgs Stadsteater är ett kommunalägt aktiebolag verksam vid moder-scenen på Götaplatsen sedan 1934 sedan ett antal år också med tillgång till scener i Hisings Backa och Angered. Det statliga stödet omfattar 211 grundbelopp och man redovisade 1992/93 258 årsverken.

Den teaterpolitiska målsättningen för stadsteatern markerar en stark vilja att vara en motvikt mot Stockholmsregionens tendens att dominera landets kulturliv. Den institutionella rollen markeras tydligt och teatern ser sig som nationalscen för Västsverige.

Enkät svar

Som lokalt verksam teater har stadsteatern inget organiserat samarbete med Riksteatern. Teaterchefen Ulf Kjell Gür anger att teatern genom spelplatserna i Angered och Hisings Backa decentraliserat verksamheten inom Göteborg. De få gånger stadsteatern haft anledning att diskutera gageprinciper utanför hemkommunen har dessa utgått från att de egna merkostnaderna och den budgeterade recetten skall täckas. Eftersom teatern saknar turnéresurser i form av teknisk bemanning, fordon och mobil teknisk utrustning har kostnader för turnéer varit höga.

Ulf Kjell Gür uppger att det ibland kan finnas viss överkapacitet på den konstnärliga sidan men ingen motsvarande outnyttjad resurs på den tekniska. I ett framtidsperspektiv kan dock Angeredsteatern fungera som en turnéresurs. Publikunderlaget i Angered visar sig inte vara tillräckligt stort och om inte storstadspubliken söker sig ut till Angered ligger det nära till hands att utnyttja denna resurs som turnébas. Produktionen skulle kunna förläggas till Angered där föreställningarna går till premiär och efter fullbordad spelperiod distribueras på turné utanför Göteborg. Teaterledningen är öppen för vidare diskussioner om hur ett eventuellt distributionssamarbete med Riksteatern skulle kunna utvecklas.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	16	16	16	17
Antal föreställningar	635	592	521	646
Varav BoU	124	170	177	183
Varav utanför hemkommunen				
Antal besök	91 389	146 160	124 375	111 287
Summa offentliga intäkter	72 693	76 760	84 291	84 780
Summa spelintäkter	5 409	8 952	11 400	9 916
Summa intäkter	79 943	87 216	97 444	99 364
Spelintäkter/summa intäkter	7 %	10 %	12 %	1 %
Samhällsbidrag/besök	795	525	678	762

Stadsteatern har en kulturpolitiskt mycket intressant infrastruktur. Huvudscenen vid Götaplatsen kompletteras av två utlokaliserade, konstnärligt framstående ensembler i Hisings Backa och Angered. Den senare upplever dock sedan några år tillbaka problem med att nå en tillräckligt stor publik. Det ger enligt teaterchefen utrymme för en diskussion om en viss turnéverksamhet utanför kommungränsen.

Produktionen vid stadsteatern uppvisar stor stabilitet samtidigt som publiksiffrorna illustrerar recetteaterns osäkra relation till sin publik. Ansvaret för föroretsscenerna med relativt begränsade publika förutsättningar förklarar det relativt måttliga besöksantalet för en så pass stor teaterinstitution. För tio år sedan – spelåret 1981/82 – redovisade stadsteatern 190 000 åskådare, nästan dubbelt så många som 1992/93.

Helsingborgs Stadsteater

Helsingborgs Stadsteater är landets äldsta kommunala teater. Den grundades 1921 och har statsbidrag sedan 1924. Spelåret 1993/94 erhåller teatern 68 grundbelopp i statsbidrag och man redovisade föregående säsong 71 årsverken. Teaterhuset i centrala Helsingborg är mycket ändamålsenligt med en stor huvudscen samt scener för barnteater och mindre vuxenproduktioner. Teaterns konstnärliga och kulturpolitiska mål ansluter sig till de som andra samhällsägda teatrar i allmänhet antagit.

Enkät svar

Lars Svensson, teaterchef vid stadsteatern, uppger i sitt enkät svar att stadsteatern deltar i de utbudskonferenser som Skånes Teaterförening årligen arrangerar och där teatrarnas repertoar presenteras.

Helsingborgs Stadsteater bedriver regional verksamhet i Skåne och erhöi för detta 1,5 miljoner kronor från Malmöhus läns landsting 1992/93. Vid turnéer i andra län tar man ut kostnader för resor och traktamenten. Den långtidsplanering som nu tar form visar att det kommer att finnas en överkapacitet i produktionen som gör det möjligt att öka antalet föreställningar. Om teatern tillförs medel för tekniker och skådespelare kan antalet turnéföreställningar ökas i betydande omfattning.

Lars Svensson menar att de lokala teaterföreningarna står Riksteatern närmast. Nya resurser för en utökad regional verksamhet borde kanaliseras till publikarbete för att i större utsträckning nå teatersvaga publikgrupper. Detta skulle innebära en ökad regional satsning, fler barn- och vuxenföreställningar, fler publikarbetare på arbetsplatser och skolor samt förmodligen också högre intäkter.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	12	13	9	11
Antal föreställningar	596	368	342	450
Varav BoU	289	53	35	144
Varav utanför hemkommunen	98	29	71	18
Antal besök	61 414	54 209	104 410	71 278
Summa offentliga intäkter	15 418	19 026	26 052	24 874
Summa spelintäkter	3 127	4 808	7 393	4 402
Summa intäkter	18 935	24 622	34 658	31 416
Spelintäkter/offentliga intäkter	17 %	20 %	21 %	14 %
Samhällsbidrag/besök	251	351	250	349

I förhållande till sin storlek har Helsingborgs Stadsteater en mycket god publiksituation. Den publiksiffra som uppnåddes spelåret 1991/92 – 104 000 besök – torde vara svårslagen i framtiden för en teater av motsvarande storlek.

Det finns flera förklaringar till stadsteaterns publikframgångar. Som den äldsta institutionsteatern i landsorten har den haft lång tid på sig att bekanta sig med sin publik. Skåne utgör genom sin stora befolkning och små avstånd ett omfattande publikområde. En jämförelse med Norrbotten visar att Skåne har fyra gånger så många invånare på en yta som upptar en sjättedel av Norrbottens. Helsingborgs Stadsteater har också på det konstnärliga planet medvetet satsat på att nå stora publikgrupper. I det fallet har man haft samma inställning som Malmö Stadsteater.

Genom den stora publiken har stadsteatern – vid sidan av Folkoperan – den lägsta samhällssubventionen per besökare av samtliga teaterinstitutioner. Den uppgick 1992/93 till 349 kronor jämfört med genomsnittet för samtliga institutioner, 667 kronor.

Helsingborgs Stadsteater bedriver sedan lång tid en för svenska stads-teatrar intensiv regional verksamhet. Lars Svensson uppger att det på teatern finns en beredskap att utveckla denna om resurser kan tillföras. Med tanke på de korta avstånden och befolkningstätheten i Sydvästsverige förefaller det vara en välmotiverad strategi.

Malmö Musik och Teater AB

Malmö Stadsteater invigdes 1944 och var då Europas modernaste teaterhus. Verksamheten inspirerades av den på 1920-talet förhärskande folkteater-tanken. Fram till 1990 drevs teatern som en ekonomisk förening varefter den

ombildades till aktiebolag. Sedan 1993 drivs teatern som ett huvudbolag med tre dotterbolag med inriktning på respektive talteater, musikteater och dans samt symfonisk musik. För teater- och dansverksamheten erhåller Malmö Musik och Teater AB – i fortsättningen MMT – 387 grundbelopp i statsbidrag 1993/94. Malmöteatern är därmed den institution som innehar det största statsbidraget i kretsen av grundbeloppsfinansierade teatrar. Bolaget disponerar två scener i Malmö Teater och en scen i den vid nyåret 1994 återinvigda Hippodromteatern.

Såväl moderbolaget som de tre dotterbolagen har program som relativt tydligt definierar de konstnärliga och kulturpolitiska ambitionerna. Den övergripande målsättningen för moderbolaget är att "värna om den kreativa processen och bli en samlingspunkt för artister och musiker med hög konstnärlig integritet. Gemensam nämnare för de tre dotterbolagen är att de skall vara inriktade på hög konstnärlig kvalitet, uppmärksamma barn och ungdom samt också bedriva regional verksamhet.

Enkät svar

I sitt enkät svar till utredningen uppger koncernchefen Bengt Hall att MMT deltar i de sättningskonferenser som Skånes Teaterförening arrangerar och där Riksteaterns utbud presenteras. Trots denna information inträffar enligt Bengt Hall repertoarkrockar. Han spårar också en tendens hos länsteaterföreningen att gynna sin egen huvudman Riksteatern.

MMT bedriver en viss uppsökande verksamhet inom Malmö stad. Denna ingår i det kommunala uppdraget. För verksamheten utanför hemkommunen söker teatern compensation för merkostnaderna. Detta gör att man har svårt att prismässigt konkurrera med Riksteatern. Från och med 1994/95 avser MMT att utöka den regionala verksamheten och man hoppas på ett utökat statligt och regionalt stöd för detta.

Bengt Hall betonar i sin kommentar att den regionala identiteten kommer att få ökad betydelse i ett framtida gränslöst Europa. Ett sätt att markera den regionala särarten kan då vara att samlas kring festivaler som manifesterar den egna identiteten och kulturen. Detta har blivit vanligt i t.ex. Finland och andra europeiska länder. Malmö skulle t.ex. på musikdramatikens område vara en naturlig mötesplats för länderna kring Östersjön.

Vissa basåtaganden bör enligt Bengt Hall finnas i alla regioner. Ett exempel på detta är barn- och ungdomsteatern. Annars är det snarare önskvärt att teatern i ökad utsträckning markerar sin särart genom skilda pjäsval, karaktärer och spelstilar. Riksteatern har allt kunnande och en smidigt fungerande organisation för att distribuera dessa produktioner i Sverige. Man skulle på så sätt vitalisera hela det svenska teaterlivet. Den besparing som blir följden av att Riksteatern inte längre producerar egna program bör bli en resurs att fördelas på de regionala teatern för att förstärka deras identitet.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	21	21	25	23
Antal föreställningar	768	789	625	554
Varav BoU	109	123	146	76
Varav utanför hemkommunen	83	93	74	24
Antal besök	263 402	226 927	183 890	179 312
Summa offentliga intäkter	92 348	105 160	109 196	115 169
Summa spelintäkter	22 953	20 714	17 316	15 898
Summa intäkter	117 299	131 008	143 172	152 979
Spelintäkter/offentliga intäkter	20 %	16 %	12 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	351	463	594	642

MMT uppvisar under perioden en stadigt sjunkande kurva avseende föreställningar, publik och spelintäkter. I konsekvens med denna utveckling ökar samhällssubventionerna. Till bilden hör dock att Malmöteatern under en lång följd av år haft en för svenska förhållanden ovanligt hög självfinansiering. Denna har kunnat upprätthållas genom en publikdragande repertoar på stora scenen, främst operetter och musikalerna. Tillgången till denna stora scen och den därmed nödvändiga publikmaximeringen har dock kommit att bli en kvarnsten om teaterns hals som motverkat den konstnärliga utvecklingen. Talteatern har tidigare inte haft tillgång till en lämplig mellanscen utan varit hänvisad till en mindre studioscen. Detta har bidragit till att teaterstyrelsen 1992 beslutade om en omorganisation som samlade de två tidigare självständiga institutionerna Malmö Stadsteater och Malmö Symfoniorkester i ett gemensamt bolag.

Profilen på teaterutbudet kommer i den nya verksamheten att ligga på en konstnärligt inriktad och nyskapande teater. Detta medför sannolikt att den publiksituation som rådde fram t.o.m. 1980-talets slut inte mer kommer tillbaka. Den inledningsvis citerade målsättningen tyder dock på att styrelsen för MMT ser på verksamheten i ett annat perspektiv; ett sätt att samla regional konstnärlig kraft inför de utmaningar som en ökad regionalisering och internationalisering medför.

Ett resultat av omorganisationen är att teaterverksamheten kommer att bli mer flexibel. Tyngdpunkten i den konstnärliga personalpolitiken ligger på korttidsanställningar. Denna förändring har medfört att ett förhållandevis stort antal scenkonstnärer sagts upp från den gamla teaterorganisationen. Det har samtidigt inneburit att man kunnat engagera ny personal. Genomströmningen har blivit intensivare. De höga konstnärliga målen kräver att teaterledningen kan balansera mellan behovet av en fast personal av rimlig storlek och hög

konstnärlig kvalitet, samt rörliga resurser för att kunna engagera landets främsta frilansartister.

Stockholms Stadsteater

AB Stockholms Stadsteater startade sin verksamhet 1960. Det statliga stödet omfattar 300 grundbelopp och man redovisade 1992/93 315 årsverken.

I och med inflyttningen i det nya teaterhuset vid Sergels Torg disponerar stadsteatern 6 scener.

Enkät svar

I sitt enkät svar påpekar teatersekreteraren Christer Dahl att stadsteatern genom sitt lokala uppdrag har få beröringspunkter med Riksteatern. De få kontakter man har är av samarbetskaraktär på det konstnärliga planet. 1992 samproducerade teatrarna "Pärleporten" som hade premiär under våren på stadsteatern för att sedan under höstsäsongen turnera med Riksteatern. Under spelåret 1992/93 gästspelade också Riksteatern på Klarascenen med sin uppsättning av Hamlet.

Stadsteatern har inga särskilda gageprinciper för gästspel utanför kommun- eller länsgränserna. Inriktningen är dock att spela i det egna huset.

Enligt Christer Dahl kan ett ökat samarbete mellan olika institutioner, t.ex. om samproduktion vara ett medel för att uppnå ökad rörlighet över länsgränserna. Under föregående spelår hade stadsteatern ett sådant samarbete med Uppsala Stadsteater i uppsättningen Fadren. För punktvisa satsningar kan en utökad "festivalkultur", exempelvis förra säsongens teaterbiennial ha en stimulerande effekt såväl internt som externt.

Dahl understryker teaterföreningarnas viktiga roll i arrangörsledet och pekar avslutningsvis ut 5 områden som är i behov av resursförstärkningar:

1. Fortsatt utbyggnad av de regionala och lokala institutionerna.
2. Internationellt samarbete och utbyte.
3. Stöd för svenska dramatiker.
4. Ökad satsning på barn- och ungdomsteater.
5. Större andel fria bidragsmedel till projektinriktad verksamhet.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	20	21	25	23
Antal föreställningar	905	986	1089	1167
Varav BoU	186	268	314	357
Varav utanför hemkommunen	62	44	29	20
Antal besök	136 072	177 357	185 414	211 441
Summa offentliga intäkter	90 561	90 159	151 338	154 650
Summa spelintäkter	8 658	12 662	13 413	15 645
Summa intäkter	103 864	105 320	175 200	176 706
Spelintäkter/summa intäkter	8 %	12 %	8 %	9 %
Samhällsbidrag/besök	666	508	816	731

Stockholms Stadsteater bedriver en bred dramatisk verksamhet för vuxna, barn och ungdomar. Verksamheten präglas fortfarande av sökandet efter en egen identitet i det nya teaterhuset i myllret av Stockholmsteatrar. Föreställnings- och publikutvecklingen är positiv.

Karakteristiskt för ekonomin är den höga lokalhyran som uppenbarligen inte bestämts från kulturpolitiska utgångspunkter. Stockholms Stadsteater hade 1992/93 lika höga lokalkostnader som landets övriga sju stadsteatrar tillsammans eller drygt tre gånger högre än Dramatens, ca 64 miljoner kronor.

Uppsala Stadsteater

Uppsala Stadsteater AB grundades 1951 och bedrev under en lång följd av år verksamhet under namnet Uppsala/Gävle Stadsteater. Samarbetet upphörde under 1970-talet och verksamheten är nu begränsad till Uppsala stad. Därutöver bedrivs en viss verksamhet i hemlänet. Sedan några år disponerar stadsteatern ändamålsenliga – men dyra – lokaler i centrala Uppsala där man förfogar över 4 scener.

Uppsala Stadsteater har inget organiserat samarbete med Riksteatern i och med att man inte bedriver en mer omfattande regional verksamhet.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	11	10	8	10
Antal föreställningar	330	400	322	469
Varav BoU	75	121	85	156
Varav utanför hemkommunen	22	48	20	31
Antal besök	43 716	69 357	73 467	83 445
Summa offentliga intäkter	33 975	37 103	40 330	41 105
Summa spelintäkter	1 968	3 284	4 557	4 628
Summa intäkter	36 953	41 659	47 202	48 028
Spelintäkter/offentliga intäkter	5 %	8 %	10 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	777	535	549	493

Besökskurvan pekar stadigt uppåt för stadsteatern som under de fyra senaste åren i det närmaste fördubblat sin publik. Spelintäkterna har också fördubblats samtidigt som de offentliga bidragen ökat med 17 procent vilket i fast penningvärde motsvarar en oförändrad bidragsnivå. Publikökningen och de stagnerande bidragen innebär att samhällsbidraget per besök har sjunkit från 777 kronor till 502 kronor spelåret 1992/93. Utvecklingen är desto märkligare som stadsteatern under perioden infört kostnadsfri barnteater. Genom detta har man kunnat dra in en tjänst på teatern vilket mer än väl motsvarar de intäkter man tidigare fick in på barnteaterverksamheten.

Statsbidraget spelar procentuellt en ganska liten roll för Uppsala Stadsteater. Delvis beror detta på den höga hyresnivån. Kommunen har också själv tidigare tagit ansvar för en personalexpansion som det senaste spelåret innebär att man omsatte 107 årsverken vilket skall jämföras med det statliga bidraget som baserades på 80 grundbelopp. Därmed är Uppsala Stadsteater den institution som har den lägsta andelen grundbelopp per årsverk. En beräkning som utgår från faktiska lönekostnader ger dock en något annan bild.

Stadsteatern bedriver regional uppsökande verksamhet i begränsad omfattning. Under senare år har antalet föreställningar utanför hemkommunen legat på mellan 20 och 40. Tidigare erhöll teatern ett landstingsbidrag på 1,5 miljoner kronor. Detta har dock upphört efter en omstrukturering av kommunens och landstingets gemensamma engagemang i stadens kulturinstitutioner. Stadsteatern har för närvarande inga planer på att utöka den uppsökande verksamheten. Den höga hyran för de egna lokalerna förutsätter att man koncentrerar verksamheten dit.

Skådebanan i Uppsala är en av de få som förmedlar biljetter av nämnvärd betydelse för en institutionsteater. Spelåret 1991/92 förmedlades 29 000 biljetter till organisationens medlemmar. Merparten av dessa var dock biljetter till Stockholms privatteatrar. Av de drygt 10 000 biljetter som förmedlades till

föreställningar på stadsteatern avsåg 8 000 Markurells i Wadköping, en uppsättning som teatern själv utan större besvär kunnat sälja slut biljetterna till.

Länsteatrar

Bohusteatern

Stiftelsen Bohusläns Teater är en av de yngsta länsteatern, grundad 1990. Teatern disponerar lokaler i centrala Uddevalla. Under 1994 flyttar man in i ett nytt teaterhus, särskilt uppfört för länsteaterns behov. Budgetåret 1993/94 utgår 24 grundbelopp i statsbidrag. Spelåret redovisade teatern 16 grundbelopp och 19 årsverken.

Stiftelsens stadgar anger att tyngdpunkten i verksamheten skall ligga på uppsökande föreställningar och att en stor del av dessa skall vara avsedda för barn och ungdom. Kommun i landstingsområdet kan genom avtal förbinda sig att bidra med ett årligt anslag till stiftelsen. Sådan kommun kallas medlemskommun.

Enkät svar

Teaterchefen Birgitta Bergström upger i sitt enkät svar att det inte förekommer någon samordning eller gemensam presentation av länsteaterns och Riksteaterns utbud. Man håller sig med ett enhetspris på 2 400 kronor per föreställning för arrangörer inom medlemskommunerna. Övriga kommuner i länet betalar 6 000 kronor per föreställning. Det har ännu inte varit aktuellt att sälja föreställningar utanför hemlänet eftersom det inte råder någon överkapacitet i produktionen.

Birgitta Bergström ser positivt på en ökad personalrörlighet och intensivare föreställningsutbyte mellan teatern. Detta måste dock ske utan alltför mycket administrativt krångel. Det finns också ett behov av samordnade insatser mellan teatern vad gäller kurser och seminarier.

Teaterföreningarna i Bohuslän står enligt Birgitta Bergström neutrala som arrangörer. Länsteaterföreningen upplever sig med andra ord inte bunden till Riksteatern. För en liten länsteater som Bohusläns Teater är det inte möjligt att sätta upp stora produktioner som t.ex. West Side Story. Riksteatern har därför en särskild uppgift att svara för för denna typ av repertoar.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner		1	8	7
Antal föreställningar		74	209	269
Varav BoU		74	174	78
Varav utanför hemkommunen		62	140	145
Antal besök		eu	15 379	13 624
Summa offentliga intäkter		2 414	5 260	6 779
Summa spelintäkter		eu	396	410
Summa intäkter		214	5 656	7 768
Spelintäkter/summa intäkter			7 %	5 %
Samhällsbidrag/besök			342	498

Genom att Bohusläns teater inledde sin verksamhet spelåret 1990/91 så omfattar analysperioden endast tre år. Det första uppbyggnadsåret ägnades åt att förankra teatern i arrangörsledet. Repertoaren bestod uteslutande av ett mindre föreningsprogram. Den konstnärliga personalen var mycket begränsad. De två senaste spelåren har länsteatern kommit upp i en för sin storlek rimlig verksamhet. Man har fortfarande en ganska låg samhällssubvention per besökare vilket är normalt med tanke på att teatern befinner sig i ett uppbyggnadsskede.

Bohusläns teater är inriktad på uppsökande föreställningar. Så kommer det också att vara efter inflyttningen i de nya lokalerna i ett industriområde i utkanten av Uddevalla. Genom den relativa närheten till ett antal andra stads- och länsteatrar borde det vara möjligt att åstadkomma ett mer organiserat utbyte av föreställningar mellan teatern i regionen.

Under spelåret 1992/93 framförde Riksteatern 71 föreställningar i Bohuslän varav 15 ordinarie kvällsföreställningar, 32 barn- och ungdomsföreställningar samt 24 andra uppsökande föreställningar.

Byteatern (Kalmar läns Teater)

Byteatern kom in i grundbeloppssystemet 1992/93 men hade dessförinnan ett 20-årigt förflutet som fri teatergrupp i länet. Sedan ett tiotal år har man en väl fungerande hemmascen vid hamnen i Kalmar. Teatern är en idéell förening, en i sammanhanget speciell organisationsform som förklaras av teaterns ursprung i den fria teatergruppsrörelsen. Byteatern redovisade 1992/93 22,5 årsverken vilket skall ställas mot statsbidragets 21 grundbelopp.

Av teaterns stadga framgår att den skall bedriva teaterverksamhet i Kalmar län och att särskild uppmärksamhet skall ägnas barn- och ungdomsteater. De fast anställda skall vara medlemmar i föreningen Byteatern.

Byteatern är ursprungligen en dockteater med tonvikt på barn- och ungdomspubliken. Verksamheten har med åren breddats avseende såväl publikgrupper som sceniskt formspråk. Byteatern har dock fortfarande ett kulturpolitiskt och konstnärligt intresse som förvaltare av en egensinnig men samtidigt publik tillgänglig dockteatertradition.

Enkät svar

Byteaterns konstnärlige producent, Bertil Hertzberg, uppger i sitt enkät svar att det inte förekommer någon samordnad turnéläggning mellan Riksteatern och Byteatern utöver den som länsteaterkonsulenten svarar för.

Gagerna har utformats som enhetspriser inklusive resor, traktamenten och eventuella hotellkostnader. Arrangörer i Kalmar län betalar 8 000 kronor per föreställning. Arrangörer i Kronobergs och Blekinge län betalar 12 000 kronor och utanför dessa län uppgår gagekostnaden till 16 000 kronor per föreställning.

Byteatern turnerar förhållandevis mycket utanför det egna länet vilket hänger samman med att man av bl.a. ekonomiska skäl ger vissa uppsättningar i längre serier, 75–150 föreställningar. Man har inte gjort sig beroende av länets teaterföreningar. Hertzberg anser att länsgränserna är alltför slutna på teaterkartan men han menar samtidigt att länsteaternas geografiska områden inte får bli för stora för att de skall kunna fullfölja sina regionala uppdrag. Han efterlyser ett utvidgat samarbete mellan länsteatern. Ett sådant samarbete existerar också mellan de regionala teaterinstitutionerna och länsteaterföreningarna i södra Sverige sedan några år. Hittills har samarbetet syftat till att samordna utbud och utbuds dagar, diskussioner om gagepolitik m.m.

Hertzberg anser att de lokala teaterföreningarnas fixering vid de ofta stora scener de förvaltar är ett bekymmer för en teater som Byteatern som ofta ger uppsättningar med krav på närhet mellan scen och salong. Dessa lokalförutsättningar bidrar till att teaterföreningarna gärna satsar på säkra kort vilket ofta är synonymt med Riksteateruppsättningar.

Arrangörsledets försvagning är också i Kalmar län en huvudfråga. Enligt Bertil Hertzberg har anslagsnedskärningarna i länet i första hand drabbat arrangörer som studieförbund och teaterföreningar medan de regionala kulturinstitutionerna hittills klarat sig förhållandevis väl.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	4	3	3	5
Antal föreställningar	95	226	229	196
Varav BoU	36	180	92	107
Varav utanför hemkommunen	54	176	97	37
Antal besök	8 076	17 326	20 848	11 450
Summa offentliga intäkter	3 691	5 242	6 369	8 111
Summa spelintäkter	756	1 156	786	997
Summa intäkter	4 83	6 721	7 571	9 526
Spelintäkter/summa intäkter	16 %	17 %	10 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	457	303	305	708

Byteatern uppvisar en snabb ekonomisk utveckling under perioden. Samhällsbidraget har mer än fördubblats. Verksamheten mätt i föreställningar och publik varierar kraftigt mellan åren och förändringarna i antal besök speglar repertoarinriktningen. Spelår då tyngdpunkten ligger på dockteater för barn sjunker produktiviteten, en följd av rumsliga begränsningar och konstnärliga krav.

Det är en händelse som ser ut som en tanke att Byteaterns samhällsbidrag per besök fördubblats mellan de två senaste spelåren. Förändringen sammanfaller med att teatern fått institutionsstatus vilket medfört en rad automatiska kostnadsökningar kopplade till nya förpliktelser för bland annat pensionsinbetalningar, löneavtal m.m.

Byteaterns roll som ledande dockteater i landet gör det angeläget att hitta distributionsformer utanför hemlänet. Spelåret 1992/93 genomfördes 15 föreställningar utanför Kalmar län vilket är en lågt antal efter Byteaterns förhållanden. Innevarande spelår har Riksteatern och Byteatern samarbetat i uppsättningen "I skuggan av en bragd".

Riksteatern bedrev en livlig föreställningsverksamhet i Kalmar län 1992/93 och framförde totalt 74 föreställningar varav 30 ordinarie kvällsföreställningar och 31 barn- och ungdomsföreställningar.

Dalateatern

Stiftelsen Länsteatern i Dalarna etablerades 1975 och har landstinget i Kopparbergs län som huvudman. Landstingets kulturnämnd utgör också stiftelsens styrelse. Teatern har sedan 1988 scen och ändamålsenliga produk-

tionslokaler i Falun. Dalateatern redovisade 1992/93 32 årsverken, medan statsbidraget uppgick till 35 grundbelopp.

Dalateaterns stadgar ansluter sig i stort till andra länsteatrars. Några ambitioner är dock ovanligt tydligt formulerade: "Teatern skall värna och vitalisera demokratin genom att vara ett slagkraftigt alternativ till den kommersiella kultur som passiviserar människor". En annan målsättning med anknytning till Teaterutredningens uppdrag är att teatern skall "...utveckla samarbetsformer med regionteatrar i angränsande län..."

Dalateatern har länge präglats av en – för en regionteater – stark kontinuitet med en kärna av skådespelare som arbetat vid teatern i många år. Tyngdpunkterna i den konstnärliga profilen har varit en klassikerrepertoar och en strävan till folklig förankring genom återkommande sommarspel. Barnteatern har ofta presenterats i musikaliska uppsättningar.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	6	4	4	5
Antal föreställningar	143	77	118	337
Varav BoU	30		35	120
Varav utanför hemkommunen	110	31	36	59
Antal besök	12 126	7 855	15 673	30 167
Summa offentliga intäkter	12 963	12 934	14 372	14 144
Summa spelintäkter	544	672	1 051	927
Summa intäkter	14 217	14 186	18 794	15 786
Spelintäkter/summa intäkter	4 %	5 %	6 %	6 %
Samhällsbidrag/besök	1 069	1 647	917	469

Dalateatern har några ekonomiska förutsättningar som skiljer den från flertalet länsteatrar. Lokalkostnaderna är ovanligt höga, 3,9 miljoner kronor eller 25 procent av teaterns kostnader. Bidraget från värdkommunen Falun är samtidigt ovanligt lågt och uppgår till endast 609 000 kronor eller 4 procent av teaterns totala samhällsbidrag. Jämfört med till exempel Jönköpings länsteater har Dalateatern när lokalkostnaderna är betalda en verksamhetsbudget som är drygt 4 miljoner kronor mindre. Detta kan möjligen vara en förklaring till att Dalateatern spelåret 1992/93 redovisade endast 32 årsverken jämfört med de 35 grundbelopp som utgick i statsbidrag.

Dalateaterns verksamhet har några år präglats av låga föreställnings- och publikfrekvenser. Utvecklingen under de två senaste spelåren är mot den bakgrunden mycket glädjande. Sedan spelåret 1990/91 har teatern fyrdubblat antal besökare och föreställningar. Det är signifikativt för en länsteaters publika och ekonomiska förutsättningar att framgångarna kommit sedan teatern

koncentrerat sin verksamhet till hemkommunen. Av Dalateaterns 337 föreställningar spelåret 1992/93 genomfördes 59 eller mindre än 20 procent på turné i länet medan endast 6 föreställningar framfördes utanför Dalarnas gränser.

Dalateaterns uppsättningar gjordes 1992/93 i förhållandevis långa föreställningsserier, i allmänhet spelades över 40 föreställningar av varje produktion. Närheten till Gävleborgs län borde dock kunna resultera i ett mer omfattande utbyte av föreställningar mellan de båda länen.

Dalarna är ett stort Riksteaterlän. Spelåret 1992/93 framförde Riksteatern totalt 105 föreställningar varav 42 ordinarie kvällsföreställningar och 49 barn- och ungdomsföreställningar.

Folkteatern i Gävleborg

Verksamheten vid Folkteatern i Gävleborg startade 1982. Teatern är en huvudsakligen landstingsfinansierad stiftelse och baserad i Gävle där man rymms inom en tillbyggnad till den gamla 1800-talsteatern i staden. Antalet årsverken uppgick 1992/93 till 46 medan antalet grundbelopp var 35.

Folkteaterns målsättning präglas av en vilja att ställa teatern i samhällsutvecklingens tjänst, nå nya befolkningsgrupper och att vara ett alternativ till den kommersiella kulturen. Det ingår också i teaterns uppgifter att utveckla samarbetsformer med kulturinstitutioner i angränsande län.

Under Peter Oskarsons ledning blev Folkteatern i Gävleborg redan från starten ett konstnärligt begrepp inom svensk teater, exemplet på att en regionteater kunde kombinera det regionala uppdraget med en avancerad estetik. Efter Oskarsons avgång 1989 bedrivs teaterns verksamhet i för en regionteater mer traditionella former.

Enkät svar

Folkteatern arbetar med kommunkontrakt vilket innebär att länets 10 kommuner ger ett årligt bidrag till teatern. Spelåret 1993/94 uppgår detta bidrag till ca 1,5 miljoner kronor i en budget med 20 miljoner kronor omslutning. Arrangörerna, oftast teaterföreningarna tar hand om biljettintäkterna vilka skall täcka lokalkostnader och marknadsföring. Överskottet skall ge möjligheter att beställa teaterföreställningar från andra producenter.

Gageprinciper utanför länet är ännu inte prövade. Folkteatern uppger att man skulle ha kapacitet att spela ett tiotal ytterligare föreställningar av respektive uppsättning men att man samtidigt har ett ansvar att förse länets publik med ett kontinuerligt återkommande utbud vilket gör att man försöker nyproducera relativt ofta.

Teaterchefen Ulf Fembro anser att länsteaterföreningarna är nyckelorgan i arbetet för att åstadkomma ökad rörlighet över länsgränserna. Riksteaterns turnéföreställningar ger förutsättningar för länsteatern att satsa på det regionala förankringsarbetet. Därför skulle en omfördelning av resurser från Riksteatern till andra producenter vara negativt för det regionala teaterlivet.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	4	8	5	7
Antal föreställningar	92	150	161	149
Varav BoU	33	55	56	18
Varav utanför hemkommunen	41	124	107	66
Antal besök	22 367	8 117	14 412	18 515
Summa offentliga intäkter	17 284	17 788	18 255	18 474
Summa spelintäkter	1 873	1 467	1 457	1 508
Summa intäkter	19 690	20 204	20 605	22 169
Spelintäkter/summa intäkter	10 %	7 %	7 %	7 %
Samhällsbidrag/besök	773	2 191	1 267	998

Verksamheten under de fyra senaste spelåren kännetecknas av en mycket låg produktivitet som delvis kan förklaras som ett arv efter den tidigare konstnärliga ledningen och delvis som ett uttryck för en vilja att förankra teatern hos nya publikgrupper. Folkteatern har dock förlorat det konstnärliga renommé som den hade under Peter Oskarsons ledning och som då legitimerade teaterns föreställnings- och kostnadsprofil.

En jämförelse med Jönköpings länsteater – en teater och ett län av jämförbar storlek – ger vid handen att Folkteatern vissa år endast kommer upp i en tredjedel av antalet uppsättningar, föreställningar och besökare samt att den under hela perioden har förhållandevis höga samhällsbidrag i förhållande till verksamhetens omfattning och kvalitet. Andelen statsbidrag av offentliga intäkter är dock den lägsta av samtliga länsteatrar.

En förklaring till det låga föreställningstalet genom åren är att varje uppsättning ges i korta serier. Folkteaterns statistikuppgifter är sannolikt bristfälliga – antalet föreställningar 1992/93 divergerar i olika redovisningar – men det förefaller mer vara regel än undantag att uppsättningar ges i kortare serier än 35 föreställningar. Möjligheten att gästspela i grannlänen utnyttjas inte. Föregående spelår redovisades 1 föreställning utanför hemlandet.

Riksteatern framförde säsongen 1992/93 84 föreställningar i länet, varav 34 ordinarie kvällsföreställningar och 36 barn- och ungdomsföreställningar.

Jönköpings länsteater

Jönköpings länsteater startade 1978. Teatern är en förvaltning under landstingets utbildnings- och kultur nämnd som därigenom fungerar som teaterns styrelse.

Teatern har ändamålsenliga produktions- och föreställningslokaler i den gamla tändsticksfabriken i Jönköping. Antalet årsverken uppgick spelåret 1992/93 till 38 medan antalet grundbelopp var 36.

Det teaterpolitiska programmet formulerar en del traditionella uppdrag för länsteatern. Det som är utmärkande för programmet är att det inte direkt ger teatern i uppgift att verka för barn och ungdom och att den särskilt framhåller betydelsen av offentliga föreställningar. Programmet understryker också vikten av utbyte med närliggande länsteatrar och samarbete med Riksteatern och andra teatrar.

Verksamheten vid länsteatern har under senare år präglats av tematiska satsningar på bl.a. småländska författare och invandrarkvinnor. Dessa projekt har bidragit till att ge Jönköpings länsteater profil och uppmärksamhet i övriga landet. Länsteatern planerar också att starta en egen barn- och ungdomsensemble.

Enkät svar

I sitt enkät svar uppger teaterchefen Bernt Lindkvist att länsteatern samordnar sitt utbud med Riksteatern i sättningskonferenser. För föreställningar inom det egna länet fastställs gagerna av teaterns styrelse (landstingets kultur nämnd) efter förslag från teaterchefen. Policyn är att ligga i nivå med eller något under Riksteaterns och övriga länsteatrars arrangörsgager (i sina respektive län) för vuxenteater. Vid gästspel utanför det egna länet är principen att tillkommande rörliga kostnader skall täckas. Detta har generaliserats till ett 40-procentigt påslag på länspriset.

Jönköpings länsteater har i praktiken en överkapacitet i sin offentliga vuxenproduktion. För att bedriva en rationell och ekonomiskt försvarbar verksamhet är det nödvändigt att turnera utanför det egna länet. Av teaterns 568 föreställningar spelades 1992/93 48 utanför hemlänet. Utöver nedan redovisade föreställningar bedrevs ombudsverksamhet, dramapedagogiskt arbete och teaterlek.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	11	12	13	21
Antal föreställningar	309	484	384	568
Varav BoU	109	216	155	164
Varav utanför hemkommunen	93	153	124	291
Antal besök	28 456	45 311	39 376	47 002
Summa offentliga intäkter	13 867	16 668	17 054	17 827
Summa spelintäkter	649	1 188	822	1 356
Summa intäkter	14 531	17 874	17 933	20 824
Spelintäkter/summa intäkter	4 %	7 %	5 %	7 %
Samhällsbidrag/besök	487	368	433	380

Verksamheten under den senaste fyraårsperioden kännetecknas av en förhållandevis hög produktivitet, 1992/93 framfördes 568 föreställningar. Det genomsnittliga antalet besökare per föreställning uppgick 1992/93 till 86. Länsteatern framförde under detta spelår hela 21 produktioner varav dock flera kan betraktas som mindre uppsökande föreställningar och caféprogram vilket förklarar den relativt låga besökskvoten per föreställning. Flera av dessa gavs också ett fåtal gånger.

Den höga subventionen av arrangörspriset illustreras av att självfinansieringsgraden sedan flera år ligger runt 5 procent. Samhällsbidraget per besökare är dock lågt jämfört med andra regionteatrar och ligger årligen runt 400 kronor.

Jönköpings länsteater har en god produktionsförmåga men – i likhet med flera regionteatrar – vissa problem med avsetningen av sina större uppsättningar i såväl arrangörs- som publikledet. Det är dock möjligt att den medvetna satsningen på regionala författare och ämnesområden, som ägt rum under en längre period, är en investering i en framtida publik. Länsteatern borde dock ha goda produktionsmarginaler att spela i större utsträckning utanför det egna länet.

Riksteatern framförde spelåret 1992/93 totalt 49 föreställningar varav 33 offentliga kvällsföreställningar och 12 barn- och ungdomsföreställningar.

Teater Halland

Teater Halland bildades 1990 och är därmed den senast etablerade svenska institutionsteatern. Som en del av Länsteaterföreningen i Halland är man en organisatorisk del av Svenska Riksteatern. Fr.o.m. 1993/94 omfattar Teater Halland 10 statliga grundbelopp. På grund av teaterns organisatoriska och

ekonomiska integration i länsteaterföreningen är det omöjligt att särredovisa teaterns ekonomi från hela organisationen. Utredningen uppskattar att antalet årsverken för teaterverksamheten är ca 15. Det är alltså en liten institution som ändå bedriver en jämförelsevis omfattande verksamhet.

Teater Hallands koppling till länsteaterföreningen gör den till en intressant modell för samverkan mellan producent och arrangör. Länsteaterföreningens uppdrag består i:

- a) Huvudmannaskap för Teater Halland.
- b) Samordning och subventionering av
 - skol- och familjeteater,
 - arrangörsstöd till vuxenteatergivningen.
- c) Samordning och service
 - till de lokala teaterföreningarna,
 - övriga arrangörer av teater,
 - beställningar av övrig barn- och ungdomsteater,
 - projekt.
- d) Kurs- och konferensverksamhet.
- e) Barnteaterkonsulentverksamhet
 - för- och efterarbete av skolföreställningar,
 - läromaterial,
 - studiedagar.
- f) Samverkan med andra regionala kulturinstitutioner

Enkät svar

Teater Hallands konstnärliga ledare Ingemar Carlehed uppger i sitt enkät svar att samordning med Riksteaterns utbud också i Halland sker i s.k. sättningskonferenser. Teater Hallands utbud läggs hos arrangörerna in efter Riksteaterns.

Teater Halland har en låg gagenivå som höjs successivt. Utanför länet görs ett påslag på 10 000 kronor för vuxenföreställningar. Det finns ett visst utrymme för att spela såväl barn- och ungdoms- som vuxenföreställningar utanför länet. Samtal pågår mellan teatrarna i Västsverige om möjligheter till gästspel och utbyte. Teater Halland har också diskuterat eventuella samproduktioner med Borås Stadsteater.

Carlehed upplever att Riksteatern för arrangörerna är den stora och angelägna producenten. Teater Halland bemöts välvilligt men rädslan att våga beställa ett större antal föreställningar än normalt växer allt eftersom lågkonjunkturen breder ut sig.

Verksamhet och ekonomi 1990/91–1992/93 (tkr)

År	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	6	6	6
Antal föreställningar	179	190	155
Varav BoU	5	4	120
Varav utanför hemkommunen	109	151	85
Antal besök	13 498	eu	21 842
Summa offentliga intäkter			3 795
Summa spelintäkter			1 111
Summa intäkter			5 452
Spelintäkter/summa intäkter			20 %
Samhällsbidrag/besök			174

Teater Halland befinner sig i en uppbyggnadsfas. Verksamheten präglas av pionjäranda och stark kreativitet. Produktiviteten är mycket hög. De för en teaterinstitution traditionella samhällsbidragen är för Teater Halland relativt måttliga. I stället lutar man till hög självfinansiering och flera mindre offentliga bidragsgivare. Man åtnjöt spelåret 1991/92 något så ovanligt som 100 000 kronor i privat sponsring.

De tunga produktionerna i repertoaren kan ges i förhållandevis långa serier, upp till 50 föreställningar, vilket tyder på en god förankring i arrangörsledet. Utanför hemlänet framförde Teater Halland 17 föreställningar 1992/93.

Det förefaller som Teater Halland kan etablera sig som en ny typ av teaterinstitution för morgondagen. För Halland – geografiskt nära de teaterstäta skåne- och göteborgsregionerna och med ett väl utbyggt samarbete med Riksteatern och angränsande länsteatrar – är det förmodligen en klok politik att satsa på en mindre regional ensemble som huvudsakligen riktar in sig på att täcka behovet av barn- och ungdomsteater i länet.

Halland är ett stort Riksteaterlän för att vara i Sydsverige. Spelåret 1992/93 framförde Riksteatern 88 föreställningar i länet, varav 31 ordinarie kvällsföreställningar och 48 barn- och ungdomsföreställningar.

Kronobergsteatern

Stiftelsen Kronobergsteatern startade 1984 efter att sedan 1970 verkat som en regional ensemble inom Riksteatern. Kronobergsteatern har sedan 1988 till uppgift att verka också i Blekinge. Spelåret 1992/93 redovisade man 52 årsverken och 64 statliga grundbelopp. Produktions- och föreställningslokalerna är belägna i Växjö. Dessa är med tanke på teaterns storlek och verksamhet underdimensionerade.

I stiftelsens stadgar formuleras dess kulturpolitiska målsättning. Denna ansluter sig i allt väsentligt till andra regionteatrars. Det som skiljer är att Kronobergsteatern förutsätts vara verksam i två län och den därigenom har tre huvudmän, landstingen i Kronobergs och Blekinge län samt Växjö kommun. I stiftelseurkunden preciseras det ekonomiska ansvar som åligger respektive huvudman.

Enkät svar

För att samordna föreställningsutbudet arrangeras sättningskonferenser länsvis eller regionvis där Kronobergsteatern medverkar. Riksteatern lägger i allmänhet ut sina turnéslingor först och de övriga teatrarna anpassar sig efter dessa. Vid försäljning utanför länet görs ett påslag för vuxenproduktioner på 16 500 kronor och 100 procent för barn- och ungdomsproduktioner.

Kronobergsteatern gör vanligtvis två scenproduktioner för vuxna varje spelår. Med tanke på den konstnärliga insatsen och produktionskostnaderna bör dessa spelas 45–50 gånger i spelområdet som i första hand utgörs av Kronobergs och Blekinge län. I praktiken kommer man upp i ca 30 föreställningar i hemlän och teatern har därför möjligheter att turnera i angränsande län. För mindre uppsökande produktioner är det inte angeläget att söka sig utanför hemlän beroende på att dessa ofta är anpassade till regionala förhållanden.

I sitt enkät svar anför teaterchefen Ingrid Kyrö vidare att priset är avgörande för arrangörens efterfrågan på föreställningar och att man bör eftersträva en enhetlig prissättning och föreställningskapacitet mellan teatrarna i Sydsverige för att uppnå en ökad rörlighet över länsgränserna.

Samarbetet med Riksteatern centralt bör ske i form av produktionssamarverkan och gemensam turnéläggning. I övrigt bör länsteaterföreningarnas roll utökas och kompetensen höjas över hela landet och de skall vara samordnare av turnéverksamheten i sina län. Länsteaterföreningarnas arbete skall inte enbart riktas mot teaterföreningarna utan de skall vara öppna för andra arrangörskontakter.

Ingrid Kyrö oroar sig över teaterföreningarnas bristande medvetenhet i kvalitetsbedömningen. Hon menar vidare att den egna länsteatern bör spela mer än en föreställning per spelplats och att teatern bör vara fri att söka andra arrangörer om den lokala teaterföreningen inte beställer mer än en föreställning. Länsteatern bör svara för det bredare utbudet medan andra producenter inklusive Riksteatern kan spela för de speciellt teaterintresserade.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	15	10	7	14
Antal föreställningar	555	469	297	448
Varav BoU	365	297	164	55
Varav utanför hemkommunen	310	375	238	218
Antal besök	58 210	54 209	33 049	27 195
Summa offentliga intäkter	17 406	17 127	16 620	16 578
Summa spelintäkter	2 556	2 882	2 441	1 887
Summa intäkter	20 811	20 414	19 553	19 200
Spelintäkter/summa intäkter	12 %	14 %	12 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	299	316	503	610

Kronobergsteatern blev som en följd av samarbetsavtalet med Blekinge 1988 en av landets största regionteatrar. Efter att ganska snabbt ha anpassat sig till den nya situationen – med de nya resurserna följde ökad verksamhet och hög produktivitet – kom en kraftig nedgång i verksamheten och minskad publik. Landstinget i Blekinge sänkte sitt bidrag till Kronobergsteatern i och med spelåret 1991/92 vilket innebar att teatern inte kunde engagera mer än 56,5 årsverken vilket skall jämföras med 64 statliga grundbelopp. 1992/93 minskade antalet årsverken till 52. Föreställnings- och publikutfallen för 1992/93 är mycket låga för att gälla för en teater som representerar 64 grundbelopp. De 56 föreställningarna utanför hemlänet, ca 10 procent av samtliga föreställningar, är en relativt hög andel jämfört med andra regionteatrar.

Repertoaren präglas av mindre uppsökande uppsättningar för vuxna och barn. Det är tydligt att teatern har stora avsättningsvärigheter för större scenproduktioner för vuxna. Förankringen i det lokala arrangörsledet har hittills varit bristfällig.

Den statliga andelen av Kronobergsteaterns offentliga medel är exempelöst hög, ca 40 procent jämfört med genomsnittet för regionala institutioner, ca 27 procent. Under 1992/93 har Kulturrådet påpekat att en fortsatt statsbidragsnivå om 64 grundbelopp förutsätter en ökad satsning från huvudmännens sida vilket kan medverka till att antalet årsverken ligger i paritet med antalet grundbelopp.

Riksteatern framförde 40 föreställningar i Kronobergs län 1992/93 varav 23 offentliga kvällsföreställningar och 4 för barn och ungdom.

Norrbotensteatern

Stiftelsen Norrbottensteatern bildades 1967 som landets första länsteater. Verksamheten har sedan starten varit baserad i Luleå där man sedan slutet av 1980-talet förfogar över centralt belägna, ändamålsenliga spel- och produktionslokaler. Norrbottensteatern redovisade för 1992/93 66,5 årsverken och antalet grundbelopp uppgick samma år till 60. Det är en förhållandevis stor regionsteater som skall verka i Sveriges till ytan största län.

I en utvecklingsplan för Norrbottensteaterns verksamhet 1992/93 formuleras en rad allmänna målsättningar för teaterns arbete. Man betonar kvalitet före kvantitet och preciserar det lokala förankringsarbetet till en lokalt framsprungen uppsättning per år.

Norrbotensteatern står på många sätt som ett positivt föredöme för den svenska regionteatern. Teaterns goda rykte har dels att göra med dess ålder, Norrbottensteatern är pionjären som kom först och röjde vägen för andra teatrar. Teatern kunde också tidigt kombinera pionjärandan och den radikala traditionen i länet med institutionens resurser. Norrbottensteatern blev en regional symbol för den nya kulturpolitiken.

Enkät svar

Norrbotensteaterns förhållande till Riksteatern manifesteras av gemensamma sättningskonferenser där arrangörerna samtidigt får ta ställning till de båda producenternas utbud.

Inom länet tillämpas ett bidragssystem som omfattar alla 13 kommuner utanför Luleå. Dessa betalar 1,3 öre per skattekrone direkt till Norrbottensteatern. Därmed är alla föreställningar i länet betalda och inga ytterligare gager tas ut av arrangörerna. I Luleå säljs föreställningar till skolor och andra arrangörer. Norrbottensteatern arrangerar också offentliga föreställningar i egen regi. Skolan betalar ett föreställningsgage som uppgår till 30–35 öre per elev. Vid föreställningar utanför hemlänet krävs full kostnadstäckning (exklusive löner). Teaterchefen Rolf Degerlund uppger att Norrbottensteatern normalt inte har någon överkapacitet av föreställningar.

Degerlund är kritisk mot nedskärningarna på teatern (kommunerna och landstinget i Norrbotten minskade sina samlade bidrag till teatern med ca 3 miljoner kronor för 1992/93). Han menar att politikerna borde visa teatern ett konstnärligt förtroende genom att ge dem förutsättningar för utvecklingsprojekt; allt från finansiering av researcharbete, dramatikerlöner, konstnärligt internt utvecklingsarbete till speciella behov för uppsättningarnas genomförande.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	16	13	6	7
Antal föreställningar	516	413	259	350
Varav BoU	235	123	70	121
Varav utanför hemkommunen	240	198	145	135
Antal besök	55 419	35 636	46 176	46 562
Summa offentliga intäkter	26 282	27 623	32 340	28 808
Summa spelintäkter	2 311	1 514	2 646	3 198
Summa intäkter	29 256	30 527	36 438	32 453
Spelintäkter/summa intäkter	8 %	5 %	7 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	474	775	700	619

Norrbottensteaterns ekonomi karakteriseras av en förhållandevis hög omsättning, mycket betingad av höga lokalkostnader på 7,4 miljoner kronor. Tillsammans med personalkostnader på 18 miljoner kronor innebär det att de fasta kostnaderna spelåret 1992/93 uppgick till 25,4 miljoner kronor av en samlad budget på drygt 32 miljoner kronor.

Norrbottensteaterns kulturpolitiska uppdrag är i sig ovanligt kostnadsdrivande. Avstånden i länet för med sig stora turnékostnader. Ambitionen att presentera nyskriven dramatik frestar på ekonomin. Avstånden till personella och materiella teaterresurser gör att teaterproduktionen med nödvändighet kostar mer än i storstadsområdena.

För en teater med Norrbottensteaterns förutsättningar kommer lätt de kulturpolitiskt angelägna uppgifterna till korta när man ställs inför sparbetning liknande det som sattes för spelåret 1992/93. Man anar att den svaga nedgången i turnerandet under perioden mer har ekonomiska förklaringar än är ett utslag av en kulturpolitisk ambition.

Norrbottensteaterns uppsättningar ges i förhållandevis långa serier, normalt mellan 40 och 50 föreställningar. Den goda förankringen på hemmaplan är därför säkert huvudförklaringen till att man 1992/93 genomförde endast 5 föreställningar utanför hemlänet. Ett sådant gästspel var i samband med den svenska teaterbiennalen i Stockholm dit teatern var inbjuden för att ge "Dagning röd", en pjäs om korpelårörelsen. Inbjudan till Norrbottensteatern att delta i biennalen kan ses som ett bevis på att det lokala perspektivet kan ha ett stort nationellt intresse när det ges en konstnärlig gestaltning.

Riksteatern framförde 1992/93 77 föreställningar i Norrbotten varav 33 offentliga kvällsföreställningar och 22 för barn och ungdom.

Norrlandsoperan

Norrlandsoperan bildades 1973 och ingår sedan 1988 i Stiftelsen Västerbottensmusiken efter en sammanslagning med länsmusikorganisationen. Stiftelsen – som också innehåller en sinfonietta – har sina produktions- och föreställningslokaler i centrala Umeå. För 1992/93 redovisade Norrlandsoperan 67,5 årsverken samtidigt som den erhöll 70 grundbelopp i statsbidrag. Eftersom orkesterresurserna ingår i den statligt finansierade länsmusiken innebär detta att den övervägande delen av Norrlandsoperans finansiering är statlig.

Norrlandsoperan har i uppdrag att ge operaföreställningar i Norrland. Tyngdpunkten i dess profil ligger i en nyskapande opera, ett arv från pionjäråren då knappa resurser ständigt tvingade fram nya konstnärliga och praktiska formlösningar. Utvecklingen har gått mot allt större produktioner och därigenom har turnéverksamheten minskat i omfattning. Norrlandsoperan är i dag till övervägande del en Umeåopera. Få föreställningar i det större formatet lämnar scenen vid gamla brandstationen i Umeå.

Enkät svar

I sitt enkät svar upger Norrlandsoperans konstnärliga ledare Per Erik Öhrn att operans krav på framförhållning i realiteten omöjliggör en samordning av repertoaren med Riksteatern.

När Norrlandsoperan gästspelar utanför Västerbotten debiteras det besökta landstinget en ersättning, s.k. produktionsstöd, som är lika stort som det gage som den arrangerande teaterföreningen betalar. Om man spelar två föreställningar av Maskeradbalen i Piteå och två i Kiruna, som kostar 75 000 kronor per föreställning, så förväntas Norrbottens läns landsting betala 4x75 000 kronor i produktionsstöd. Detta försätter enligt Per Erik Öhrn Norrlandsoperan i en ofördelaktig konkurrenssituation gentemot exempelvis Riksteatern eller Folkoperan som inte behöver begära denna extra ersättning.

Produktionsnivån är anpassad efter de turnémöjligheter som ges. Om ekonomiska förutsättningar gavs för fler turnéer skulle man kunna planera för det. I det rådande läget begränsas föreställningsverksamheten allt mer till Umeå.

I sitt enkät svar påpekar Per Erik Öhrn avslutningsvis att Stockholmsregionen med 1/5 av befolkningen i dag uppbär ca 2/3 av det totala statliga kulturanslaget (inräknat Riksteatern). Media, koncentrationen av myndigheter, AMS regelverk m.m. bidrar gemensamt till att Stockholmskoncentrationen gradvis förstärks.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	3	5	4	3
Antal föreställningar	85	70	90	113
Varav BoU	36	2	24	75
Varav utanför hemkommunen	14	2	31	45
Antal besök	18 005	13 655	15 110	11 406
Summa offentliga intäkter	16 633	18 419	24 711	20 828
Summa spelintäkter	2 332	1 514	2 761	2 608
Summa intäkter	19 316	20 094	28 928	23 666
Spelintäkter/summa intäkter	12 %	8 %	10 %	11 %
Samhällsbidrag/besök	924	1 349	1 635	1 826

I siffrorna för offentliga intäkter redovisas inte det statsbidrag som går till stiftelsens länsmusikresurser eftersom det inte går att bokföringsmässigt skilja på kostnader för opera- och konsertverksamheterna.

Norrlandsoperan är en av de kraftigast subventionerade kulturinstitutionerna som finns i landet. Detta förklaras dels av att musikteater är en dyr konstform genom sin personalintensitet, dels av avstånden, som fördyrar verksamheten. I ännu högre grad än för Norrbottensteatern utgör resor, hotell och traktamenten för tillresande medarbetare betungande utgifter för Norrlandsoperan. Norrlandsoperan har under senare år engagerat många internationellt verksamma regissörer, scenografer etc. vilket ytterligare förklarar de höga kostnaderna.

Trots dessa förklaringar måste ändå verksamheten mätt i antal föreställningar under de senaste fyra åren betraktas som förhållandevis låg. Ett problem i sammanhanget är att hemmascenen i Umeå har en alltför liten publikkapacitet, ca 250 platser. Det gör att Norrlandsoperan inte ens vid en fördubbling av föreställningsfrekvensen kommer upp till särskilt höga besöks-siffror. De större produktionerna är också ganska svåra att turnera med vilket innebär att kapacitetsbristen i Umeå inte kan kompenseras av föreställningar på andra scener inom eller utom Västerbotten. Det ligger nära till hands att jämföra med Musikteatern i Värmland som årligen redovisar dubbelt så höga publiksiffror som Norrlandsoperan. Frågan om Norrlandsoperans föreställningslokal bör alltså ges hög prioritet i den fortsatta planeringen.

Skaraborgs länsteater

Stiftelsen Skaraborgs länsteater bildades 1988 efter en ombildning av den fria teatergruppen Merkuriusteatern. Teatern är baserad i Skövde där den har produktionslokaler i en av landstinget ägd byggnad. Produktionslokalerna är utdömda av yrkesinspektionen och det finns planer på att erbjuda länsteatern helt nya produktions- och scenresurser i en ombyggd skola i centrala Skövde.

Skaraborgs länsteater är en ung teater, fortfarande under utbyggnad. För spelåret 1992/93 redovisade man 27,5 årsverken och 35 statliga grundbelopp. Diskrepansen mellan grundbelopp och årsverken är otillåtet stor och förklaras av låga bidrag från landsting och kommun.

Teaterns kulturpolitiska målsättning ansluter sig i allt väsentligt till andra regionteatrars.

Enkät svar

Teaterchefen Örjan Herlitz som besvarat utredningens enkät uppger att samordningen med Riksteatern sker genom att länsteatern skickar in turnélistor till Riksteatern och får motsvarande information tillbaka. Skaraborgsteatern deltar i utbudskonferenser med teaterföreningarna där Riksteaterrepertoaren fastställs. Dessutom sker kontakter av tillfällig karaktär. När Skaraborgsteatern spelade Tjechov erbjöd inte Riksteatern Skaraborg sitt Tjechovprogram.

Gaget inom länet är framräknat som 20 procent av produktionskostnaderna fördelat på beräknat antal föreställningar. Den senaste tiden har hänsyn också tagits till vissa arrangörers försämrade ekonomi. Vid föreställningar utanför hemlänet höjs priset med 50 procent. Dessutom tillkommer turnékostnaderna.

Herlitz uppger att det inte föreligger någon överkapacitet för barn- och ungdomsteater eller mindre uppsökande produktioner. Däremot skulle teatern kunna klara av betydligt längre föreställningsserier för större vuxenproduktioner. För detta slag av produktioner borde ett interregionalt gästspelssystem utvecklas. Ett sådant försök görs innevarande år mellan länsteatrarna i Skaraborgs-, Jönköpings- och Örebro län. Effekten blir att varje teater kan erbjuda sin publik 4 pjäser till kostnaden av 1 (förutom turnékostnaden).

Örjan Herlitz menar att Riksteaterns teaterföreningar inte kan vara neutrala mellan de olika producenterna. I framtiden – med ännu sämre arrangörsituation – kommer givetvis Riksteatern att favoriseras och för många kanske bli enda producent. Ur ett länsteaterperspektiv upplever Herlitz arrangörsfrågan som den viktigaste teaterpolitiska frågan i dag.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	10	8	9	11
Antal föreställningar	185	269	311	338
Varav BoU	69	175	142	149
Varav utanför hemkommunen	142	223	223	207
Antal besök	20 843	21 379	36 160	32 988
Summa offentliga intäkter	7 326	11 093	9 667	9 604
Summa spelintäkter	1 370	1 178	1 469	1 420
Summa intäkter	8 923	12 271	11 136	11 550
Spelintäkter/summa intäkter	15 %	10 %	13 %	12 %
Samhällsbidrag/besök	351	519	267	291

Skaraborgsteatern är en regionteater i ordets geografiska bemärkelse. Spelåret 1992/93 framfördes mindre än 30 procent av teaterns föreställningar i hemkommunen Skövde. Man redovisar under hela perioden ett ökat antal föreställningar, goda publiksiffror och – något som inte syns i statistiken – en stark konstnärlig utveckling. Teaterns verksamhet präglas fortfarande av att den är nyetablerad och inne i en förankringsprocess. Detta är förmodligen förklaringen till att repertoaren domineras av en mängd mindre uppsökande föreställningar för barn och ungdom. Repertoarinriktningen kan också hänga samman med svårigheter att få avsättning för större scenproduktioner vilket väcker frågor om lokalsituationen i länet och teaterns förankring hos de lokala teaterföreningarna.

Möjligen är det bra för publikstatistiken, men för den fortsatta utvecklingen av teatern är avsaknaden av en fungerande hemmascen i längden ohållbar. I brist på en egen historia är det för en nyetablerad teater viktigt att åtminstone kunna ge en fungerande arbetssituation för de människor som söker sig till den nya institutionen. Risken är stor att de goda krafterna vänder teatern ryggen om den inte ens kan erbjuda minimistandard för det konstnärliga arbetet.

Personalsituationen har också en annan sida. Den stora differensen mellan statliga grundbelopp och antalet redovisade årsverken för 1992/93 gör att landsting och kommuner i länet snarast måste besluta om ökade anslag till länsteatern för att den skall kunna behålla det statliga stöd den har i dag.

Riksteatern framförde spelåret 80 föreställningar i Skaraborgs län, varav 39 var ordinarie kvällsföreställningar och 23 föreställningar för barn och ungdom.

Musikteatern i Värmland

Stiftelsen Värmlands Teater- och Musikstiftelse är i likhet med sin motsvarighet i Västerbotten en sammanslagning av den regionala musikteatern och länsmusikorganisationen. Musikteatern i Värmland etablerades 1975 och den nuvarande stiftelsen kom till stånd 1988. Musikteatern i Värmland har sin bas i Karlstad där den under våren 1994 får tillgång till landstingsägda ändamålsenliga administrations- och produktionslokaler. Musikteaterns hemmascen är gamla anrika Karlstad Teater.

Musikteatern i Värmland har ett statsbidrag på 57 grundbelopp och antalet årsverken uppgick spelåret 1992/93 till knappt 59. Huvuddelen av orkesterresurserna bokför länsmusiken på samma sätt som för Norrlandsoperan. Skillnaden i statsbidrag får tillskrivas de olika uppdragen och skilda geografiska förutsättningar. Landstinget i Värmland har antagit teaterpolitiska mål som skall gälla för stiftelsens musikteaterverksamhet. De ansluter sig till de statliga målen men understryker fyra punkter som särskilt angelägna: decentralisering, repertoarutveckling, aktivering samt samordning och samarbete.

Enkät svar

Ny teaterchef fr.o.m. 1993 är Hans Hjort. Utredningens enkät har besvarats av administrativa chefen Christina Nilsson. Hon uppger att samarbetet med Riksteatern sker i form av gemensamma sättningskonferenser. Gagerna i hemlänet är som vanligt för en regionteater kraftigt subventionerade medan prissättningen utanför Värmland i större utsträckning tar hänsyn till teaterns faktiska kostnader.

Nilsson lyfter i sitt svar fram ett särskilt problem för Värmland, avsaknaden av talteater och dans. Hon menar att det vore önskvärt med särskilda statliga medel som kunde neutralisera de stora skillnader i gager som råder mellan teatrar med dramatisk respektive lyrisk repertoar. Därigenom skulle ett utbyte med närliggande länsteatrar möjliggöras.

Musikteaterns erfarenhet är att lojaliteten hos teaterföreningarna i första hand ligger hos Riksteatern. I det fall inga nya resurser skapas anser Christina Nilsson att Riksteaterns produktionsresurser bör omfördelas så att länsteatrarna kan turnera i större utsträckning i Riksteaterns regi.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	6	6	7	8
Antal föreställningar	165	135	108	165
Varav BoU	22	39	29	29
Varav utanför hemkommunen	79	46	40	41
Antal besök	31 057	28 962	30 024	42 519
Summa offentliga intäkter	17 990	18 031	19 130	18 659
Summa spelintäkter	2 822	2 133	2 534	1 272
Summa intäkter	21 006	20 554	23 237	20 157
Spelintäkter/summa intäkter	13 %	10 %	11 %	6 %
Samhällsbidrag/besök	579	623	637	597

Publikfrekvensen är märkligt stabil under perioden bortsett från det senaste spelåret som var en stor framgång för musikteatern. Det förefaller som om den nått en god förankring i länet vilket delvis förklarar varför samhällssubventionen per besökare är så låg som 597 kronor. En annan förklaring är att det statliga bidraget till länsmusikdelen av Stiftelsens samlade bidrag inte syns i en sådan beräkning av samhällssubventionen.

De fyra senaste åren har inneburit i realiteten minskade bidrag från huvudmännen. En förklaring till denna utveckling är att Säfteleensemblen, som tidigare var en del av stiftelsen, har lämnat musikteatern och därmed förlorade man ett kommunalt stöd från Säftele kommun. Avknoppningen av denna verksamhet har dock sannolikt gett konstnärliga fördelar och medfört större ekonomisk flexibilitet.

Sett ur utredningens perspektiv bedriver Musikteatern i Värmland redan i dag en förhållandevis omfattande verksamhet utanför det egna länet. Spelåret 1992/93 spelade man 28 föreställningar utanför Värmland vilket motsvarar 17 procent av årets alla föreställningar. Teaterledningen uppger att den är beredd att utöka verksamheten i omgivande län om de ekonomiska förutsättningarna kan lösas på ett rimligt sätt.

Spelåret 1992/93 framförde Riksteatern 55 föreställningar i Värmland, varav 25 var ordinarie kvällsföreställningar och 13 för barn och ungdom.

Västerbottensteatern

Stiftelsen Västerbottensteatern bildades 1981 efter att dåvarande Västerbottensensemblen inom Riksteatern omvandlats till länsteater. Basen för verksamheten är Skellefteå där teatern förfogar över produktions- och spellokaler.

Spelåret 1992/93 redovisade teatern 37 årsverken medan statsbidraget samma år uppgick till 39 grundbelopp.

Styrelsen för Västerbottensteatern antog nya mål 1991. Dessa är för en länsteater ovanligt lokalt inspirerade och förhållandevis detaljerade. De klarar att Västerbottensteatern främst skall göra mindre uppsättningar som kan nå ut över hela länet. Ungdomsgrupperna prioriteras, vuxenrepertoaren skall utformas med tanke på deras behov. Sommarsteater skall erbjudas varje år och ett utbyte av föreställningar förväntas mellan de tre nordligaste talteatern. Riksteatern förutsätts också vara en viktig samarbetspartner.

Enkät svar

Teaterchefen Gustav Kling uppger i sitt enkät svar att formella kontakter finns mellan turnéplanerarna på Riksteatern och Västerbottensteatern. Länsteaterföreningen finns med i samordningen av barn- och ungdomsteaterutbudet.

Teatern tillämpar enhetspriser vilket innebär att resor och traktamenten ingår i gaget. Vid gästspel utanför länet höjs gaget med 50 procent. I likhet med många andra länsteatrar har vuxenrepertoaren en viss överkapacitet medan barn- och ungdomsutbudet fortfarande går bra att sälja.

På frågan om hur man kan uppnå ökad rörlighet över länsgränserna svarar Gustav Kling att länsteaterföreningarna i de olika länen bör kunna stå för samordning och planering utöver kontakten mellan de olika teatern. Någon form av turnébidrag bör också inrättas. Kling ser även fortsättningsvis Riksteatern som en viktig resurs i det regionala teaterlivet men utesluter inte att man ser över den interna balansen i Riksteaterns verksamhet.

Ekonomi och verksamhet 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	8	8	9	8
Antal föreställningar	165	238	304	271
Varav BoU	54	129	110	113
Varav utanför hemkommunen	53	103	135	97
Antal besök	21 726	24 684	29 766	27 694
Summa offentliga intäkter	13 276	13 623	14 380	17 507
Summa spelintäkter	785	872	1 761	1 174
Summa intäkter	14 110	14 616	16 391	18 747
Spelintäkter/summa intäkter	6 %	6 %	11 %	6 %
Samhällsbidrag/besök	611	552	483	632

Trots att Västerbottensteatern har en lång historia har den alltid stått i skuggan av de tydligare utmejslade institutionerna Norrbottensteatern och Norrlandsoperan. Möjligen har valet av värdkommun legat Västerbottensteatern i fatet – Skellefteå kan inte konkurrera med Umeå och Luleå med avseende på kommunikationer, utbildningsinstitutioner och annat kulturliv. Den nye teaterchefen Gustav Kling har tagit fasta på dessa förutsättningar och gjort några av kulturpolitikens paroller till teaterns egna; decentralisering och sökandet efter nya publikgrupper. Det förefaller som om han lyckats i sina ambitioner. Västerbottensteatern upplever under Klings ledning stora framgångar. Konstnärligt har dessa manifesterats med att teatern tilldelades regeringens pris för bästa barn- och ungdomsteater med ungdomsuppsättningen "Mod" i samarbete med ungdomar i Skellefteå.

Trots decentraliseringssträvanden är Västerbottensteatern i stor utsträckning en Skellefteåangelägenhet. Av de spelåret 1992/93 genomförda 271 föreställningarna spelades 60 procent eller 174 i hemstaden. Målsättningen att i större utsträckning spela i grannlänerna uppfylls ännu inte. Det senaste spelåret genomförde teatern 12 gästspel utanför länet, en siffra som borde vara större mot bakgrund av att flera uppsättningar gick i relativt korta serier.

Utöver Stockholms län med 289 föreställningar är Västerbotten det län i landet som tar emot flest Riksteaterföreställningar. Spelåret 1992/93 uppgick de till 149 varav 55 var ordinarie kvällsföreställningar och 72 för barn och ungdom.

Teater Västernorrland

Stiftelsen Teater Västernorrland – tidigare Mittlänsteatern – startade sin verksamhet 1972 och är därigenom en av de äldsta regionteatrarna. Sedan 1991 bedrivs verksamheten i Sundsvall i lokaler i anslutning till gamla Sundsvalls Teater och "black-box"-scenen Konsertteatern. Tidigare har verksamhetsorten varit Härnösand och under en femårsperiod hade teatern parallella ensembler i båda städerna. Spelåret 1992/93 redovisade teatern 51 grundbelopp och 51,5 årsverken.

Tjugo år, i två landskap med tre stiftelsebildningar och med tre olika namn, med två lokaliseringssorter och 9 chefsförordnanden tyder på att teatern rastlöst sökt efter en identitet och förankring. Detta sökande har man gemensamt med många andra länsteatrar och i valet mellan regional och lokal förankring anar man en riktning mot ökad verksamhet i den nuvarande hemstaden Sundsvall.

Teater Västernorrland har länge varit en anonym regionteater, vag i konturerna jämfört med t.ex. Norrbottensteatern eller Folkteatern i Gävleborg under Peter Oskarson. Etableringen i Sundsvall och satsningen på sommar-teater vid Döda fallen är dock initiativ som gett teatern nya uppgifter och möjlighet till en betydligt bättre lokal och regional förankring.

Enkät svar

Enligt teaterchefen K Anders Öhrn har Riksteatern en stark ställning hos länets arrangörer och i utbuds- och sättningskonferenserna väljer man först ur Riksteaterns utbud och därefter ur övriga producenter. När det gäller barn- och ungdomsföreställningar förekommer ingen samordning mellan Riksteatern och regionteatern.

Gagerna fastställs årligen av teaterns styrelse. Föreställningar för stora scener kostar spelåret 1993/94 16 000 kronor. Den föreställningsform som är vanligast är rumsteatern vars publikkapacitet för vuxna varierar mellan 90 och 120 platser och en föreställning kostar 12 000 kronor. Skolteatern baserar sitt pris på antalet planerade åskådare (30 kronor per elev). Vid föreställningar utanför det egna länet görs ett generellt påslag med 50 procent av gaget.

På skolteatersidan är efterfrågan större än utbudet samtidigt som länets elevantal inte möjliggör mer än en traditionell produktion per grundskolestadium och år. Länets sju teaterföreningar, som har arrangörsmonopol för den offentliga vuxenteatern har normalt kapacitet att ta hand om ett tjugotal vuxenföreställningar samtidigt som en rationell och ekonomiskt försvarbar produktion kräver ca 40 sålda föreställningar. Det finns alltså för vuxenteatern ett ganska stort överskott av föreställningar som åtminstone teoretiskt skulle kunna ges utanför länet. Det förekommer dock inget organiserat samarbete med teatrar i angränsande län.

Ett nätverk för Norrlandsproducenterna har bildats och här finns ett forum som i framtiden kan komma att utveckla nya samarbetsformer. Jämtlands län, som står utan regionteater, är ett potentiellt verksamhetsområde för Teater Västernorrland och ett samarbete har inletts i och med sommaruppsättningen av "Vildhussen" i Ragunda i Jämtland.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	8	8	9	8
Antal föreställningar	165	238	304	271
Varav BoU	54	129	110	113
Varav utanför hemkommunen	53	103	135	97
Antal besök	21 726	24 684	29 766	27 694
Summa offentliga intäkter	13 276	13 623	14 380	17 507
Summa spelintäkter	785	872	1761	1174
Summa intäkter	14 110	14 616	16 391	18 747
Spelintäkter/summa intäkter	6 %	6 %	11 %	6 %
Samhällsbidrag/besök	611	552	483	632

En analys av Teater Västernorrlands ekonomi och verksamhet under fyraårsperioden bekräftar att teatern har en överkapacitet på föreställningar. En omsättning på ca 20 miljoner kronor borde rimligen ge fler än 282 föreställningar eller 25 690 besök (genomsnittet under perioden). De senaste spelåren visar dock tecken på en positiv uppgång av antalet besök, vilket får tillskrivas framgången med sommarspelet "Vildhussen".

Arrangörsnätet i Västernorrland är uppenbarligen underdimensionerat i jämförelse med länsteaterns produktionskapacitet. Det arrangörsmonopol av regionteaterns föreställningar som den lokala teaterföreningen i Sundsvall har hämmar sannolikt verksamheten på hemorten.

Riksteatern framförde spelåret 1992/93 106 föreställningar i länet, varav 51 var ordinarie kvällsföreställningar och 26 för barn och ungdom.

Västmanlands länsteater

Stiftelsen Västmanlands länsteater bildades 1982 efter att tidigare verkat som en regional ensemble inom Riksteatern. Huvudmän är landstinget och Västerås kommun som svarar för vardera 40 procent av teaterns länsbidrag samt länets övriga kommuner som efter befolkningsstorlek svarar för resterande 20 procent.

Teaterns kulturpolitiska målsättning ansluter sig i allt väsentligt till andra regionteatrars. Västmanlands länsteater omsluter ca 45 årsverken och har ändamålsenliga lokaler i anslutning till Västerås teater.

Enkät svar

I sitt enkät svar anger teaterchefen Barbro Frambäck att det årligen sker en samordning med Riksteaterns utbud genom att länsteatern meddelar turnéperioder för respektive produktioner varefter Riksteatern sedan lägger sina turnéförslag utifrån den planeringen. Denna ordning kontrasterar mot den som gäller för flertalet regionteatrar där normalt Riksteatern för arrangörerna presenterar sitt utbud först varefter regionteatrarna sedan lägger ut sina produktioner.

Länsteaterns gagepolitik ansluter sig till den som förs av flertalet andra regionteatrar. Barnteaterutbudet erbjuds dock medlemskommunerna kostnadsfritt. Utanför hemlänet tar man ut dubbla gager.

För skolteatern finns inga marginaler att spela utanför länet. Det finns en viss överkapacitet för vuxenteatern genom att kommunerna utanför Västerås sällan har möjlighet att arrangera mer än en föreställning av varje produktion. Utanför länet strävar man efter att hitta arrangörer som kan ta minst två föreställningar. Prissättningen styrs av teaterns behov av att spela och arran-

görens resurser. Smärtgränsen går vid att ta samma gage som för medlemskommunerna men med påslag för faktiska turnékostnader.

Om länsteatern skulle turnera enligt Riksteatermodell med långa sammanhängande turnéperioder och i huvudsak en föreställning per plats skulle det få följande konsekvenser:

- försämrade möjligheter att repetera under föreställningsperioden,
- dekorererna måste turnéanpassas,
- nya avtal måste träffas med personalen.

Enligt Barbro Frambäck finns tekniska resurser och arrangörsansvar på landets regionteatrar, som skulle möjliggöra ett ökat utbyte över länsgränserna. Det finns också förutsättningar att spela längre perioder hos varandra vilket gör gästspelen försvarbara även när det handlar om stora och tekniskt krävande uppsättningar.

I Västmanland har länsteatern ett starkt stöd av teaterföreningarna som är måna om att i första hand utnyttja den egna teaterns resurser. Länsteaterkonsulenten är placerad på länsteatern, ett arrangemang som underlättar samarbetet.

Frambäck föreslår att det statliga bidraget till Skådebanan tas bort för att i stället skapa resurser för experiment- och utvecklingsarbete i regional arrangörs- och publikverksamhet.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	10	15	14	16
Antal föreställningar	274	407	337	339
Varav BoU	91	192	120	85
Varav utanför hemkommunen	100	118	111	52
Antal besök	46 042	41 858	44 497	30 727
Summa offentliga intäkter	15 781	17 151	17 868	19 153
Summa spelintäkter	1 688	1 286	1 767	1 205
Summa intäkter	18 205	19 246	20 859	21 002
Spelintäkter/summa intäkter	9 %	7 %	8 %	6 %
Samhällsbidrag/besök	343	410	402	623

Västmanlands länsteater är en av de mest kostnadseffektiva regionteatrarna. Samhällsbidraget per besök uppgår årligen till ca 400 kronor. Förklaringen till detta är dels länets geografi, vilken medför låga turnékostnader, och en god förankring i hemorten Västerås. Verksamheten och ekonomin präglas av stabilitet. Med undantag av det senaste redovisningsåret 1992/93 har besöksantalet under fyraårsperioden legat på ca 45 000 åskådare. De höga

besökssiffrorna förklaras av att teatern har hög beläggning på de offentliga vuxenföreställningarna, i genomsnitt 143 åskådare.

Riksteatern framförde spelåret 1992/93 85 föreställningar i länet, varav 28 var ordinarie kvällsföreställningar och 45 för barn och ungdom.

Älvsborgsteatern

Älvsborgsteatern startade 1977 som en försöksverksamhet administrerad av Borås stadsteater och ledd av dess chef och med landstinget som huvudman. 1988 bildades Stiftelsen Landstingets barn- och Ungdomsteater i Älvsborg, ett av Borås stadsteater oberoende teaterföretag, som till vardags kallas Älvsborgsteatern och som är den enda regionteatern som uteslutande producerar teater för barn och ungdom. Teaterns verksamhetsområde omfattar 18 kommuner i ett län med ca 25 mils utsträckning från norr till söder.

Efter en period då verksamheten huvudsakligen baserats på pjäs- eller korttidsengagerade skådespelare har man under de senaste två åren formerat en liten fast ensemble bestående av skådespelare med uttalat intresse för barn- och ungdomsteater. Under samma period har teatern succesivt flyttat in i nya rymliga produktionslokaler, centralt belägna i Borås. Spelåret 1992/93 redovisades 23 grundbelopp och 25 årsverken.

Enkät svar

Teaterchefen Hans Råstam uppger att det inte förekommer någon samordning mellan Älvsborgsteaterns och Riksteaterns utbud i eller utanför länet. Arrangörerna i Älvsborgs län betalar 2/3 av ordinarie pris. Då teatern nästan enbart spelar inom Älvsborgs län har föreställningar endast undantagsvis offererats till det högre "ordinarie" priset.

Älvsborgsteatern upplever inte att man har någon överkapacitet personellt eller produktionsmässigt. Enligt Råstam har teatern ett stort förtroende hos länets arrangörer av barn- och ungdomsteater.

Verksamheten 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	5	6	7	7
Antal föreställningar	216	258	322	227
Varav BoU	216	258	322	227
Varav utanför hemkommunen	136	193	211	226
Antal besök	23 414	17 911	22 277	14 274
Summa offentliga intäkter	6 162	7 242	7 732	8 227
Summa spelintäkter	410	426	509	373
Summa intäkter	6 580	7 668	8 425	8 773
Spelintäkter/summa intäkter	6 %	6 %	6 %	4 %
Samhällsbidrag/besök	263	404	347	576

Älvsborgsteatern är den enda renodlade institutionen för barn- och ungdomsteater. Föreställningarna ges i stor utsträckning i länet, dvs. utanför hemkommunen Borås. Spelåret 1992/93 gavs endast en föreställning på gästspel utanför hemlänet.

Nedgången i besök och föreställningar under 1992/93 är markant jämfört med de tre föregående åren. Två av de sju produktionerna gavs i längre föreställningsserier medan flera andra hade en relativt kort livslängd (om de inte ligger kvar i repertoaren till kommande spelår).

Älvsborgsteatern verkar i ett förhållandevist barnteatertätt område med närhet till länsteatrarna i Bohus, Hallands, Skaraborgs, Jönköpings och Kronobergs län. Också stadsteatrarna i Borås och Göteborg förser området med barnteater. Dessa förutsättningar borde initiera en diskussion om hur relationen mellan de olika teatrarna skulle kunna utformas och om det är möjligt att hitta nya samverkansformer mellan de olika teatrarna och arrangörerna i området.

Spelåret 1992/93 framförde Riksteatern 64 föreställningar i länet, varav 38 ordinarie kvällsföreställningar och 12 för barn och ungdom.

Länsteatern i Örebro

Stiftelsen Länsteatern i Örebro bildades 1983 efter att Riksteaterns Örebroensemble verkat i länet sedan 1969. Huvudmän är landstinget och kommunerna i Örebro län. Teaterns målsättning ansluter sig till de flesta övriga länsteatrars. Mångfald och regional närvaro är nyckelord. Länsteaterns produktionslokaler är ändamålsenligt utformade medan huvudscenen – Hjalmar Bergmateatern – har brister och måste delas med andra intressenter.

Budgetåret 1992/93 erhöll länsteatern 38,5 grundbelopp i statsbidrag och redovisade 48 årsverken. Det råder alltså en stor skillnad mellan antalet årsverken och grundbelopp. Genom samarbetsmöjligheter med det regionala musiklivet och tillgången på goda verkstadsresurser och en stor moderscen har länsteatern förutsättningar att producera större musikteateruppsättningar. Hemlänets storlek i kombination med ett ojämnt utbyggt regionalt arrangörsnät ger förutsättningar för turnéverksamhet i andra län. Ett visst turnésamarbete förekommer redan i dag med Värmlands- och Kopparbergs län.

Enkät svar

Teaterchefen Thomas Oredsson uppger i sitt svar att någon samordning med Riksteatern inte förekommer undantaget de tillfällen då Riksteatern distribuerar länsteaterns föreställningar. Vid egna turnéer utanför länet tillkommer de merkostnader dessa medför. Länsteatern har en överkapacitet i produktionen beroende på länets begränsade storlek och ett förhållandevis svagt arrangörsnät som enligt Oredsson har problem med generationsväxlingen. Teaterföreningarna står ytterst Riksteatern närmast.

Thomas Oredsson menar att Riksteaterns framtida roll som teaterproducent bör vara inriktad på de publikkategorier som är för få i varje län men som sammantaget utgör en stor publikgrupp.

Verksamhet och ekonomi 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	12	9	10	8
Antal föreställningar	385	264	354	384
Varav BoU	149	71	145	147
Varav utanför hemkommunen	133	68	108	52
Antal besök	41 086	36 774	46 855	43 572
Summa offentliga intäkter	13 472	15 180	13 608	18 093
Summa spelintäkter	2 553	2 811	2 905	3 512
Summa intäkter	16 025	18 678	20 137	23 502
Spelintäkter/summa intäkter	16 %	15 %	14 %	15 %
Samhällsbidrag/besök	328	413	290	415

Från statistisk och ekonomisk utgångspunkt är länsteatern i Örebro ett föredöme för de flesta teaterinstitutioner. Det totala samhällsbidraget 1992/93 på 18 miljoner kronor resulterade i 384 föreställningar och ca 43 000 besökare vilket innebär en samhällssubvention per besökare med 415 kronor. Den kraftiga kommunala bidragsökningen 1992/93 förklaras av att länsteatern

genom ett nytt lokalhållar- och arrangörsansvar i kommunen fått motsvarande kostnadsökningar.

Trots länsteaterns målsättning att vara en teater för hela länet är det påfallande hur koncentrerad verksamheten är till Örebro. Av de 384 föreställningarna 1992/93 spelades 284 i hemstaden vilket innebär att Örebro för ett förhållandevis måttligt kommunalt bidrag i praktiken erhåller en stadsteater. Utanför hemlänet genomförde länsteatern 24 föreställningar. Inte mindre än sju av produktionerna gick i fler än 35 föreställningar, vilket tyder på en god publik förankring i framför allt Örebro.

Konstnärligt håller länsteatern en god nivå, vilket t.ex. demonstreras av att uppsättningen Fröken Julie säsongen 1992/93 inbjöds att delta i den svenska teaterbiennalen. Länsteaterns yttre förutsättningar är dock tacksamma; ett litet län medför små turnékostnader, stor publik i hemstaden Örebro ger stor hemmamarknad, tidigt etablerad teatertradition med regional ensemble på plats redan 1969, närheten till Stockholm gör teatern attraktiv som arbetsplats för många teaterarbetare som inte vill lämna huvudstaden för gott.

De korta avstånden i Mälardals- och Bergslagsregionerna borde ge goda förutsättningar för ett utvecklat turnésamarbete med angränsande län. Riksteatern genomförde en turné med länsteaterns uppsättning av Hedda Gabler i södra Sverige spelåret 1992/93. En fortsättning av samarbetet planeras innevarande spelår med Fadren. Länsteatern uppger att man har goda erfarenheter av kontakterna med Riksteatern och ser gärna ett fortsatt samarbete i framtiden.

Spelåret 1992/93 framförde Riksteatern 60 föreställningar i länet, varav 30 ordinarie kvällsföreställningar och 17 för barn och ungdom.

Östgötateatern

Stiftelsen Östergötlands länsteater bildades 1979 efter en omorganisation av Stadsteatern Norrköping/ Linköping. Denna grundades redan 1951 varför det finns en förhållandevis lång tradition av regional produktion i länet. Länsteatern förfogar över produktions- och administrationslokaler i Norrköping samt scener också i Linköping. Östgötateatern är landets största regionteater och sysselasatte 1992/93 169 årsverken medan det statliga stödet uppgick till 168 grundbelopp. Dimensioneringen av teatern beror på att den skall företräda såväl dramatisk och lyrisk teater som dans. Östgötateaterns målsättning utgår från en lokal och teaterspecifik tillämpning av de statliga kulturpolitiska målen.

Utredningens enkät har besvarats av teaterchefen Lenny Carlsson. Det förekommer normalt ingen samordning mellan Östgötateatern och Riksteatern vad gäller turnéplanering. Däremot har samarbete förekommit om produktioner på riksturné.

Pjäser producerade för turné inom länet har ett fast pris beroende på produktionens storlek och omfattning. Vid turné utanför länet dubblas detta pris och dessutom tillkommer kostnader för resor och traktamenten.

Det förekommer normalt ingen överkapacitet i produktionen. Teatern kan dock turnera med större produktioner i andra län förutsatt att detta finns med på planeringsstadiet.

Östgötateatern samarbetar ibland med kulturinstitutioner i andra län. Innevarande spelår förekommer ett sådant samarbete med Musikteatern i Värmland. Man ser detta som ett bra sätt att samarbeta över länsgränserna och misstror en centralt styrd samarbetsplanering. Lenny Carlsson bedömer slutligen att teaterföreningarna i Östergötland står länsteatern närmast.

Ekonomi och verksamhet 1989/90–1992/93 (tkr)

År	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Antal produktioner	16	19	22	22
Antal föreställningar	617	625	826	680
Varav BoU	150	138	250	106
Varav utanför hemkommunen	63	117	119	48
Antal besök	140 483	144 854	121 626	126 704
Summa offentliga intäkter	52 235	56 726	58 201	60 399
Summa spelintäkter	7 219	6 773	6 681	7 903
Summa intäkter	61 117	65 604	68 465	75 962
Spelintäkter/summa intäkter	12 %	10 %	10 %	10 %
Samhällsbidrag/besök	372	392	479	477

Östgötateatern är i realiteten en stadsteater för Norrköping och Linköping. Spelåret 1992/93 spelades 89 föreställningar – 13 procent av det samlade utbudet – utanför länets två största städer. Av dessa var 41 föreställningar utanför länet. Man kan notera att av föreställningarna utanför hemlänet var 11 dansgästspel. Östgötabelaletten framträdde bl.a. med tre föreställningar i Västernorrlands och två i Jämtlands län. Det finns uppenbarligen ett starkt intresse för dansgästspel hos såväl arrangörer som publik. De tre föreställningarna i Västernorrland sågs av ca 1 200 åskådare.

Östgötateatern har en förhållandevis stor publik på sina föreställningar, i genomsnitt ca 185 åskådare. Beläggningen är ändå bara 58 procent för det senaste spelåret; ett tecken på dess stadsteaterkaraktär och tillgång till stora scener.

Östgötabelaletten är en viktig, profilskapande del av Östgötateatern, som också tidigare bidragit till att ge förutsättningar för en musikdramatisk produktion. Under senare år har Östgötabelaletten slagit igenom som landets kanske

främsta kompani för barn och ungdom. Det är förmodligen bristen på en sådan repertoar i landets övriga delar som gjort den eftertraktad hos arrangörer lång ifrån hemlänet.

Genom sin storlek och närhet till befolkningstäta regioner borde Östgöteatern kunna turnera utanför det egna länet i större utsträckning. Detta gäller kanske främst danskompaniet för vilket arrangörsnätet i Östergötland är alltför begränsat.

Redan idag förekommer ett visst utbyte med Sörmland som saknar egen länsteater. Detta utbyte borde dock kunna vara betydligt större med tanke på de relativt korta avstånden.

Riksteatern bedriver en förhållandevis liten verksamhet i länet. Spelåret 1992/93 framförde man 32 föreställningar, varav 19 ordinarie kvällsföreställningar och 10 för barn och ungdom.

Teatern och samhället

Av *Leif Zern*

Teaterns dynamik

Teatern är den mest offentliga av konstarterna. Det återspeglas i dess arbetsformer, som är kollektiva, men också i dess estetik och publikfunktion: skådespelarna som möter åskådarna i samma rum. Detta har alltid varit teaterns styrka och svaghet. På samma gång som den känsligt avläser tidens tecken kan den under perioder av stagnation ge intryck av att helt sakna förbindelser med samtiden.

Teaterns – och dramatikens – samhällslighet ger sig till känna i teaterhistoriens ofta abrupta konjunkturkast. Perioder av uppgång inträffar i regel i samband med ett historiskt skifte; så var det under antiken i Grekland, i renässansens England och vid industrialismens genombrott i de nordiska länderna mot slutet av 1800-talet.

På motsvarande sätt tycks teaterns dynamik alltid hejdas när samhället konsolideras eller stelnar. Så skedde i Storbritannien efter andra världskriget, medan det uppsving för scenkonsten som skulle komma på 60-talet i Sverige kan sättas i samband med de sprickor i välfärdssystemet som hade varit osynliga under rekordåren och som nu plötsligt hamnade i blickfältet.

Teatern reagerar ofta som en barometer, men det finns ingen automatik i dessa växlingar. Man måste också komma ihåg att teatern har sin egen inneboende konstnärliga dynamik, som inte minst 1900-talets modernistiska strävanden är ett exempel på. Visst händer det att konstens idéer och politikens befruktar varandra – den svenske regissör som mer än någon annan förkroppsligar en sådan lycklig sammansmältning av dikt och utopi är naturligtvis Alf Sjöberg – men det är långt ifrån självklart att teatern utvecklas i takt med samhället. Teaterns offentlighet har lika ofta framkallat en motreaktion, vilket kan studeras hos rituellt inåtvända grupper som Jerzy Grotowskis.

Erfarenheter av 1974

Just offentligheten har alltid gjort teatern till ett lockande område för kulturpolitiska åtgärder. 1974 års kulturpolitik kan knappast tänkas utan det vitala teaterklimatet i Sverige under slutet av 60-talet och i början av 70-talet, och ser man till målformuleringarna har denna politik varit framgångsrik. På två decennier har landets teaterkarta radikalt förändrats: regionteaternas utbyggnad är snart fullbordad. Teatern är med andra ord extremt samhällsberoende redan genom formerna för ägandet och genom subventionssystemet.

På samma gång, och en smula paradoxalt, har teatern under den period utbyggnaden pågått förlorat i inflytande. Det är inte bara antalet teaterbesök som minskat under den senaste tjugoårsperioden, även teaterns roll i offentligheten har försvagats: under 80-talet upphörde den mer eller mindre att stå i fokus för samhällsdebatten, och den energi, de begåvningar och de intellektuella resurser som tidigare hade sökt sig till scenen valde nu allt oftare andra arbetsområden.

1980-talet var inte teaterns årtionde, och ur detta faktum borde det finnas erfarenheter att vinna för den kulturpolitiska diskussionen: inre och yttre dynamik följs inte alltid åt.

Det finns säkert flera förklaringar till teaterns relativa tillbakagång efter 70-talets högkonjunktur. 70-talets trosvissa teater hade sin förankring i en solid världsbild. Att 80-talets idéer började med en kritik av vänsterns politiska kultur är uppenbart, men därtill tror jag att åtskilliga av dessa 80-talsidéer var främmande för teatern som uttrycksmedel. (En förskjutning från det lokala och provinsiella till det internationella och urbana bidrog dessutom under samma tid till att ställa den decentraliserade svenska teatern svarslös.)

I den intellektuella 80-talsdebatten stod problem som "jagets död" och "skriftens natur" på dagordningen. Det var svårt att se hur dessa skulle kunna finna fäste på scenen. Det fanns även en misstro mot gestaltning, liksom mot epik och kommunikation över huvud taget, som talteatern hade svårt att bemästra. De idériktningar som dominerade kulturdebatten var postmodernism, poststrukturalism och avancerade former av psykoanalys och litteraturteori.

Teatern blev isolerad bland annat på grund av sitt "sociala" väsen och det var andra konstarter som drog nytta av tidens idéer – inte minst den fria dansen.

Diskuterar man publikutvecklingen under den senaste femtonårsperioden måste man alltså väga in det som ägde rum i resten av offentligheten. Nu kan man naturligtvis ifrågasätta om den stora publiken bryr sig om det som skrivs på kultursidorna och i tidskrifterna, men det är inte poängen här: vitaliteten på ett kulturområde är alltid beroende av det som utspelar sig både på och under ytan av offentligheten. Om 80-talet var en epok då de nya regionala teatrarna fann sina arbetsformer och i vissa fall utvecklades konstnärligt, så förblev teatern inte desto mindre relativt osynlig i offentligheten.

Kanske måste vi vara nöjda med att antalet teaterbesök inte minskade ännu mer?

Vidgar vi perspektivet ytterligare blir det ännu tydligare att teatern på senare år varit föremål för en ny form av konkurrens. Den moderna samhällsfaktor som mer än någon annan påverkat det offentliga rummet är utvecklingen på mediaområdet. Det är inte bara mängden av kanaler för information och underhållning som har ökat, det är framför allt offentlighetens förändrade *funktion* som borde intressera i detta sammanhang. Samhällsteoretiker och

sociologer talar om en spridning av uppmärksamheten eller en förlust av centrum.

Svensk teater i ett internationellt perspektiv

Svensk teater har gott rykte utomlands (och då tänker jag inte uteslutande på Ingmar Bergman). Väger man in vår folkmängd plus våra besynnerligt avlånga geografiska betingelser måste teatern i Sverige betraktas som en av Europas starkaste. Samhällsstödet är en av orsakerna till stabiliteten i detta förhållande – dels i form av en bred och målmedveten scenskoleutbildning, dels i form av ett bidragssystem som lagt grunden till det som utgör kärnan i svensk teaterkultur: ensembletraditionen. Få europeiska nationer kan uppvisa något liknande, inte Frankrike, minst av allt Italien; i bägge dessa länder odlas en retorisk spelstil som våra traditioner lyckats göra slut på (Ibsen, Strindberg); i Storbritannien är resurserna ojämnt fördelade och på grund av det kommersiella systemet koncentrerade till London (typiskt för engelsk teater brukar vara lysande skådespelare och mindre lysande regissörer/ föreställningar). Just "talteatern" tycks vara en svensk delikatess, medan andra länder – England, USA – medvetet har odlat andra former av scenisk underhållning, inte minst musikteater.

Teater i mediasamhället

De förändringar i offentligheten – förlusten av centrum – som diskuterats ovan har uppträtt efter 1974, då kulturpolitiken formulerades mot bakgrund av en förhållandevis trygg förvissning om att de tillgängliga kanalerna för distribution och information i all evighet skulle förbli ganska stabila. Bland annat av det skälet kunde distributionsfrågorna ställas i centrum: fanns det vissa hinder som stod i vägen för kulturens spridning (geografiska, ekonomiska etc), behövde dessa bara röjas ur vägen – så skulle publiken sitta där, snällt väntande, beredd att ta emot "produkten".

Det var ett spel som hade vissa likheter med gamla järnvägsbyggen: kulturen skulle dras genom landet.

Men just den grundtryggheten har gått förlorad i mediasamhället, där det snarare handlar om att dra till sig publikens uppmärksamhet vid varje nytt framträdande. Publiken har väl i någon mening alltid varit konjunkturkänslig, men knappast så genomgripande som på senare år. Det finns inte längre några självklara kanaler, det finns inga scener som på samma sätt som tidigare kan göra anspråk på att representera centrum, och detta har naturligtvis påverkat publikens beteende. Konsumtionssamhällets ideal – välj ditt liv – har letat sig in på kulturens område.

En smula tillspetsat: *Varje ny produktion har kravet på sig att själv upprätta ett centrum.*

Vilka slutsatser har den statliga och regionala kulturpolitiken dragit av förskjutningarna i det offentliga rummet? Alla tycks medvetna om att kulturen i dag uppträder på ett stort antal scener som ingår i olika system och konkurrerar med varandra utan att bilda någon hierarki – ändå har jag en bestämd känsla av att diskussionen förs från ungefär samma utgångspunkter som när 1974 års kulturpolitik formulerades. Det vill säga om folk inte går på teater i önskvärd utsträckning, så gäller det för landets kulturpolitiker att se till att de gör det; finns det vita fläckar på kartan, så kan dessa täckas med nya regionteatrar etc.

Råder det fortfarande samma oproblematiske förhållande mellan mål och medel i kulturpolitiken som åren kring 1974? Är det möjligen naivt att föreställa sig att teaterpubliken kan bli så förfärligt mycket större än den redan är? Borde man mer energiskt diskutera realismen i en missionerande kulturpolitik och formulera målen annorlunda? Det vill säga – är det inte dags att föra in begrepp som kvalitet, funktion och innehåll i kulturpolitiken? Inte bara konstatera att det är bra att folk går på teater utan också fråga *varför*?

Teaterns roll i samhället är inte enbart en fråga om kvantitet utan handlar framför allt om värden som kan jämföras med yttrandefrihetens betydelse för offentligheten i stort. En av kulturpolitikens väsentligaste uppgifter måste vara att stärka denna funktion och för de offentligt subventionerade institutionerna skapa styrsystem som garanterar denna frihet. Risken att teatern, på grund av sin offentliga karaktär, betraktas som vilken annan offentlig förvaltning som helst måste påtalas.

Behovet av dynamik

Det som föresvävar mig är inte att den generella, pedagogiska och folkbildningsgrundade kulturpolitiken bör skrotas utan att man tydligare skulle kunna precisera dess *olika* uppgifter. Teatern befinner sig i dag i en säregen situation i ett samhälle med en offentlighet som teatraliseras och hotar att suddas ut gränserna mellan konst, debatt, information och underhållning. Mot den bakgrunden borde en av teaterpolitikens uppgifter vara att försvara teaterns möjligheter att bevara sin egenart, sin såväl konstnärliga som medborgerliga integritet; inte bara mot uppdragsgivarnas, statens och kommunernas behov av att styra utan framför allt mot mekanismerna i samhällsprocessen.

Jag frågar mig om det är rimligt att alltid räkna framgångarna (eller bakslagen) för teaterpolitiken genom att ställa anslagsnivåerna i relation till antalet teaterbesök. Vi lever i ett extremt konkurrenssamhälle där även livsstilar, utbildningar, det mest personliga blir en fråga om val mellan olika erbjudanden. Kulturen dras in i denna sfär utan att konkurrera på jämlika villkor – den är nämligen, bör i varje fall, inte vara ett erbjudande, en vara.

Inom teatern har utrymmet för experiment och djärva satsningar minskat under 80-talet. Det som brukar kallas "de stora scenernas kris" har en direkt koppling till de gamla publikstrukturernas upplösning. Den kan studeras på praktiskt taget alla större subventionerade teatrar, till exempel på Dramaten och på Göteborgs stadsteater, och jag är säker på att den har skapat en liknande osäkerhet inom Riksteatern.

I och med publikens splittring är det inte längre självklart vad man skall spela på de stora scenerna. Dessutom har den konstnärliga prestige som tidigare låg i dessa spelplatser urholkats. Många av de mest vitala erövringarna på teaterområdet under den senaste tjugofemårsperioden kan rentav ses som ett slags protester mot den automatik med vilken "stora" pjäser alltid skulle spelas på "stora" scener. Det är de små, udda och annorlunda lokalerna som stått i fokus och delvis tömt de gamla huvudscenerna på folk.

Men parallellt med denna konstnärliga utveckling har de subventionerade teatrarna förblivit ekonomiskt beroende av de stora scenerna. Alla vet att en stadsteater med en studio plus en stor scen måste ha fullgod beläggning på den senare för att klara sitt åtagande. Det går inte ihop och en diskussion om teaterpolitik och publikciffror måste såvitt jag förstår ta hänsyn till att dagens teater inte alltid är anpassad till de kriterier som ligger till grund för det gamla sättet att räkna.

Svensk teaterpolitik befinner sig i dag vid något av ett vägskäl. Det finns behov av större flexibilitet och dynamik i förhållande till förändringarna i offentligheten. Samarbetsformer och tillfälliga institutionella lösningar som tar fasta på kreativitet bör uppmuntras och ges stöd. Flera av de mål som formulerades i 1974 års kulturpolitik är fortfarande aktuella men bör kompletteras. Det borde i dag finnas en insikt om att den raka vägen mellan mål och medel är en utopi. Det behövs en teaterpolitik som prövar olika, delvis motsatta modeller och som har modet att gå in med stöd till verksamheter som under en viss period befinner sig i en dynamisk utvecklingsfas (vilket också kräver modet att dra tillbaka stöd när det upphört att vara meningsfullt).

Det senare måste även gälla de fria grupperna som under regionteaternas utbyggnad förlorat åtskilligt av sin vitalitet. De regionala scenerna har helt enkelt dragit till sig resurser och idéer från grupperna. Barnteatern har utsatts för en liknande konkurrens: en stadsteater som spelar gratis för barn tvingar till exempel de fria grupperna i samma region att dumpa sina priser. Kommunernas försämrade ekonomi har ytterligare påverkat deras möjligheter. Om mångfald är ett konstnärligt värde, måste man se till att stödformerna inte får oönskade konsekvenser.

Behovet av dynamik på teaterområdet har på senaste tid framför allt diskuterats i samband med uppsägningar/förtidspensioneringar av skådespelare och regissörer på några av landets stadsteatrar. Behovet av större rörlighet skall inte underskattas, det vore utmärkt om det gick att skapa former för anställningar som inte är livstida. Samtidigt måste man komma ihåg att rörlighet inte

är något självändamål. Svensk teater kommer inte automatiskt att bli mycket bättre om skådespelarna tvingas flytta runt mellan olika anställningar. Det kan gå tvärtom. Det område där behovet av rörlighet är störst är *idéernas*, det är fantasin, djärvheten och nyfikenhet som skall uppmuntras, och det tror jag sker bäst genom tillgång på resurser i *olika former*.

Föreställningen att det skulle finnas en universallösning för teaterpolitiken måste överges.

Riksteatern är ett intressant exempel på en institution som delvis gått utvecklingen till mötes genom att målinriktat delar av sin verksamhet (Unga Riks, Tyst teater, Finska Riks, den mångnationella ensemblen), medan andra verksamheter inom Riksteatern konkurrerar med länsteaternas repertoar.

I diskussionen om Riksteatern kunde man ställa frågan om det vore möjligt att förvandla de delar av denna institution som nu konkurrerar med länsteatern till ett instrument för en sådan mer flexibel och prövande teaterpolitik. Riksteatern är kanske den institution där behovet (och möjligheterna) av rörlighet är störst. När det gäller såväl Dramaten som flera av de stora stadsteatern kan man argumentera för att den fasta ensemblen har en viktig funktion som garanti för uthållighet, kvaliteter som också kan mobiliseras för att hävda teaterkonstens frihet.

Riksteaterns allt tydligare orientering mot en mer varierad och målinriktad verksamhet talar för att behovet av rörlighet kommer att vara större här än på andra teatrar. Det öppnar ett intressant framtidsperspektiv för Riksteatern som en institution där olika modeller kan provas: projekt, mer eller mindre tillfälliga ensemblebildningar och – inte minst – ett utvecklat samarbete med övriga Teatersverige. Riksteatern skulle därigenom kunna bli det dynamiska navet i en teaterkultur där behovet av fria ytor är stort, liksom behovet av intellektuell stimulans och ett större intresse för utbyte av kunskaper och erfarenheter. Antalet "normalproduktioner" skulle därmed kunna minska och lämna plats för en verksamhet, delvis av frilanskaraktär, som fångar upp det som är vitalt och aktuellt i svensk teater och gör det tillgängligt för publiken i hela landet. Riksteatern skulle därmed kunna fungera som ett slags experimentalfält för en ny teaterpolitik.

PM om regional musikteater

Av *Lennart Berggren*

Sammanfattning

- För den statliga musikteaterpolitiken föreslås ett förverkligande av den ca 20 år gamla idén om MUSIKTEATERREGIONER.
- För Riksteatern föreslås en komplettering/omformulering av det nuvarande uppdraget: Ett övergripande ansvar för långsiktig planering och samordning av produktion, ekonomi och distribution för musikteater i landet formuleras.
- Ett särskilt TILLÄGGSBIDRAG, med stark knytning till uppgiften att producera regional musikteater, skapas och blir tillgängligt för musikteaterinstitutionerna.
- På ett relativt litet antal orter i musikteaterlösa områden byggs en relation upp med arrangörer, för att säkerställa ett regelbundet återkommande utbud av musikteater.

Bakgrund

Musikteater som konstform kan i Centraleuropa spåras många hundra år tillbaka i historien. I det svenska samhället är den en betydligt yngre företeelse.

De första yttringarna kan man finna i furstlig miljö under 1600-talet. För en lite bredare allmänhet i Stockholm och Göteborg presenterades genren under 1700- och 1800-talet.

Bortsett från de två största städerna är det en ännu yngre konstart. Möjligheten att uppleva musikteater ute i landet tillhör 1900-talet. Med Riksteaterns tillkomst i mitten av trettio-talet kom, som en följd av dess målsättning, kulturlivet på ett antal orter ute i landet att berikas också med musikteater.

Men det var först i och med regionaliseringssträvandena i den statliga kulturpolitiken på 1970-talet som regional musikteater fick mer av målmedvetenhet, regelbundenhet och struktur över sig.

Det var framförallt en större studie – Teater- och Musikrådets (TMR) operautredning – avlämnad 1974, som satte fart på och konkretiserade idéerna. De bestående resultaten av den är institutionsetableringarna strax därefter i Umeå och Karlstad. I Västerbotten byggdes verksamheten upp med utgångspunkt från en redan etablerad fri grupp – Sångens makt.

Ett gemensamt problem som de nya institutionerna omgående mötte var en av de mest grundläggande förutsättningarna för att producera musikteater: den fasta musikerresursen, dvs. orkestern.

Den ovan nämnda utredningen såg lösningen i en samverkan med den på respektive ort stationerade regionmusikavdelningen. Det visade sig dock medföra betydande problem att i praktiken genomföra detta. Det var först i och med länsmusikreformen 1988 då de aktuella musikavdelningarna infogades i samma organisation som musikteaterdelen, som provisorierna upphörde.

Lokalisering och regionalt ansvar

Att de nya musikteaterinstitutionerna förlades till Umeå och Karlstad har flera förklaringar. En är redan nämnd – en regionmusikavdelning fanns på plats. Men samma förutsättning gällde i det fallet på sammanlagt ett tjugotal orter i landet.

För dessa orter fanns också regionalpolitiska ambitioner och lokalt dokumenterades en beredskap och en politisk vilja att ta sig an uppgiften.

Men med i bilden fanns också en tanke om ett lämpligt geografiskt avstånd från dessa orter till redan etablerade musikteatercentra i landet – förutom Stockholm och Göteborg, nu även Malmö. Idén var att såväl de gamla som de nya institutionerna skulle kunna försörja sina respektive omland med turnerande musikteater.

De nya institutionerna startade sin verksamhet med stora förväntningar. Dels skulle där produceras professionell musikteater av hög konstnärlig kvalitet, dels skulle institutionerna bygga upp en turneverksamhet.

Sett över de snart 20 år som gått kan man konstatera att de bägge institutionerna lyckats leva upp till mycket av förväntningarna i det första avseendet, om än inte helt samtidigt och med lite olika genomslag på det nationella planet.

Utvecklingen för uppgift två – turnerande musikteater – är inte lika lättvindigt beskriven. Sett över hela tidsperioden har ett betydande antal uppsättningar producerats för turné. I Umeå har man konstruerat en portabel scen att användas i sporthallar och liknande, med syfte att kunna spela i fler lokaler än de traditionella teatrar/Folkets Hus och liknande som står till förfogande.

I skrivande stund är det inte möjligt att siffermässigt belägga hur den turnéverksamhet som bedrivits av Norrlandsoperan och Värmlands musikteater utvecklats över hela perioden. Om den inte har ökat eller t.o.m. minskat så kan det bero på dels en ganska naturlig ambition inom en institution att i lugn och ro utvecklas konstnärligt på hemmaplan, dels alltmer ökade kostnader för musikteaterproduktion i kombination med urgröpning av anslagens reella värde.

För Norrlandsoperan i Umeå är just nu den allt överskuggande utvecklingsfrågan huruvida den kan få status som nationell musikteater med verksamheten decentraliserad till sammanlagt fyra orter i Norrland.

Musikteater i Sverige på 1990-talet

De flesta teaterinstitutioner har förutsättningar att ibland sätta upp musikteaterföreställningar av mindre komplicerat slag. På flera håll har man utvecklat samverkan med länsmusiken varigenom teatern fått tillgång till professionella musiker. Regelbunden och profilerad musikteaterproduktion är däremot förbehållen några få institutioner.

På Kungliga Teatern /Operan består produktionen i enlighet med gammal god tradition av en blandning av gammalt och nytt, av opera, operett, balett, samt experimentuppsättningar. Ett visst inslag av turnéverksamhet förekommer kontinuerligt.

Stora Teatern i Göteborg har praktiskt taget under hela den aktuella perioden bedrivit sin verksamhet parallellt med en strävan att få nya och ändamålsenliga lokaler. Just nu när det nya huset äntligen kan upplevas i sinnevärlden finns naturliga förklaringar till att Storan inte ägnar särskilt stor uppmärksamhet och energi åt regional verksamhet. Men under 1980-talets senare hälft arbetade man regelbundet med regional produktion i samarbete med Musik i Väst.

På Malmö Stadsteater har musikteaterproduktion praktiskt taget inte spelats utanför huset, vilket givetvis inte innebär att den bara skulle ha nått den publik som bor i Malmö-Lund-området. Den nya direktionen signalerar inför framtiden ökade ambitioner.

Viss lättare musikteaterproduktion finns med på Östgötateaterns repertoar, dock utan att den flyttas annat än mellan huvudscenerna inom länet.

I Stockholm har under senare tid tillkommit en producerande institution. Folkoperan började som fri grupp i mitten av sjuttio-talet men är en nu helt etablerad institution som de sista åren spelat en viktig roll för den regionala försörjningen av musikteater, främst i samverkan med Riksteatern.

För den konstnärliga utvecklingen inom genren har även Vadstena-akademiens verksamhet haft betydelse, helt lokaliserad dock till hemorten med undantag för begränsade utflykter. Sommartid ges också föreställningar i södra Skåne av Ystads-operan samt i Vaxholm.

Riksteatern har under senare år hanterat musikteatern med varierande intensitet inom sitt uppdrag: som producent, medproducent, distributör. Eftersom Riksteatern är föremål för särskild uppmärksamhet under utredningens arbete får det i denna PM räcka med att konstatera att institutionen genom åren haft stor betydelse för uppbyggnad av kunnande och praktiskt arbete med spridning av genren.

Mycket talar för att musikteatern är högt uppskattad av publiken. Detta gäller såväl operaföreställningar som annan lyrisk produktion. Beläggen är betydligt högre vid landets musikteaterinstitutioner jämfört med de dramatiska scenerna.

Arbetsmarknaden

Arbetsmarknadssituationen inom musikteaterområdet liknar i flera avseenden den som råder inom flera andra kulturområden:

- Tidvis och inom vissa åldersgrupper finns en betydande arbetslöshet.
- Dimensioneringen av olika för området aktuella utbildningar är inte alltid helt i fas med tillgången på arbetstillfällen.
- Efterfrågan på konstnärlig kompetens är starkt koncentrerad till ett fåtal orter.

De yrkesgrupper som efterfrågas är förutom sångare och musiker, även regissörer, kostymmakare, scenografer, teatertekniker, kompositörer och arrangörer, dirigenter, repetitörer samt i någon utsträckning vissa typer av administratörer.

Samtliga dessa grupper, som i varierande grad är involverade i produktion och distribution av musikteater, står oftast att finna inne i, eller i nära anslutning till, institutioner som verkar inom området. Därav följer att utbudet av arbetskraft är koncentrerat till några få orter i landet, med stor övervikt för Stockholmsområdet.

Bland sångare, och periodvis även bland musiker, uppstår arbetslöshet som särskilt för den förra kategorin kan bli både långvarig och omfattande.

Det är främst två åldersgrupper som förefaller vara överrepresenterade bland arbetslösa sångare: dels unga och nyutbildade, dels mer eller mindre etablerade konstnärer i åldern 35–50 år. För den senare gruppen kan lösningen vara att mer eller mindre radikalt falla tillbaka på en pedagogisk kompetens, som kommit att ingå som en del av yrkesutbildningen.

För musiker är arbetsmarknaden större och bredare. Här finns numera en efterfrågan från många olika verksamheter: Symfoni- och kammarorkestrar, länsmusikinstitutioner, dramatiska och lyriska teaterproducenter, film, radio, TV etc. För de andra yrkesgrupperna är arbetsmarknaden betydligt mer begränsad och säsongsbunden.

Decentraliserad musikteater ur olika perspektiv

Vilka är förutsättningarna för en vidare spridning av musikteatern i Sverige? Nedan följer ett antal citat och påståenden som får teckna en snabb bild av de villkor som råder i dag.

- Citat från en legendarisk svensk teaterledare: "Musikteatern innehåller alla dimensioner. När det klaffar är den överlägsen all annan teater."
- Det finns kunskap, ambitioner och kreativitet i rikt mått inom de institutioner vars uppgift är att producera konstnärlig musikteater av hög kvalitet och som kan spridas inom ett större geografiskt område.

- Det är ingen brist på yrkesmänniskor – såväl konstnärer/artister som övriga kategorier – det är snarast brist på uppgifter för många.
- Det finns ett antal orter inom olika regioner som saknar ett utbud av musikteater men har bra läge för en nationell spridning av konstformen.
- Kunskap om och erfarenhet av turneverksamhet med teater står att finna inom främst Riksteatern men även på andra håll.

Några problemområden:

- Musikteaterproduktion och -distribution medför var för sig höga kostnader. Genren är både musik och teater.
- Musikteaterproduktion är en stor och krånglig verksamhet. Även distribution och lokalt arrangerande av föreställningar ställer särskilda krav.
- I lokaler där musikteater skall presenteras krävs förutom scen och salong, även loger/medverkandetrymmen för många, orkesterutrymme, ändamålsenlig akustik etc. De speciella kraven minskar antalet användbara lokaler.
- För publikarbete kan det vara fördelaktigt med en viss regelbundenhet i utbudet på en ort.
- I produktionsarbetet bör redan från början planeras för turnékrav.
- För en positiv utveckling behöver ansvarsfördelningen inom det nationella musik- och teaterlivet förtydligas, med avseende på såväl produktion, som distribution och lokal arrangering.
- Kommer det att finnas behov av fler verkstäder, ateljéer, lagerlokaler för en utökad musikteaterproduktion?

Ekonomiskt perspektiv

Aktuell kunskap och information om de ekonomiska förutsättningarna för såväl stationär som turnerande musikteater finns tillgänglig i Teaterkostnadsutredningens betänkande (SOU 1991:71). I Teaterutredningens material finns även andra exempel på produktions- och turnékostnader för samproduktioner med Riksteatern som den ena parten.

Tidigare erfarenheter av samhälleligt ekonomiskt stöd för regional musikteater tyder på att sambandet mellan uppgiften att producera regional musikteater och bestämmelserna för stödet, inte varit tillräckligt konkret för att långsiktigt garantera avsedd kvantitet föreställningar/uppställningar. Att resurserna ofta "gått åt" för andra behov inom institutionerna kan också tyda på att tilldelade grundresurser för att åstadkomma en önskvärd stationär verksamhet varit för små.

Om ideerna i detta förslag realiseras måste de paras med en för syftet säker bidragskonstruktion – ett *tilläggsbidrag för regional musikteater* – som med stor träffsäkerhet når sitt mål.

En fråga att utreda är storleken på den resurs som kan överföras till musikteaterproduktion för regionala ändamål från andra områden, med syfte att åstadkomma en utveckling mot en högre täckningsgrad.

Kulturpolitiskt perspektiv

Den helt övervägande delen av Sveriges yta är underförsörjd på musikteater. Detta behöver inte bero på medvetna underlåtenhetssynder eller samhällets aktiva motstånd mot kulturformen. Vid beaktande av den geografiska och demografiska strukturen finner man en viktig orsak: Det är en omöjlighet att täcka hela landet eller att nå alla invånare med musikteater.

Med undantag för de inledningsvis uppräknade institutionernas upptagningsområden samt vissa orter i övre Norrland förekommer ingen regelbunden musikteaterverksamhet, knappast ens sporadisk.

Med dessa utgångspunkter gäller det att formulera en rimlig målsättning för regional musikteater i landet under de närmaste 15–20 åren.

Redan på 1970-talet väcktes idén om en uppdelning av Sverige i "musikteaterregioner". Tanken var att befintliga och tillkommande musikteaterproducenter skulle ansvara för och tillfredsställa behoven i sina respektive regioner. Det finns flera tänkbara orsaker till att denna utveckling inte fullföljdes:

- produktions- och distributionskostnaderna är höga,
- det är en tillkommande arbetsuppgift att producera för turnéändamål och att varken personella eller materiella resurser räcker till på marginalen,
- de extraresurser som ibland ställts till förfogande har alltför löst knutits till den speciella uppgiften,
- ju äldre institutionen blir, desto lägre verkar motivationen bli för att turnera,
- arrangörsfrågorna har ägnats alltför liten omsorg,
- brist på lämpliga lokaler.

Med ovan angivna utgångspunkter och förutsättningar kan en realistisk musikpolitisk ambition för området formuleras så här:

- Skapa organisatoriska förutsättningar för ett regelbundet utbud på ett fåtal orter inom varje region.
- Skapa organisatoriska och ekonomiska förutsättningar för planering, produktion och distribution.

Förslag till handlingslinjer

Med dubbelt så många musikteaterproducenter som i mitten på 70-talet, med mångdubbelt mer av dramatisk teater och därmed en total resurssituation i produktions- och distributionsled som inrymmer möjligheter till omprioriteringar, formuleras här ett program, som borde ligga inom det möjligas gräns att förverkliga för:

- arrangörskap och publikarbete på det lokala planet,
- samverkan, information och marknadsföring på länsplanet,
- produktion på det regionala planet,
- samordning av planering och distribution samt stöd och stimulans för alla nivåer på det övergripande nationella planet.

Arrangörskap och publikarbete

Många initiativ för utveckling inom det kulturpolitiska området har haft perspektivet "uppifrån och ner". Omsorg och tankemöda har ägnats produktion och distribution, medan frågor som har med arrangörskap, publikarbete, marknadsföring eller vilka begrepp man nu vill bruka för "gräsrotsarbetet", har lämnats vind för våg i en föreställning om att det ordnar sig ändå. Det skulle vara egendomligt om det vore så och glädjande nog har arrangörsfrågor och publikarbete allt oftare aktualiserats under de senaste åren. På musikområdet är detta mycket tydligt i anslutning till länsmusikreformen.

Även om gräset ofta verkar grönare på grannens tomt än vad det i verkligheten är vid närmare skärskådande, så har man ibland från musikadministrativ utgångspunkt betraktat arrangörssituationen inom teaterområdet med stor avund. Där finns en enhetlig struktur med utarbetade informationsvägar trots god spridning över hela landet, och där finns en lång och rik erfarenhet. För en utveckling av musikteaterverksamheten i den riktning som här förespråkas bör den etablerade struktur som finns för såväl det länsbaserade som det lokala arrangörs- och publikarbetet för teater kunna vara en bra grund att bygga vidare på.

I samband med att Rikskonsertverksamheten etablerades i slutet av 1960-talet försvann många av de frivilliga organisationer och föreningar som dittills haft ett ansvar för konsertarrangerandet i landet. Glädjande nog är utvecklingen nu den motsatta, dvs. kammarmusikföreningar och liknande nybildas, de sluter sig fastare samman kring en samverkan som ånyo skapar kunnande och entusiasm.

De lokala föreningar som arbetar med kammarmusik, orkestermusik etc. kan vara ett annat stödben att uppmuntra och bygga på i detta sammanhang.

Klart är i alla händelser att en grundläggande förutsättning för ett framgångsrikt utvecklingsarbete med musikteater på regional nivå är ett kraftfullt, kunnigt och väl fungerande lokalt arrangörsskap.

En tanke i detta förslag är att ett fåtal arrangörer inom varje region (se nedan) skall ha arrangörsansvar för musikteater i ändamålsenliga lokaler – spelplatser med akustik, storlek och flexibilitet som passar verksamheten. I detta avseende är frågan om orkesterdike inte avgörande. Här finns erfarenheter av andra lösningar både på exempelvis Folkoperan och Stora teaterns annexscen Lillan i Göteborg.

Samverkan, information och marknadsföring

På länsnivå finns numera en väl utvecklad struktur av institutioner och organisationer för olika arbetsuppgifter inom musik- och teaterområdet.

- Även om ingen vet hur länge den nuvarande regionala organisationen består existerar i dag både målformuleringar, ekonomiskt ansvar och huvudmannaaftaganden som ett resultat av politiska beslut i landstingen. Och om landstingen begravs så bör rimligen något annat ta över rollen som politisk kraft.
- Länsbildningsförbunden utgör en part i det regionala distributionssystemet, låt vara med något olika intensitet och profil i olika län.
- Teaterområdet har som redan nämnts länsteaterföreningar och numera på de flesta håll även en institution i varje län.
- Genom den regionala musikreformen har också tillkommit länsmusikinstitutioner som i en och samma organisation fungerar – eller förväntas fungera – både som främjare och producent.

Det är givet att inte mångfalden av ansvar och arbetsuppgifter som finns bakom denna uppräkningslista resulterar i en samverkan. Men ostridigt är att i denna utvecklade länsstruktur bör kunna finnas utrymme för ett samordnat informationsarbete och möjligen också ett gemensamt agerande för att täcka de ekonomiska behov som är förknippade med arrangörs- och publikarbete.

Produktion

Detta förslag utgår från att all musikteater för regionala behov skall produceras av de sex institutioner som redan är etablerade inom denna verksamhet: Kungliga teatern, Stora teatern/Göteborgsoperan, Malmö stadsteater, Värmlands musikteater, Norrlandsoperan och Folkoperan.

Av främst turnépraktiska och ekonomiska skäl bör arbetet bedrivas utifrån en grov uppdelning av Sverige i musikteaterregioner. Inom var och en av

dessa skall finnas åtminstone en ort där musikteaterföreställningar regelbundet (2–3 gånger /spelår) presenteras för publik.

Musikteaterregion	Landskap	Producerande institution
Region Syd	Skåne, Blekinge, Småland, Halland	Malmö Musikteater
Region Väst	Västergötland, Bohuslän	Göteborgsoperan
Region Bergslagen	Dalsland, Värmland, Närke, Dalarna	Värmlands musikteater
Region Öst	Gotland, Östergötland, Södermanland, Uppland, Gästrikland	Kungliga teatern/Folkoperan
Region Mitt	Hälsingland, Medelpad, Härjedalen, Jämtland	Folkoperan/Norrlandsoperan
Region Norr	Västerbotten, Norrbotten	Norrlandsoperan

Beställning, planering, distribution. Stöd och stimulans

Det nationella övergripande planet har sin stora betydelse i det kulturpolitiska utvecklingsarbetet. Statliga insatser kan skapa förutsättningar, strukturera, underlätta för och stödja i det långa perspektivet.

Detta tänkande ligger också som en grund för detta förslag. Hela komplexet kan knytas samman genom en omstrukturering inom Riksteatern vars ansvar och arbetsuppgifter med avseende på regional musikteater skulle omfatta

1. Uppbyggande och underhållande av kunskap om lokala och regionala förhållanden med avseende på arrangering av musikteaterföreställningar. Medverkan vid kontakter från lokal nivå till aktuell producent.
2. Stöd och stimulans inom musikteaterregionerna exempelvis i frågor som har med information, marknadsföring och ekonomisk planering att göra.
3. Samverkan med producerande institutioner: Beställning av föreställningar. Långsiktig ekonomisk och konstnärlig planering. Avtal om tilldelning av tilläggsbidrag för regional musikteater.
4. Distribution.

Resurser

Detta förslag kräver, för att kunna genomföras vissa ekonomiska resurser för att täcka extra kostnader i samband med turnéverksamhet och förmodligen även för viss fördyring av produktionen.

För denna del föreslås inrättande av ett Tilläggsbidrag för regional musikteater. Detta bidrag skall lämnas till producerande institutioner på förslag av Riksteatern utifrån en konkret planerad verksamhet. Lämpligen kan Kulturrådet fatta formellt beslut om bidraget.

Förslaget kräver vidare en administrativ resurs inom Riksteatern för de arbetsuppgifter som summariskt beskrivits i avsnittet "Beställning"

Ett särskilt utredningsarbete krävs, med beräkningar utifrån olika ambitionsnivåer, för att klarlägga storleken på anslagsbehoven och i vilken utsträckning de nödvändiga resurserna kan skapas genom omprioriteringar och omdefinieringar av nu löpande uppdrag inom teaterområdet.

Översikt: Institutionella producenter inom musik- och dansteaterområdena

Av *Sven Gunnar Tillius*

Kungl. Teatern, Stockholm	Musikteater (opera) och dans
GöteborgsOperan	Musikteater och dans
Malmö Musikteater	Musikteater och dans
Norrlandsoperan, Umeå	Musikteater
Musikteatern i Värmland, Karlstad	Musikteater
Folkoperan, Stockholm	Musikteater
Östgötateatern, Norrköping/Linköping	Musikteater (musikal) och dans
Riksteatern, Stockholm/landet	Musikteater (musikal) och dans samt distributör och samproducent av/med andra producenter inom musik- och dansteaterområdena.

Som framgår av ovanstående förteckning är antalet institutionella producenter på musik- och dansteaterområdena relativt få i Sverige. För renodlad opera finns endast sex producenter. Fördelningen över landet är stort sett täckande; dock när det gäller dansen finns ingen stationär institutionell producent med egen ensemble norr om Stockholm.

Samtliga nämnda producenter (undantag Riksteatern) bedriver sin verksamhet på en ort eller inom en begränsad region. Turnéverksamhet förekommer i varierande omfattning. Med undantag för Riksteatern är turnéverksamhet inom hela landet mätt i antal föreställningar (opera) och dansföreställningar totalt i landet väsentligt färre än taldramatiska föreställningar.

Musikteatern och dansen är avsevärt mer resurskrävande vad gäller personal och lokaler och därmed dyrare än dramatisk teater. Detta är en av huvudorsakerna till landets begränsade produktion jämfört med taldramateater.

Musikteatern och dansen har en stor publik potential. Konstformerna (speciellt vissa genrer) har stor attraktionskraft på dagens människor såväl vuxna som barn och ungdom. Musiken som bärande element har därvid stor betydelse. Mycket få människor är oberörda av musikens förmåga att sätta känslolivet i rörelse. I kombination med ett sceniskt-dramatiskt skeende blir dessa konstformer oslagbara i sin påverkande- och upplevelsemöjlighet. Opera kallas ofta för allkonstverk. I fortsättningen koncentreras resonemangen på opera och dans.

När det gäller tillgängligheten av opera och dans i landet kan den bli större med en mer omfattande geografisk spridning. Detta är en betydelsefull kulturpolitisk uppgift att förverkliga, vilket kan ske genom att nuvarande pro-

ducenter på området erhåller ett begränsat resurstillskott som användes för att systematisera turnéproduktionen och utöka denna verksamhet.

Nedan följer en genomgång av de avgörande konstnärliga, ekonomiska och praktiska frågeställningar, som blir aktuella vid en sådan verksamhetsförändring.

Först måste emellertid fastslås att det råder skillnader mellan de olika producenternas verksamhet och uppdrag. Detta innebär att nedan förslagna modell måste justeras med hänsyn tagen till dessa olikheter. Turnéuppgiften är redan idag olika beroende på huvudmannaskap osv. Vissa producenter har både opera och dans, medan andra enbart producerar opera. Repertoarskillnader och olika konstnärlig syn på konstformen kan också påverka utformningen av en utökad turnékyldighet.

Förslag till åtgärdsmodell för att åstadkomma en större geografisk spridning av opera och dansföreställningar i landet.

- A. Landet indelas i vissa regioner (se principen i Lennart Berggrens förslag). De tre "stora" producenterna (KT, GO, MMT) får ansvaret för varsin region med sin verksamhetsort som centrum. Alltså bildas en öst, en väst och en sydregion omfattande 4–6 län vardera.

De två regionala producenterna (NO och VO) har eget län som bas och kompletterar med intilliggande 3–4 län.

Folkoperan kan antingen erhålla ett eget område eller komplettera de övriga producenterna över riket, då FO har större frihet mot sina anslagsgivare.

Indelningen i regioner får inte leda till att turnéverksamhet inte kan förekomma utanför respektive "hemregion" i mindre utsträckning. Vidare skall självfallet producenterna ha ett turnéutbyte mellan sina huvudorter. I dessa fall kan det bli fråga om stora evenemang t.ex. mellan KT, GO, MMT som efter 1994 har likvärdiga lokaler till sitt förfogande.

- B. Producenten etablerar ett långsiktigt förhållande med ett antal (ca 10) lokala arrangörer inom resp. region. Lokala arrangörer kan vara Teaterföreningar (Riksteatern har drygt 200 landet runt), kommunala kultur nämnder, stads/länsteatrar osv.

Producenten och den lokala arrangören inventerar lokalerna på de respektive orterna. Arrangören ställer sedan lokalen till förfogande för gästspelet och bestrider kostnaden för denna inkl. nödvändig personal. Marknadsföring och övrigt publikarbete sker i samråd mellan producent och arrangör, som bär kostnadsansvaret för dessa aktiviteter.

- C. Producenten färdigställer en operaproduktion och/eller en dansproduktion, som har en sådan storleksordning att den kan framföras i "original" under turnén till 8 nämnda orter.
- D. Producenten erbjuder lokalarrangörens publik (troligen i första hand abonnenter) att komma till huvudorten för att uppleva producentens opera och eller dansföreställningar i stort format.

Denna växelverkan mellan stora och mindre produktioner är betingade av såväl konstnärliga som ekonomiska skäl.

De lyriska konstformerna är de dyraste bland "performing arts" att producera eftersom många olika konstnärliga personalgrupper måste ingå, flera upphovsmän är involverade, lokalbehovet är specifikt m.m. Detta innebär också att turnékostnaderna blir högre än för andra "performing arts". Därför måste åtgärder vidtagas för att så långt som möjligt begränsa kostnaderna utan att för den skull göra konstnärligt undermåliga lösningar eller kompromisser.

- E. Producenten bör på musikersidan söka samverkan med respektive länsmusikorganisation. Detta ger förankring i regionen, ekonomiska fördelar m.m. En förutsättning är dock att den aktuella musikerresursen har den adekvata kvaliteten och ensemblesammansättningen. I västra regionen t.ex. finns en god möjlighet till samverkan över länsgränserna genom Musik i Väst. För balettproduktioner kan inspelad musik användas som kan göras av producentens egen musikerresurs.
- F. Genom ovannämnda samverkan mellan producenten, länsmusiken och lokalarrangören sker också en ekonomiskt effektiv arbetsfördelning. Producentens kostnader, som omfattar personalkostnader och diverse olika slag av sakkostnader, torde med tanke på storleken av produkt kunna begränsas till 2,0–2,5 miljoner kronor per produktion och inom denna ram ge möjlighet till ca 50 helaftonsföreställningar på ca 10 olika platser inom varje region. Antalet föreställningar kan troligen ökas om det är fråga om kortare föreställningar, som exempelvis skolföreställningar eller delaftonsföreställningar. Förberedelsetid (instudering, verkstads- och ateljétid), repetitionstid och föreställningar torde omfatta 5–6 mån. Skall producenten upprätthålla nuvarande produktionsvolym på hemorten, vilket säkert förutsättes av huvudmannen, måste dessa medel tillföras dessa institutioner och då i form av ökade statsmedel.

Detta kommer med stor sannolikhet att leda till engagemang av bl.a. freelance-artister, vilket blir en arbetsmarknadsmässig förstärkning för både artistisk och teknisk personal.

Länsmusiken förutsättes delta inom ramen för sina ordinarie insatser.

Den lokala arrangören ikläder sig lokal- och marknadsföringskostnader enligt punkt 8 samt erlägger till producenten och länsmusiken ett belopp, som täcker de kostnader som är förenade med att produktionen "sätts på hjul". Beloppet skall alltså täcka kostnader för resor, transporter, traktementen, eventuella hotellkostnader, utföranderättsersättningar och rörliga föreställningskostnader, som exempelvis spelasättningar, övertider m.m. Detta belopp kan skifta från ort till ort beroende på avstånd från producentorten, föreställningsintensitet osv. Utjämning mellan lokalarrangörerna kan naturligtvis också tillämpas. Lokalarrangören erhåller förekommande biljettintäkter.

I detta sammanhang måste observeras frågeställningarna runt "gagesättningen" av Riksteaterns föreställningar. Bidrager Riksteaterns statsmedel att subventionera även distributionskostnaderna av Riksteaterns föreställningar uppstår en risk för att den lokale arrangören inte helt ut är beredd följa förslaget ovan.

- G. För att garantera att ovannämnda verksamhet kommer till stånd och tilldelade statsmedel ej "försvinner" in i producentens allmänna produktion föreslås att medlen genom Kulturrådets försorg tillföres producenten i särskild ordning enl. följande:
- 1) Ansökan om medel ingives av producenten. I denna ansökan skall ingå ett principiellt om än preliminärt åtagande från aktuella lokalarrangörer.
 - 2) Kulturrådet gör bedömning av ansökan och tilldelar medlen för en tidsperiod av tre år för att garantera långsiktigheten och systematiken i uppbyggandet av den publika förankringen.
 - 3) Utvärdering av verksamheten genomföres under det tredje året.
 - 4) Ev. förnyad tilldelning för en ny treårsperiod.

Sammanfattning: Med en statlig insats till de sex operaproducenterna och de tre dansproducenterna på ca 20 miljoner kronor årligen ($6 \times 2,25 + 3 \times 2,25$) torde ytterligare ca 300 operaföreställningar och ca 150 dansföreställningar årligen kunna genomföras på 60–70 orter utanför hemmascensorterna. Den statliga insatsen per föreställning blir ca 44 000 kronor.

Dessutom finns möjligheten att respektive hemmascen tillföres en inte oväsentlig publikökning genom den föreslagna samverkan. Detta måste bedömas vara attraktivt för de kommunala huvudmännen.

De centrala amatörteaterorganisationerna (uppgifterna avser 1993)

	ATR	ATF
Antal lokala amatörteaterföreningar	397	38
Antal enskilda medlemmar	36 550	1 700
Antal anslutna riksorganisationer	10	24
– varav studieförbund	5	1

Organisationernas ekonomi	ATR	ATF
Statliga bidrag	1 569 675	1 231 325
– varav från Statens kulturråd	1 218 000	1 067 000
– varav från Statens ungdomsråd	351 675	164 325
– varav att fördelas som lokala bidrag	803 000	394 000
Lönebidrag från AMS	344 000	
Bidrag från medlemsorg./stiftarna	495 000	705 000
Medlemsavgifter	392 000	55 000
Övrigt	335 000	

Föreställningsverksamhet	ATR	ATF
Beräknat antal teaterproduktioner	960	
Beräknat antal föreställningar	8 295	
Beräknad total publik	868 900	

Den sverigefinska amatörteatern 1992

Sverigefinska Riksförbundet (SFRF) samordnar den finska amatörteaterverksamheten i Sverige. Nedan följer några uppgifter om denna verksamhet 1992.

Antal lokala medlemsföreningar	26
Statsbidrag	800 000 kr
– varav att fördela som bidrag till medlemsorg.	120 000
Beräknat antal produktioner	54
Beräknat antal föreställningar	83
Beräknad total publik	5 600

Sommarspel 1993

Sommarspelen är ett viktigt forum för svensk amatörteater. Förutom amatörteaterföreningar förekommer de mest skiftande former av arrangörer som t ex hembygdsföreningar, kommuner, länsteatrar, lokala studieförbund, privata sällskap etc. Kännetecknande för dessa spel är att de ofta är mötesplats mellan professionella utövare och amatörer. Sommarspelen ger plats på scen för många människor och de agerande representerar alla åldrar - från barn till gamla.

Nedanstående uppgifter är beräkningar hämtade från ATR:s förteckning över sommarspel 1992.

Antal produktioner	170
Antal föreställningar	1 275
Antal medverkande	8 750
Totalt publikantal	382 000

Amatörteaterverksamhet inom folkbildningen

	1990/91	1991/92	Förändring
Antal studiecirklar	7 758	7 676	- 1,1 %
Antal studietimmar	347 922	365 510	+ 5,1 %
Antal deltagare	60 639	64 479	+ 6,3 %
- varav kvinnor	35 512	34 834	- 1,9 %
- varav kvinnor (%)	59 %	54 %	- 5,0 %

Beräkningsunderlag avseende differentierade grundbeloppsvärden för olika producentkategorier

Inledning

Statsbidraget till lokala och regionala teater- och musikinstitutioner är relaterat till de enskilda institutionernas personalvolym. Grundtanken är att varje anställd – eller s.k. årsverk – skall generera en statsbidragsenhet benämnt grundbelopp. För närvarande har flertalet teatrar något fler årsverken än grundbelopp beroende på att man tagit på sig en expansion utan att invänta en statlig finansiering.

Grundbeloppet motsvaras normalt för teater- och musikinstitutionerna av 55 procent av en bidragsschablon baserad på en årslönekostnad, vars storlek varierar mellan symfoniorkestrar och teatrar. Budgetåret 1993/94 uppgick orkestergrundbeloppet till ca 143 000 kronor inkl. lönekostnadspåslag (LKP) medan motsvarande teatergrundbelopp uppgick till ca 120 000 kronor.

Nedanstående beräkningar av effekterna av förändrade grundbeloppsvärden har tjänat som underlag för Teaterutredningens överväganden. Beräkningarna skall endast ses som exempel för att antyda konsekvenserna av nya grundbeloppsfaktorer. Följande kriterier har använts i exemplet:

Musik/dansteater: Institution med fast musikteater- och/eller dansensemble. För dessa institutioner baseras det nya grundbeloppsvärdet på det som gäller för orkesterinstitutioner vilket innebär att statsbidraget skulle öka med drygt 23 000 kronor per grundbelopp. (Det avvikande utfallet för Folkoperan beror på att denna nya institution i bidragssystemet under en treårsperiod erhåller ett statsbidrag baserat på 60 procent av grundbeloppsschablonen).

Stationär teater: Talteaterinstitution med huvudsakligen lokal verksamhet (mindre än 30 procent av föreställningarna under de tre senaste spelåren har framförts utanför hemkommunen). I exemplet bygger det nya statsbidraget på 50 procent av grundbeloppsschablonen, dvs. en minskning med 5 procent av det nuvarande värdet.

Turnéteater: Talteaterinstitution vars föreställningar under de tre senaste åren till mer än 30 procent framförts utanför hemkommunen. I exemplet utgör det nya statsbidraget 60 procent av grundbeloppsschablonen, dvs. en ökning med 5 procent av det nuvarande värdet.

Beräkningar av bidragseffekterna av differentierade grundbelopp (kr)

Teater	Antal grundbelopp 1993/94	Statligt anslag 1993/94 nuv. regler	Statligt anslag 1993/94 nya regler	Bidragsförändring
Musikteatrar				
Folkoperan	45	5 869 800	7 020 000	1 150 200
Göteborgs musikteater	286	34 197 020	40 898 000	6 700 980
Malmö stadsteater	250	29 892 500	35 750 000	5 857 500
Musikteatern i Värmland	57	6 815 490	8 151 000	1 335 510
Norrlandsoperan	70	8 369 900	10 010 000	1 640 100
Östergötlands länsteater	50	5 978 500	7 150 000	1 171 500
Stationära teatrar				
Borås stadsteater	51	6 098 070	5 683 950	-414 120
Folkteatern i Göteborg	64	7 652 480	7 132 800	-519 680
Göteborgs stadsteater	211	25 229 270	23 515 950	-1 713 320
Helsingborgs stadsteater	68	8 130 760	7 578 600	-552 160
Malmö stadsteater	137	16 381 090	15 268 650	-1 112 440
Stockholms stadsteater	300	35 871 000	33 435 000	-2 436 000
Upsala stadsteater	80	9 565 600	8 916 000	-649 600
Västmanlands länsteater	37	4 424 090	4 123 650	-300 440
Örebro länsteater	38,5	4 603 445	4 290 825	-312 620
Turnéteatrar				
Bohuslänsteatern	24	2 869 680	3 130 560	260 880
Byteatern, Kalmar	22	2 630 540	2 869 680	239 140
Dalateatern	35	4 184 950	4 565 400	380 450
Folkteatern i Gävle	35	4 184 950	4 565 400	380 450
Teater Halland	10	1 195 700	1 304 400	108 700
Jönköpings länsteater	36	4 304 520	4 695 840	391 320
Kronobergsteatern	64	7 652 480	8 348 160	695 680
Norrbottnsteatern	60	7 174 200	7 826 400	652 200
Skaraborgs länsteater	35	4 184 950	4 565 400	380 450
Västerbottensteatern	39	4 663 230	5 087 160	423 930
Teater Västernorrland	51	6 098 070	6 652 440	554 370
Älvsborgsteatern	23	2 750 110	3 000 120	250 010
Östergötlands länsteater	118	14 109 260	15 391 920	1 282 660
SUMMA	2296,5	275 081 655	290 927 305	15 845 650
Därav musikteatrar	758	91 123 210	108 979 000	17 855 790
Därav stationära teatrar	911	117 955 805	109 945 425	-8 010 380
Därav turnéteatrar	552	66 002 640	72 002 880	6 000 240

Statens offentliga utredningar 1994

Kronologisk förteckning

1. Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. Fi.
 2. Kommunerna, Landstingen och Europa + Bilagedel. C.
 3. Måns föreställningar om kvinnor och chefskap. S.
 4. Vapenlagen och EG. Ju.
 5. Kriminalvård och psykiatri. Ju.
 6. Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. Fi.
 7. EU, EES och miljön. M.
 8. Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. UD.
 9. Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. Ku.
 10. Anslutning till EU – Förslag till övergripande lagstiftning. UD.
 11. Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969 + Bilagedel. SB.
 12. Suveränitet och demokrati + bilagedel med expertuppsatser. UD.
 13. JJK-metoden, m.m. Fi.
 14. Konsumentpolitik i en ny tid. C.
 15. På väg. K.
 16. Skoterkörning på jordbruks- och skogsmark. Kartläggning och åtgärdsförslag. M.
 17. Års- och concernredovisning enligt EG-direktiv. Del I och II. Ju.
 18. Kvalitet i kommunal verksamhet – nationell uppföljning och utvärdering. C.
 19. Rena roller i biståndet – styrning och arbetsfördelning i en effektiv biståndsförvaltning. UD.
 20. Reformerat pensionssystem. S.
 21. Reformerat pensionssystem. Bilaga A. Kostnader och individeffekter. S.
 22. Reformerat pensionssystem. Bilaga B. Kvinnors ATP och avtalspensioner. S.
 23. Förvalta bostäder. Ju.
 24. Svensk alkoholpolitik – en strategi för framtiden. S.
 25. Svensk alkoholpolitik – bakgrund och nuläge. S.
 26. Att förebygga alkoholproblem. S.
 27. Vård av alkoholmissbrukare. S.
 28. Kvinnor och alkohol. S.
 29. Barn – Föräldrar – Alkohol. S.
 30. Vallagen. Ju.
 31. Vissa mervärdesskattefrågor III – Kultur m.m. Fi.
 32. Mycket Under Samma Tak. C.
 33. Vandels betydelse i medborgarskapsärenden, m.m. Ku.
 34. Tekniskt utrymme för ytterligare TV-sändningar. Ku.
 35. Vår andes stämma – och andras. Kulturpolitik och internationalisering. Ku.
 36. Miljö och fysisk planering. M.
 37. Sexualupplysning och reproduktiv hälsa under 1900-talet i Sverige. UD.
 38. Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850-1993. UD.
 39. Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna. Europeiska äldreåret 1993. S.
 40. Långsiktig strålskyddsforskning. M.
 41. Ledighetslagstiftningen – en översyn. A.
 42. Staten och trossamfunden. C.
 43. Uppskattad sysselsättning – om skatternas betydelse för den privata tjänstesektorn. Fi.
 44. Folkbokföringsuppgifterna i samhället. Fi.
 45. Grunden för livslångt lärande. U.
 46. Sambandet mellan samhällsekonomi, transfereringar och socialbidrag. S.
 47. Avveckling av den obligatoriska anslutningen till studentkårer och nationer. U.
 48. Kunskap för utveckling + bilagedel. A.
 49. Utrikessekretessen. Ju.
 50. Allemanssparandet – en översyn. Fi.
 51. Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation + bilagedel. Ku.
 52. Teaterns roller. Ku.
-

Statens offentliga utredningar 1994

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969 + Bilagedel. [11]

Justitiedepartementet

Vapenlagen och EG [4]
Kriminalvård och psykiatri. [5]
Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv.
Del I och II. Ju. [17]
Förvalta bostäder. [23]
Vallagen. [30]
Utrikessekretessen. [49]

Utrikesdepartementet

Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. [8]
Anslutning till EU – Förslag till övergripande lagstiftning. [10]
Suveränitet och demokrati + bilagedel med expertuppsatser. [12]
Rena roller i biståndet – styrning och arbetsfördelning i en effektivt biståndsförvaltning. [19]
Sexualupplysning och reproduktiv hälsa under 1900-talet i Sverige. [37]
Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850-1993. [38]

Socialdepartementet

Mäns föreställningar om kvinnor och chefsskap. [3]
Reformerat pensionssystem. [20]
Reformerat pensionssystem. Bilaga A.
Kostnader och individeffekter. [21]
Reformerat pensionssystem. Bilaga B.
Kvinnors ATP och avtalspensioner. [22]
Svensk alkoholpolitik – en strategi för framtiden. [24]
Svensk alkoholpolitik – bakgrund och nuläge. [25]
Att förebygga alkoholproblem. [26]
Vård av alkoholmissbrukare. [27]
Kvinnor och alkohol. [28]
Barn – Föräldrar – Alkohol. [29]
Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna. Europeiska äldreåret 1993. [39]
Sambandet mellan samhällsekonomi, transfereringar och socialbidrag. [46]

Kommunikationsdepartementet

På väg. [15]

Finansdepartementet

Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. [1]
Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. [6]
JIK-metoden, m.m. [13]
Vissa mervärdeskattefrågor III – Kultur m.m. [31]
Uppskattad sysselsättning – om skatternas betydelse för den privata tjänstesektorn. [43]
Folkbokföringsuppgifterna i samhället. [44]
Allemanssparandet – en översyn. [50]

Utbildningsdepartementet

Grunden för livslångt lärande. [45]
Avveckling av den obligatoriska anslutningen till studentkårer och nationer. [47]

Kulturdepartementet

Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. [9]
Vandelns betydelse i medborgarskapsärenden, m.m. [33]
Tekniskt utrymme för ytterligare TV-sändningar. [34]
Vår andes stämma – och andras.
Kulturpolitik och internationalisering. [35]
Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation + bilagedel. [51]
Teaterns roller. [52]

Arbetsmarknadsdepartementet

Ledighetslagstiftningen – en översyn [41]
Kunskap för utveckling + bilagedel. [48]

Civildepartementet

Kommunerna, Landstingen och Europa. + Bilagedel. [2]
Konsumentpolitik i en ny tid. [14]
Kvalitet i kommunal verksamhet – nationell uppföljning och utvärdering. [18]
Mycket Under Samma Tak. [32]
Staten och trossamfunden. [42]

Miljö- och naturresursdepartementet

EU, EES och miljön. [7]
Skoterkörning på jordbruks- och skogsmark.
Kartläggning och åtgärdsförslag. [16]
Miljö och fysisk planering. [36]
Långsiktig strålskyddsforskning. [40]